

**Lucia
Teșosu-Marinescu**

**Constantin
Pop**

STATUETE DE BRONZ DIN DACIA ROMANĂ

MONOGRAFII

I

**MUZEUL NAȚIONAL DE ISTORIE A ROMÂNIEI
BUCUREȘTI 2000**

LUCIA ŢEPOSU-MARINESCU

CONSTANTIN POP

***Statuete de bronz
din Dacia Romană***

MONOGRAFII

I

**MUZEUL NAŢIONAL DE ISTORIE A ROMÂNIEI
BUCUREŞTI 2000**

Volum publicat cu sprijinul Ministerului Culturii, Serviciul Arheologie, în cadrul programului "*Publicații arheologice*".

redactor, coperta: *Eugen S. Teodor*

fotografie copertă: *George Dumitriu*

prelucrări ilustrație: *Dana Acostoaie, Daniela Iacovache, Valeria Anghel*

tehnoredactare: *Daniela Iacovache*

tipar: *Tipored srl (București, Calea Victoriei 12)*

Iui Floricel, Oanei, Lietteii

Lucia

Iui Viorica

Dinu

CUPRINS

Cuvânt înainte (C. Mușțețeanu)	9
Introducere	11
I. Istoricul cercetărilor (L.Marinescu-C.Pop)	13
II. Catalog	19
- I. Divinități și personaje mitologice din pantheonul greco-roman (L. Marinescu)	21
- II. Divinități orientale și egiptene (L.Marinescu)	110
- III. Oameni (L.Marinescu)	114
- IV. Animale (C.Pop, L. Marinescu - nr. 148-150)	119
- V. Piese fragmentare (C.Pop)	127
- VI. Dubitanda (C. Pop, L.Marinescu - nr. 212 și "Hercules italic")	136
- VII. Piese dispărute (C.Pop)	144
III. Concluzii (L.Marinescu, C.Pop - "Ateliere din Dacia")	169
IV. Lista abrevierilor	189
V. Anexe (L. Marinescu)	197
- Lista ilustrațiilor	199
- Locația pieselor	203
- Locul de descoperire	205
- Proveniența fotografiilor	207
Planșe	209

INHALT

Vorwort (C. Mușețeanu)	9
Einleitung	11
I. Geschichte der Forschungen (L. Marinescu – C. Pop)	13
II. Katalog	19
- 1 Griechisch-römische Götter und Halbgötter. (L. Marinescu)	21
- 2. Orientalische und ägyptische Gottheiten. (L. Marinescu)	110
- 3 Menschen (L. Marinescu)	114
- 4. Tiere (C. Pop – L. Marinescu Nr. 148-150)	119
- 5. Fragmente von Statuetten (C. Pop)	127
- 6. Dubiosa (C. Pop – L. Marinescu Nr. 212-222)	136
- 7. Verschollene Statuetten (C. Pop)	144
III. Schlussfolgerungen (L. Marinescu – C. Pop “Die Werkstattäen aus Dakien”)	169
IV. Abgekürzte Literatur	189
V. Register (L. Marinescu)	197
- Abbildungsverzeichnis	199
- Verzeichnis der Aufbewahrungsorte	203
- Verzeichnis der Fundorte	205
- Abbildungsnachweis	207
Tafeln	209

CUVÂNT ÎNAINTE

Cercetarea științifică este în tradiția muzeului românesc o componentă de bază. Ea a cunoscut datorită, atât valorosului patrimoniu adăpostit, cât și unor lungi generații de oameni, care și-au dedicat viața muzeului, o strălucire deosebită. Asupra importanței cercetării științifice în cadrul unei instituții cu profilul mai sus amintit nu aş mai insista, dacă nu ar exista voci, care să o pună la îndoială.

Din necesitatea și dorința de a valorifica rezultate meritorii ale investigațiilor întreprinse de muzeografi în domeniul arheologiei și istoriei, Muzeul Național de Istorie a României începe publicarea seriei “Monografii”, datorită sprijinului financiar acordat de Ministerul Culturii.

Cartea “Statuete de bronz din Dacia romană”, deschide această serie. Ea este rodul cercetării îndelungate în muzee din țară și străinătate și a consultării unei vaste bibliografii de către doi muzeografi- Dr. Lucia Marinescu (București) și Dr. Constantin Pop (Cluj). Lucrarea este prima de acest fel din literatura românească de specialitate, completând o lacună din cercetare. Se adresează tuturor arheologilor și istoricilor, interesați de epoca romană, fiind un util instrument de lucru.

Sperăm ca acest început să fie de bun augur pentru punerea în valoare a patrimoniului bogat și semnificativ din muzeele țării noastre.

Dr. Crișan Mușețeanu
Directorul general al Muzeului
Național de Istorie a României.

INTRODUCERE

A aborda problematica bronzurilor romane din Dacia reprezintă un act temerar, întrucât materialul este dispersat în muzee din țară și străinătate (Viena, Budapesta), fiindcă la mai multe piese, deși se cunoaște locul de proveniență, nu se cunosc condițiile de descoperire și fiindcă materialul comparativ este imens.

Bronzurile romane sunt variate din punctul de vedere al tipologiei și al funcționalității: statui și statuete, vase, piese de echipament, decorații, și însemne militare, piese ornamentale de mobilier, elemente de atelaj de care (obișnuite sau triumfale), acte și legi, podoabe, instrumente medicale, diverse ustensile, obiecte de toaletă, mecanisme de siguranță, ponduri etc.

Lucrarea de față se referă exclusiv la statuetele de bronz descoperite în Dacia, în provincia romană de la nordul Dunării. (Nu au fost luate în considerare piese de bronz din colecții particulare cu loc de proveniență necunoscut). Este vorba despre opere de artă provincială romană produse pe loc ori importate din Italia, Gallia sau alte provincii. Aceste obiecte, reprezintă izvoare de primă mână nu numai pentru arta provincială romană, ci mai cu seamă pentru religia Daciei romane, pentru legăturile ei economice și culturale cu celelalte provincii ale Imperiului Roman. Prin intermediul statuetelor de bronz se pătrunde în templele și casele locuitorilor din Dacia, li se cunosc credințele, gusturile și chiar veleitățile. Prin intermediul acestor mici piese de artă se aduc argumente pentru răspunsul la întrebarea cheie: de unde vin monumentele, din Occident sau Orient, din care *koiné* artistică făcea parte Dacia? Socotim că vom putea argumenta, pe baza unui material bogat, spre care dintre zonele imperiului se orienta Dacia, căreia dintre regiunile imperiului tindea să i se integreze.

În ceea ce privește metodică cercetării statuetelor de bronz principalele probleme care se pun sunt: autenticitatea pieselor, tipologia, arhetipurile, analogiile, care să permită înscrierea lor, încadrarea cronologică și, la rigoare, stabilirea atelierelor în care au fost confecționate; zonele în care diversele tipuri cu variantele lor au fost răspândite.

Cea mai dificilă problemă este desigur, și nu numai în cazul statuetelor din Dacia, aceea a datării, căci, așa cum se știe, bronzurile au avut o circulație lungă în timp. Nu este, deci, imposibil ca în Dacia, provincie romană în secolele II și III p. Chr., să fi existat statuete de bronz confecționate în sec. I p. Chr. Ideal ar fi ca punctele de plecare pentru diferitele datări să-l constituie piese precis încadrate cronologic. Din păcate numărul acestora este redus și amintim *exempli gratia* larul de la Avenches, datat în sec. I p. Chr. sau *Genius Populi Romani* de la Niederbieber; datat datorită inscripției de pe soclu, în 246 p. Chr.

În ceea ce privește cronologia statuetelor din Dacia ne vom feri să facem datări formale și doar atunci când vor fi temeiuri destul de solide pentru o încadrare cronologică corectă o vom face. De altfel, în întreaga literatură de specialitate se manifestă prudență în ceea ce privește datarea bronzurilor romane.

Analizele metalografice, chiar dacă uneori duc la rezultate pe cât de neașteptate, pe atât de interesante și importante), sunt concludive, mai ales, în cazul complexelor închise. Bronzurile fiind adeseori retopite, respectiv, confecționate din material care a mai fost utilizat, rezultatele acestor investigații de laborator la piese dispartate sunt destul de neconcludente. Radiografiile și tomografiile pot furniza date

în ceea ce privește tehnica de turnare a statuetelor, se poate stabili dacă piesele au fost turnate odată sau dacă sunt confecționate din mai multe bucăți turnate separat, dacă au incrustații cu alte metale.

Pentru tipologia și încadrarea cronologică a pieselor sunt valabile și astăzi criteriile anticărești, limbajul stilistic care înseamnă examinarea atentă a tuturor detaliilor de la cele anatomice, la modul de redare al capilaturii, al veșmintelor, atributelor și accesoriilor, găsierea de paralele și de arhetipuri. Aceste criterii anticărești sunt cele care permit să se facă, în general, deosebirea între un fals și un original sau să se facă deosebirea între un cap de serie și o replică.

Lucrarea de față, de fapt, un catalog comentat, urmează modelul monografiilor dedicate bronzurilor, publicate la prestigioasa editura Philip von Zabern de la Mainz și cuprinde 328 piese; statuete de sine stătătoare, piese de lararium cele mai multe și nu piese utilitare sau aplice. Cu toată această strictă delimitare câteva figurine, cum ar fi Minerva de la Ohaba (nr.79) sau Pan de la Apulum (nr.43), poate că vor fi fost folosite ca piese ornamentale. Patina pieselor din muzeele de la Caracal și Orlea nu a putut fi recent examinată, de unde semnul de întrebare privind culoarea acesteia. Ilustrația nu este întotdeauna satisfăcătoare, și mai grav, unele statuete nu sunt cu ilustrație, dar am socotit că este momentul să punem capăt strădaniilor noastre, eliminând o lacună din cercetarea arheologiei romane în România.

Cartea de față a putut să fie scrisă datorită colegilor și prietenilor care ne-au pus cu gentilețe materiale la dispoziție, precum și fotografiile necesare. Adresăm mulțumirile noastre profesorilor universitari: Dr. Mihai Bărbulescu (Cluj), Dr. Constantin C.Petolescu (București), Dr. Doina Benea (Timișoara), Dr. Gheorghe Popilian (Craiova), colegilor de la muzeu Maria Szöke (Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei Cluj-Napoca), Dr. Adriana Rusu - Pescaru (Muzeul Civilizației dacice și romane - Deva), Dr. Vasile Moga (Muzeul Național al Unirii Alba Iulia), Dr. Cornel Lungu (Muzeul Brukenthal - Sibiu); Dr. Mișu Davidescu (Drobeta-Turnu Severin); Dr. Ion Stîngă (Muzeul "Regiunii Porților de Fier" Drobeta - Turnu Severin), Dan Tamba și Dr. Alexandru Matei (Muzeul de Istorie și Artă Zalău), Dr. István Bajusz (Univ. Cluj) Dr. Károl Kacsó (Muzeul Baia - Mare), Dr. Corneliu Gaiu (Muzeul Bistrița-Năsăud), D. Bondoc (Muzeul Olteniei - Craiova), colegilor noștri din secția de istorie veche de la Muzeul Național de Istorie a României: Dr. Liviu Petculescu, Dr. Luminița Dumitriu, Mihaela Simion, Paul Damian (acum director), Adela Băltăc, Cristina Știrbulescu și, în special, arhitectului Cătălin Georgescu, care au suportat frământările implicate de elaborarea unei asemenea lucrări, Silviu Teodor, șeful secției de informatică și colaboratoarele sale, Daniela Iacovache, Dana Acostoaiie și Valeria Anghel. Această carte nu ar fi fost scrisă niciodată fără sfaturile competente și încurajările unor vechi și adevărați prieteni: Dr. Annemarie Kaufmann-Heinimann (Basel), Dr. Ernst Künzl (Mainz), Dr. Kurt Gschwantler (Viena) Lor le datorăm și o parte din ilustrația, oferită cu generozitate de Muzeul Romano-German Central din Mainz și de Muzeul de Istoria Artei din Viena. Deosebit de util a fost schimbul de opinii cu Dr. Antje Krug (Berlin) și Dr. Barbara Deppert (Frankfurt am Main), cărora le mulțumim din inimă. În cele din urmă, dar nu în ultimul rând, mulțumirile noastre se adresează profesorilor Dr. Helmut Kyrieleis, Președintele Institutului Arheologic German și Dr. Siegmund von Schnurbein, Directorul Comisiei Romano - Germane de la Frankfurt am Main, care prin stagiile de documentare oferite Luciei Marinescu ne-au dat un ajutor extrem de prețios. În sfârșit această carte nu ar fi fost tipărită fără ajutorul Ministerului Culturii din România și fără înțelegerea, sprijinul și generozitatea directorului Muzeului Național de Istorie a României - Dr. Crișan Mușățeanu.

Un gând plin de pietate și recunoștință pentru profesorii care nu mai sunt: Mihail Macrea (Cluj) și Olivier Revendin (Geneva).

ISTORICUL CERCETĂRILOR

Colecționarea de obiecte vechi a început încă din antichitatea clasică având exclusiv un scop estetic și nu acela de a cunoaște trecutul istoric. Este suficient să amintim colecțiile Ptolemeilor sau ale Atalizilor, faptul că Verrus a jefuit Sicilia pentru a-și înfrumuseța vilele¹ sau că cercetările arheologice subacvatice, ca cele de la Mahdia,² au dovedit că statui de marmură erau copiate în bronz și invers, fără să se țină cont de original, de faptul că artistul și-a ales tehnica de lucru și materialul cu bună știință.

În epoca Renașterii începe o adevărată “vânătoare de monumente” având un dublu obiectiv, acela de a procura obiecte cu valoare estetică și acela de a avea modele de imitat³.

Abia în secolul al XVIII-lea, o dată cu monografia lui J. Winckelmann asupra artei antice⁴ și o dată cu săpăturile nesistematice, de cele mai multe ori distrugătoare pentru siturile arheologice de la *Pompei* și *Herculanum*⁵, care au dat la iveală un material deosebit de abundent și valoros, a început să se manifeste interesul științific pentru antichități, inclusiv pentru piesele de bronz. Punctul de plecare l-a constituit prezentarea în mai multe volume a colecțiilor Montfaucon și Caylus⁶. La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, sunt publicate cataloagele de bronzuri antice ale marilor muzee din Paris, Londra sau New York⁷.

Privite ca replici ale unor opere grecești sau ca piese care merită ele înșile toată atenția, bronzurile romane au fost publicate în decursul secolului al XX-lea în cataloage de colecții, de muzee și de expoziții temporare, în monografiile arheologice sau rapoarte de săpături, în studii ori lucrări de sinteză dedicate lor.

La interesul față de bronzurile romane și, implicit, a devenirii lor ca temă actuală de investigație, au contribuit expozițiile internaționale în care bronzurile romane au ocupat un loc bine stabilit, precum expoziția de la Paris din 1963 *L'art dans l'Occident romain. Trésors d'argenterie, sculptures de bronze et de pierre*, Palais du Louvre, 1963, cea de la Köln din 1967, *Römer am Rhein. Ausstellung des Römisch - Germanisches Museum Köln*, cea de la Frankfurt 1990, *Polyklet. Der Bildhauer der griechischen Klassik. Ausstellung im Liebieghaus* și, mai cu seamă, colocviile internaționale asupra bronzurilor antice, însoțite de expoziții cu totul excepționale, cum a fost cea de la Székesfehérvár din 1982; Viena din 1986, de la Madrid din 1990 sau suita de expoziții organizate cu același prilej în Olanda la Nijmegen, Leiden și Amsterdam din 1992

Primul colocviu asupra bronzurilor romane a avut loc în 1968 la Nijmegen și a fost conceput ca o discuție într-un cerc restrâns de specialiști. În 1970 colocviul ținut în același oraș s-a bucurat de o participare mai largă. De atunci au avut loc colocvii la Mainz (1972), Bruxelles- Mariemont (1974),

¹ B. Pace, *Introduzione allo studio dell'archeologia* (1939).

² G. Hellenkemper Salies (Hrsg.), *Das Wrack. Der antike Schiffsfund von Mahdia*. Kataloge des Rheinisches Landesmuseum Bonn1, 1-2 (1994).

³ R. Ginouves, *L'achéologie gréco-romaine*, (1975) 7 sqq.

⁴ *Geschichte der Kunst des Altertums* (1764).

⁵ Vezi R. Etienne, *Pompèi la cité ensevelie*. Découvertes Gallimard (1987).

⁶ Vezi H. Menzel, ANWR II 12/3, 128.

⁷ E. Babelon - J. A. Blanchet, *Catalogue des bronzes antiques de la Bibliothèque Nationale* (1895); A. de Ridder, *Les bronzes antiques du Louvre* (1913); H. B. Walters, *Catalogue of the antiques Bronzes Grec, Roman and Etruscan in the Departement Greck and Roman Antiquites, British Museum* (1899); G. M. A. Richter, *The Metropolitan Museum of Art. Greek, Etruscan and Roman Bronzes* (1915).

Lyon (1976), Lausanne (1978), Berlin (1980), Székesfehérvár (1982), Stara Zagora (1984), Viena (1986), Freiburg în Breisgau (1988), Madrid (1990), Nijmegen (1992), Cambridge-SUA (1996), Köln (1999). În cea mai mare parte actele acestor colocvii au fost publicate⁸. Deosebit de importante sunt nu numai colocviile, ci și cataloagele expozițiilor editate cu acest prilej⁹.

Astăzi există, pe lângă cataloagele menționate, lucrări monografice destinate bronzurilor romane dintr-o anumită zonă geografică sau studii de mare erudiție și finețe destinate anumitor tipuri de bronzuri¹⁰.

În ciuda acestor eforturi cu totul meritorii, care au determinat stabilirea unor tipologii certe, ca și a unor arhetipuri, cu excepția câtorva ateliere în Italia, Gallia și Raetia sau din vestul imperiului nu s-a putut stabili existența unor mari ateliere în care să fi fost confecționate bronzuri figurate, cum ar fi de pildă, officinele pentru *terra sigillata*. Este foarte posibil ca asemenea officine să nici nu fi existat și statuetele să fi fost lucrate în ateliere mijlocii și mai mici, după cum opinează A. Kaufmann-Heinimann¹¹.

Ca și în alte țări europene și în România interesul pentru antichități se manifestă încă din Renaștere. În cele ce urmează ne vom referi în primul rând la colecțiile din Transilvania, deoarece față de alte regiuni ale țării, acestea au fost mai numeroase aici, ele cuprinzând multe bronzuri din Dacia. *Exempli gratia* amintim că în secolul al XV-lea regele Matei Corvin și-a alcătuit o colecție cu monede, inclusiv luate din Transilvania, că Palatul princiar de la Alba Iulia era împodobit cu sculpturi și inscripții antice, după cum relatează Zamosius, că parcurile castelelor feudale ca cele de la Mintia, Petrești erau ornamentate cu sculpturi antice¹².

Unul dintre primii mari colecționari din Transilvania a fost Baronul Samuel von Brukenthal, a cărei colecție stă la baza muzeului din Sibiu, care îi poartă numele¹³. Incercări timide de studiere științifică a monumentelor figurate se manifestă din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, urmând ca ele să ia amploare în cel următor. Creațiile toreutice nu au constituit obiectul unor investigații speciale, bronzurile figurate cunoscute la acea dată fiind cercetate alături de alte piese antice. Este de remarcat faptul că datorită acelor însemnări și desene, uneori stângace, au fost semnalate piese, care au dispărut în decursul timpului. Printre primele lucrări care dau informații despre bronzurile figurate sunt de amintit: Francesco Grisellini, *Versuch einer politischer und naturlischen Geschichte des temeswarer Banats in Briefen an Standespersonen und Gelehrte*, Wien 1780; J. F. de Miller, *Hercules Mehadiensis animadversionibus criticis illustratus*, Pestini (Budapest) 1806; I. Bedäus, *Antichități găsite în Cluj, în anul 1821*, traducere I. Marțian, *ACMIT*, II 1929, 343-349; Lugosi Fodor András, *Führer durch Siebenbürgen für Freunde vaterländischer Alterthümer in verschiedenen Teilen und*

⁸ *JahrbRGZM* 20, 1973; *Bulletin des Musées royaux d'Art et d'Histoire Bruxelles* 46, 1974; *Annales de l'Université Jean Moulin* 1976; *Cahiers d'Archéologie romande Lausanne* 17, 1979; 6. *Tagung über antike Bronzen: Toreutik und figurliche Bronzen römischer Zeit* 1984; *Alba Regia* XXI, 1984; *Griechische und römische Statuetten und Grossbronzen. Akten des 9. Tagung über antike Bronzen in Wien* (1988); *Bronces y religion romana. Actas del XI Congreso Internacional de bronceos antiguos* (1993); *Akten der 10. Internationalen Tagung über antike Bronzen* (1995).

⁹ De pildă *Guss und Form. Kunsthistorisches Museum Wien. Bronzen aus der Antikensammlung* (1986) sau *Los bronceos romanos en España* (1990).

¹⁰ Vezi supra nota 7 și C. Boube-Piccot, *Les bronzes antiques du Maroc. La statue (1969)*; E. Espérandieu- H. Rolland, *Bronzes antiques de la Seine Maritime=Gallia*, Suppl. XIII 1959; G. Faider-Feytmans, *Recueil des bronzes de Bavai*, = *Gallia*, Suppl. VIII 1957; H. Rolland, *Bronzes antiques de Haute Provence = Gallia*, Suppl. XVIII 1965; H. Kyrieleis, *Kataper Hermes kai Eros*, *Antike Plastik* XII 1973; E. Künzl, *Venus vor den Bade ein Neufund aus Colonia Ulpia Traiana und Bemerkungen zum Typus der sandallosenden Aphrodite*, *BJ* 170, 1970, 102 sqq; Cl. Rolley, *Minerve en course. À propos de quelques bronzes de Bourgogne*, *RAE* XXXIII 1982, 1, 79 sqq.

¹¹ *Götter*, 21-27 explică în mod logic acest fapt prin aceea că statuetele erau fabricate prin tehnica cerii pierdute, dar că modelele de ceară erau realizate cu tipare care puteau să fie reutilizate în diverse combinații sau că se puteau obține tipare plăcând de la obiecte finite, așa încât statuetele puteau fi modelate la locuri îndepărtate de cel inițial de fabricare.

¹² Vezi *IDR* I, 32-60; *IDR* III/2, 32-60.

¹³ K. Horedt, *Die vorgeschichtliche und römische Abteilung des Baron Brukenthalischen Museums*, *Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum, Hermannstadt (Sibiu) IX-X* 1944, 94-113.

*Ortschaften*¹⁴, Ignatius Reinbold, *Monumenta Romana quae anno 1836 in facie loci delineavit nunc vero (a. 1842) ad usum musei Transilvanici noviter descripsit*¹⁵; J. F. Neugebauer, *Dacien. Aus den Ueberresten des klassischen Alterthums, mit besonderer Rücksicht auf Siebenbürgen*, Kronstadt (Braşov) 1851; Johann Michael Ackner, în *Benignis Transilvania*, II, 1834 și în *AVSL*, IV, 1850¹⁶.

Un rol important în acțiunea de colectare și păstrare a diferitelor mărturii istorice, printre care, la loc de cinste figurează și bronzurile, revine în exclusivitate colecționarilor particulari, acei entuziaști iubitori de antichități, care și-au desfășurat activitatea în decursul secolului al XIX-lea și în prima jumătate a veacului nostru. Din păcate, unele dintre marile și cunoscutele colecții ale timpului au fost risipite, cu diferite ocazii, uneori în condiții tragice. Așa s-a întâmplat cu cea a contelui Kemény József (Luncani, jud. Cluj) și, posibil cu aceea a medicului domeniului minier Zlatna din Munții Apuseni Ignatius Reinbold, colecții distruse în timpul evenimentelor tulburi ale revoluției din anii 1848-1849. Piese din colecția nobilului Nopcsa László fac astăzi parte din patrimoniul Muzeului din Deva, tot așa cum colecția istoricului J.M. Ackner a intrat aproape în totalitate în posesia Muzeului Brukenthal din Sibiu sau piese din colecțiile Wessélenyi-Teleki și Silviu Papiriu-Pop sunt cuprinse în patrimoniul Muzeului de Istorie și Artă din Zalău¹⁷.

Numărul colecționarilor a devenit mai mare în secolul al XIX-lea și în prima jumătate a secolului al XX-lea. Astfel, sunt de amintit colecțiile banului Mihalache Ghica, generalului Mavros, lt. col. Papazoglu, Cezar Bolliac, Maria Istrati-Capșa, Ilie Constantinescu, Gh. Georgescu cu piese antice de pe teritoriul Olteniei¹⁸ sau colecțiile lui David Ursu, J. M. Ackner, A. Varadi, I. Munteanu, L. Nopcsa, J. Keményi, J. Teutsch, I. Botár, I. Téglás, I. Marțian, Ignatius Reinbold din Transilvania¹⁹.

I. Téglás (1853-1915) a fost învățător și revizor școlar la Turda. El și-a alcătuit o frumoasă colecție de antichități, care a constituit baza Muzeului de Istorie din Turda²⁰.

I. Botár, învățător, cantor, fotograf amator a trăit tot la Turda între anii 1846 - 1906, alcătuiindu-și o colecție importantă din obiecte de mici dimensiuni, mai cu seamă cu scopul de a le comercializa. Astfel, o serie de piese descoperite la Turda sau în alte localități din Transilvania au fost vândute unor anticari din Viena, Budapesta, Praga, Klagenfurt și chiar în Statele Unite ale Americii, altele fiind achiziționate de Muzeul de Istorie a Transilvaniei din Cluj²¹.

În 1897 Botár a realizat un set de șase planșe fotografice, cu desene după cele mai importante piese din colecție, printre care se aflau două statuete reprezentând pe Venus, una pe Amor și un fragment de statuie din bronz. Planșele însoțesc manuscrisul cu tabele ale pieselor din colecție, păstrat la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj Napoca. nr. 3269²².

¹⁴ Ms. cota 754, Biblioteca Centrală Universitară "Lucian Blaga" Cluj-Napoca.

¹⁵ Ms. cota A 764. Biblioteca Centrală Universitară "Lucian Blaga" Cluj-Napoca. Vezi V. Wollmann, *Apulum* XV 1977, 671-680.

¹⁶ Vezi: V. Wollmann, *Johann Michael Ackner (1782-1862). Leben und Werk* (1982). Vezi și V. Wollmann, *Briefe zur Geschichte der Siebenbürgische Altertumskunde* (1983).

¹⁷ Vezi: N. Gudea, *Porolissum*, ActaMP XIII 1989.

¹⁸ Vezi D. Tudor, *Monumente inedite din Romula*, I-II (extras BCMI XXVIII, 85, 1935); idem, *Colecția de antichități romane în Oltenia. Profesor Ilie Constantinescu Caracal* (1940).

¹⁹ C. Căzănișteanu, *Un ctitor al muzeografiei românești: Lt. col. D. Papazoglu*, în SMIM, 2-3, 1967 - 1970, 303 - 320; I. I. Russu, *Precursorii muzeografiei științifice: colecționarii de materiale arheologice*, în ActaMN XII 1975 191-197.

²⁰ I. I. Russu, ActaMN XII 1975 193, nota 6; Bărbulescu, *Potaissa*, 20 și nota 33; Bajusz István, ActaMP IV 1980 367-394; idem, ActaMP XI 1987 169-174;

²¹ Această părere a lui N. Vlăssă a fost ulterior confirmată, întrucât o statueta de bronz reprezentând pe Venus, desenată și fotografiată de Botár a fost publicată de C. Pop, ActaMN, XVII, 1980, 101 sqq, fig. 3, fără să știe că piesa făcea parte din colecția amintită și dând indicația din inventarul muzeului în ceea ce privește locul de proveniență - Transilvania.

²² Pentru istoria colecției Botár, vezi R. Ardevan - A. A. Rusu, *Colecția de antichități I. Botar*, Acta MP, III, 1979, p. 387-409.

Năsăudeanul Iulian Marțian (1866- 1937), fost ofițer în armata austro-ungară a făcut cercetări de istorie și arheologie, a colecționat piese istorice și monede, întocmind și un repertoriu arheologic al Transilvaniei. Colecția sa a stat la baza Muzeului din Bistrița²³.

Piese din colecția poetului Cezar Bolliac au ajuns în patrimoniul Muzeului Național de Antichități-București, actualmente în colecțiile Institutului de Arheologie "Vasile Pârvan", iar obiecte din colecțiile M. Istrati-Capșa, I. Constantinescu, Gh. Georgescu se găsesc la muzeele din Drobeta-Turnu Severin, Craiova și Caracal.

Încă din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, dar mai ales, de la începutul secolului următor, încep să fie publicate științific bronzurile, respectiv cu condiții de descoperire, descriere corectă, încadrare tipologică și chiar cu încercări de datare. Printre cercetătorii antichităților romane se numără Á. Buday, G. Csallány, B. Cserni, G. Finály, J. Hámpel, A. Hekler, B. Milleker, R. Münsterberg, J. Oehler, B. Orbán, J. Ornstein, E. Orosz F. Studnickza, G. Szinte, Gabor și István Téglás, K. Torma, etc.²⁴.

Preocupări similare se manifestă și în istoriografia românească de dincolo de Carpați, fiind de menționat contribuțiile lui C. Moisil, V. Pârvan și Al. Bărcăcilă²⁵.

În a doua jumătate a sec. XX în urma intensificării săpăturilor arheologice numărul bronzurilor sporește și o dată cu aceasta și interesul științific pentru respectiva categorie de materiale arheologice. Statuetele de bronz descoperite în Dacia fac parte din patrimoniul muzeelor naționale (Muzeul Național de Istorie a României-București, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei- Cluj, Muzeul Național a Unirii- Alba Iulia, Muzeul Brukenthal-Sibiu, Muzeul Militar Național-București), muzee regionale (Muzeul Olteniei-Craiova, Muzeul Banatului-Timișoara, Muzeul "Regiunii Porților de Fier"-Drobeta-Turnu Severin); muzee județene (Muzeul "Civilizației dacice și romane"-Deva, Muzeul de Istorie și Artă -Zalău), muzee orașenești (Turda, Caracal, Gherla), muzee de situri (Muzeul de Arheologie-Sarmizegetusa) sau sătești (Orlea).

Statuetele au fost în mare parte valorificate științific și expozițional. Astfel ele au fost publicate, împreună cu alte materiale, în lucrări dedicate istoriei religiilor din Dacia, în monografii arheologice sau privitoare la monumente figurate, în articole și studii consacrate unor tipuri atestate în Dacia, în cataloage de expoziții interne și internaționale, în ghiduri etc²⁶. Expozițiile arheologice *Römer in*

²³ Vezi I. E. Naghiu, *Iulian Marțian*, în AIN, VII, 1936-38, 866-868, apud. I. L. Russu, *Acta MN*, XII, 1975, 193, nota 7.

²⁴ Vezi ErdMúz, XXVI, 1909, 146-153; ArchÉrt, XXX, 1910, 181-182; ATÉ, X, 62-64; ArchÉrt XVII 1897 330; ArchÉrt, XIX 1899, 297-299; ArchÉrt XIII 1879, 72-74; MKÉ IV 1910 15, 20-21; ArchÉrt XXX 1910, 309-311; MKÉ IV 1910, 155-157; Történeti és Régészeti Értesítő (1892); JÖAI V 1902, c. 104; JÖAI V 1902, c. 104; cci Torda város és környéke; ArchÉrt XII, 1892, 348-349; *Jelentés a Szamosújvari római Castellum praetoriumának ásutásáról* (1907), 18-19; AEM VII 1884, 37, 39, 43; HTRTÉ VIII 1897, 37; ArchÉrt XVII 1897, 31; Művészet X 8 1911, 347-350; Az Erdély Múzeum- Egylet Évkönyvei III 1864-1865, Kolossvár (Cluj), 57-59.

²⁵ BCMI IV 1911, 139-142; ARMSI XXVI 1913; BCMI XXX 93, 1937 etc.

²⁶ Vezi de exemplu: M. Macrea, *Viața în Dacia romană* (1969); D. Tudor, *Orașe, târguri și sate în Dacia romană* (1968); I. Berciu - C.C. Petolescu, *Les cultes orientaux dans la Dacie méridionale* (1976); Al. Popa-I. Berciu, *Le culte de Jupiter Dolichenus dans la Dacie romaine* (1978); D. Alicu - C. Pop - V. Wollmann, *Figured monuments from Sarmizegetusa*, BAR, International Series 55, 1979; M. Bărbulescu, *Dacia*, N.S. XVI 1972, 203-233; idem, *ActaMN XIV 1977*, 173-194; idem, *ActaMN XV 1978*, 219-233; idem, *Potaissa*. Studiu monografic (1994); D. Alicu, *ActaMN XI 1974*, 93-101; I. Miclea - R. Florescu, *Tezaurul transilvane la Kunsthistorisches Museum din Viena* (1979); C.M. Tătuțea, *Romula-Malva* (1994); D. Benea - P. Bona, *Tibiscus* (1994); M. Gramatopol, *Dacia antiqua* (1982); N. Gudea, *ActaMP XIII 1989* 1178 p.; R. Ardevan, *ActaMN XX 1983*, 397-404; idem, *Apulum XXIV 1987*, 139-142; I. Bajusz, *ActaMP XI 1987*, 169-174; Al.V. Matei, *ActaMP VI 1982*, 75-80; idem, *ActaMP VI 1982*, 149-152; C. Pop - I. Uzum, *Banatica VI 1981*, 137-140; C. Pop - D. Benea, *ActaMN XXVIII 1981*, 461-463; C. Pop, *Potaissa III 1982*, 116-118; C. Pop - P. Bona - R. Petrovsky, *ActaMN XIX 1982*, 307-310; C. Pop, *ActaMN XX 1983*, 467-484; idem, *Apulum XXXIV 1987*, 151-156; L. Țeposu-Marinescu în *Mythologie gréco-romaine, Mythologies périphériques. Colloques Internationaux du CNRS* (1981) 71-76; eadem *Potaissa III 1982* 113-116; eadem, *Cercelări Arheologice. Muzeul Național IX 1992*, 105-108; C. Pop, *Apulum XXVII-XXX 1993*, 223-226; D. Tudor, *Olenia romană* (1958); idem, *Drobeta* (1965); idem, *Sucidava*, Coll. Latomus LXXX (1965); D. Alicu-A. Rusu, *ActaMN XI 1974*, 93-101; D. Isac în *In memoriam C. Daicovicu* (1974) 187-192; C.C. Petolescu - St. Chițu, *RMM 3*, 1974, 61-66; C. Pop, *Apulum XII 1974*, 599-607; idem, *Tibiscus III 1974*, 137-139; C. Pop-E.

Rumänien (Köln 1969); *Civiltà romana in Romania* (Roma 1970), cele dedicate tezaurelor de la Paris, Stockholm sau Londra, din anii 1970-1972, expoziții în care au figurat și piese de bronz din anii 1970 - 1972, expoziția *Goldhelm Schwert und Silberschätze* de la Frankfurt am Main și Rotterdam (1994) sau expoziția *Traiano ai confini del'Impero* de la Ancona (1998-1999) au făcut ca cele mai izbutite statuete de bronz descoperite în Dacia să fie expuse și să figureze în cataloagele expozițiilor menționate. Anumite tipuri de piese, bronzuri inedite aflate în colecțiile diferitelor muzee sau statuete de bronz descoperite în complexe închise au fost comunicate la congresele internaționale ale bronzurilor antice. Unele dintre comunicări au fost publicate în actele congreselor respective²⁷.

În ciuda acestor eforturi nu există, așa cum am arătat, cataloage ale bronzurilor romane din Dacia, cea de față reprezentând prima încercare de acest fel. Seria începe cu una dintre cele mai bine reprezentate și spectaculoase categorii de bronzuri – statuetele.

Nemeș, *ActaMN XII* 1974, 85-91; C. Pop-T. Albulescu, *Apulum XIV* 1976, 431-440; A. Rusu-E. Nemeș-C. Pop, *Sargetia XI-XII* 1974-1975 101-109; N. Gudea, *SCTVA* 25, 1974, 3, 445-447.

²⁷ H. Daicoviciu - I. Glodariu, D. Alicu - Al. Popa - Cl. L. Băluță în: *Colocviu Lausanne* 1978 (1979) 107-109; 185-189; 195-197; 205-209; C. Pop, în: *Bronzekolloquium Székesfehérvár* = *Alba Regia XXI*, 1984, 93-94; N. Gudea - V. salanțiu, Al. V. Matei; C. Pop, G. Simion, L. Țeposu-Marinescu, Cl. L. Băluță - I. Paul, M. Bucovală, D. Alicu în: *Colocviu Viena* 1986 (1988) 137-141; 365-379; 380-385; 386-390; 391-395; 396-399; D. Alicu, Cl. L. Băluță, M. Bucovală, S. Cociș, L. Marinescu, C. Pop în: *Colocviu Freiburg* 1988 (1994) 17-22; 29-36; 97-102; 129-133; 269-280; 333-336; C. Pop, în: *Colocviu Madrid* 1990 (1993) 345-348; G. Simion, L. Marinescu, C. Pop, L. Petculescu, în: *Colocviu Nijmegen* 1992 (1995) 215-228; 291-296; 317-328; 409-412.

CATALOG

I. DIVINITĂȚI ȘI PERSONAJE MITOLOGICE DIN PANTHEONUL GRECO-ROMAN.

I Jupiter

Plansa 1.

M-Turda. Inv. 6606. LD: POTAISSA (Turda, jud. Cluj). Piesa a fost descoperită cu prilejul săpăturilor arheologice întreprinse în anul 1981 în castrul legiunii a V-a Macedonica, clădirea comandamentului (*principia*), latura nordică, camera 5. Statueta a fost turnată în trei părți: brațul cu mantaua, capul și restul corpului, soclul. Membrele sunt turnate plin, iar bustul gol. Prezintă incrustații de aramă la mamele, încă vizibile, și ombilic, acum căzute, și incrustații de argint la orbite, acum dispărute. La soclu se observă, atât incrustații cu aramă, cât și cu argint. I. totală 13,9 cm; I. statuetei 10 cm; I. soclului 3,9 cm.; diametrul mare al soclului 5 cm; diametrul mic al soclului 3,8 cm. Patină brun închis. Este singura statueta de bronz găsită până acum în Dacia împreună cu soclul ornamentat.

Zeul este reprezentat în picioare, cu draperie (*pallium*), pe umărul stâng, cu mănunchiul de fulgere în dreapta și un sceptru sau toiag lung în stânga, atribut astăzi pierdut. Creștetul capului este ascuțit, fața ovală, fruntea îngustă, nasul lung și fin, privirea în sus, punge sub ochi. Părul bogat face pe creștet un vârtej de unde șuvițele în spirală pornesc lateral și spre ceafă. Bucle inelare înconjoară capul ca o cunună, iar câte o buclă lungă atârnă de la tâmplă până la ureche și patru bucle lungi atârnă pe spate. O diademă torsionată, îngustă, separă partea lisă a părului de cea cârlionțată. Barba cârlionțată și stufoasă este despicată. Sub buza inferioară bărbia pare rasă. Mustața atârnă șerpuind de o parte și de cealaltă a gurii întredeschise. Greutatea corpului este în sprijin exclusiv pe piciorul drept, genunchiul fiind în extensie completă, iar musculatura fesieră este puternic reliefată pe dreapta, la fel ca și musculatura anterioară a coapsei. Capul este ușor întors spre dreapta, pe când corpul este ușor întors spre stânga. Contrapost perfect. Deși figura este a unui bărbat în vârstă, corpul, chiar dacă nu mai este al unui om tânăr, fapt vizibil la mușchii pectorali căzuți, își păstrează încă o anume vigoare. Umerii sunt relaxați. Brațul stâng este îndoit, iar articulația pumnului în flexie palmară, cu degetele mâinii în poziție de susținere a unui obiect, astăzi pierdut. Brațul drept cade pe lângă corp, iar în mână ține mănunchiul de fulgere torsionat, cu partea din spate ruptă. Musculatura gât-umăr, în speță mușchiul trapez, este deosebit de bine dezvoltată. Se disting lesne mușchii pectorali, abdominali și linia inghinală. În spate omoplații sunt bine conturați. Sub omoplați musculatura este clar și net delimitată de zona fesieră. Zeul nu stă în repaus, ci are o poziție intermediară a pasului drept. Cu întreaga talpă a piciorului drept atinge solul în sprijin stabil, în timp ce membrul inferior stâng este ușor îndoit din genunchi. Sprijină solul prin primele trei degete ale piciorului întors spre exterior. Pe umărul stâng are veșmântul care se înfășoară pe braț și cade în falduri în zig-zag până mai jos de genunchi în față, iar în spate se observă capătul părții înfășurate în jurul brațului. Draperia are la poale trei greutateți conice: una în față, alta la spate și una lateral. Zeul poartă în picioare sandale care acopăr calcâiul, o parte din laba piciorului și lasă libere degetele. Trei curelușe fixează încălțăminte de gleznă. Statueta face corp comun cu un soclu în formă de mosor, mai lat la partea inferioară, decorat sus cu palmete stilizate și un brâu profilat, la mijloc cu un motiv floral stilizat înscris într-un cerc, cu incrustații de argint și aramă, iar la partea inferioară cu un brâu profilat.

Bărbulescu, *Interferențe* 100 pl. XI; idem, *Das römische Legionslager von Potaissa*, *Antike Welt* 22, 1981, 1, 29 și 27 fig. 12-13; idem, *Potaissa* 157 pl. XIV/1; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg*, 277, 2.3 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 63, 69 nr. 3; L.R.

Tipul iconografic în care se încadrează *Jupiter de la Potaissa* a fost denumit *Jupiter repos en majesté*²⁷. Dintre analogiile cele mai apropiate ale sale sunt de amintit:

1. Jupiter de la Brée. Bruxelles. Muzeele de Artă și Istorie. Inv. A 3288. G. Faider-Feytmans în: *Colocviu Lausanne* 181 sqq, pl. 107; eadem, *Belgique* 49-50 nr. 1, pl. 1-4 și care datează piesa în sec. I p. Chr.; *Master Bronzes* 246, nr. 255 se afirmă că "the original statuette was possibly made in Gaul, not before the mid the 2nd century A.D". (I 59,5 cm).

Capul statuetei de la Brée este mai expresiv și mai bine realizat, draperia cade în falduri mai dese, mai naturale și mai elegante, brațul stâng este mai îndepărtat de corp. În schimb, sunt asemănătoare părul și barba, maniera policletiană de redare a musculaturii, poziția brațului și mâinii drepte cu mănunchiul de fulgere.

2. Jupiter din Italia. Florența. Muzeul Arheologic. A. B. Cook, *Zeus. A Study in Ancient Religion* II/1 (1965) 745-746 pl. XXXI.; S. Boucher, *Gaule* pl. 33 fig. 148. (I. 28 cm.).

Față de Jupiter de la Potaissa cel din Italia are musculatura mai puternică și fața fără expresie patetică. Diferit este și modul în care se înfășoară draperia pe brațul stâng.

3. Jupiter de la Besançon. Muzeul Condé din Chantilly. L. Curtius, *RM* 45, 1930, 1-28, pl.7; A. Kaufmann-Heinimann, *Götter* 240 GF 18, 191. (I. 14,7 cm.).

Expresia feței, poziția corpului ușor dat spre spate ca și a brațului drept fac din statueta de la Besançon cea mai bună analogie pentru piesa de la Potaissa, în ciuda faptului că forma capului, poziția piciorului stâng și soclul sunt diferite. Statueta a fost datată în sec. I p. Chr.

4. Jupiter de la Pompei-Casa lui Valerius Flaccus/Casa degli Epigrammi. H.Menzel în: *Colocviu Berlin* 193 fig.127; A. Kaufmann-Heinimann, *Götter* 217 GFV 20 fig.161. (I. cu soclul 20 cm).

Suprafața statuetei este corodată. Pare mai îngrijit lucrată decât piesa de la Potaissa, dar cea mai mare deosebire între cele două statuete constă în modul de reprezentare și poziția capului, a brațului stâng și în faptul că Jupiter de la Pompei are un vultur lângă piciorul stâng. În schimb este asemănătoare forma soclului, poziția brațului și a piciorului drept.

5. Jupiter de la Zollfeld. Proprietate particulară. Fleischer, *Österreich* 25 pl. I. (I. 15,1 cm.).

Deosebirea frapantă între Jupiter de la Potaissa și cel de la Zollfeld constă în modul de redare al trăsăturilor feței, privirii și al bărbii. Sunt asemănătoare poziția brațului și piciorului drept, ca și draperia cu greutăți conice la poale.

Mai sunt de amintit două statuete care îl reprezintă pe Jupiter fără manta, dar care stilistic sunt analoage celei de la Potaissa: o statueta păstrată la Luvru²⁸ și alta de la Boston, datată în sec. I-II p.Chr.²⁹. În sfârșit, printre analogiile lui *Jupiter de la Potaissa* este de menționat și o statueta provenind din ascunzătoarea de la Bavai care, cred, editoarele piesei, l-ar reprezenta mai degrabă pe Neptun decât pe Jupiter pentru că în palma deschisă nu pare să fi ținut fulgerul, ci un pește sau un delfin. Statueta de la Bavai a fost datată în sec. I p.Chr.³⁰. Ni se pare că statueta îl reprezintă totuși pe Jupiter, poate, cu o pateră în mână, atribut pe care pare

²⁷ J. Charbonneaux, *Le Zeus de Léochares*, Mon Piot 53, 1963, 9-17; Boucher, *Gaule* 84-86.

²⁸ de Ridder, *Louvre* 75 nr. 505.

²⁹ Comstock-Vermeule, *Boston* 114.

³⁰ St. Boucher - H. Oggiano-Bitar în: *Colocviu Madrid*, 86 și 95, fig. 15; S. Boucher - H. Oggiano-Bitar, *Revue du Nord*, h.s., Collection Archéologie, 3, 1993, nr.15. Vezi și A. Kaufmann-Heinimann, *Götter* 237-238 GF 16 fig.189.

să-l fi avut și Jupiter de la Auvernier³¹. Statuetele menționate mai sus, deși asemănătoare, nu par să provină din același atelier.

Socul statuetei lui *Jupiter de la Potaissa* are numeroase analogii din punctul de vedere al formei. Unele piese au decor, iar altele nu și au fost descoperite la Augst, Avenches, Weissenburg sau Herculaneum³². Stilul clasicizant, execuția îngrijită, ca și piesele analoage datate, permit încadrarea cronologică a lui *Jupiter de la Potaissa* în a doua jumătate a sec. I p.Chr. În sprijinul ipotezei noastre vine o statueta a lui Jupiter cu incrustații de aramă la mamele și de argint la ochi, găsită la Vieil Evreux și datată în a doua jumătate a sec. I p.Chr.³³ și o statueta a lui Mercurius, descoperită la Pierre en Luiset, lângă Lyon, datată în al treilea sfert al sec. I p.Chr.³⁴. În ceea ce privește originea iconografică a tipului Jupiter seminud, cu fulgerul în mâna dreaptă și lancea sau hampa în mâna stângă majoritatea cercetătorilor au găsit-o în arta greacă. W. Amelung³⁵, A. Furtwängler³⁶, L. Curtius³⁷, R. Fleischer³⁸ atribuie prototipul unui succesori a lui Phidias din a doua jumătate a sec. V a. Chr.; E. Berger³⁹ îl atribuie lui Myron; J. Dörig⁴⁰ îl pune în relație cu Zeus din Tarent a lui Lyssip în timp ce K. A. Neugebauer⁴¹; H. Menzel⁴² și A. Leibundgut⁴³ consideră că este vorba despre o operă de artă eclectică cu elemente preluate din clasicismul grec, dar de la diferiți artiști. Pentru această ipoteză ar pleda și diadema de pe capul lui *Jupiter de la Potaissa*⁴⁴, în timp ce bucelele în spirală amintesc de un model elenistic⁴⁵. În realitate este vorba despre eclecticismul reprezentării⁴⁶.

2 Jupiter Planșa 1.

M-D.Tr Severin. Inv. II 7092. LD DROBETA (Drobeta-Turmu Severin). Piesa s-a găsit într-o curte de pe actuala str. Traian nr. 227. I. 12 cm. Statueta este turnată din plin. Între picioare, până în dreptul genunchilor și la axile se observă resturi de turnare. Este posibil ca să fi fost turnat capul separat deoarece din punctul de vedere al stilului este mai bine realizat decât corpul. Statueta este destul de bine conservată, lipsește doar antebrațul stâng. Un capăt al mantalei este rupt. Aurie după curățire.

³¹ Leibundgut, *Westschweiz*, 9, nr. 1, pl. 1-2.

³² Kaufmann-Heinemann, *Augst* nr. 18 pl. 11; nr. 26 pl. 15-16; nr. 31 pl. 21-22; nr. 52 pl. 52-53; nr. 156-159 pl. 104; Leibundgut, *Avenches* nr. 15 pl. 14-15; nr. 30 pl. 33-34; Kellner - Zahlhaas, *Weissenburg* i. Bay 18 sq. fig. 18-19; Budetta - Pagano, *Cat. Roma*, 68, nr. 25.

³³ Boucher, *Evreux* 32-35.

³⁴ Leibundgut în: *Polyklet* 656 nr. 191.

³⁵ *Florentiner Antiken* (1893) 7 sqq.

³⁶ *Über Statuenkopien im Altertum* (1897) 551 sqq.

³⁷ *Bronzen aus der Sammlung Goethes*, RM, 45, 1930, 1-26.

³⁸ *Österreich* 25.

³⁹ *Zum Samischen Zeus der Myron in Rom*, RM, 76, 1969, 159 sqq. - și o listă a pieselor care se încadrează în acest tip iconografic.

⁴⁰ *JdI* 79, 1964, 257-258.

⁴¹ *Antike Plastik*, W. Amelung zum 60. Geburtstag (1928) 159 sqq.

⁴² *Colocviu Berlin 186-196*. Vezi și H. Menzel, *Observations on Selected Roman Bronzes*, în: *Art and Technology. A Symposium on Classical Bronzes*, 1970, 221-234

⁴³ *Westschweiz* 9-13.

⁴⁴ Cl. Rolley, *Une couronne et un diadème sur la tête d'Alexandre*, în: *Colocviu Viena 88-94*. La un grup statuar reprezentând pe Oreste și Electra din Muzeul Național din Napoli, datat de Ridgway la începutul epocii lui Augustus, părul lui Oreste are partea lisă separată de cea buclată printr-o bandă ca la Jupiter de la Potaissa. Vezi: LIMC VI 1, 71*; VII 2, 51 (V. Machaira).

⁴⁵ Boucher, *Evreux* 34.

⁴⁶ Menzel, *Bayern* 9 "die Kopisten scheuten sich aber auch nicht stilistische Veränderungen vorzunehmen, die dem jeweiligen Geschmack ihres Auftraggebers entsprechen; so begegnet man Statuen u. Statuetten, bei denen Stielemente des 5. Jh. v. Chr. mit solchen des 4. oder 3. Jh. v. Chr. vermischt wurden".

Zeul, cu mantaua înfășurată pe brațul stâng, ține în dreapta întinsă înainte mănunchiul de fulgere, iar în stânga ridicată ținea sceptra sau un toiag lung. Greutatea corpului cade pe piciorul drept, stângul fiind ușor tras înapoi și atingând solul doar cu vârful degetelor. Sternul este reprezentat printr-o linie verticală, adâncită între sâni, linie care ajunge până la ombilic, marcat și el. Sunt marcate, de asemenea, pliul pectoral, talia și pliul inghinal. Figura este aceea a unui om în vârstă, cu ochii adânciți în orbite și care privește în sus patetic. Barba bogată este separată de părul care cade în plete pe umeri. Are sprâncenele ridicate și nasul drept. Pe cap poartă o cunună din frunze așezate simetric, dintre care două sunt dispuse paralel pe creștet și au vârfurile reunite. Cele două capete ale cununii se încrucișau la spate, fără să fi fost legate cu o panglică.

Al. Bărcăcilă, *Drubeta azi T. Severin. Așezarea dacică, podul lui Traian, castrul și orașul roman* (1932) 31 fig. 53 b; idem, *Arhivele Olteniei XIII* 1934 84-85, fig. 18, nr. 6A; D. Tudor, *Drobeta* (1965) fig. 32/1; Gramatopol, *DacAnt* (1982) 181; LMiclea - R. Florescu *Duco-romanii* (1980) 111 nr.355 fig.355; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 277 nr. 1 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 69 nr.1; L. Marinescu - M. Bărbulescu în: *Civilizația* 142-143 nr. 2 fig.5; *Cat. Ancona* 308 nr. 278 (I. Stîngă); L. Marinescu, M. Bărbulescu în: *BCH suppl.* 38, 2000, 358-359 fig. 5

Jupiter cu cunună, draperie, mănunchiul de fulgere în dreapta și sceptra în stânga este răspândit ca tip iconografic pe largi spații geografice. În mod obișnuit zeul ține brațul pe lângă corp. Mișcarea alertă îl apropie pe Jupiter de la Drobeta de *Jupiter fulminans* cu hlamidă în jurul gâtului și atârând pe brațul stâng (*chlamyde en sautoir*)⁴⁷. Dintre analogiile apropiate sunt de amintit:

1. Paris. Louvre. de Ridder, *Louvre* nr. 502 (I. 9,4 cm).
2. Aosta. Museo Archeologico. *Cat. Bologna* 1964, 311, nr. 441, pl. CXIV.
3. Rigny-la-Salle. R. Billoret, *Gallia* 30, 1972, 358, fig. 15.
4. Avignon. Musée Calvet. Rolland, *Haute Provence* 27, nr. 1, fig. 1 (I. 7 cm).
5. Vienne. Boucher, *Vienne* 34 sq, nr. 2, fig. 2. (I. 11,3 cm).
6. Verona. Museo Archeologico. Inv. A4, 10, Franzoni *Verona*, 28 sq nr. 10 (I. 8 cm).
7. Stuttgart. Colecția Dr. H. Scheufeln din Oberlingen. G. Hafner, *Die Bronzen der Sammlung Dr. Heinrich Scheufeln in Oberlingen* (1958) 30, nr. 244, fig. 244.
8. Carnuntum. Museum Carnuntinum. Inv. 11976. R. Fleischer, *Antike Bronzestatuetten aus Carnuntum* (1966), 7, nr. 1, pl. I, fig. 1. (I. 8,8 cm).
9. Budapesta. MNM. Inv. 127.1882. K. Szirmai, *Bronzestatuetten aus Aquincum* 4, nr. 1, fig. 1. (I. 11,8 cm).

Statuetele de bronz care îl reprezintă pe Jupiter cu cunună pe cap sunt mai răspândite decât cele care îl reprezintă cu diademă circulară. Cunună este asemănătoare la mai toate reprezentările. Sunt frunze ascuțite considerate a fi de măslin, laur sau stejar⁴⁸.

A doua jumătate a sec. II p. Chr.

3 Jupiter Planșa 2.

MNITr-Cluj-Napoca. Inv. IN 19075. LD: POTAISSA (Turda, jud. Cluj). Piesa a fost descoperită întâmplător în curtea Fabricii de Ciment la -2m, (Valea Sândului, la 1400 m vest de Arieș) lângă baza

⁴⁷ R. Thomas, *Die antiken Bronzen im Römisch-Germanischen Museum Köln, Die Jupiterstatuetten*, KJb 28, 1995, 595 sqq.

⁴⁸ Pentru forma cununii vezi: M. Schleiermacher, KJb 23, 1990, 249-254; H. Menzel în: *Colocviu Berlin* 193 consideră coroana un adaos roman fără importanță. Din punctul nostru de vedere indică o variantă tipologică.

unei coloane romane, împreună cu un as de bronz și fragmente ceramice romane. I. 13,5 cm. Capul și corpul sunt turnate gol, membrele plin. La descoperire picioarele lipseau de la genunchi în jos. Între timp au fost întregite. Patină cenușiu-argintie.

Zeul nud, în picioare, cu mănunchiul de fulgere în mâna dreaptă întinsă, ținea în stânga ridicată sceptrul, care acum lipsește. Fața ovală este expresivă, privirea patetică. Părul și barba cu două rânduri de bucle se unduiesc cu naturalețe. Ține capul ușor aplecat spre umărul drept. Pe cap poartă o cunună cu frunzele așezate simetric și o rozetă pe creștet, prinsă cu o panglică ale cărei capete cad pe umeri. Forma corpului respectă canoanele clasice, fiind evidențiați mușchii fesieri, pliul inghinal. Greutatea corpului cade pe piciorul drept, stângul, ușor flexionat, este tras înapoi. Ține brațul drept întins înaintea, iar stângul ridicat în unghi drept, într-o mișcare elegantă. Palma stângă are degetele îndoite, semn că ținea un sceptru, larice sau toiag. Privirea patetică și corpul ușor flasc indică un prototip elenistic.

C. Pop, ActaMN III 1966, 465-466; RR 193 F 8 = *Civiltà* 200 F3 pl. XIX (H. Daicoviciu); Miclea - Florescu, *Daco-romanii* I, 84 sq, nr. 158 fig. 158; Gramatopol, *DacAnt* 181 pl IX/6; Boucher, *Gaule* 325; H. Menzel în *Colocviu Berlin* 191 fig. 21; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 277 nr. 2 = Sargetia XXI-XXIV 1988-1991, 69 nr.2; *Rep.Cluj* 399 (M. Bărbulescu); *Cat.Cluj* 8, 24 nr. 5 (C. Pop); L. Marinescu - M. Bărbulescu în: *Civilizația* 143-144, nr. 3, fig. 6; Bărbulescu, *Potaissa* 157 și pl. XV/1; R. Thomas, *KJb* 28, 1995, 595 nr. 3; L. Marinescu - M. Bărbulescu în: *BCH suppl.*38, 2000, 359-360 fig.6.

Cele mai bune analogii provin de la Carnuntum⁴⁹ și de la Novae⁵⁰.

Epoca antoniniană.

4 Jupiter Planșa 3.

M-Turda. Inv. 5508. LD: POTAISSA (Turda, jud. Cluj) Piesa s-a descoperit în *principia* castrului roman, curte, colțul sud-estic, într-o groapă. I. 9,6 cm. Statueta este bine păstrată, cu excepția mâinii stângi, acum ruptă. Spatele statuetei este mult tras înapoi, contrapostul neizbutit. Turnare plină. Patină verzuie.

Jupiter nud, cu cunună de frunze pe cap, în dreapta cu mănunchiul de fulgere. Se remarcă o disproporție între cap și corp, mai ales datorită cununii înalte. Capul este al unui om bătrân, cu riduri pe frunte și obraji căzuți, pe când corpul este al unui bărbat tânăr. Părul bogat cu bucle mari în formă de rulou înconjoară capul; unele atârnă de la tâmpile acoperind urechile și altele se observă la spate. Meșele spiraliforme, care acopăr calota craniană, au fost incizate după turnare. Barba bogată este despicată și mustața atârnă de o parte și de cealaltă a gurii întredeschise. Privește înaintea, cu ochii mari, care au pupila incizată. Coroana din frunze de măslin, cu două frunze mari care se încrucișează la ceafă, nu este fixată printr-o panglică. Greutatea corpului cade pe piciorul drept, piciorul stâng este ușor îndoit din genunchi și tras în spate. Mușchii pectorali, abdominali și fesieri sunt puși în evidență. Pliul pectoral, zona inghinală, mamelele și ombilicul sunt marcate prin câte un cerc incizat Musculatura contractată a umerilor este justificată de poziția brațelor: dreptul întins și stângul ridicat în unghi drept. Mănunchiul de fulgere este fixat prin două cercuri. Mușchii gambei sunt contractați. Zeul poartă sandale în picioare.

L. Marinescu – M. Bărbulescu în: *Civilizația* 144, nr. 4, fig. 7-8 în: *BCH suppl.*38, 360-361 fig. 7-8.

Statueta are o serie de analogii:

⁴⁹ Fleischer, *Österreich* 29 sq nr. 10, pl. 6

⁵⁰ A. Dimitrova-Milceva, *Statuetten aus Novae*, Studien zu den Militärgrenzen Roms 13 Internationaler Limeskongress, Aalen 1983 (1986), 471 nr.1 fig.1.

1. Köln. Römisch-Germanisches Museum. Inv. Lückger 97 *RRhein* 211 C 49 (G. Ristow); R. Thomas, *KJb* 28, 1995. (I. 11,5 cm).
2. Köln. Römisch-Germanisches Museum. Inv. 936. *RRhein* 211, C 51 (G. Ristow); Thomas, *KJb*, 28, 1995, 591 cu o serie de analogii (I. 14,5 cm).
3. Autun. Musée Rolin. Lebel - Boucher, *Autun* 38, nr. 46 (I. 9,2 cm).
4. Schwäbisch Gmünd. Muzeul Oraşului. Inv. RÖB 4, Nuber, *Baden-Württemberg* 94 nr. 16 fig. 166. (I. 11,8 cm).
5. Padua. Muzeul Civic. Inv. 364. Zampieri, *Padua* 249-253, nr. 147. (I 11,8 cm).
6. Szekszard. Ungaria. E. B. Thomas, *Die Römer in Pannonien* (1969) nr. 30
7. Carnuntum. Museum Carnuntinum. Inv. 11942, R. Fleischer, *Carnuntum* 8 nr.3 fig.3. (I 8,3 cm.).
8. Sofia Muzeul Arheologic. Inv. 6380. Pleven. Ogenova-Marinova, *Sofia* 67 nr. 58, fig. 58 (I. 12,3 cm.).
9. Sofia. Muzeul Arheologic. Inv. 6036. Sexaginta Prisca. Ogenova-Marinova, *Sofia* 69 nr. 60 fig. 60. (I. 8 cm.).

A doua jumătate a sec. II p. Chr.

5 Jupiter Planşa 3

M-D.Tr.Severin. Inv. II 9448 LD: Salcia, jud. Mehedinţi. I. 10,2 cm. Starea de conservare precară., avanbraţul drept şi picioarele, ca şi atributul din mâna stângă lipsesc, suprafaţa corodată. Turnare plină. Patină cenuşiu-verzuie.

Jupiter nud, în picioare, greutatea corpului pe piciorul drept, stângul îndoit, ridică braţul drept, în timp ce stângul este îndepărtat de corp, ușor îndoit şi atâră în jos. În mâna dreaptă ţinea lancea şi în stânga fulgerul, cum dovedeşte mâna cu degetele îndoite. Trăsăturile feţii sunt schematice, părul făcut rulo înconjoară capul. Barba despică este abundentă. Contrapost greşit; piciorul drept întins corespunde braţului ridicat. Sâni rotunzi, cu mamelele indicate printr-un cerc incizat sunt puse în evidenţă prin incizii curbe; două alte incizii curbe, paralele, se găsesc sub fiecare sân. O incizie verticală lungă traversează pieptul până la talie şi pliul inghinal, profund, subliniază organul genital.

L. Marinescu - M. Bărbulescu în: *Civilizaţia* 145 nr.5; idem în: *BCH suppl.*38, 2000, 361 fig.9.

Din punctul de vedere al stilului statueta se aseamănă cu una descoperită în Moesia Superior⁵¹. Incizii pe corp orezintă două reprezentări ale lui Mercurius de la Starubing şi Augsburg, provenind dintr-un atelier raetic datat în a doua jumătate a sec.II-prima jumătate a sec.III⁵²

Sfârşitul sec. II - începutul sec. III.

Există mai multe tentative de incadrare tipologică a statuetelor reprezentându-l pe Jupiter, ca cele ale lui St. Boucher pentru Gallia⁵³, A. Kaufmann-Heinimann pentru Augst⁵⁴sau R. Thomas pentru statuetele din Muzeul Romano-German din Köln⁵⁵ În Dacia sunt atestate tipuri existente în restul imperiului

⁵¹ *Veličhovič. Belgrad*, 114 nr.3.

⁵² R.Fleischer în: *Colocviu Lyon* 69 fig.1 şi fig.3 nu observă inciziile de pe corpul statuetelor.

⁵³ *Gaule* 67-86.

⁵⁴ *Augst* 17

⁵⁵ *KJb*, 28, 1995, 575-614

roman, dar până acum lipsesc tipurile *Jupiter tronând* și "*Jupiter-chlamyde en sautoir*" Poate că nu este lipsit de interes faptul că trei dintre statuetele de bronz provin de la Potaissa unde s-au descoperit și 40 de altare dedicate zeului suprem⁵⁶

Statuetele lui Jupiter descoperite în Dacia pot fi împărțite în următoarele tipuri:

I. Zeul nud, cu fulgerul în mâna dreaptă, hampa sau lancea în mâna stângă.

Varianta a: încununat (nr.3 și 4)

Varianta b: fără cunună (nr.5)

II. Zeul, manta pe umărul și brațul stâng, fulgerul în mâna dreaptă, lancea, hampa sau sceptrul în mâna stângă.

Varianta a: diademat (nr.1)

Varianta b: încununat (nr.2)

În ceea ce privește originea acestor tipuri chiar dacă se adoptă părerea după care este vorba despre piese eclectice și nu de copii fidele la scară redusă a unor opere de artă majoră, ele sunt totuși ecoul unor sculpturi grecești, cunoscute prin replicile lor romane. Dacă Jupiter nud, cu fulgerul în dreapta și lancea sau hampa în stânga are ca arhetip pe Zeus Brontaios a lui Leochares⁵⁷, tipul semi-nud pare mai îndepărtat de prototip și mai eclectic, dar inspirat dintr-un arhetip din sec. V a. Chr.

6 Mars

Planșa 4.

MNA-București. Inv. III 561. LD DROBETA (Drobeta-Turnu Severin) castru. I. 6,4 cm. Starea de conservare bună. Statueta este turnată plin; între picioare se observă urmele rămase din turnare. Patină cenușie închisă

Zeul nud, imberb, poartă pe cap un coif înalt cu panaș voluminos. Ține picioarele aproape lipite. Greutatea corpului cade pe piciorul drept; stângul ușor îndoit fiind tras înapoi. În mâna dreaptă, ridicată, avea, probabil, lancea, iar cu stânga, ușor depărtată de corp sprijinea, probabil, scutul.

C.C. Petolescu, Oltenia I 1974, 62-64 fig. 2/4-6; D. Tudor, Drobeta II 1976, 128, nr. 36, fig. VIII/2; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 277 nr. 6 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 69 nr.6.

Sec. II-p. Chr.

7 Mars

Planșa 4.

MIA-Zalău. Inv. C.C. 756/1980. LD: POROLISSUM (Moigrad, jud. Sălaj). Piesa a fost descoperită în timpul săpăturilor arheologice întreprinse pe terasa sanctuarelor, groapa 1 nivelată cu prilejul construirii clădirii N 4, la -0,82 m și a fost găsită împreună cu un capac de *lacrimarium* reprezentând un negru. Statueta, bine păstrată, lipsesc doar atributele, face corp comun cu un soclu în formă de mosor mai deteriorat. I. totală: 9 cm; I. statuetei: 6,5 cm; I. soclului: 2,5 cm. Statueta a fost turnată plin; soclul turnat gol. Patină verde.

⁵⁶ Bărbulescu, *Potaissa* 160.

⁵⁷ J. Charbonneaux, *Mon Piot* 53, 1963, 9-17; Boucher, *Gaule* 67 sqq; Kaufmann-Heinimann, *Augst* 17 și notele 1-9; A.N.Zadoks-Josephus Jitta, *Alba Regia XXI*, 1984, 10-16; R. Thomas, *KJb* 28, 1995, 576; G. Donnay în: *Colocviu Berlin* 107-110 discută confuz problema replicilor.

Mars nud, imberb cu păr cârlionțat, fața osoasă și ochi adânci, are greutatea corpului pe piciorul drept, stângul fiind ușor îndoit și tras înapoi. Brațul drept este ridicat și întins oblic înainte, brațul stâng, îndepărtat de corp, este lăsat în jos. În mâna dreaptă ținea, probabil lancea, iar în stânga, care are un orificiu, poate o sabie. Pe cap poartă coif corintic cu panaș înalt.

Al. Matei, *ActaMP VI* 1982, 78-79 nr. 4 pl. IX-X datează piesa în sec. II și o consideră de import; L. Marinescu, în: *Colocviu Freiburg 277* nr. 7 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 69 nr. 7.

Statueta se aseamănă mult cu unele de bronz descoperite în Belgia:

1. Mars de la Blicquy. Muzeul Gallo-roman. Inv. 68/Ar n/II. Faider-Feytmans, *Belgique* 56, nr. 16 pl. 11 = LIMC, II, 1, 518, 54; II, 2, pl. 387 (I 7,2 cm).

2. Mars de la Maisières. Colecția G. Seulier-Fauveaux. Faider-Feytmans, *Belgique* 56 pl. 11 nr. 17. (I 6,6 cm).

3. Mars de la Liberchies Bons-Villiers. Namur, Muzeul Societății Arheologice. Faider-Feytmans, *Belgique* 56 nr. 18, pl. 11 (I.6,5 cm).

Se pare că asemenea statuete se confecționau într-un atelier de la Blicqui⁵⁸.

A doua jumătate a sec. II p.Chr.

8 Mars

Planșa 4.

MS-Orlea. Fără inventar. LD: Orlea, jud. Olt. I. 10 cm. Lipsă antebrațul stâng. Turnare plină. Patină cenușie?

Mars nud, imberb, cu coif de tip macedonean pe cap. Se observă coiful îngroșat în față și crista lungă, atingând omoplatul. Brațul drept este întins lateral și îndoit în unghi drept. În mâna dreaptă ținea, probabil, lancea, iar cu stânga sprijinea, probabil, scutul. Judecând după stil piesa a fost lucrată în același atelier sau a fost lucrată de același meșter ca Mercurius de la Romula (nr.24).

D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. a III-a (1968) 395 fig. 105 , 1a-b la 384; idem, *Sucidava* (1974) 53 fig. 50/2; idem, *Oltenia romană* ed. a IV-a (1978) 381; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg 277* nr. 7 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 69 nr. 7.

Piese din Dacia care îl reprezintă pe Mars nud, imberb, înarmat au foarte multe analogii din care amintim câteva:

1. Mars. Mandeure. Montbéliard. Lebel, *Montbéliard*, 16 nr. 5 pl.IV (I. 7,2 cm).

2. Mars.Villa de la Rognée. Charleroi. Muzeul Societății Arheologice. Inv. RD III 2 II: Faider-Feytmans, *Belgique* 56-57 nr.19 pl.11 (I. 6,3 cm).

3. Mars.din râul Escaut. Hamme. Van Bogaert-Wauters Museum. Inv. G.R.567. Faider-Feytmans, *Belgique* 57 pl. 12 (I. 6,4 cm).

4. Mars. Colchester. Colchester and Essex Museum. Pitts, *Catuvellauni*, 51 nr.12 pl. 9 (I. 7,5 cm.).

5. Mars. Proveniență necunoscută. Avignon. Muzeul Calvet. Rolland, *Haute Provence* 38, nr. 22 (I. 6,2 cm).

6. Mars.Nimwegen. Nimwegen Rijksmuseum G.M.Kam. Inv. GN E I 81. A.Zadoks și colab., *Netherland*, II, 1969, 88-89; LIMC, II, 1, 539, 75 *, II, 2 pl. 388, 75 (I. 8,8 cm).

⁵⁸ K.A.Neugebauer, *BJb* 147, 1942, 228 sqq; M. Amand, *Archaeologia Belgica* 1957, 171; idem, *Latomus* 26, 1967, 86; Faider-Feytmans, *Belgique* 22; Boucher, *Gallia* 30, 1972, 127-148 caracterizează tipul și arată că a servit drept prototip pentru statuetele locale fiind difuzat în nord-estul Galliei și Germania occidentală.

7. Mars. Nimwegen. Trier. Rheinisches Landesmuseum. Inv. 55.49. H.Menzel, *Trier*, 49 nr. 12= *Master Bronzes* 275 nr. 267. Există mai multe statuete de acest tip care par cele mai bune analogii pentru statueta de la Orlea: LIMC, II 1, 519, 83*; LIMC II, 2 pl. 389, 83.9.

Dintre statuetele de tip Mars Pantheon doar puține au fost datate⁵⁹.

A doua jumătate a sec. II-prima jumătate a sec. III.

9 Mars

Planșa 5-6.

M-Turda. Inv. 2760. LD: POTAISSA (Turda, jud. Cluj). Piesa a fost descoperită cu ocazia săpării unei gropi în strada Romană împreună cu țigle, olane, bucăți de pardoseală, fragmente ceramice. I. 23 cm. Starea de conservare bună. Turnare plină. Patină brună. Prin curățire piesa a devenit aurie.

Mars nud, cu trăsături de efeb, pe punctul de a învârti lancea, cu mușchii încordați. Greutatea corpului este plasată pe piciorul drept, stângul fiind dus în față, parcă ar păși pe pe vârfuri. Capul întors ușor spre stânga privește spre direcția în care urmează să arunce lancea. Fața incadrată de bucle redatate în manieră policletiană are trăsături fine, ochi mari migdalați cu sprâncene arcuite, nasul drept, gura mică cu buzele ușor întredeschise, gâtul puternic. Pe cap poartă un coif corintic cu panaș bogat, susținut de un sfînx stând în poziția lui caracteristică, culcat pe labe. Are brațul drept ridicat în unghi drept cu mâna în care ținea lancea întoarsă. Brațul stâng este întins lateral ceva mai jos de nivelul umărului pentru a-și menține echilibrul în momentul lansării suliței. Corpul are musculatura unui atlet: mușchii pectorali viguroși, bicepsii încordați. Se recunosc lesne mușchii abdominali, linia inghinală, mușchiul trapez, omoplații. Sunt marcate linia vertebrală și cea interfesieră. La nivelul șoldurilor are două pliuri neanatomice, dar caracteristice pentru reprezentările de atleți. Mamelele sunt marcate prin cercuri incizate.

Z. Milea, *ActaMN VIII* 1971, 577-578; datează piesa în a doua jumătate a sec. II și începutul sec. III p. Chr.; Jude - Pop, *Mon. Turda* 31 nr. 1, pl. XXXI/1-3; Miclea - Florescu, *Daco-romunii I*, 84 nr. 153 fig. 153 consideră că piesa are un model lysipeic și este o piesă de import din a doua jumătate a sec. II p. Chr.; W.Schindler, *Der Mars von Turda*, *Schriften der Winkelmann-Gesellschaft III* 1977, 73-82 fig. 60-64 crede că piesa este de inspirație elenistică târzie și că tipul a fost creat în vremea lui Augustus, piesa datând din epoca Traian-Hadrian; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg 277*, 10 fig.1=Sargetia XXI-XXIV 1988-1991, 63, 69 nr. 10 pl. V/10; Gramatopol, *DacAnt* 182; Bărbulescu, *Interferențe* 100, 132 pl. X; idem, *Potaissa* pl. XIV/3 W. Schindler, *Römische Kaiser* (1985) 132 (desen); LIMC, II, 1, 521; *Rep Cluj* 399 (M. Bărbulescu); *Cat.Cluj* 9, 25 nr. 18 (C.Luca).

E. Simon⁶⁰ consideră că piesa face parte din tipul *Mars als Lanzenschwinger* un tip apreciat în Italia republicană, dar cu apariție sporadică în cea imperială. Ca analogie se indică o piesă de la Boston, în Museum of Fine Arts (inv. 64.702)⁶¹. Diferențele între cele două statuete sunt destul de mari. Mars de la Boston are mișcarea mai viguroasă decât cel de la Potaissa și privirea mai decisă. Ridică brațul drept în unghi ascuțit și ține brațul stâng ușor aplecat. Piesa este datată în sec. III p. Chr.

Epoca Traian-Hadrian.

⁵⁹ Dintre cele 34 de statuete de bronz de tip Mars Pantheon menționate în LIMC II 1, 518 sq sunt datate doar 3: statueta din Muzeul Dijon înainte de sfârșitul sec. II (LIMC II 1, 518, 61) dar piesa ni se pare suspectă; o piesă de la Regensburg datată pe la 200 (LIMC II 1, 519, 78) și o piesă descoperită în Anglia la Lincolnshire în sec. II sau III.

⁶⁰ LIMC II 1, 277.

⁶¹ Comstock - Vermeule, *Boston*, nr.174 = LIMC II 1, 521, 130* și LIMC II 2 pl. 392, 130.

MNIR-București Inv. 37854. Statueta a făcut parte din colecția Muzeului de Istorie Gherla. LD Gherla, jud. Cluj, în castru I. 11 cm. Lipsă laba piciorului drept și atributul din mâna dreaptă. Statueta este turnată plin. Patină verzuie.

Mars bărbos poartă pe cap un coif cu panaș înalt, tunică cu mâneci, cuirasă cu lambrechinuri, tip *cuirasse musclée*, și cnemide. Schematismul reprezentării face ca lambrechinurile și faldurile tunicii să fie identice. Pe umărul stâng are mantaua. În mâna stângă ridicată ținea lancea și în dreapta sabia, oblic spre spate.

D. Protase, ProblMuz 1964, 178; RR 205 F 62 = *Civiltà* 207 F 41 (H. Daicoviciu) piesa este considerată ca reprezentându-l pe Dolichenus; la fel S. Sanie, ANRW II, 18.2, 1188; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 277 nr. 15 = Sargetia, XXI-XXIV 1988-1991, 69, nr.5 crede că piesa îl reprezintă pe Mars; Gramatopol, *Dac Ant* 182 pl. IX/8; Horig - Schwertheim, *CCID* 97-98 nr. 139 descrie piesa, dar consideră că Sanie nu are nici un motiv să o interpreteze ca reprezentându-l pe Jupiter Dolichenus.

Statueta de la Gherla are analogii în întregul Imperiul roman. Cele mai apropiate sunt:

1. Mars de la Mathay. Montbeliard. Lebel, *Montbeliard* 17 nr.6 pl (I. 12,7 cm).
2. Mars de la Podunavlje, de pe limesul Moesiei Superior. Belgrad. Muzeul Național. Inv. 2774/III. Veličković, *Belgrad* 118 nr. 8 fig. 8 socotește piesa importată și o datează în sec. II p. Chr.; LIMC II, 1, 517, 28 statueta este datată *wohl frühe Kaiserzeit*. (I. 11 cm).
3. Mars de la Tongeren. Tongeren. Muzeul provincial gallo-roman. Inv. S 442. Faider-Feytmans, *Belgique*, 51-52 nr.7 pl. 4 (I. 9,3 cm).
4. Mars de la Carnuntum. Petronell. Muzeul Castelului. Fleischer, *Osterreich* 5 2 nr 40 pl. 28 (I. 10,9 cm).
5. Mars de la Šumen. Sofia. Muzeul Arheologic. *Hudojestven bronz ot rimskata epoha v Nationalnia Ar Muzei pri Ban* (1984) 84, nr. 56. (I. 22 cm).
6. Mars de la Pergamon. Muzeul din Bergama. Inv. Maden isler 193. Pinkart, *Pergamische Forschungen*, I, 1972 131-139; LIMC, II, 1 517, 34. (I. 41 cm).
7. Mars de la Selz. Muzeul din Hageuenau. Inv. R 74. I: *Gallia* 31, 1973, 181, fig. 14; LIMC, II, 1 517, 35.
8. Mars de la Riehen. Basel. Muzeul de Istorie. Inv. 22.61. Kaufmann-Heinimann, *Augst*, nr. 16 pl. 10 = LIMC, II 1, 517, 26, II 2 pl. 386, 26. (I. 9,6 cm).
9. Mars de la Mainz. Mittelrheinisches Landesmuseum Mainz. Inv. R 3680. LIMC, II 1, 417, 40, LIMC ,II, 2 pl. 387, 40; *Cat.Ancona* 223 nr. 80 (M. Klein). (I. 9,7 cm).
10. Mars. Proveniență necunoscută. Paris. Biblioteca Națională. Babelon-Blanchet, *Bibl Nat* 86 nr. 190 = LIMC II 1, 517, 42; LIMC II 2 pl.387, 42. Statueta este datată *wohl frühe Kaiserzeit*. (I. 16,1 cm).

Statueta lui Mars de la Gherla se abate de la canon prin faptul că ține în dreapta sabia și nu lancea⁶².

Sfârșitul sec. I-prima jumătate a sec. II.

⁶² Dintre cele 26 de statuete de bronz de tip Mars Ultor menționate în LIMC, II,1,516 sq sunt datate doar 8 după cum urmează: statuete aflate în Muzeul Arheologic din Madrid; dela Paris- Biblioteca Națională și Luvru sau o statueta descoperită la Bussy-sur-Morges datate în sec. I p. Chr. (LIMC II 1, 517, 39; 42, 43, 31), pe la anul 100 o statueta de la Enkirch-Germania (LIMC II 1, 517, 32), la sfârșitul sec. I p. Chr. sau în sec. II o statueta descoperită în vila romană de la Riehen-Elveția (LIMC II 1, 517, 26 și II 2 pl. 386, 26); iar pe la anul 200 o statueta de la Augst (LIMC II, 516-517, 25 II 2 pl. 386, 25).

MIA-Zalău Inv. LD: Românași, jud. Sălaj, în castru. I: Suprafața corodată, lipsă mâna stângă. Patină cenușie.

Mars bătrân, cu barba stufoasă și păr bogat, are greutatea corpului pe piciorul drept, stângul fiind ușor tras lateral. Pe cap are un coif prevăzut pe calotă cu un soi de verigă, pe care se fixa, probabil, panașul, panașul, poartă tunică și cuirasă de tip *thorax* cu lambrechinuri și deasupra o "centură" mai sus de talie cu două "bretele" verticale, cnemide. În mâna dreaptă ridicată, dusă spre tâmplă ținea, probabil, lancea și în stânga îndoită din cot și întinsă, eventual, o pateră.

D. Tamba, *Das Römergrenzkastell von Românași, Largiana. Ghidul monumentelor nr.4* (1997) 28 și fig. de pe copertă crede că statueta reprezintă pe Jupiter Dolichenus.

Tipologia statuetelor de bronz reprezentându-l pe Mars a fost făcută de A. Kaufmann-Heinimann⁶³ și preluată cu anumite modificări de E. Simon⁶⁴ care constată că s-a descoperit o mare cantitate de statuete reprezentându-l pe Mars în afara Romei și Italiei, la nord, vest sau est, statuete asemănătoare între ele astfel încât s-ar putea conta pe un punct de plecare comun⁶⁵.

În Dacia sunt răspândite tipurile:

I. Ulterior cu două variante: Mars tânăr, stând în picioare, înarmat (nr. 6, 7, 8) sau Mars tânăr, înarmat, pe punctul de a zvârli sulița (nr. 9).

II. Pantheon, respectiv zeul bătrân, înarmat (nr. 10, 11).

Statuetele de bronz de tip Mars Ulterior și Mars Pantheon își au originea în arta majoră a epocii lui Augustus, fără să se poată spune că sunt copia în miniatură a unui original de dimensiuni mari. Încă A. Furtwängler a arătat că au ca arhetip statuia de cult a lui Mars Ulterior din templul construit în for de Augustus în anul 2 a. Chr. Astăzi se păstrează doar o sculptură de dată mai recentă. Este vorba despre statuia lui Mars Ulterior din Muzeul Capitolin de la Roma (inv. 58) provenind din forul lui Nerva, de fapt o copie din epoca lui Domitian, antice fiind capul și torsul⁶⁶. Zeul ține cu stânga scutul așezat jos și în dreapta ridicată lancea. Este bărbos și are barba și părul cârlionțate. Pe cap poartă coif corintic⁶⁷. Arhetipul a suferit în decursul anilor modificări. Zeul apare fără barbă sau fără manta⁶⁸. În ceea ce privește statuetele de bronz este greu de stabilit dacă Mars ținea scut sau sabie, deoarece la majoritatea statuetelor atributele nu se mai păstrează.

Mai greu este de stabilit prototipul statuetei care îl reprezintă pe Mars pe punctul de a înfige lancea. Florescu⁶⁹ consideră că piesa a avut model lysipeic. Credem că tipul denumit *Mars als*

⁶³ *Augst* I 26. Ea ajunge la concluzia că zeul s-a bucurat de o deosebită cinstitoare în Gallia, unde a fost identificat cu zeii locali. Statuetele au prototipuri romane distingându-se trei tipuri principale: 1. Tânăr nud, cu scut, brațul drept ridicat ținând o lance și brațul stâng îndoit cu sabia pe umăr. 2. Bărbos, cu tunică și cuirasă, coif și cnemide, cu o manta înfășurată în jurul brațului stâng, trasă peste spate și căzând în jos peste antebrațul drept. Brațul drept cu lancea este ridicat, cu stânga apucând marginea scutului care stă pe pământ. 3. Tânăr, cu bustul nud, ambele brațe ridicate și purtând un tropaion.

⁶⁴ LIMC I, 1, 516

⁶⁵ După cercetătoarea germană tipurile lui Mars ar fi următoarele. Tipul U (Ulterior) corespunzând tipului II de la Kaufmann-Heinimann. Zeul în picioare, bărbos, cu coif pe cap, purtând lorică și cnemide, ținând lancea în brațul drept ridicat. 2. Tipul P (Pantheon) corespunzând tipului I a lui Kaufmann-Heinimann. Zeul, imberb, nud, cu coif corintic (de cele mai multe ori), în mâna dreaptă ridicată ținând o lance, iar în stânga o sabie sau cu stânga sprijinind scutul. 3. Tipul C (*Friza* Censorilor) nu este descris și nu are echivalent la Kaufmann-Heinimann. 4. Tipul T (*Dansator*) corespunde tipului III la Kaufmann-Heinimann și este reprezentat doar în arta minoră, pe când celelalte au prototipuri în arta majoră de la sfârșitul epocii republicane sau epoca lui Augustus.

⁶⁶ *Vezi*: LIMC II, 1, 515, 24 a; II, 2, 384, 24 a

⁶⁷ Furtwängler, *Sammlung Somzée* (1897) apud Kaufmann-Heinimann, *Augst*, 26. *Vezi* și Menzel, *Speyer* 3.

⁶⁸ *Vezi*: LIMC II 1, 515.

⁶⁹ *Daco-romanii* I 84, nr. 153.

*Lanzenschwinger*⁷⁰ poate fi pus în legătură cu o statuie de la Luvru reprezentându-l pe Alexandru, atribuită de Dörig lui Lyssip⁷¹ și de Curtius lui Leochares⁷².

Sec. II-III.

12 Apollo

Planșa 8.

MNIR-București. Inv. 37858. Piesa a fost inițial în patrimoniul Muzeului Gherla. LD: Gherla, jud. Cluj. I. 9,5 cm. Piesa este bine conservată; lipsă atributul din mâna stângă. Turnare plină. Patină verzuie.

Zeul nud are părul buclat împărțit în două pe creștet și un coc la spate strâns cu o panglică, ale cărei capete cad pe umeri. La spate părul are o cărare care îl împarte în două și striuri dese, paralele. Capul este puțin aplecat spre dreapta. Greutatea corpului cade pe piciorul stâng, dreptul fiind ușor îndoit din genunchi și adus în față. Este o discrepanță între trăsăturile juvenile și senine ale feții și corpul greoi. În mâna dreaptă lăsată în jos ținea *plectrum* și cu stânga sprijinea lira pusă, eventual, pe o colonetă. La spate are tolba cu săgeți susținută de o curea care traversează oblic spatele de la dreapta spre stânga. Coafura la spate și cele două linii care marchează cureaua de care este prinsă tolba au fost incizate după turnare.

E. Orosz, *Jelentés a szamosujvári római castellum pretoriumának ásatásáról* (1907) 19 pl. V; RR 194 F 15 = *Civiltà* 202 F 16 (H. Daicoviciu) se consideră că zeul ținea în mâna dreaptă o săgeată.; Gramatopol, *DacAnt* 182 pl. IX/7; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 277 nr.19 fig 3 = *Sargetia XXI-XXIV* 1989-1991, 60, 71 nr. 19 pl. II/19; *Cut.Cluj* 9, 25 nr. 13 (L. Marinescu).

Statueta are destul de puține analogii, dintre care:

1. Apollo de la Kaiseraugst. Proprietate particulară. Tolbă la spate, *plectrum* și, probabil, liră. Kaufmann-Heinimann, *Augst*, nr. 13, pl. 9 menționează două piese analoage, una de la Baden și alta de la Seveux (*ibidem* 25 nr. 1 și 2). (I. 5,8 cm).

2. Apollo de la Oderzo. Treviso. Museo Civico. Inv. 500. Galliazzo, *Treviso* 74-76 nr.11. Diferența între statueta de la Oderzo și cea de la Gherla constă în faptul că Apollo din Italia are tolba la spate, dar ține în mâna dreaptă o săgeată și în stânga partea flexibilă a arcului. Piesa este datată în sec. III p. Chr. (I. 6,45 cm).

3. Apollo. Muzeul Verona. Inv.A4,585. Zeul are tolba, mâna stângă sprijinită pe liră și în dreapta cu un fragment din arc. Franzoni, *Verona*, 85 nr.65 (I. 7,8 cm).

4. Apollo de la Volesvres (Saône-et-Loire). Muzeul Rollin. Zeul nu are tolba, ține *plectrum* în dreapta mâna și stânga pe lira acum dispărută. Lebel - Boucher, *Autun*, 31 nr.34 consideră că prin șoldurile și poziția brațelor caracterizează un grup gallic din sec. II? (I. 11,9 cm).

Sfârșitul sec.II-începutul sec.III p. Chr.

⁷⁰ LIMC II 1, 277 (E. Simon).

⁷¹ JdI 79, 1964, 266 sq și nota 30.

⁷² *Die antike Kunst. Die klassische Kunst Griechenlands* (1959) 363 sq fig. 364.

13 Apollo

Planșa 8.

M-Deva. Inv. 1131. LD: ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA (Sarmizegetusa, jud. Hunedoara). I. 7,5 cm. Piesa are suprafața destul de corodată. Lipsă antebrațul stâng și vârful piciorului drept. Turnare plină. Patină cenușie.

Apollo nud, cu brațul drept încrucișat deasupra capului, în mână cu un *plectrum*? întinde brațul stâng în față. Ține capul ușor aplecat spre stânga și piciorul stâng încrucișat peste dreptul. Corpul este redat destul de schematic, iar datorită coafurii înalte și stângaci redate piesa a fost interpretată ca reprezentându-l pe Mars cu coif pe cap.

A.Hekler, MKE IV 191o 21 nr.57; Alicu - Pop - Wollmann, *Mon.Sarmizegetusa* 143 nr.371 consideră că statueta îl reprezintă pe Mars; A. Rusu, Sargetia XIV 1979, 176 nr.10 pl.II 4a-b crede că "datorită slabei conservări a piesei este greu de spus despre cine este vorba. Marte în cazul că poartă coiful cu *attica* (sic!), Narcis prin poziție sau, în cele din urmă, atlet dacă părul este redat sub forma unei calote și ține în mână un strigil"; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 277 nr.20 = Sargetia XXI-XXIV 1988-1991, 64, 70 nr. 20 pl. II/20 identifică personajul cu Apollo.

Piesa are analogii la:

1. Apollo. Bologna. Museo Civico. LIMC II 1, 407 nr.307; LIMC II 2 pl. 321, 307; L. Cenacchi, *BullCom* 73, 1949/50, 33 fig. 7.
2. Apollo. Paris. Babelon - Blanchet, *Bibl Nat* 51, nr. 109 LIMC II 1, 407, 307a (I. 5,6 cm).
3. Apollo de la Almenum. Muz. Friesland. Leeuwarden. Zadoks-Josephus Jitta, Peters, W.A. van Es, *Netherlands*, I, 4-5, nr.2; LIMC II 1, 448, nr.510 (I. 13,8 cm).
4. Apollo de la Reims, odinioară în Colecția Gréau. de Ridder, *Louvre* I, 18 nr.1057 pl.62 ; Menzel, *Symposium*, 222 socotește că piesele de la Almenum și Reims au fost executate în același atelier care ar putea să fie localizat în zona Reims.
5. Apollo de la Vrsani. Muzeul Sarajevo. Inv. br.70. *Cat. Belgrad* 1969, 87 nr.78. Piesa este datată în sec.I p. Chr. (I. 10 cm).
6. Apollo de la Mandeuire. Colecțiile arheologice Montbéliard. Lebel, *Montbéliard*, 15-16 nr.4 pl. III consideră piesa ca având motiv praxitelian. Statueta este o combinație între Apollo de la Gherla și cel de la Ulpia Traiana (I. 6,8 cm).

Sec. II p. Chr.

14 Apollo

Planșa 9.

MMN-București. Inv.35946. LD ROMULA (Reșca, comuna Dobrosloveni, jud.Olt) cu prilejul săpăturilor arheologice întreprinse în anul 1968 în punctul *Dealul Morii*, în zona *extra muros*. I. 48 cm. Statueta se păstrează fragmentar: lipsă capul, brațele și picioarele. Turnare goală. Patină verzui închisă.

Apollo stă ușor întors spre dreapta, inițial cu brațul drept întins lateral. Musculatura este bine redată, în special mușchii pectorali și dorsali. Sunt marcați umerii cu omoplatul și zona inghinală. Bustul este nud, o draperie pornește în fascicol din talie, acoperă partea stângă a corpului, cade oblic spre dreapta, înconjoară partea posterioară și revine în partea stângă, capătul ei cazând în falduri în zig-zag de-a lungul corpului.

C. Vlădescu - C. Pop, ActaMN XIX 1982, 303 sq nr. 3 fig. 3 cred că piesa reprezintă pe Jupiter sau Aesculap; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 277 nr.21 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 70 nr. 21 pl.I/21 crede că îl reprezintă pe Apollo.

Tipul iconografic este asemănător cu cel al lui Dionysos, dar ceea ce caracterizează reprezentările lui Apollo, inclusiv a celei de la Romula, este draperia care învelește partea inferioară a corpului, face un sul de falduri ușor rotunjite sub sexul marcat, și care cade în cascadă pe partea stângă a corpului. Ar fi de amintit doar o analogie în bronz a statuetei de la Romula, mai mică ca dimensiuni (15 cm) provenind de la Stobi și păstrată în Muzeul Național din Belgrad⁷³. Am interpretat statueta de la Romula ca reprezentându-l pe Apollo nu pe baza asemănărilor cu statuete de bronz, ci cu piese din piatră, produse ale artei majore: Apollo din Kyrene de la British Museum⁷⁴, o statuie din thermele Faustinei de la Milet în Muzeul Arheologic din Istanbul⁷⁵, o statuie de pe Esquilin păstrată în Muzeul Capitolin datată *mittlere Kaiserzeit*⁷⁶ și o statuie de la Roma aflată la St. Petersburg, despre care G. Bauchhenss spune că este o creație foarte apreciată a sec. II p.Chr., care reunește influențe elenistice și clasice⁷⁷.

Prima jumătate a sec. II p. Chr.

15. Apollo

Planșa 10-11.

KHM-Viena Inv. VI/2848. LD: Transilvania. I. 28,5 cm. Statueta este bine conservată, lipsesc doar atributele. Turnare goală. Patină verzuie.

Apollo nud, cu greutatea corpului pe piciorul stâng, dreptul puțin îndoit din genunchi și călcând doar pe vârful piciorului, cu corp de adolescent, umeri lați și șolduri înguste, dar fără vigoare. Intoarce capul spre stânga și privește la obiectul pe care îl avea în mână. Brațul drept alunecă pe lângă corp, brațul stâng este ridicat în unghi. Trăsăturile feței și coafura sunt arhaizante. Are ochii ușor oblici, cu orbitele puternic marcate, nasul lung și drept, gura mică, închisă, cu buzele frumos conturate. Coafura este elaborată, fiind inspirată din aceea a kuroi-lor: două rânduri de bucle pe frunte în formă de melcișori și patru bucle în dreptul tâmpelilor. O panglică, care desparte partea ondulată a părului de calota cu striuri paralele, incizate, are capetele șerpuiende și bucle lungi spiralate, care pornesc de la ceafă și atârnă câte două de o parte și de cealaltă a gâtului până pe piept.

F. Studnickza, *Kalamis*. Abhandlungen Akad. Göttingen, 1907 pl. 1o b; R.v.Schneider, *Album Antikensammlung Wien*, (1926) 45 fig. 20; L. Curtius, *Die antike Kunst* (1959) 323 fig.473; P. Zanker, *Klassizistische Statuen* (1974) 91-92; K.Gschwantler, în *Cat. Wien* 104 nr.141 fig.207 datează statueta în sec. I p. Chr. sau în epoca imperială timpurie; Miclea - Florescu, *Tezaur* 31 nr. 46 pl. 22-26; *Die Daker*. 233 nr. 13 fig. 5 (K.Gschwantler); LIMC II, 1, 372, 33; LIMC II, 2, pl.298, 33 (E. Simon) piesa este datată în epoca augusteică timpurie; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 277 nr. 1.18 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 64, 70 nr. 18.

K. Gschwantler⁷⁸ crede că în mâna dreaptă ținea arcul și în stânga ramura de laur. El remarcă faptul că în stilul statuetei sunt amestecate în manieră eclectică trăsături arhaice cu cele ale stilului sever. E Simon⁷⁹ introduce statueta în categoria *Hausapollines*, creații care sunt amestecuri eclectice de stil

⁷³ Veličković, *Belgrad 117 sq. nr. 7 a, b*. Piesa a fost datată în sec. I p. Chr. Vezi și o altă reprezentare a lui Apollo cu draperie la partea inferioară, care lasă să se vadă penisul, cu *plectrum* în mâna dreaptă dusă la cap și cu stânga sprijinită pe lira. Piesa, I.12,9 cm provine de la Kobarid. Vezi: Osmuk, *Archaeologia Jugoslavica* 24, 1987, 58-61 fig.1-4.

⁷⁴ LIMC II 1, 211sq nr.222 (E. Simon). Statuia este datată în sec.II p. Chr.

⁷⁵ LIMC II 1,272 nr.713; LIMC II 2, pl.243, 713.

⁷⁶ LIMC II 1, 384 nr. 61 k; LIMC II 2 pl.243, 713

⁷⁷ LIMC II 1, 388, 72 a; LIMC II 2, pl. 306, 72 a.

⁷⁸ *Cat. Wien* 104.

⁷⁹ LIMC II 1, 371-373 sec. I p. Chr.

arhaic și sever. Această categorie de reprezentări a apărut în epoca augusteică timpurie. Sunt produse de ateliere din epoca imperială care corespund nevoilor și gusturilor cumpărătorilor. J. Dörig⁸⁰ constată că părul arhaizant al statuetei de bronz de la Viena nu trebuie considerat un indiciu pentru o realizare mai timpurie a prototipului. Ea semnifică o antichizare artistică în spiritul epocii copistului, fapt care se manifestă și în poziția picioarelor mai strânse.

Epoca lui Augustus.

A.Kaufmann-Heinimann⁸¹ constată că reprezentările lui Apollo sunt mai puțin frecvente decât acelea ale lui Mercurius, Mars și Jupiter și clasifică statuetele reprezentându-l pe Apollo descoperite la Augst.

Tipologia se potrivește doar parțial pentru Dacia. Aici întâlnim următoarele tipuri:

I. Apollo cu *plectrum* și tolbă cu săgeți (nr.12).

II. Apollo cu picioarele încrucișate și brațul drept deasupra capului (nr.13)

III. Apollo nud, cu portul părului arhaizant (nr.15).

IV. Apollo cu draperie care înconjoară partea inferioară a corpului (nr. 14).

Așa cum rezultă din prezentarea de mai sus în Dacia lipsește tipul iconografic Apollo cu pateră și ramură de laur, dar apar, în schimb, tipuri mai rare cum este Apollo cu draperie care acopere partea inferioară a corpului sau Apollo cu coafură arhaizantă.

Apollo de la Gherla (nr.12) ar putea să fie considerat la rigoare o variantă a tipului Apollo Caelispex, interpretat drept copie a unui original grec din bronz, creat în sec. III sau II a.Chr., păstrat într-o copie din epoca flavică⁸². Imaginea lui Apollo de la Gherla este eclectică. Avem de a face cu un tip hibrid, zeul fiind înzestrat cu atribute care nu au nici o legătură între ele, dar sunt *ale sale*⁸³.

Apollo cu brațul drept deasupra capului și piciorul stâng încrucișat peste dreptul are la origine imaginea lui Apollo Lykeios, creată în al treilea sfert al sec. IV a. Chr.⁸⁴ Cu mâna stângă ar fi putut să sprijine lira, ca la o statueta de la Charsworth⁸⁵ Unii cercetători atribuie prototipul lui Praxiteles și cred că a fost din bronz. În orice caz imaginea a fost apreciată ulterior fiind reprodușă în marmură, pictura pompeiană, teracote și chiar pe monede, cum ar fi cele bătute de Commodus la Roma sau cele provinciale bătute de Caracalla, Gordian III sau Gallienus⁸⁶.

Statueta de la Romula se înscrie într-o categorie definită de G. Bauchhenss *Hadrianische-Antoninische Weiterbildungen nach klassischem, hellenistischem und Augusteisch-klassizistischem, Stil in verschiedenen Mischungen*⁸⁷

⁸⁰ JdI 80, 1965, 232.

⁸¹ Augst 23 propune pentru statuetele de bronz ale lui Apollo descoperite la Augst următoarea tipologie: I.A. Apollo cu greutatea corpului pe piciorul drept; mâna dreaptă întinsă, rar îndoită, cu *plectrum*, mâna dreaptă întinsă; stânga sprijinită pe citeră sau liră. I.B. Apollo cu mâna stângă prinde instrumentul. II. Apollo cu greutatea corpului pe piciorul drept, brațul drept îndoit, în mână cu o pateră, iar în stânga ramură de laur, mici dimensiuni. III. Apollo cu picioarele încrucișate, stângul peste dreptul, brațul drept deasupra capului; brațul stâng sprijinit de un pilastru.

⁸² LIMC II 1, 199. Lui Apollo cu *plectrum* și liră i se atribuie un prototip din sec.IV lysippeic sau praxitelian, tipul fiind în favoare în atelierele din centrul-est al Galliei. Vezi Boucher, *Chalon* 65.

⁸³ Apollo cu *plectrum* în dreapta și cu stânga sprijinindu-se pe liră după R. Lantier, *Mélanges Ch. Picard*, RA 1948, 558 se încadrează într-o schemă clasică, proprie centrului-est al Galliei, fără să fi fost cunoscut în Italia.

⁸⁴ LIMC II 1, 397. Vezi și A.Kaufmann-Heinimann, *Augst*, 26.

⁸⁵ Reinach *Rép.Stat.* III, 27, 1.

⁸⁶ LIMC II, 1, 191 sqq

⁸⁷ LIMC II 1, 191 sqq, 385.

Mai complicată este problema originii iconografice a statuetei lui Apollo din Muzeul de la Viena, descoperită în Transilvania în 1893, analoagă uneia descoperită în Tibru. Arhetipul, probabil din bronz, este atribuit de Studnickza, Ammelung, Lippold și Dörig lui Kalamis⁸⁸. Coafura cu șuvițe care atârnă pe umeri și coroana de bucle apare și la așa numitul *Kassler Apollo*, copie romană a unui original atribuit lui Polycleit⁸⁹. P. Zanker⁹⁰ încadrează statueta în categoria *Tiberapollo*, după piesa aflată în Muzeul Național Roman (inv. 608), considerată copie din epoca lui Augustus. Credem că în ceea ce privește sursa de inspirație nu se poate face abstracție de statuia de bronz de la Luvru *Apollo Piombino* datată la trecerea de la sec. VI la sec. V a.Chr.⁹¹ Piesa din Transilvania este un caz tipic de amestec de stiluri corespunzând gustului arhaizant al epocii lui Augustus.

16 Mercurius

Planșa 12.

MNITr-Cluj-Napoca. Inv. V/34675. LD NAPOCA (Cluj-Napoca) descoperit cu ocazia săpăturilor întreprinse în 1984 în Bul. 21 Decembrie colț cu str. Cuza Vodă. I. 6,8 cm. Starea de conservare bună. Brațul stâng a fost restaurat. Turnare plină. Patină verde.

Mercurius nud, cu corp adolescentin, păr buclat și două aripioare ascuțite, destul de mari, ridicate oblic în sus pe creștet. Greutatea corpului este pe piciorul drept, stângul dus în față. Mâinile sunt excesiv de mari. Pe mâna dreaptă cu palma întinsă ținea punga, iar în stânga caduceul. Atributele sunt acum pierdute.

R. Ardean, *Apulum XXIV* 1987, 139-142 pl. I; S.Cociș în: *Colocviu Freiburg* 132 nr. 53 datează piesa în sec. II; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 278 nr.1.53 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1994, 72 nr. 53.

Sec. II p. Chr.

17 Mercurius

Planșa 12.

M-D.Tr Severin. Inv. II/537. LD ROMULA (Reșca, jud. Olt).I.7,8 cm. Starea de conservare precară. Lipsă brațele și piciorul stâng de la genunchi. Suprafața corodată, urme de zgură și ardere. Turnare plină. Patină verzuie.

Mercurius nud, cu păr buclat și aripioare mici în păr ține capul ușor aplecat spre umărul drept. Greutatea corpului cade pe piciorul stâng, dreptul este ușor îndoit din genunchi. Corpul athletic, mușchii pectorali marcați, la fel talia, pliul inghinal și sexul.

C. Moisil, *BCMI* 4, 1911, 142; Tudor, *BCMI* 28, 1935, 121 nr.160 fig. 32; Gramatopol, *DacAnt* 182; S. Cociș în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 54; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 54 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 72 nr. 54.

Deși lipsesc brațele maniera de reprezentare poate fi comparată cu aceea a unui Mercurius din Muzeul Denon⁹².

Sec. II p. Chr.

⁸⁸ JdI 80, 1965, 138-265

⁸⁹ Rodenwaldt, *PropKg* (1928) 306.

⁹⁰ *Klassizistische Statuen* (1974) 92 sq.

⁹¹ M.Wegner, *Meisterwerke der Griechen* (1955) fig.1.

⁹² Boucher, *Chalon* 70 nr. 50

MO-Craiova. Inv. 4740. LD: SUCIDAVA (Corabia, jud. Olt). I. 8,5 cm. Brațul stâng rupt din cot. Turnare plină. Patină cenușiu închisă.

Mercurius nud, cu păr cârlionțat la frunte și tâmpile, are două aripioare mari în păr. Ține capul ușor întors spre dreapta. Are greutatea corpului pe piciorul drept, stângul fiind ușor îndoit din genunchi. Pe palma dreaptă întinsă în față ține punga, iar în stânga ținea caduceul acum pierdut.

D. Tudor, *Oltenia romană* (1968) 395 fig.105/3; Tătulea, *Artă* figura de pe copertă; S. Cociș în: *Colocviu Freiburg*, 132; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 56 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1994, 72 nr. 56.

Mercurius nud cu aripioare în păr, punga pe palma dreaptă și caduceu în stânga are multe analogii. Deosebirile esențiale sunt în modul de redare al aripioarelor. Două aripioare mari au statuetele :

1. Mercurius de la Mathay. Lebel, *Montbéliard* 17 nr.9 pl. VIII. (I. 8,7 cm).
2. Mercurius de la Tienen. Bruxelles. Muzele Regale de Artă și Istorie. Inv. B 883. Descoperit în substrucțiunile unei locuințe romane. Faider-Feytmans, *Belgique* 59-60 nr. 29 pl. 14-15 consideră că are prototip polycletian. (I.10,7 cm).
3. Mercurius de la Tournai. Piesa a fost descoperită sub clădirea centrală a unei vile romane. Colecția André D'Hayer. Faider-Feytmans, *Belgique* 60 nr. 30 pl.14-15 sesizează concentrarea acestui tip în Belgia, Renania și estul Franței crede că nu este exclus ca un atelier să fi funcționat la Tongeren și acceptă părerea lui Boucher⁹³ că tipul a fost creat de Zenodor pentru sanctuarul descoperit în Gallia la Puy de Dome. (I. 7,1 cm).
4. Mercurius de la Antwerpen. Muzeul Vleeshuis. Provine din Escaut. Faider-Feytmans, *Belgique* 61 nr.34 pl.17 (I. 5,7 cm).
5. Mercurius de la Trier. Muzeul Trier. Menzel, *Trier* 15-16 nr.29 pl.16. (I. 6,9 cm).
6. Mercurius de la Dennery (Saône sur Loire). Musée Denon. Inv. CA 338. Boucher, *Chalon* 74 nr. 50 datează piesa în sec. II p.Chr. (I. 12,2 cm).
7. Mercurius de la Xanten. Muzeul Bonn. Menzel, *Bonn* 13 nr. 24 pl. 14. (I. 6,2 cm).
8. Mercurius de la Chavigny. Muzeul Evreux. Boucher, *Evreux* 45 nr. 14.
9. Mercurius. Muzeul de Istorie și Artă Luxemburg. E.Wilhelm, *Luxembourg* 9 nr.2 pl. 45 9 nr.3 pl. 44; 9 nr.5 pl.45.
10. Mercurius. Proveniență necunoscută. Muzeul Calvet Avignon. Rolland, *Haute Provence* 43 nr. 36 (I. 8 cm).
11. Mercurius de la Augst, insula 5 tabernae împreună cu alte statuete de bronz și ceramică datând din a doua jumătate a sec. II p. Chr. până în a doua jumătate a sec. II. Muzeul Augst. Inv. 66.3965., din care soclul 4 cm. Kaufmann-Heinimann, *Augst* 30 nr. 18 pl.11 crede că piesa provine din același atelier cu o altă piesă de la Augst vezi infra) și cu o piesă de la Jallerange (Lebel, *Besançon* nr.31 pl.19,2) (I.10 cm).
12. Mercurius de la Augst. Muzeul de Istorie Basel. Inv. 06.129. Kaufmann-Heinimann, *Augst*, 31 nr.20 pl.12. (I. 8 cm).
13. Mercurius de la Avenches. Muzeul Roman Avenches. Inv. 357 (2532). Leibundgut, *Avenches* 21 sq nr. 6, pl. 4. (I. 9,9 cm.).

⁹³ Latomus 30, 1971. Vezi și A. Leibundgut, *JdI* 99, 1984, 257-289.

14. Mercurius de la Orbe. Muzeul de Artă și Istorie Geneva. Inv. C 308. Leibundgut, *Westschweiz* 27 nr. 16 pl. 23 indică piese analoage de la Loppersum, Baltimore, Vienne. (I. 12,6 cm).

Sec. II p. Chr.

19 Mercurius

Planșa 13.

MNITr-Cluj-Napoca. Inv. 4222. LD: Transilvania. I. 12,1 cm. Piciorul și brațul stâng sunt rupte; o aripioară de la pălărie lipsă. Turnare plină. Patină cenușie, cu urme puternice de arsură.

Mercurius nud, cu capul întors spre stânga, aripioare în păr. Are piciorul drept întins și greutatea corpului pe piciorul drept. Ține brațul drept îndoit. În căușul palmei se observă un rest din pungă.

C. Pop, *ActaMN XVII* 1980, 103 nr. 2 e fig.5; S. Cociș în: *Colocviu Freiburg* 132; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 56 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991 72 nr. 56.

Sec. II-III p. Chr.

20 Mercurius

Planșa 14.

MNU-Alba Iulia. Inv. R 8223. LD: APULUM (Alba Iulia) I.11,17 cm Lipsă o parte din brațul drept, o parte din piciorul drept și caduceul din mâna stângă. Suprafața corodată. Turnare plină. Patină verde.

Mercurius nud, cu păr buclat (bucle rotunde în față, șuvițe la tâmpile) și petasus pe cap, se sprijină pe piciorul drept, stângul fiind puțin îndoit din genunchi, cu talpa ridicată și întoarsă în afară. Ochii, nările, gura sunt realizate prin incizii. În mâna dreaptă ținea punga și în stânga caduceul sau o broască testoasă.

A. Cserni, *Alsófeher-Vármegye Monografija* (1901) 307-308; Al. Popa - I. Berciu, *Apulum XV* 1977, 218 nr.3 fig.3; S. Cociș în: *Colocviu Freiburg* 132 incadrează piesa greșit din punctul de vedere al tipologiei; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 57 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991 72 nr. 57 pl. II/57; *Cat. Ancona* 295 nr. 248 (V. Moga).

Mercurius nud cu sau fără petasus, punga în dreapta și caduceu în stânga are o serie de analogii:

1. Mercurius. Tekija (Transdierna). Muzeul Zajecar. Inv. br. 392. *Cat. Belgrad* 1969, 89 nr.87 (I. 12 cm).
2. Mercurius. Odenbach. Muzeul de Istorie Speyer. Inv. B 131. *RRhein* 216 C 73. Statueta este datată la sfârșitul sec. I p. Chr. (G. Ristow); A. Leibundgut, în: *Polyklet* 406 sq datează piesa în sec. II și crede că a fost confecționată în Germania Superior. (I. 21,4 cm).
3. Mercurius Alzey din *vicus*. Muzeul din Alzey inv. R 153. *RRhein* 216 C 74. (I. 21,4 cm).
4. Mercurius. KJose. Muzeul Național Arheologic Sofia. Inv. 6270. Ogenova-Marinova, *Sofia* 114 nr. 128 fig. 128. (I. 11,5 cm).
5. Mercurius. Limes. Moesia Superior. Muzeul Național Belgrad. Inv. 2753. Aripioare în păr. M. Veličković, *Belgrad* 123 nr. 16 datează piesa în sec. I-II și o consideră reflexul unui original grec din sec. V a. Ch. (I. 8,8 cm).

Statuetele menționate reprezintă pe Mercurius clasic ținând punga de partea ei superioară. Statuetele de la Napoca și Apulum par să-l reprezinte pe Mercurius cu punga pe podul palmei, fapt ce ar caracteriza

tipul creat în Gallia⁹⁴. Pe de altă parte se pare că, exceptând piesa de la Apulum, Mercurius nud cu petasus pe cap și punga ținută în jos, nu mai apare în Dacia, acest tip întâlnindu-se în Gallia⁹⁵.

Sec. II p. Chr.

21 Mercurius

Planșa 14.

M-D.Tr Severin. Inv. II.7099. LD: DROBETA (Drobeta-Turnu Severin). I. 7,9 cm. Lipsă piciorul drept de la genunchi. Turnare plină. Patină verzuie.

Mercurius redat în manieră absolut provincială cu fossa lacrimară mare și puternic adâncită, mamelele indicate prin două pastile rotunde, părul de pe frunte și cel pubian redat prin striuri dese, paralele. Pe cap poartă petasus cu două aripioare mari care se desprind pe creștet din pălărie. Hlamida de pe umărul stâng se înfășoară în jurul brațului și un capăt atârna în jos, caduceu în stânga și punga în mâna dreapta, care cade pe lângă corp.

Al. Bărcăcilă, Arhivele Olteniei XIII 1934, 91 nr. 12 a fig. 32; idem, *Drubeta* 31 fig. 55 c; S. Cociș, în: *Colocviu Freiburg* 132; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 58 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991 72 nr. 58.

Coafură cu striuri pe frunte și chică la spate are un Mercurius de la Lyon⁹⁶ și altul de la Enns⁹⁷. O analogie apropiată a piesei din Dacia se găsește la Paris⁹⁸.

Sec. II-III.

22. Mercurius

Planșa 14

M-D.Tr Severin. Inv. II 7118. LD: DROBETA (Drobeta-Turnu Severin). I. 7,8 cm. Suprafața corodată, lipsă brațul stâng și laba piciorului drept. Turnare plină. Patină verzuie.

Mercurius cu greutatea corpului pe piciorul drept și stângul ușor îndoit din genunchi ține punga în dreapta, brațul fiind ușor îndoit din cot și întins lateral spre dreapta. Capul este și el întors spre dreapta. Părul buclat, cu cârlionți rotunzi, mamelele marcate prin cercuri incizate, părul pubian redat și el prin cârlionți, cu petasus pe cap pe vârful capului și aripioare de o parte și de cealaltă a pălăriei. Pe umărul stâng se observă un capăt al mantalei.

Al. Bărcăcilă, Arhivele Olteniei XIII 1934, 91 nr. 12 b fig. 33: Miclea - Florescu, *Duco-romanii* I 110 nr. 334 fig 334 (stânga); Gramatopol, *DacAnt* 182; S.Cociș în: *Colocviu Freiburg* 132; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 59 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 72 nr. 59.

O analogie apropiată a piesei din Dacia se găsește la Verona⁹⁹. Modul în care este reprezentat capul aduce cu al unui Mercurius din Muzeul Borely de la Marsilia, considerat ca inspirându-se dintr-un Hermes a lui Polyclet de la mijlocul sec. V a. Chr. statueta fiind o piesă de artă gallică din sec. II p.

⁹⁴ Boucher, *Apulum* XV 1977, 276-277.

⁹⁵ Lebel, *Lons le Saunier* 12 nr.2 pl.II.

⁹⁶ Boucher, *Lyon* 84 nr. 135. Striuri pe manta și coafură redată prin striuri are și un Mercurius de la Augst. Vezi: Kaufmann-Heinimann, *Augst* 36 nr. 31 pl. 21-22.

⁹⁷ Fleischer, *Österreich* 61 nr. 57 pl. 33

⁹⁸ Babelon - Blanchet, *Bibl Nat.* 145 nr. 324.

⁹⁹ Franzoni, *Verona* 69 nr. 49.

Chr.¹⁰⁰ De asemenea sunt de amintit o statueta cu același contrapost, petasus discret, hlamidă cu un capăt pe umăr și celălalt pe antebraț provenind din Tamisa¹⁰¹, două piese din Italia, una de la Torcello și alta de la Ruovo di Puglia interpretată ca fiind romană dar de sigură derivație dintr-un prototip grecesc din sec. V a. Chr.¹⁰². Este interesant faptul că sunt reprezentări similare ale lui Mercurius, ca de pildă o piesă din Dalheim¹⁰³, dar fără petasus, ceea ce dovedește că pălăria nu este un accesoriu obligatoriu, chiar dacă tipul cu pălărie este mai frecvent¹⁰⁴. Mercurius cu hlamidă pe umărul stâng de la Neuville-en-Hez aflat în colecțiile Muzeului de Antichități Naționale de la Saint Germain en Laye fără petasus pe cap este considerat ca făcând parte din categoria reprezentărilor de inspirație policletiană (sec. V a. Chr.) executate în Italia în epoca imperială. Hlamida și petasus-ul, ca și sandalele cu aripioare sunt adaosuri făcute de bronzierii romani, iar statuetele lui Mercurius și Apollo ar fi de pus în legătură cu Discoforul lui Polyclet, operă creată între 460-450¹⁰⁵.

Prima jumătate a sec. II p. Chr.

23 Mercurius

Plansa 15.

M-D.Tr.Severin. Inv. II 212. LD: ROMULA (Reșca, jud. Olt). I. 19 cm. Lipsă etichetele picioarelor; mâna stângă. Turnare plină. Patină verzuie.

Mercurius seminud, cu un colț al hlamidei pe umărul stâng, alunecând de-a lungul brațului, cu un capăt cazând de-a lungul antebrațului stâng și printr-o mișcare artificială ajungând până în dreptul genunchilor. Greutatea corpului cade pe piciorul drept, stângul este ușor îndoit din genunchi, capul întors și ușor aplecat spre dreapta. Are bucle pe tâmpile și pe frunte, părul lung la ceafă. Trăsăturile feței sunt frumoase, gura și nasul fine, sprincene arcuite. Corp de efeb, cu mușchii pectorali, sternul și coastele marcate, la fel și linia inghinală. Pe cap are un mic petasus cu aripioare. În mâna dreaptă, care alunecă pe lângă corp, ține punga trifidă lipită de picior.

D. Tudor, *Oltenia romană* ed. 4-a (1978), 379 fig. 107/1: RR 195 F 16 = *Civiltà* 206 F 39 (C. Pop); Miclea - Florescu, *Daco-romanii* I 113 nr. 373-374, fig.373-374 datează statueta în sec. II p. Chr. și consideră că are origine liseptică; S. Cociș, în: *Colocviu Freiburg* 132; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 60 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991 nr.60; *Cat.Ancona* 308 nr. 279. (I. Stîngă).

Statueta se aseamănă cu una de la Logras, Dep. Ain-Franța în Muzeul de Artă și Istorie din Geneva considerată și ea ca vădind influențe liseptice¹⁰⁶, și cu o statueta din Muzeul din Padova¹⁰⁷. Modul de dispunere al draperiei, poziția mâinii drepte aduc cu ale lui Mercurius de la Herculaneum., datat în prima jumătate a sec. I p. Chr.¹⁰⁸. Principala diferență constă în faptul că la Mercurius de la Romula pălăria stă mai spre ceafă. Printre analogiile statuetei de la Romula mai sunt de menționat o statueta de la Bonn¹⁰⁹, o piesă din colecția Institutului de Arheologie din Heidelberg¹¹⁰, datată în a doua jumătate

¹⁰⁰ Oggiano-Bitar, *Bouches du Rhône* 94 nr. 182

¹⁰¹ Pitts, *Catuvellauni* 53 nr.22 pl. 10

¹⁰² Vezi: Tombolani *Torcello* 85 nr.57 și Dalli Ponti, *Lecce* 9-10 nr.12 pl. 6.

¹⁰³ Menzel, *Bonn* 15-16 nr. 29 pl.16

¹⁰⁴ Vezi: Bieber, *Kassel* 63 nr. 163-165 pl.XLII care arată că pălăria, hlamidă pe umărul stâng și punga atârând este o dispunere a atributelor și accesoriilor frecventă la reprezentările lui Hermes din sec. IV a. Ch.

¹⁰⁵ R. Lantier, în: *Mélanges d'archéologie et d'histoire offerts à Charles Picard à l'occasion de son 65 anniversaire* II (1949), RA 6 série 31-32, 1948, 554-560.

¹⁰⁶ Menzel în: *Symposium* 231 fig. 30.

¹⁰⁷ Zampieri, *Padova* 242-243 nr. 144= LMC VI 1, 507, 37; VI 2, 276.

¹⁰⁸ Budetta - Pagano, *Cat. Romu* 1988, 38-39 nr. 10.

¹⁰⁹ Menzel, *Bonn* 11 nr. 19 pl. 11.

asec. I p. Chr.-începutul sec. II, o piesă cu loc de proveniență necunoscut din Muzeul din Carpentras¹¹¹ sau una pescuită în Sava lângă Macvanska Mitrovica¹¹².

Punga trifidă ținută drept pe lângă corp și mantaua în eventai prinsă pe umărul stâng cu o fibulă rotundă, se aseamănă cu a unui Mercurius din Muzeul Calvet-Avignon¹¹³. Expresia ochilor se aseamănă cu a unui Mercurius de la Trier, tip de reprezentare în care H.Menzel vede o influență lisipeică¹¹⁴. Pentru felul în care se înfășoară draperia este de menționat asemănarea cu o statueta de la Civrieux, considerată ca reproducând o schemă policletiană¹¹⁵.

Sfârșitul sec. I - începutul sec. II.

24 Mercurius

Planșa 16.

MO-Craiova. Inv. 4650. LD: ROMULA (Reșca, jud. Olt). I. 10 cm. Lipsă atributul din mâna stângă, mâna dreaptă și o parte din antebraț. Suprafața corodată. Turnare plină. Patină verzui-închis.

Mercurius seminud, cu petasus triunghiular pe cap, greutatea corpului pe piciorul stâng. Un colț al hlamidei se observă pe umărul stâng, mantaua se înfășoară pe braț și atârnă în jos. Poartă botine în picioare. În mâna dreaptă, care alunecă pe lângă corp ținea punga, iar în stânga ținea, probabil, caduceul.

D. Tudor, *Oltenia romană* ed. a 3-a (1968) fig. 105/4; Tătulea, *Artu* 7; idem, *Romula* 113 fig. 32/3; S. Cociș în: *Colocviu Freiburg* 132 = AIIAC XXIX 1989, 350 nr. 8; L. Marinescu, în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 61 = *Sargetia XXI-XXIV*, 1988-1991, 72 nr. 61.

Prima jumătate a sec. II p. Chr.

25 Mercurius

Planșa 16.

MR-Caracal. Inv. 2941. LD: ROMULA (Reșca, jud. Olt). I. 7,6 cm. Statueta are o stare precară de conservare, lipsesc picioarele de la genunchi și antebrațul stâng. Statueta, turnată plin, este acoperită de zgură. Patină cenușiu închisă?

Mercurius poartă petasus pe cap și hlamidă pe umărul stâng, care acopere spatele și se răsuțește pe antebrațul stâng. În dreapta ține punga și în stânga ținea, probabil, caduceul.

C.C. Petolescu - St. Chițu, *RMM* 3, 1974, 62 nr. 11 fig. 21; S. Cociș, în: *Colocviu Freiburg* 132 = AIIAC XXIX 1989, 350 nr. 9; L. Marinescu, în *Colocviu Freiburg* 278 nr. 63 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 72 nr. 63.

Pălăria se aseamănă cu aceea a unui Mercurius din depozitul de bronzuri de la Bavai, datat în sec. I p. Chr.¹¹⁶.

Sec. II p. Chr.

¹¹⁰ Borell, *Heidelberg* 94 m. 100 pl. 40.

¹¹¹ Rolland, *Haute Provence* 46 nr. 41.

¹¹² Tadin, *Pannonie* 67 nr. 24 pl. XIV fig. 23 a-b.

¹¹³ Rolland, *Haute Provence* 41-42 nr. 32.

¹¹⁴ *Trier* 13-15 nr. 28 pl. 12-15.

¹¹⁵ Boucher - Tasinari, *Lyon* 59 nr.47.

¹¹⁶ S. Boucher - H. Oggiano Bitar, *Revue du Nord* 3, Hors Série, *Archéologie* 46-47 nr. 12.

26 Mercurius

Plansa 17.

MNITr-Cluj-Napoca. Inv. I 622. LD: POTAISSA (Turda, jud. Cluj). I. 8,5 cm. Lipsă atributul din mâna stângă. Turnare plină. Patină verde.

Mercurius cu pălărie cu boruri largi pe cap, are greutatea corpului pe piciorul drept și stângul ușor îndoit din genunchi și tras spre spate. Stă înclinat spre stânga. În mâna dreaptă întinsă ține punga trifidă. Pe umărul stâng, până în dreptul pieptului, se observă un colț al mantalei care se înfășoară pe braț și al cărei capăt se lipește de corp. În mâna stângă ținea, probabil, caduceul.

Civiltà 206 F 40 (R. Florescu); Miclea - Florescu, *Duco-romanii*, I 84 nr. 154 fig.154; *Rep.Cluj* 404 nr. 62 (M.Bărbulescu); Bărbulescu, *Potaissa* pl. XV fig.2; S. Cociș, în: *Colocviu Freiburg* 133 = AIIAC XXIX 1989, 350 nr. 20 (nr. inv. greșit); L. Marinescu, în: *Colocviu Freiburg* 278 nr.64 = Sargetia XXI-XXIV, 1988-1991, 72 nr. 64 (nr. inv. greșit); *Cat.Cluj* 9, 25 nr. 19 (C. Pop).

Piesa are analogii în Belgia la Gent, Stedelijk Bijolke Museum. Inv. 5800¹¹⁷, pentru modul în care ține punga la Auxonne¹¹⁸, iar pălăria se aseamănă cu aceea a unui Mercurius din Muzeul din Strasbourg, datat la mijlocul sec. II p. Ch¹¹⁹ și altul de la Munderkingen, care are și același contrapost¹²⁰.

Sec. II p. Chr.

27 Mercurius

Plansa 17.

Odinioară în MNITr-Cluj-Napoca. Inv. 23623 LD ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA (Sarmizegetusa, jud. Hunedoara) în colțul de NE al zidului de E din templul dedicat lui Malagbel și mai multor zei. I. 9,3 cm. Lipsă atributul din mâna stângă. Turnare plină. Patină verzuie.

Mercurius, mușchii pectorali bine redați, puțin aplecat în față, are greutatea corpului pe piciorul stâng, dreptul fiind ușor îndoit din genunchi, capul înclinat spre dreapta. Are păr buclat și petasus, cu aripi late pe cap pe cap. Două incizii adânci de forma literei X se observă pe părul de la spate și una verticală indică coloana vertebrală. În mâna dreaptă ține punga de partea de sus. Pe umărul stâng este un capăt al mantalei care atârână apoi de-a lungul brațului și se înfășoară în jurul încheieturii mâinii stângi.

D. Alicu - C. Pop, *ActaMN* XVI 1979, 93-95 fig. 1-4; Alicu - Pop - Wollmann, *Mon Sarmizegetusa* 185 addenda nr.5 consideră piesa "creație a centrului artistic de la Ulpia Traiana "; S. Cociș în: *Colocviu Freiburg* 133 fig. 2 = AIIAC XXIX 1989, 350 nr. 16 fig. 2; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 65 = Sargetia XXI-XXIV 1988-1991, 72 nr. 65.

Sfârșitul sec. II-primele decenii ale sec.III.

28. Mercurius

Plansa 18.

M-D.Tr Severin Inv. II 7090. LD: Botoșești-Paia, jud. Dolj. I. 9 cm. Statueta se păstrează fragmentar. Lipsă antebrațul drept, atributul din mâna stângă, picioarele de la genunchi.Turnare plină. Patină verzuie.

Statueta,de bună calitate, reprezintă pe Mercurius cu păr buclat și cunună (nu petasus) pe cap; aripioare pe cap Greutatea corpului cade pe piciorul drept, iar capul este aplecat ușor spre dreapta.

¹¹⁷ Faider-Feytmans, *Belgique* 66 nr.46 pl. 26.

¹¹⁸ Lebel, *Lons-le-Saunier* 12 nr.2 pl. II

¹¹⁹ Schnitzler, *Alsace* 30-31 nr. 2.

¹²⁰ Ph.Filzinger, D.Plank, B.Cämmer, *Die Römer in Baden-Württemberg* pl.59; Nuber, *Baden-Württemberg* 48 fig. 27.

Brațul drept alunecă pe lângă corp. Pe umărul stâng se observă un colț al hlamidei, care atârână de-a lungul brațului și se înfășoară pe antebraț.

Al. Bărcăcilă, BCMI XXX 1937, 93, 132 nr. 2 fig. 2; D. Tudor, *Oltenia romană* ed. a 3-a (1968), 229; S. Cociș în: *Colocviu Freiburg* 132 = AIIAC XXIX, 1989, 350 nr. 13 dau ca loc de proveniență al piesei Drobeta; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 67 = Sargetia XXI-XXIV 1988-1991, 73 nr. 67.

O analogie din Walters Gallery Baltimore permite presupunerea că aripioarele erau fixate pe o panglică¹²¹.

Prima jumătate a sec. II p. Chr.

29 Mercurius

Planșa 18.

M-Lugoj. Inv. 498. LD: Banat. I. 8,3 cm. Starea de conservare bună. Turnare plină. Patină verzuie.

Mercurius cu petasus pe cap are centrul de greutate al corpului pe piciorul drept și stângul este ușor retras. În mâna dreaptă, care alunecă de-a lungul corpului, ține punga, iar în stânga caduceul. Mantaua se înfășoară pe brațul stâng și cade de o parte și de cealaltă a brațului.

D. Isac în: *In memoriam C.Daicovicu* (1974) 189 nr. 2 fig. 2 indică o serie de analogii care sunt valabile doar fiindcă îl reprezintă pe Mercurius, fără să fie asemănătoare ca tip iconografic sau ca stil și consideră piesa confecționată în Dacia; S.Cociș în: *Colocviu Freiburg* 133 = AIIAC XXIX 1989, 350 nr. 21; L.Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 69 = Sargetia XXI-XXIV 1988-1991, 73 nr. 69.

Sec. II-III p. Chr.

30 Mercurius

Planșa 18

MMN-București. Inv. 230. LD: SUCIDAVA (Corabia, jud. Olt) Piesa provine din colecția Georgescu-Corabia. I. 6,4 cm. Lipsă antebrațul drept și piciorul drept de la genunchi. Turnare plină. Patină brună.

Mercurius, cu un colț al veșmântului pe umărul stâng, petasus pe cap, ține în mâna stângă un caduceu înalt. Disproporție tipic provincială în redarea membrelor și a corpului.

C. Vlădescu - C. Pop, *ActaMN* XIX 1982, 304-305 fig. 14; S. Cociș în: *Colocviu Freiburg* 126 consideră în mod eronat că piesa provine de la Romula.

Sec. III p. Chr.

31 Mercurius

Planșa 18

Odinioară în MB-Timișoara. Inv. 2571. LD: TIBISCUM (Jupa, jud. Caraș-Severin). I. 11,5 cm Starea de conservare bună, lipsă atributul din mâna stângă. Turnare plină. Patină verzuie închis.

Mercurius cu veșmântul înfășurat pe brațul stâng și atârânănd în jos până aproape de nivelul călcâielor, este înclinat ușor spre spate. Are greutatea corpului pe piciorul stâng, dreptul fiind îndoit din genunchi

¹²¹ Hill, *Baltimore* 17-18 nr. 28 pl.8 crede că este vorba despre un tip roman.

și retras spre spate. Capul este întors spre stânga. Pe cap are petasus. cu aripioare. bine vizibile lateral. În mâna dreaptă ține punga.

S. Cociș în: *Colocviu Freiburg* 133 = AIIAC XXIX 1989, 350 nr. 15; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 72 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 73 nr. 72.

Sec. II-III p. Chr.

32 Mercurius-Hermes Thot

Planșa 19.

M-D.Tr.Severin. Inv. II 7089. LD: DROBETA (Drobeta-Turnu Severin) în castrul roman. I. 7,5 cm. Lipsă mâna dreaptă, laba piciorului drept și piciorul stâng de la genunchi. Turnare plină. Patină verde.

Mercurius cu păr cârlionțat, dispus în două rânduri de bucle, are petasus pe cap și o frunză de lotus pe creștet. Greutatea corpului cade pe piciorul drept, stângul este ușor retras. În mâna dreaptă întinsă ținea, probabil, punga, iar în stânga, caduceul. Pe umăr se observă un colț al mantalei, care se înfășoară pe brațul stâng.

Miclea - Florescu, *Daco-romanii*, I 110 nr. 334 fig. 334 (dreapta); S.Cociș în: *Colocviu Freiburg* 132 nu introduce piesa în categoria Mercurius-Hermes Thot = AIIAC XXIX 1989, 350 nr. 12; L. Marinescu, în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 70 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 73 nr. 70 pl. II/70.

Piesa are o serie de analogii dintre care amintim:

1. Mercurius Thot de la Köln. N.Franken, *KJb* 27, 1994, 436-437 nr.42 fig.86-87 (I. 8,1 cm).
2. Mercurius Thot de la Pompei. Casa lui Fabius Rufus. c. Cicirelli, *Vita religiosa nell' antica Pompei*. Expoziție Boscorcale 1995, 166 nr. 10 fig. 10 datează piesa în epoca iulio-claudică (I. 12,5 cm).
3. Mercurius Thot de la Palermo. Di Stefano, *Palermo* 20 nr.29 pl.VII consideră piesa de inspirație praxiteliană. (I. 8,7 cm).
4. Mercurius de la Frankfurt. Bol, *Liebighaus* 146-147 nr.67 datează piesa în sec. I și crede că are un prototip elenistic târziu sau alexandrin. (I. 7 cm).
5. Mercurius de la Viena. KHM. Inv. VI 2442. Gschwantler, *Cat.Wien* 101 sq nr. 134 fig. 200 datează piesa în epoca imperială timpurie și crede că are un prototip elenistic târziu (I. 13 cm).
6. Mercurius Thot de la Sofia. Kalcev în: *Colocviu Viena* 408 nr. 9, fig. 9 nu observă floarea de lotus de pe creștet. De tip asemănător sunt și alte statuete din Muzeul Național de Arheologie din Sofia. Vezi Ogenova-Marinova, *Sofia* 110-114 nr. 119-121; 123-126.
7. Mercurius Thot de la Selevac. Moesia Superior. Veličković, *Belgrad* 126 sq nr. 21 datează piesa la începutul sec. II (I. 9,6 cm).
8. Mercurius Thot de la Novi Beograd. Tadin, *Pannonie* 79 nr. 57 pl. XXVI datează piesa în sec. I sau cel mai târziu în epoca lui Hadrian.

Prima jumătate a sec. II p. Chr.

MS-Orlea. Inv. 101/1 iunie 1970. LD: SUCIDAVA (Corabia, jud. Olt). I. 8,5 cm. Starea de conservare bună. Turnare plină. Patină verzuie închis?

Mercurius, cu capul întors spre dreapta, are părul ondulat pe frunte și la tâmpile. Pe cap poartă petasus și pe creștet are frunza de lotus. Iși sprijină corpul pe piciorul drept, cel stâng fiind mult depărtat. Lângă piciorul drept se află un mic berbec. În mâna dreaptă întinsă lateral ține punga, iar în stânga, lăsată în jos, caduceul. Pe brațul stâng se înfășoară mantaua care cade apoi în falduri până la glezne.

C.C. Petolescu - Al. Popa, Apulum XII 1974, 615 fig. 1; S. Cociș în: *Colocviu Freiburg* 129-130, 133 fig. 3 = AIIAC XXIX 1989, 348, 350 fig. 3; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 273, 278 nr. 71 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 65, 73 nr. 71.

Mercurius-Toth de la Sucidava are analogii apropiate cum sunt:

1. Mercurius de la Palermo. Di Stefano, *Palermo* 20 nr.30 pl. VIII.
2. Mercurius de la Paris. Babelon - Blanchet, *Bibl.Nat* 156-157 nr.356. (I. 9 cm).
3. Mercurius de la Torcello. Piesa provine din comerțul de antichități de la Constantinopol. Tombolani, *Torcello* 86 nr.58 datează piesa în sec. II-III p. Chr. (I. 4,8 cm).
4. Mercurius din Maroc. Boube-Piccot, *Maroc* I 202-202 nr.217mpl. 114/1. (I. 10,5 cm).
5. Mercurius de la Verona. Franzoni, *Verona* 51 nr.32 (I. 7,4 cm).
6. Mercurius de la Trento. Walde-Psenner, *Trentino* 51 nr.22 datează piesa la sfârșitul sec.II și începutul sec.III p. Chr. (I. 5,7 cm).
7. Mercurius de la Milano. Bolla, *Milano* 41-42 nr.9 pl. IV (I. 8,2 cm).

A doua jumătate a sec.II p. Chr.

34 Mercurius

MNIT-Cluj-Napoca. Inv. 31010. LD. Gherla, jud. Cluj, în castru, *retentura sinistra*. I. 7,3 cm. Lipsă mâna stângă. Turnare plină. Patină brună.

Mercurius, reprezentat în manieră absolut provincială, are greutatea corpului pe piciorul drept, stângul fiind tras ușor în spate și îndoit din genunchi. Hlamida susținută pe umărul drept cu o fibulă rotundă acopere o parte din spate și se înfășoară în jurul gâtului și pe antebrațul stâng alunecând în jos. În mâna dreaptă ține o pungă cu două umflături laterale, iar în stânga ținea, probabil, caduceul. Părul este strâns în moț pe creștet, cu arpioare de o parte și de cealaltă. La gât are un torques din argint.

R. Ardevan, *ActaMN* XX 1983, 397-404; D. Alicu în: *Colocviu Freiburg* 21; S. Cociș în: *Colocviu Freiburg* 130-132 fig. 6 = AIIAC XXIX 1989 348-350 nr. 24 fig.1 confundă piesa cu Mercurius de la Napoca; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 273, 278 nr. 68 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 65-66, 73 nr. 68 pl.III/68; *Miles* 39, 80 nr. 240 (R. Ardevan).

Statueta este analoagă din punctul de vedere al stilului cu una descoperită în Moesia Superior, păstrată în Muzeul Național din Belgrad¹²². Există statuete de bronz cu torques de argint sau aur la gât¹²³. Tipul Mercurius cu hlamidă în jurul gâtului are exemplare care stilistic, prin anumite detalii, pot fi considerate

¹²² Veličković, *Belgrad* 129 sq nr. 26 atribuie statueta unui atelier din Macedonia.

¹²³ De pildă o statueta a lui Venus cu torques de argint la gât de la Novae. Vezi: A.Dimitreva-Milceva în: *Studien zu den Militärgrenzen Roms. III. 13 Internationaler Limeskongress Alen* 1983 (1986) 473 nr.5 fig. 5 a,b, un Mercurius cu torques de aur la gât. Vezi: *Cat.Avallon* 1981, 35-36 nr. 76.

locale, ca de pildă un Mercurius de la Augst¹²⁴ sau o piesă de la Munderkingen datată în a doua jumătate a sec. II-prima jumătate a sec. III considerată că provine dintr-un atelier raetic¹²⁵.

Sec. II p. Chr.

35 Mercurius

Planșa 20.

MNIR-București. Inv. 177397. LD: SARMIZEGETUSA REGIA (Grădiștea Muncelului, jud. Hunedoara). I. 7,4 cm. Suprafața corodată, mâna stângă ruptă. Turnare plină. Patină verzuie.

Mercurius cu petasus pe cap, greutatea corpului pe piciorul drept și stângul ușor tras înapoi, poartă o hlamidă care îi acoperă partea stângă a corpului până la nivelul botinelor cu care este încălțat. În mâna dreaptă ține o pungă mare, iar în stânga ținea, probabil, caduceul.

S. Cociș în: *Colocviu Freiburg* 133; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 66; V. Ferencz, *Apulum XXXII* 1995, 145-148; *Cat. Ancona* 288 nr. 237 (L. Marinescu).

Tipul Mercurius cu hlamidă acoperind partea stângă a corpului, petasus pe cap, pungă în dreapta și caduceu în stânga este foarte răspândit. Printre analogiile piesei de la Sarmizegetusa sunt de amintit piese cu dimensiuni diferite:

1. Mercurius de la Augst. Muzeul Augst. Inv. 63.38 Kaufmann-Heinimann, *Augst* 37 nr. 32 pl. 23-25 datează piesa în sec. I p. Chr. (I. 22 cm).
2. Mercurius de la Wallenburg, descoperit într-o groapă împreună cu alte statuete. Muzeul cantonal Basel Liestal. Inv. 06.133. Kaufmann-Heinimann, *Augst* 34 nr. 27 pl. 17 -18 datează piesa în a doua jumătate a sec. II p. Chr. (I. 18 cm).
3. Mercurius de la Augst. Muzeul Augst. Inv. 06131. Kaufmann-Heinimann, *Augst* 34 sq nr. 28 pl. 19. (I. 10,5 cm).
4. Mercurius de la Lyon. Muzeul Lyon. Inv. Br. 46. Boucher - Tasinari, *Lyon* 59 nr. 46. (I. 13,7 cm).
5. Mercurius de la Wels. Muzeul Wels. Inv. 217239. Fleischer, *Osterreich* 61-62 nr. 58 pl. 34 (I. 8,8 cm).
6. Mercurius de la Prilep (Macedonia). Muzeul Național Belgrad. Inv. 2762. Velickovic, *Cat. Belgrad* 124-125 nr. 18 datează piesa în sec. I-II p. Chr. și o consideră o adaptare a Doryphoros-lui lui Polyclet (I. 9,1 cm).
7. Mercurius de proveniență necunoscută. Muzeul Palermo. Di Stefano, *Palermo* 16 nr. 21 pl. VI. (I. 7,4 cm).
8. Mercurius de la Tomis. Muzeul de Arheologie Constanța. M. Irimia, *Bronzuri figurate Muzeul Regional de Arheologie Dobrogea* (1966) 16-17 nr. 7 (I. 9,7 cm).
9. Mercurius de la Trieste. Muzeul din Trieste. P. Cassola Guida, *Cat. Trieste* 76 nr. 60 = LIMC VI 2, 508, 39. Piesa este datată în sec. I-II p. Chr. (I. 9,8 cm).

¹²⁴ Kaufman-Heinimann, *Augst*, 36 nr. 3 pl. 21-22 remarcă faptul că inciziile *Kerbschnitt* sunt o caracteristică a formei și stilului autohton.

¹²⁵ Nuber, *Baden-Württemberg* 97 sq fig. 27 amintește piese similare de la Straubing, Enns și Augsburg. Vezi și Fleischer, *Zum römischen Schatzfund von Straubing*, *ÖJh* 46, 1961/63, Beiblatt 171 sqq; idem, *Ein Bronzewerkstatt in Raetien*, în *Colocviu Lyon* 61-68 fig. 1-3.

10. Mercurius de proveniență necunoscută. Muzeul Speyer. Inv. 0601. H.Menzel, *Speyer* 8 nr. 13, pl. 11 acceptă părerea lui Bieber, *Kassel* 62 nr. 155 pl.42 că ar fi vorba despre copii ale unei statui a lui Polyclet. (I. 8 cm).
11. Mercurius de proveniență necunoscută. Muzeul Provincial Lecce. Delli Ponti, *Lecce* 8-9 nr. 10 pl. 5 remarcă faptul că piesa de epocă romană derivă dintr-un tip policletian. (I. 6,5 cm).
12. Mercurius de la Verona. Muzeul din Verona. Franzoni, *Verona* 59, nr. 39 remarcă asemănarea în atitudine cu reprezentări ale lui Zeus și publică încă o serie de statuete de acest tip, mici ca înălțime: 60 nr. 40; 61 nr. 41, 62, nr. 42, 63, nr. 43 și 44. (I. 9,8 cm).
13. Mercurius de la Lyon. Muzeul din Lyon. Boucher, *Lyon* 79 nr. 127-128. Tot acolo și alte statuete de același tip 77 nr. 123 și 124 amintindu-se faptul că figurine comparabile ca dimensiuni și ansamblul detaliilor se găsesc în muzee din Franța și Italia (I. 7 cm; I. 10 cm).
14. Mercurius de la Bavai. G.Faider-Feytmans, *Bavai* 49 nr.33 pl. VII. (I. 7,5 cm).
15. Mercurius de la Kassel. Muzeul din Kassel. Höckmann, *Kassel* 33 nr. 69 pl. 21 datează piesa în sec. I p. Chr. și remarcă faptul că tipul se inspiră din Doryphoros a lui Polyclet sau în expresie și ținută din opere policletiene fiind diferită poziția brațelor, a capului și atributele. (I. 12 cm).
16. Mercurius de la Orange. Muzeul Calvet. Avignon. H.Rolland, *Haute Provence* 45 nr. 3917. (I. 14 cm).
- 17 Mercurius de la Pollentia Muzeul Arheologic Național Madrid. Inv. 1927/64/4, *Cat. Madrid* 232 nr. 129. (I. 8,2 cm).

Sfârșitul sec. I - începutul sec. II.

36 Mercurius

Planșa 21

MNITr-Cluj-Napoca. Inv. 4234. LD: Câmpia Transilvaniei, loc neprecizat. I. 12 cm. Starea de conservare bună, lipsă atributul din mâna stângă. Turnare plină. Patină verzuie.

Mercurius, cu trăsături de copil are greutatea corpului pe piciorul drept și stângul ușor îndoit din genunchi, întoarce capul spre dreapta. Ochii mari au avut incrustații din pastă vitroasă, nasul este drept și fin, gura frumos conturată întredeschisă. Părul pieptenat cu cărare la mijloc are bucle în formă de melcișori. Pe cap poartă petasus cu aripioare. Hlamida prinsă pe umărul drept cu o fibulă rotundă face falduri peste umărul și antebrațul stâng și cade în falduri în zig-zag pe partea dreaptă a corpului și peste încheietura mâinii stângi. În picioare are botine cu aripioare. În mâna dreaptă, lăsată în jos ține punga bifidă.

C. Pop, ActaMN XVII 103 nr. 2 d fig.4 consideră că piesa este sigur de import; S. Cociș în: *Colocviu Freiburg* 133 și fig 7 de la 132; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 73 = Sargetia XXI-XXIV 1988-1991 nr.73.

După faldurile mantalei este clar că zeul poartă hlamidă și nu *paenula*. Dintre analogiile piesei sunt de amintit:

1. Mercurius de la Kaiseraugst. Muzeul Augst. Inv. 1976.10264. Kaufmann-Heinimann, *Neufunde* 17-18 nr.14 pl. 16-19 datează piesa la sfârșitul sec. I-începutul sec.II și crede că a fost lucrată într-un atelier din Gallia. (I. 19,3 cm).
2. Mercurius de proveniență necunoscută. BHM Berna. Inv. 16188. Leibundgut, *Westschweiz* 32 nr. 24 pl. 30 crede că piesa provine dintr-un atelier local. (I. 7 cm).

3. Mercurius de la Carnuntum. Kunsthistorisches Museum Wien. Inv. VI 366. (lipsă picioarele). K.Gschwantler, în: *Cat.Wien* 101 nr. 132 fig. 198 arată că tipul este deosebit de frecvent în Gallia și Germania și datează piesa *mittlere Kaiserzeit* (I. 5 cm).
4. Mercurius de la Teinmaern. BLM Karlsruhe. Inv. 77/58. Nuber, *Baden-Württemberg* 98 fig.28 datează piesa în sec. II. (I. 20 cm).
5. Mercurius de la Clermont-Ferrand. Muzeul Bargoin. Inv. 60.115-672. Boucher, *Clermont - Ferrand* nr. 31. (I. 18,2 cm).
6. Mercurius de la Chalon-sur-Saône. Paris. Bibl.Nat. Babelon - Blanchet, *Bibl.Nat* 151 nr. 340. (I. 13,2 cm).
8. Mercurius de la Trieste. Muzeul Trieste. Inv. 2489. P.Cassola Guida, *Cat.Trieste* 71 nr. 56. Piesa este datată la începutul epocii imperiale. (I. 9,2 cm).
9. Mercurius de la Marsilia. Muzeul Borely. H.Oggiano-Bitar, *Bouches du Rhône* 98 nr.193 (I. 12 cm). De același tip, dar fără petasus, cu o pungă ca a lui Mercurius din Transilvania este unul de la Rouen¹²⁶. Statueta din Dacia a fost lucrată, probabil, într-un atelier din Gallia.

Sfârșitul sec. I-începutul sec.II.

Planșa 21

37. Mercurius-Hermes Thot

MNITr-Cluj-Napoca. Inv. 1909. LD: Transilvania? Piesa a fost donată muzeului clujan de Teleki Domokos care avea la conacul său de la Gornești o interesantă colecție de antichități. I. 6,8 cm. Lipsesc o parte din antebraț și mâna dreaptă, laba piciorului stâng, vârful piciorului drept și partea inferioară a caduceului. Turnare plină. Patină verde închis.

Mercurius, cu floare de lotus pe creștet, poartă o manta care îi acopere corpul. Zeul are trăsături bine accentuate, nasul proeminent, gura cu buza inferioară cămoasă, bărbia proeminentă, ochi adânci. Pe cap poartă petasus cu boruri late și două aripioare laterale care incadrează frunza de lotus înaltă de pe creștet. Ține capul ușor întors spre dreapta. Poartă veșmântul prins cu o fibulă rotundă pe umărul drept. Mantaua face falduri unghiulare pe piept, care lasă să se vadă gâtul puternic, alte falduri oblice în față, în zig-zag pe partea dreaptă și verticale la spate. În mâna dreaptă, depărtată de corp, ținea, probabil, punga, iar în stânga un caduceu cu partea de jos groasă și torsionată.

C. Pop, Marisia X 1980, 700 nr.2 interpretează statueta ca reprezentând-o pe Fortuna și citează chiar analogii în acest sens. Interpretarea greșită a fost preluată și de L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 280 nr. 136 = *Sargetia*, XXI-XXIV 1988-1991, 77 nr.136.

Pentru forma caduceului o serie de analogii se găsesc în Muzeul Național din Palermo¹²⁷ În Gallia există statuete ale lui Mercurius Thot cu hlamida *en sautoir*¹²⁸.

Sec. II-III.

¹²⁶ H.Rolland, *Haute Provence* 50 nr.53.

¹²⁷ Di Stefano, *Palermo* nr. 27, 28, 30, pl. VIII.

¹²⁸ Vezi: Espérandieu - Rolland, *Seine Maritime* 31 nr. 27 și 28 pl.XI.

MJ-Bistrița. F. inv. LD: Ilișua, jud. Bistrița. I. 9 cm. Starea de conservare bună, lipsă doar mâna dreaptă. Turnare plină. Patină brună-aurie.

Mercurius cu figură de adolescent, ochii mari cu pupila incizată, nasul lung și drept, gura mică și cu buze arcuite, bărbia ascuțită, are părul pieptenat cu cărare la mijloc, două ondule mari pe frunte și două rânduri de bucle, realizate prin striuri după ureche și la spate, unde are chică. Pe cap poartă petasus cu două aripioare mari. Greutatea corpului este pe piciorul drept, stângul fiind ușor îndoit din genunchi și tras în spate. Atinge solul cu laba piciorului stâng. Are aripioare la picioare. Poartă o hlamidă prinsă cu o fibulă rotundă pe umărul drept, traversând pieptul și înfășurându-se pe brațul stâng, cazând apoi de-a lungul corpului în falduri artificiale, incizate după turnare, cu două greutateți la poale. În mâna dreaptă, întinsă înainte, ținea, probabil, punga, iar în stânga un corn al abundenței plin cu ciorchini de strugure și la partea superioară cu trei rodii, combinat cu un caduceu.

Miles 39, 80-81 nr. 241 pl. XI (C. Gaiu).

Este prima reprezentare a lui Mercurius Pantheus în Dacia. Piese analoage s-au descoperit până acum doar în Gallia (7 exemplare). H. Oggiano-Bitar¹²⁹ constată că acest tip nu pare să fi existat în Italia, că în Gallia caduceul se transformă în corn al abundenței și că în Gallia între aripioarele de pe pălăria lui Mercurius este reprezentat cornul lunii, atribut pe care Mercurius de la Ilișua nu pare să-l fi avut. Din punctul nostru de vedere nu este vorba despre o transformare a caduceului în corn al abundenței, ci despre o asociere a celor două atribute. La rigoare portretul lui Mercurius de la Ilișua s-ar putea pune în legătură cu portrete imperiale de adolescenți din dinastia antonină¹³⁰. Zeitățile reprezentate în bronz cu fizionomii inspirate din portretistica imperială sunt rare, dar nu neîntâlnite¹³¹.

Având drept criteriu vestimentația A. Kaufmann-Heinimann găsește la Augst 5 tipuri ale lui Mercurius¹³², E. Simon face o tipologie a tuturor reprezentărilor lui Mercurius¹³³, iar G. Bauchhenss¹³⁴ preia tipologia lui A. Kaufmann-Heinimann și o nuanțează.

Pentru Dacia s-au propus tipologii ale statuetele de bronz reprezentându-l pe Mercurius de către S. Cociș și L. Marinescu¹³⁵, tipologii asemănătoare conform cărora statuetele lui Mercurius din Dacia s-ar încadra în trei tipuri principale. O analiză mai minuțioasă a pieselor și a analogiilor lor îndreptățesc o tipologie mai precisă a statuetele din Dacia sau, mai corect, o adaptare la realitățile din nordul Dunării a celei propuse de Kaufmann-Heinimann pentru piesele de la Augst.

¹²⁹ *Colocviu Freiburg*, 315-318. Vezi și un Mercurius Pantheus de la Anost, Saône-et-Loire la Lebel - Boucher, *Autun* nr.82.

¹³⁰ Bărbia ascuțită amintește de aceea a lui Marcus Aurelius tânăr. Vezi un portret de la Tarragona, datat în 145 p. Chr. în catalogul expoziției *Hispania romana Da terra di conquista a provincia dell'impero*, Roma. 22 sett.- 23 nov. 1997 (1997) 403 nr.203 (E.Koppel).

¹³¹ Un Mercurius cu trăsăturile lui Gallienus apare într-un mormânt din sec.III. vezi J. Bouzek în: *Colocviu Berlin* 59 sq fig.2. În comerțul de antichități din Elveția a apărut o statueta care l-ar înfățișa pe Commodus (I.7,6 cm) și ar data înainte de 192. De fapt este vorba despre o divinitate sincretistă cu trăsăturile lui Commodus. Vezi Paul Francisc Jacquier în: *Münzen und Kunst der Antike*, Katalog 20 Herbst 1997, 81.

¹³² *Augst* 29: 1. nud, pungă în dreapta, aripioare în păr; 2. hlamidă pe umărul stâng, aripioare în păr; 3. hlamida acoperă partea stângă a corpului, frizură policletiană; 4. hlamida acoperă corpul și este prinsă pe umărul drept; 5. hlamida, prinsă pe umărul drept, trece oblic peste spate, înfășurându-se în jurul brațului stâng, frizură policletiană. O variantă a acestui tip îl reprezintă pe Mercurius cu floare de lotus pe creștet - tipul Hermes Thot.

¹³³ LIMC VII 1, 507-508 împarte statuetele în 4 grupe: Mercurius stând; 2. Reprezentări rare ale lui Mercurius stând sau mergând; 3. Mercurius șezând; 4. Mercurius tolănit. În grupa I sunt incluse 5 tipuri: a. Mercurius nud cu greutatea pe dreapta, rar pe stânga; b. cu draperie pe umăr; c. cu hlamidă pe stânga, prinsă cu o fibulă pe umăr; d. cu manta de călătorie care acoperă corpul; e. cu hlamidă în jurul umerilor. Nu face însă o categorie aparte din cu Mercurius-Thot.

¹³⁴ LIMC VI 1 538 s.v. Mercurius in den Nordwestprovinzen (G.Bauchhenss).

¹³⁵ *Colocviu Freiburg* 129 sqq și 273

Statuetele lui Mercurius din Dacia se încadrează în următoarele tipuri:

I. Mercurius nud, aripioare în păr sau petasus cu aripioare pe cap, punga în dreapta, caduceu în stânga (nr.16-20);

Varianta A: Mercurius nud, aripioare în păr, punga în dreapta, caduceu în stânga;

Varianta B: Mercurius nud, petasus cu aripioare pe cap, punga în dreapta, caduceu în stânga;

II. Mercurius seminud cu petasus, cu aripioare sau cu frunza de lotus pe creștet, mantaua cu un capăt pe umărul stâng și înfășurată în jurul brațului stâng, punga în dreapta, caduceu în stânga (nr. 21-33);

Varianta A: Mercurius seminud, petasus cu aripioare, mantaua cu un capăt pe umărul stâng și înfășurată în jurul brațului stâng, punga în dreapta, caduceu în stânga.

Varianta B: Mercurius-Hermes Thot seminud, petasus cu aripioare și frunză de lotus pe creștet, manta cu un colț pe umărul stâng și înfășurată în jurul brațului, punga în dreapta, caduceu în stânga.

III. Mercurius seminud, petasus cu aripioare, hlamida în jurul gâtului și atârând pe spate, prinsă cu o fibulă rotundă pe umărul drept, punga în dreapta, caduceu în stânga (nr. 34;38);

Varianta A: hlamida în jurul gâtului acopere spatel până ceva mai sus de talie, înfășurată pe brațul stâng, prinsă pe umărul drept cu o fibulă rotundă, punga în dreapta, caduceu în stânga, torques la gât (nr.34);

Varianta B: Mercurius Pantheus cu hlamidă în jurul gâtului, înfășurată pe brațul stâng, petasus cu aripioare pe cap, punga în dreapta, caduceu combinat cu cornul abundenței în stânga (nr.38)

IV. Mercurius cu petasus cu aripioare pe cap, hlamida acoperind partea stângă a corpului, botine în picioare, punga în dreapta, caduceu în stânga (nr.35)

V. Mercurius cu petasus cu aripioare pe cap sau cu floare de lotus pe creștet, hlamida acoperind corpul, botine în picioare, punga în dreapta, caduceu în stânga (nr. 36-37).

Ar mai fi de menționat faptul că Mercurius ține punga de gât sau că o ține pe palmă și că până acum nu este atestat în Dacia tipul Mercurius șezând¹³⁶.

Nu se cunosc statui ale zeului care să reprezinte prototipurile statuetei romane. Cei mai mulți specialiști în domeniul bronzurilor romane au recunoscut în tipurile iconografice ale lui Mercurius influența unor opere a lui Polycleț¹³⁷ sau Lysipp¹³⁸. H.Menzel¹³⁹ crede că multe statuete ale lui Mercurius sunt tributare lui Polycleț, școlii sale sau succesorilor săi, dar că ele se îndepărtează de prototip și că adeseori doar contururile din structura corpurilor și poziția brațelor sunt în comun cu prototipurile, iar că la reprezentările lui Mercurius cu un colț al hlamidei pe umăr și ea înfășurată pe braț există o influență lisipeică. A. Leibundgut¹⁴⁰ constată că din operele lui Polycleț cea care a influențat mai mult iconografia lui Mercurius este Diskophoros, dar că se observă și influența lui Doryphoros în poziția corpului și a brațelor precum și a lui Herakles în coafură. Ea sesizează la diverse statuete elemente polycletiene și le datează în funcție de transformarea acestora. Pornind de la o statueta a lui Mercurius descoperită la Pompei, în Iararium din Casa delle Pareti rosse și care îl înfățișează pe zeu cu corpul și brațul stâng învelite în hlamida prinsă pe umărul drept și care lasă liberă partea dreaptă a corpului ajunge la concluzia că acest tip se găsește abia la începutul epocii imperiale și se răspândește în sec. II

¹³⁶ Bărbulescu, *Culte* menționează un picior din bronz care ar putea să provină de la o statueta a lui Mercurius șezând. Piesa provine de la Potaissa și se păstrează în Muzeul de Istorie Turda. Inv. 8535 (vezi infra nr. 170).

¹³⁷ Ch. Picard, *Manuel* II 1, 264 sq; Furtwängler, *Meisterwerke* 427 fig.63; Boucher, *Vienne* 56 nota 2

¹³⁸ Walters, *Brit Mus* pl. XXIV nr.825

¹³⁹ *Symposium* 228

¹⁴⁰ *Polyklet* 404 sqq

p. Chr.¹⁴¹. S. Boucher¹⁴² face constatarea că Mercurius cu hlamida pe umărul stâng și petasus cu aripioare este larg răspândit în Italia și că micul procentaj de plumb din compoziție, ca și absența zincului îndreptățește o datare timpurie a acestor statuete. Ea constată de asemenea că Mercurius nud, cu aripioare în păr este necunoscut în Italia, dar apare în Gallia și în varianta cu punga pe palmă și nu prinzând cu mâna gâtul pungii. Acesta ar fi Mercurius gallic (*Mercurus gaulois*) creat într-un atelier local care s-ar situa pe linia Lyon-Nantes.

Prototipul statuetelor romane reprezentându-l pe Mercurius-Thot îl constituie după G.Siebert¹⁴³ o operă a unui sculptor cicladic din a doua jumătate a sec. I a. Chr., inspirată după un original de tradiție praxiteliană de la mijlocul sec. IV a. Chr., iar după A. Furtwängler¹⁴⁴ prototipul are o origine pur alexandrină. Dintre statuetele lui Mercurius Thot cele mai vechi provin din lararii descoperite în Campania, în *pars rustica* a unei ville de la Boscoreale, în casa lui A. Trebius Valens de la Pompei și în Casa lui Iucundus și a Quartilei de la Pompei¹⁴⁵, precum și de la Athena, din agora, o statueta datată "early Roman"¹⁴⁶, iar cele mai noi reprezentări din bronz sunt datate în sec. II-III p. Chr.

L. Franzoni¹⁴⁷ vorbește despre semnificația reprezentării lui Hermanubis alexandrin, cu o manta acoperindu-i spatele, cu ramură de palmier în dreapta și caduceu în stânga, având semnificația de *psychopompos*. H. Kyrieleis¹⁴⁸ arată că Hermes a primit o deosebită importanță în epoca ptolemaică, la sfârșitul sec. III a. Chr. devenind unul dintre cei mai populari zei din pantheonul greco-egiptean, cu o sporită semnificație cosmologică și protector al regilor (*Königsgott*). Ducând analiza mai departe St. Lehmann¹⁴⁹ arată că mulți dintre suveranii elenistici și mai ales Ptolemaios III s-au lăsat reprezentați cu aripioarele lui Hermes în păr și frunza de lotus pe creștet. Pe de altă parte frunza de lotus se regăsește la reprezentări ale lui Mercurius-Thot din Gallia, considerate de A. Leibundgut¹⁵⁰ produse locale și nu piese de import, care să poată fi interpretate drept dovezi ale adorării unor divinități egiptene.

Așadar, credem că este vorba despre un prototip alexandrin transformat în ateliere din Italia sau Gallia, ateliere în care au fost confecționate, probabil, piesele din Dacia..

Izvoarele antice vorbesc despre statui ale lui Hermes. Pausanias (1,15,1; 2,9,8; 3,11,11; 7,22,2; 9,17,2) vorbește despre *Hermes agoraios*, statui ale zeului fiind așezate în agora. E posibil, cum crede L. Franzoni¹⁵¹ ca tocmai unii dintre aceștia să fi furnizat modelul pentru produsele plasticii mici, dar nu există nici o dovadă. Tot așa nu se știe cum arăta statuia colosală făcută de Zenodor pentru sanctuarul arvernilor, în jurul anului 50 p. Ch., amintită de Plinius cel Bătrân (*Historia naturalis*, XXXIV,44)¹⁵².

În ceea ce privește originea tipului cu hlamidă în jurul gâtului (*en sautoir*) P.C.Bol¹⁵³ crede că unul din cele mai vechi exemple care se încadrează în acest tip ar fi cel din încărcătura vasului eșuat la Mahdia în 120 a. Chr.¹⁵⁴

¹⁴¹ Pentru acest tip de Mercurius pus în legătură cu tipul Andros-Farnese vezi discuția la Leibundgut, *Avenches* II, 24 și Gschwantler în: *Lebendige Altertumswissenschaft. Festschrift H. Vettters* (1985) 239 sqq pl. 29.

¹⁴² *Apulum* XV 1977, 272 sqq.

¹⁴³ LIMC, V, 1, 278.

¹⁴⁴ *Kleine Schriften* II 373.

¹⁴⁵ Kaufmann-Heinimann, *Götter* 210 GFV2 fig.146; 216 GFV15 fig.159; 222 sq BFV 41 fig.170.

¹⁴⁶ C. Matusch în: *Symposium* 140 fig. 18.

¹⁴⁷ *Verona* 51 sq

¹⁴⁸ *Antike Plastik* XII 1973, 133-147 pl. 45-48.

¹⁴⁹ *Colocviu Viena* 290-301. Vezi și V.P.Vassiliev în *Modus in rebus. Gedenkschrift für Wolfgang Schindler* (1995) 132-134 pl.38-39.

¹⁵⁰ *Avenches* 23 sq

¹⁵¹ *Verona*, 51 sq

¹⁵² Boucher, *Gaule* 103-106. Vezi și G. Bauchhenss, *Zenodorus oder Nebel über Avallon*, *Mitt.Arch. Ges. Steinmark* 3-4, 1991, 83-93 și A. Leibundgut, *JdI* 99, 1984, 257-289.

¹⁵³ *Liebighaus* 146.

Așa cum se prezintă ele, de diverse tipuri și variante, reprezentările lui Mercurius în bronz apar ca produse eclecticice, confecționate mai întâi în ateliere din Campania și, apoi, centrul de greutate al confecționării lor mutându-se în Gallia, unde în anumite ateliere se produceau anume tipuri. Astfel, Mercurius nud, cu aripioare în păr, este apreciat în nordul și estul Galliei, cel cu manta acoperind partea stângă a corpului în sudul Galliei, iar cel cu corpul acoperit de manta în sudul și vestul Galliei¹⁵⁵.

Statuetele lui Mercurius din Dacia sunt în marea lor majoritate piese de import din Gallia, doar câteva ar putea fi atribuite unor meșteri ambulanți. Ele nu au nimic specific. Singura statueta care iese din canoane este aceea a lui Mercurius-Thot cu corpul acoperit de veșmânt (nr. 37).

Planșa 23.

39 Bacchus

M-D.Tr.Severin. Inv. II 7087. LD: DROBETA (Drobeta-Turnu Severin) Piesa a fost descoperită în castrul roman. I. 22,2 cm. Lipsă piciorul drept de la genunchi, laba piciorului stâng și atributele din ambele mâini. Turnare plină. Patină verzuie.

Bacchus tânăr cu fața ovală, prelungă, ochi migdalați, adânciți în orbite, cu pupila marcată printr-un punct incizat, are nasul lung și drept, gura mică și cărnoasă. Pe umărul stâng este fixată nebrida cu o fibulă rotundă. Nebrida, îngrijit lucrată, traversează oblic corpul lăsând liber sânul drept, dar acoperind partea stângă a pieptului și abdomenul. O labă de animal atârna pe piciorul stâng. Greutatea corpului cade pe piciorul drept, stângul fiind îndoit din genunchi și tras lateral. În picioare purta sandale susținute de barete până la gambă, așa cum se observă la piciorul stâng. Părul buclat este strâns în coc la ceafă. Pe cap are o cunună din viță de vie și ciorchini de strugure. Brațul drept alunecă pe lângă corp, capul este înclinat ușor spre dreapta, iar brațul stâng este ridicat în unghi la nivelul umerilor și tras puțin spre spate. În mâna dreaptă ținea, probabil, vasul din care dădea de băut panterei, iar în stânga thyrsos-ul.

Al. Bărcăcilă, *Une ville duco-romaine Drubeta* (1938) 37 fig. 41; RR 217 F 107 = *Civiltà* 217 F 44 (H. Daicoviciu); L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 279 nr.97 = *Sargetia XXI-XXIV*, 1988-1991, 74, nr.97; Manfrini-Aragno, *Bacchus* 59 nr. 10 fig. 33.

Manfrini-Aragno¹⁵⁶ introduce piesa de la Drobeta în tipul A I a (Bacchus tânăr, cu nebridă, cantharos și thyrsos?) și constată că proporțiile statuetei de la Drobeta se îndepărtează de canoanele tradiției savante prin gâtul exagerat de lung, linia sinuoasă a corpului, construcția în piramidă a feței și a pieptănăsturii. Statueta din Dacia are o analogie în Muzeul Calvet din Avignon¹⁵⁷ și în Muzeul de la Saint-Germain-en Laye, o piesă provenind de la Mâcon¹⁵⁸ De același tip, dar deosebite stilistic sunt alte două statuete de bronz reprezentându-l pe Bacchus de la Eisenstadt¹⁵⁹ și o alta din Egipt, păstrată la Walters Gallery of Art, Baltimore¹⁶⁰.

Statueta din Dacia se prezintă ca o combinație între o statuie de bronz de la începutul epocii imperiale aflată în Muzeul Național Roman (Bacchus nud, cu greutatea corpului pe piciorul drept, brațul drept

¹⁵⁴ Vezi și W. Fuchs, *Der Schiffsfund von Mahdia* (1963) 2o, pl. 20; G. Hellenkemper Salies (Hrsg.) u. a. *Das Wrack. Der antike Schiffsfund von Mahdia. Kataloge des Rheinischen Landesmuseums Bonn 1, 1-2* (1994)

¹⁵⁵ Kaufmann-Heinimann, *Augst* 29; H. Oggiano-Bitar în: *Colocviu Freiburg* 311-318.

¹⁵⁶ *Bacchus*, 29 și 61-62

¹⁵⁷ Rolland, *Haute Provence*, 62 nr. 83

¹⁵⁸ LIMC IV 1, 911, 47; LIMC IV 2, 615, 47.

¹⁵⁹ Fleischer, *Österreich* 102 nr. 126 pl.70.

¹⁶⁰ Hill, *Baltimore*, 23 nr. 41 pl.14.

lăsat în jos și în stânga thyrsul) și o alta provenind dela Villa Adriana, datată în epoca lui Hadrian și păstrată în același muzeu (Bacchus cu nebridă)¹⁶¹.

Către mijlocul sec. II p. Chr.

40 Bacchus

Planșa 24.

M-D.Tr. Severin. Inv. II 10515. LD: DROBETA (Drobeta-Turnu Severin). Piesa provine din castrul roman. I. 7,1 cm. Starea de conservare mediocră. Statuetă este puternic oxidată; lipsă laba piciorului drept și antebrațul stâng. Turnare plină. Piesă tratată chimic fără patina inițială.

Bacchus nud, cu păr bogat, pletos, are greutatea corpului pe piciorul drept și stângul este ușor îndoit din genunchi și dus lateral. Ține în mâna dreaptă îndepărtată de corp un cantharos cu gura spre privitor.

C.C. Petolescu, *Religiile* nr. 222; L. Marinescu, în: *Colocviu Freiburg*, 279 nr. 96 = *Sargetia XXI-XXIV*, 1988-1991, 74 nr.96.

Dintre statuetele lui Bacchus cu nebridă, thyrsos și cantharos analoage celor din Dacia, dar de diferite dimensiuni amintim:

1. Bacchus de la Amiens. Paris. Bibliothèque Nationale. Babelon - Blanchet, *Bibl.Nat.*, 165 nr.368. (I.18 cm).
2. Bacchus descoperit, probabil în Mosella. Köln.RGM. Inv. M 1413. St.Ritter, *KJb* 27, 1994, 342 sq nr.6 fig. 14-16 datează statueta la mijlocul sec. II p. Chr. (I 11 cm).
3. Bacchus de la Dolni Dabnik. Sofia. Muzeul Național Arheologic. Inv. 6124. Ognenova-Marinova, *Sofia*, 82 nr. 76. (I 16,5 cm).
4. Bacchus. Amsterdam, Allan Pierson Museum. Inv. 7988. H.A.G. Brijder, *Goden en hun beestenspul* 18 fig.4 (1991). (I 7,2 cm).

Sec. III p. Chr.

41 Bacchus

Odinioară la M-D.Tr. Severin. Inv. II 7093. LD: ROMULA (Reșca, jud. Olt). I. 14 cm. Starea de conservare bună; lipsește doar thyrsos-ul. Turnare plină. Patină verzuie.

Bacchus tânăr, imberb, poartă nebrida care îi acopere spatele și se leagă în față. În părul buclat are ciorchini de strugure. În mâna dreaptă ține thyrsos-ul, iar cu stânga duce un ciorchine de strugure la gură.

D. Tudor, *BCMI*, XXVIII, 1935, fasc. 85, 120 nr. 151 și 119 = *MIR*, I, 28; idem, *Oltenia romană* ed. a 3-a, (1968) 376; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg*, 279 nr. 100 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 74 sq nr. 100.

Sec. II p. Chr.

Statuetele lui Bacchus din Dacia se încadrează în două tipuri:

I. Bacchus tânăr, cu ciorchini de strugure în păr, nebridă, thyrsos în stânga, cantharos sau ciorchine de strugure în dreapta (nr. 39 - 40).

Varianta A: cu nebridă.

¹⁶¹ Vezi LIMC III 1, 542; III, 2, 482, 2 și LIMC III 1, 543; III 2, 428, 5.

Varianta B: fără nebridă.

II. Bacchus tânăr cu nebridă, thyrsos și ciorchine de strugure (nr.41).

S-a remarcat faptul că acest tip iconografic a lui Bacchus (I) se caracterizează prin poziția brațului stâng îndoit din cot și ridicat până la nivelul umerilor¹⁶². La exemplarele stilistic superioare, cum este statueta de la Drobeta (nr.39), se observă grija pentru detaliu, ca de exemplu, în redarea încălțăminteii.

Statuetele care îl înfățișează pe Bacchus cu corp de efeb, păr buclat cunună sau chiorchini de strugure în păr, purtând nebrida și având atributele sale specifice thyrsos și cantharos-au prototipuri elenistice. Astfel, Bacchus cu nebridă, frunze de iederă în păr, brațul stâng ridicat și dreptul lăsat în jos amintește de o operă a lui Praxiteles, descrisă de Callistrate¹⁶³. Statuete care îl reprezintă pe zeu cu ciorchini de strugure în păr prinse cu o panglică, greutatea corpului pe piciorul drept, thyrsos în stânga îndoită și ridicată până la nivelul umărului și ciorchine în dreapta lăsată în jos par să fi fost executate în atelierul sau atelierile de la Ambelokipi-Athena activând din sec. I până în sec. II p. Chr.¹⁶⁴.

42 Pan

Plansa 24.

M-D.Tr. Severin. Inv. II 11546. LD: Gârla Mare, jud. Mehedinți într-o *villa rustica*. I 12 cm. Starea de conservare bună, ruptă partea superioară a atributului din mâna stângă. Turnare plină. Patină brună.

Pan cu bustul nud și picioare de țap, cu greutatea corpului pe piciorul stâng și dreptul dus în față lateral, întinde brațul drept în față și ridică brațul stâng în unghi. În mâna dreaptă ține naiul și în stânga, poate, un rhyton. Are capul puțin aplecat spre dreapta, față de om bătrân cu obrajii scofâlciți, fruntea îngustă, ochii mari cu pupila incizată, nasul cu nări dilatate și o mustață stufoasă care îi acopere buzele. Părul și barba abundente sunt realizate prin striuri incizate, paralele. Părul, în rulou, mai ridicat pe frunte, înconjoară capul. Barba care ajunge până la baza gâtului are două despicături și şuvițele sunt redate prin incizii în brăduleț. Pe creștet are două cornițe, asemănătoare unor frunze. Cercuri incizate marchează mamelele și ombilicul. Un brâu gros separă bustul uman de partea inferioară, de animal, a lui Pan. Blana de pe pulpe și până la genunchi este realizată și ea prin incizii (benzi oblice, umplute cu incizii paralele). Phallus-ul în erecție.

I. Stîngă, în: *Cahiers des Portes de Fer*, Monographies 2, (1976), 241 fig. 10/6; idem, *Miles* 82 nr. 246, pl. XI

Primele decenii ale sec. III p. Chr.

43 Pan

Plansa 24

Biblioteca Bathyaneum Alba Iulia. Inv. 2862. LD APULUM (Alba Iulia) I. 19,9 cm. Starea de conservare relativ bună, lipsă doar mâna stângă. Patină brună.

Pan cu bust de om, cornițe și picioare de țap, în mișcare, cu copita dreaptă ridicată lateral. Are ochii mari, pupila mare incizată, sprincenele arcuite, două cute verticale pe frunte, nasul lung și buze subțiri, barba stufoasă, despicată în acoladă pe piept, mustața ondulată, lungă și subțire. Părul bogat incadrează fața și cade pe spate și pe umeri în şuvițe lungi. Pe frunte are două mici cornițe. Ține brațul drept lipit de corp și antebrațul îndoit și îndepărtat lateral de corp. În mâna dreaptă are un instrument

¹⁶² Vezi: Manfrini-Aragno, *Bacchus* 71 sqq

¹⁶³ LIMC IV, 1 s.v. *Bacchus*.

¹⁶⁴ P. Krystalli-Votsi în: *Colocviu Nijmegen* 271-281.

muzical de suflat (*cornu*) care îi depășește înălțimea. Brațul stâng este îndoit din cot. Deasupra sexului are o frunză trilobată. În copita dreaptă se află un cui pentru fixare.

C. Pop, ActaMN X, 1973, 598 nr. 7 fig. 4 cu locația piesei la Muzeul Unirii Alba Iulia; Al. Popa - I. Berciu, Apulum XV, 1977, 220-222 nr. 7 fig. 7 cu locația corectă a piesei; Al. Popa - I. Berciu în: *Colocviu Lyon*, nr. 7 din nou cu locația greșită a piesei; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 279 nr. 105 = Sargetia, XXI-XXIV, 1988-1991, nr. 105.

Iconografia lui Pan nu ridică probleme. Reprezentările sunt similare, diferă doar atributele¹⁶⁵

Sec. II-III.

44 Satir

Plansa 25

MNIR-București. Inv. 37857. Piesa a făcut parte din colecția Muzeului Gherla. LD: Gherla, jud. Cluj. I. 13 cm. Starea de conservare bună, lipsă doar laba piciorului drept și atributele. Turnare plină. Patină verde.

Adolescent, în mișcare alertă, cu piciorul drept ridicat și dus mult în spate și stângul ușor îndoit, apleacă capul spre stânga, cu fața spre privitor. Are trăsături plăcute și o pieptenătură complicată. Șuvițele de păr, redată prin striuri simetrice, executate după turnare, sunt prinse în patru cocuri rotunde: unul pe frunte, altul la spate și alte două în dreptul urechilor, acoperindu-le. Ridică brațul drept în unghi la nivelul capului, în timp ce stângul, ușor îndoit din cot alunecă pe lângă corp. Mâna stângă este exagerat de mare. Poartă o nebridă oblic peste piept și spate, cu o bordură sus, ondulată jos și decorată cu cercuri incizate.

E. Orosz, *Jelentés* 18-19 pl. III-IV (interpretează statueta drept o bacantă); RR 217 sq F 11o = *Civiltà*, 212 F 66 (H. Daicovicu); C. Pop, ActaMN X, 1973, 601 sq nr. 9 fig. 6; Gramatopol, *DacAnt* 183 pl. IX/11; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 274, 279 nr. 104 = Sargetia XXI-XXIV, 1988-1991, 66, 75 nr. 104 pl. III/104

Pieptenătura, cu șuvițe redată prin striuri dese și cocuri rotunde se aseamănă cu a unei Venere din tezaurul de la Weissenburg¹⁶⁶. Statueta pare să provină din același atelier sau să fi fost lucrată de același meșter ambulant ca și o altă statueta reprezentându-l pe Apollo (nr.12) provenită tot de la Gherla.

Epoca severică timpurie.

45 Satir

Plansa 25

MIA-Zalău Inv. 1601/1983. LD: POROLISSUM (Moigrad, jud. Sălaj). I 13,8 cm. Starea de conservare bună. Turnare plină. Patină cenușie.

Satir în mișcare, cu părul ondulat, șuvițe realizate prin striuri dese, paralele și capul mult întors peste umărul stâng și piciorul drept tras în spate, ridică brațul drept deasupra capului. În mâna cu pumnul strâns ținea, posibil, un atribut, acum pierdut. Brațul stâng alunecă îndepărtat de-a lungul corpului. Privește spre palma stângă, excesiv de mare, întinsă. Poartă nebridă, în diagonală peste piept și spate,

¹⁶⁵ Pentru iconografia lui Pan vezi: N.Marquardt, *Pan in der hellenistischen und kaiserzeitlichen Plastik*, Antiquitatis, Reihe 3 Band 33 (1995).

¹⁶⁶ Kellner - Zahlhaas, *Weissenburg i.Bay.* 51-52 nr.11 pl.34-36.

înnodată pe umărul stâng, cu tiv ondulat la partea inferioară. Pe coapsa dreaptă se observă labele animalului din care a fost confecționată nebrida, decorată cu striuri verticale dese și cercuri concentrice.

D. Alicu în: *Colocviu Freiburg* 19 fig. 4.

Un satir dansând, dar cu o mișcare mai elegantă a picioarelor, cu nebridă și brațul drept ridicat se află în Warren Collection, Bowdoin College Museum of Art și este datat în sec. I p. Ch.¹⁶⁷

Primele decenii ale sec. III p. Chr.

Planșa 26

46 Silvanus

KHM-Wien. Inv. AS VI 1898. LD APULUM (Alba Iulia). I. 14,9 cm. Lipsă labele picioarelor, antebrațul stâng și atributul din mâna dreaptă. Turnare goală și cizelare. Patină cenușie.

Silvanus cu corp zvelt, greutatea corpului pe piciorul drept și șoldul proeminent, o linie incizată în regiunea pectorală, o alta verticală marcând sternul și câte una de o parte și de alta indicând pliurile inghinale, ține capul aplecat spre umărul drept. Brațul drept este îndoit din cot, cu antebrațul întins înainte și cu degetul mare al mâinii drepte ridicat în sus. Brațul stâng, ușor îndepărtat, alunecă pe lângă corp. Poartă nebridă care acopere spatele și este înnodată la baza gâtului. Picioarele animalului copitat se arcuiesc ca niște șnururi în dreptul sânilor. Capul este al unui om bătrân, cu părul și barba, ca altminteri și părul pubian, cărlionțate. Pe cap poartă o cunună din frunze. Fizionomia este a unui om împovărat de ani, cu o cută orizontală pe frunte, ochii adânci și încercănați, cu irisul și pupila marcate prin cercuri incizate. Probabil că ochii erau incrustați cu pastă vitroasă albă. Are sprincene stufoase, obrații sunt scofâlciți, nasul drept, gura întredeschisă, cu buza superioară arcuită în acoladă. O mustață sub forma a două volute atârână de o parte și de cealaltă a gurii.

Miclea - Florescu, *Tezaure* nr. 49; Miclea - Florescu, *Daco-romanii* I, 76 nr.88 fig. 88 cred că statueta este o replică a unui original de tradiție liseiceică; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg*, 279 nr.106 = Sargetia XXI-XXIV 1988-1991, 75 nr. 106.

Identificarea divinității reprezentate cu Silvanus nu este absolut sigură, fiindcă este neobișnuit modul de atașare al nebridei în jurul gâtului. În mod frecvent Silvanus poartă o nebridă prinsă pe umăr, trecând în diagonală spre partea cealaltă a corpului și atârânănd peste antebraț¹⁶⁸. Spre o identificare cu Silvanus duce o statuete de marmură de la Roma, din Muzeul Național Roman (inv. 135768)¹⁶⁹, iar privirea aduce cu a unui Silvanus din marmură de la Roma, în Muzeul Capitolin, datat la sfârșitul sec. II și începutul sec. III p. Chr. și altul de la Pozzuoli, la Copenhaga, Ny Carlsberg Glyptotek, datat în sec. II p. Chr.¹⁷⁰. Stilistic piesa din Dacia are trăsături comune cu una din argint de la Kaiseraugst, reprezentându-l pe Hercules și datată în prima jumătate a sec. II p. Chr.¹⁷¹.

Epoca antoniniană.

¹⁶⁷ *Master Br.* 250 nr. 239.

¹⁶⁸ Vezi de pildă o statuete de bronz a lui Silvanus, ținând un cosor în dreapta: J.M.Cody în: *Wealth of the Ancient World. The Nelson Bunker Hunt and William Herbert Hunt Collections* (1983) 138-139 nr. 50. Statueta este datată "late second century A.D."; LIMC VII 1, s.v. Silvanus 763-773 (A.Nagy).

¹⁶⁹ LIMC VII 1, 769 nr. 115

¹⁷⁰ LIMC VII 1, 764 nr.23 și 765 nr.27.

¹⁷¹ Kaufmann-Heinimann, *Die Silberstatuetten des Herkules und der Minerva aus Kaiseraugst-Schmidmatt*, *Archäologie der Schweiz* 8, 1985, 1, 30-32.

47 Priap.

Planșa 27.

MNA-București. Inv. III 46. LD: SUCIDAVA (Corabia, jud. Olt). I 5,3 cm. Statueta are suprafața corodată. Turnare plină. Patină cenușie.

Priap bătrân, cu părul și barba cârlionțate și trăsăturile feței (gura, ochii) cizelate după turnare, poartă tunică și manta cu falduri oblice pe piept. Mantaua acoperă spatele. Phallus-ul în erecție susține poala mantalei.

D. Tudor, *Dacia XI-XII 1945- 1947*, 193 nr. 38 fig. 38.

Piesa pare să aibe un orificiu la partea posterioară. Ar putea fi, deci, o piesă utilitară.

Sec. II-III.

48 Priap

Planșa 27.

MNIR-București. Inv. 157042. LD: MICIA (Vețel, jud. Hunedoara). Piesa a fost descoperită în anul 1979 cu prilejul săpăturilor arheologice din *principia* castrului, la -0,95 m într-un nivel datat între 106-170 p. Chr. Herma este turnată plin, inițial a avut patină verde. În urma curățirii herma are culoarea galbenă.

Priap pantheus cu calathos pe cap, părul și barba bogate, ține cu ambele mâini phallus-ul în erecție.

L. Țeposu-Marinescu în: *Colocviu Viena* 381 nr. 3 fig. 4.

Piesa are analogii la Lyon¹⁷² și în Muzeul Martin v. Wagner din Würzburg¹⁷³.

Sec. II p.Chr.

49 Priap

Planșa 27.

MNIR- București. Inv.16738. Piesa a făcut parte din Colecția MNA-București. LD: Devesel, jud. Olt. I. 10,5 cm. Turnare plină. Patină cenușie.

Hermă. Priap, cu părul, barba și mustața stufoase, ține capul întors spre umărul drept. Pe frunte are două cornițe și pe creștet o cunună. Are brațul drept pe piept și degetele mâinii mari și grosolane, răsfirate, cu arătătorul în barbă. Este înfășurat într-o draperie ale cărei margini răsucite fac un unghi cu deschidere spre șoldul drept. Veșmântul este susținut de un phallus excesiv de mare.

V. Pârvan, *Analele Academiei Române*, ser. II, tom. XXXVI, 28 nr. 32 pl. VIII/4; D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. 1-a (1958) 118 fig. 21; idem, *Oltenia romană*, ed. 3-a (1968) 315 fig. 79; C.C. Petolescu, *Religiile* nr. 234.

Sec.II-III.

50 Amor

Planșa 28.

MR-Caracal. Inv. 1609. LD: ROMULA (Reșca, jud. Olt). I. 5,4 cm. Lipsă labela picioarelor, suprafața corodată. Turnare plină. Patină cenușie?

¹⁷² Boucher, *Lyon*, nr. 165-166.

¹⁷³ Menzel, *Würzburg* 99 nr.5 pl.41, 1-3.

Amor înaripat, copil grăsuț, este reprezentat în mișcare spre dreapta, cu piciorul stâng îndoit. Are trăsături stângaci redade, cu ondule înfățișate sub forma unor striuri paralele și un moț pe creștet. În mâna stângă ridicată la nivelul frunții ține arcul, iar în dreapta, lăsată în jos, trei mere.

C.C. Petolescu - St. Chițu, RMM 3, 1974, 62 nr.14 fig.24; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 80 = *Sargetia*, XXI-XXIV, 1988-1991, 73 nr. 80.

Sec. III p. Chr.

51 Amor

Planșa 28.

MNITr-Cluj-Napoca. Inv. 4224. LD: MICIA (Vețel, jud. Hunedoara). I. 7,7 cm. Piciorul stâng rupt de la genunchi. Turnare plină. Patină verzuie.

Amor nud, înaripat este reprezentat în mișcare, cu corpul puțin aplecat spre spate. Are trăsături de copil, cu fața rotundă, irisul punctat, nasul drept și gura mică. Fața îi este înconjurată de bucle care cad simetric de la tâmpile și are un moț pe creștet. În mâna dreaptă ridicată ține o făclie și în cealaltă o pateră cu ofrande.

C. Pop, *Sargetia* IX 1972, 69-70 nr.5 fig.5; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 82= *Sargetia* XXI-XXIV 1988-1991, 73 nr. 81.

O piesă similară se găsește în Muzeul Ermitaj (Skt.Petersburg)¹⁷⁴.

Sec. II p. Chr.

52 Amor

Planșa 29.

Odinioară în Muzeul de la Jupa, jud. Caraș-Severin. Inv. 8521. LD: TIBISCUM (Jupa, jud.Caraș-Severin), *porta praetoria*, primul nivel de refacere. I. 8,3 cm. Piesa bine conservată este turnată plin. Patină verzuie.

Amor, în mișcare, cu figură de copil, păr buclat cu moț pe creștet, ține o făclie într-o mână și pateră în cealaltă.

Gramatopol, *DacAnt* 183; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 82 = *Sargetia* XXI-XXIV 1988-1991, 74 nr.82.

A doua jumătate a sec. II – începutul sec.III.

53 Amor

Planșa 29.

M-Deva. Inv. 1127. LD: ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA (Sarmizegetusa, jud. Hunedoara). I. 10,2 cm. Starea de conservare destul de bună, lipsă doar aripa din stânga și atributele. Turnare plină. Patină brună.

Amor înaripat, copil grăsuț, cu abdomen și fese rotunde, este reprezentat în mers, cu greutatea corpului pe piciorul drept și stângul tras înapoi, îndoit din genunchi și atingând solul cu vârful piciorului. Are

¹⁷⁴ *Cat. Ermitaj* 188 nr.207 (L 7 cm).

fața rotundă cu ochi mari, nas cârn, gura mică și cămoasă, păr buclat cu moț pe creștet, meșă împletită la spate și coc lat la ceafă. Brațul drept, puțin îndoit, alunecă pe lângă corp. În mână ține partea inferioară a unui obiect, acum rupt (rhyton?). Ridică brațul stâng. În mâna stângă ține tot partea inferioară a unui obiect, poate o torță.

H. Daicoviciu în: *Colocviu Lausanne* 108 pl. 62/14; A. Rusu, *Sargetia XIV* 1979, 175 nr.6 pl.I, 6 a-b; Alicu - Pop - Wollmann, *MonSarmizegetusa* 122 nr. 275 pl.CXXII consideră că statueta reprezintă un Genius; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 279 nr. 83 fig. 8 (foto confuzie cu piesa de la Valea Lupului) = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 74 nr. 83; C. Pop în: *Colocviu Nijmegen* 327 fig. 8/6; idem, *Apulum XXXIV* 1997, 207 pl. XIV/45

Piesa se aseamănă cu una din Gallia¹⁷⁵, una din Britannia¹⁷⁶ și alta păstrată la Boston¹⁷⁷.

Sec. II p. Chr.

54 Amor

Plansa 29.

MIA-Zalău. Inv. c.c. 228/1958. LD: POROLISSUM (Moigrad, jud. Sălaj). I. 9 cm. Starea de conservare mediocră. Rupt piciorul stâng de la gambă, atributul din mâna dreaptă ciuntit, suprafața corodată. Turnare plină. Patină cenușiu închisă.

Amor înaripat, cu forma corpului juvenilă, are greutatea corpului pe piciorul drept, stângul fiind dus înapoi. Părul buclat, cu moț pe creștet, este lung până la umăr. Ridică brațul drept în unghi și ține în mână o făclie spre care privește. Brațul stâng este îndepărtat de corp și lăsat în jos. În mână ține o pateră.

C. Pop - Al. Matei, *ActaMP II* 1978, 79 nr. 6 pl. II/5 cred că ținea în mână un rhyton; Miclea - Florescu, *Daco-romanii I* 93 sq nr. 205 fig. 205 cred că statueta reprezintă un Iar dansând; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 279 nr. 88 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 74 nr. 88.

Sfârșitul sec. II-prima jumătate a sec. III.

55 Amor

Plansa 29.

MNITr-Cluj-Napoca. Inv. 4231. LD: Stremț, jud. Alba. I. 8,2 cm. Starea de conservare precară; suprafața corodată; lipsă atributele; lipsă laba piciorului drept. Turnare plină. Patină cenușie închisă.

Amor înaripat, cu greutatea corpului pe piciorul drept întins și cu stângul îndepărtat, pășeste pe călcâiul stâng. Ridică brațul drept, pe când stângul alunecă pe lângă corp. În mâinile prea mari ținea, probabil atribute. Părul buclat, cu moț pe creștet, ajunge până la nivelul umerilor. Întoarce capul spre obiectul pe care îl ținea în mâna dreaptă.

C. Pop, *ActaMN XVII*, 1980, 106-108 nr.1, fig.9; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg*, 279 nr. 94 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 74 nr. 94.

Sfârșitul sec.II-începutul sec.III.

¹⁷⁵ Boucher, *Chalon*, 60 nr.34

¹⁷⁶ M.J. Green, *Military Areus*, BAR, British Series 52, 1978 fig. 32.

¹⁷⁷ C. Vermeule - M. Comstock, *Boston Additions* 67 nr. 66 datează piesa în sec. I- II p.Chr. și cred că are originea într-o teracotă din sec. IV a.Chr. Pentru tipul iconografic care îl reprezintă pe zeu cu făclie în mâna ridicată vezi și LIMC III 1, 882.

56 Amor

M-Deva. Inv. 1129. LD: Valea Lupului, jud. Hunedoara. I. 16 cm. Piesa este destul de bine conservată, lipsă degetele de la piciorul stâng și atributul din mâna dreaptă. Turnare goală. Patină verde, cu porțiuni aurii în urma curățirii.

Amor, copil grăsuț, înaripat, cu greutatea corpului pe piciorul stâng și dreptul tras în față. Formele corpului sunt moi, abdomenul are un pliu adânc la partea inferioară, ombilicul marcat, fese rotunde. Fața cu ochi mari, nas drept și gura severă contrastează cu corpul de copil. Are o coafură îngrijită, păr bogat cu moț pe creștet, striuri dese la spate până la mijlocul capului și cazând în patru zulfuri până la nivelul umerilor. Are o poziție armonioasă a brațelor; brațul drept puțin îndepărtat de corp și întins lateral și brațul stâng ridicat în unghi drept în sus. În mâna dreaptă ținea, poate, un rhyton și în stânga ține o făclie.

O. Floca, *Materiale și cercetări arheologice I*, 1953, 767-768 fig. 11; A. Rusu, *Sargetia XIV* 1979, 175 nr. 7 pl. II, 1 a-b; Gramatopol, *DacAnt* 183; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 279 nr. 87 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988 - 1991, 74 nr. 87; *Cat Cluj* 11, 27 nr. 41 (E. Pescariu).

Statueta are o analogie la Mandeure, o statueta considerată ca reprezentând un Eros bacchic fiindcă ține în mâna un corn pentru băut făcut dintr-o scoică¹⁷⁸. Bucle asemănătoare cu Amor de la Valea Lupului are un Amor de la Osijek, statueta datată în sec. II-III p. Chr.¹⁷⁹.

Sec. II p. Chr.

57 Amor

M-Deva. Inv. 1128. LD: ULPIA TRAJANA SARMIZEGETUSA (Sarmizegetusa, jud. Hunedoara). I. 6,5 cm. Statueta este rău conservată, suprafața corodată, lipsă mâinile și laba piciorului drept. Turnare plină. Patină brună.

Amor înaripat reprezentat în mișcare. Greutatea corpului cade pe piciorul drept, stângul este dus mult la spate. Părul buclat înconjoară fața și este strâns într-un moț pe creștet. Brațul drept este lăsat în jos pe lângă corp, iar stângul ridicat. Este posibil ca în mâna stângă ridicată să fi ținut o făclie.

A. Rusu, *Sargetia XIV* 1979, 175 nr. 8 pl. II 2 a-b; Alicu - Pop - Wollmann, *Mon.Sarmizegetusa* nr. 276 pl. CXXXIII; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 279 nr. 84 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 74 nr. 84; D. Alicu în: *Colocviu Freiburg* 22 fig.8.

Poziția brațelor și picioarelor se aseamănă cu ale unui alt Amor descoperit tot în capitala Daciei (nr. 53). Lucrare destul de primitivă, care pare a fi locală. Asemănătoare sunt și două statuete de la Lyon¹⁸⁰.

Sec. II-III.

¹⁷⁸ Lebel, *Montbéliard* 19 nr.14 pl. XVI.

¹⁷⁹ Tadin, *Pannonie* 74 nr. 40 pl. XXII fig. 39. Aceeași coafură are și o statueta de la Dorney-sur-Cure. Vezi: *Cat. Avallon* 38 nr.88.

¹⁸⁰ Boucher, *Lyon*, 2-3 nr. 4 și nr. 5.

Colecția Facultății de Istorie-Geografie. Craiova. LD: AQUAE (Cioroiul Nou, jud. Dolj) I 10 cm. Starea de conservare bună; lipsă atributele. Turnare plină. Patină cenușie.

Amor înaripat, cu greutatea corpului pe piciorul drept și stângul îndoit din genunchi, are păr buclat și pe creștet un moț trilobat. Brațul drept, ușor îndoit din cot, este lăsat în jos, cu palma deschisă, pe când stângul este ridicat. În mâna stângă ținea, probabil, o făclie.

O. Toropu, SCTV XXVI 1975, 1, 123 sq fig. 3/1-3; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 279 nr. 85 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988, 74 nr. 85.

Sec. II-III.

59 Amor

Planșa 31.

MBM-Reșița. Inv. A 37367. LD: Gornea, jud. Caraș-Severin, într-n bordei datat sec. VIII-IX, în punctul Zomonițe, piesa fiind adusă, probabil, din punctul numit Cetate, unde se află un *castellum* din sec. III-IV. I. 8,7 cm. Statueta este bine conservată. Turnare plină. Patină cenușiu închisă.

Amor, în mișcare, înaripat. Greutatea corpului se află pe piciorul drept, stângul este tras lateral, la spate atingând solul cu vârful piciorului. Capul, întors spre stânga, este prea mare în raport cu restul corpului. Are orbitele excesiv de adânci, ochii exoftalmici, nasul drept și mic, gura mare, obrații cu pomeți proeminenți. Ridică brațul drept, iar stângul îl ține în jos, îndepărtat de corp. Cu ambele mâini ține în diagonală peste piept un arc, format din trei segmente.

Comori arheologice în regiunea Porților de Fier (1978), 165-166, R 414; L Uzum, Banatica V, 1979 fig. 1; idem, *Drobeta IV*, 1980, 126, fig. 1; C. Pop - I Uzum, Banatica VI 1981, 137-140; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 279 nr.86= *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 74 nr.86.

Statueta se deosebește din punctul de vedere al stilului, atât ca fizionomie, cât și ca manieră de reprezentare a atributului, de toate celelalte descoperite în Dacia. Este, până acum, singura statueta de bronz din Dacia care prin stilul ei anunță antichitatea târzie.

Sec. III p. Chr.

60 Amor

Planșa 32.

MR-Caracal. Inv. 1482. LD: ROMULA (Reșca, jud. Olt). I. 4,25 cm. Turnare plină. Patină brun închisă.

Amor, înaripat, în mișcare. Corpul este disproporționat în raport cu membrele. Pe vârful capului are un moț. În mâna stângă ridicată ține un măr; brațul drept este lăsat în jos.

C.C. Petolescu - St.Chițu, RMM 3, 1974, 62 nr. 15, fig. 25; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg*, 279 nr. 90 = *Sargetia XXI-XXIV*, 1988-1991, 74 nr.90.

O piesă analoagă provine de la Carnuntum¹⁸¹.

Sec. II-III:

¹⁸¹ Fleischer, *Österreich*, 81 nr.94 pl. 52. Poziția brațelor, dreaptul ridicat și stângul lăsat în jos se regăsește la o statueta cumpărată de la Roma, acum la Liebighaus la Frankfurt, statueta datată în sec. II-III p.Chr: Vezi: Bol, *Liebighaus* 159-160 nr. 76.

61 Amor

MR-Caracal. Inv. 2029. LD: ROMULA (Reșca, jud. Olt). I. 6,1 cm. Statueta este mediocru conservată. Rupt brațul drept mai jos de cot și aripioarele. Turnare plină. Patină cenușie?

Amor înaripat, în mișcare, cu greutatea corpului pe piciorul stâng și dreptul îndoit. Părul buclat este strâns în moț pe creștet. În mâna stângă ține o oglindă.

C.C. Petolescu - St. Chițu, RMM 3, 1974, 62 nr. 13 fig. 13; L. Marinescu, în: *Colocviu Freiburg*, 279 nr. 89 = Sargetia XXI-XXIV 1988-1991, 74 nr.89.

Un Amor care ține o oglindă, dar nu întinsă, ci întoarsă spre piept, se află în Muzeul din Bonn¹⁸².

Sec. II-III.

Planșa 62.

62 Amor

M-D.Tr. Severin. Inv. II 7091. LD: Cătunele de Motru, jud. Mehedinți. I. 4,3 cm. Lipsă antebrațele. Turnare plină. Patină cenușie.

Amor cu moț pe creștet, ține brațul drept în sus și stângul în jos.

Al. Bărcăcilă, Arhivele Olteniei XIII 71-73, 1934, 102 nr.2c, fig.48 crede că piesa reprezintă un dadofor, interpretare preluată și de M.J. Vermaseren, *Corpus inscriptionum et monumentorum religionis Mithriacae*, II, (1960), 102 nr. 2158; C.C. Petolescu, Oltenia I 1974, 64 nr.5 interpretează piesa corect ca reprezentându-l pe Amor, L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 279 nr.93 = Sargetia XXI-XXIV 1988-1991, 74, nr.93.

Sec. III p. Chr.

Dintre numeroasele analogiile ale statuetelor din Dacia care îl reprezintă pe Amor înaripat, în mișcare cu rhyton sau torță ca atribute sau cu un braț atârând pe lângă corp, amintim:

- 1-2. Amor de la Carnuntum. o statueta fără nr.inv. la Schlossmuseum Petronell și una în Museum Carnuntinum, inv.11935. Fleischer, *Österreich* 80 nr. 91 pl.52; 81 nr.94 pl.52. (I. 10,3 cm, I. 10,8 cm).
3. Amor de la Lyon. Muzeul din Lyon, inv.Br.23. Boucher - Tassinari, *Lyon* nr.23 (I. 15 cm).
4. Amor. Muzeul de Istorie al orașului Budapesta. Inv. R 1874. K. Szirmai, *Bronzestatuetten aus Aquincum* (s.a) 6 nr.5 (I. 10 cm).
5. Amor de la Hedderheim. Biblioteca orașenească. Inv. X 3504. M. Kohlert-Nemeth, *Römische Bronzen (I) aus Nida-Hedderheim. Götter und Dämonen* (1988) 43 nr.12. (I. 6,5 cm).
6. Amor de la Baric. Muzeul Național Pozarevac. Inv. Br.1198. *Cat.Belgrad* 1969, 97 nr.117 fig.117 datează piesa în sec.I-II. (I. 11,4 cm).
7. Amor de la Emona. Mestni muzej Liubliana. F. Inv. *Cat.Belgrad* 1969, 97 nr.118 fig.118 datează piesa în sec. I p.Chr. (I. 8,4 cm).
8. Amor de la Mursa. Muzeul Sloveniei-Osijek, inv. Br.1085. *Cat. Belgrad* 1969, 97 nr.119 fig. 119. (I. 11,3 cm).
9. Amor. Proveniență necunoscută. Coll. Dutuit-Paris. Inv. Dut.31. J. Petit, *Bronzes antiques de la Collection Dutuit* (1980) nr. (I. 7,4 cm).

¹⁸² Menzel, *Bonn* 18 nr.38 pl.18.

63 Amor.

Planșa 33.

MNIR-București. Inv. 157039. LD: MICIA (Vețel, jud. Hunedoara). Statueta a fost descoperită în zona centrală a castrului roman, la -0,70 cm., într-un nivel datat 170 - 271, cu prilejul săpăturilor arheologice din 1980. I. 5,67 cm. Starea de conservare bună. Turnare plină. Inițial cu patină verzuie, prin curățire statueta a devenit aurie.

Amor, copil grasuț, nud, înaripat este reprezentat în mișcare. Aripa dreaptă este paralelă cu corpul, stânga este oblică pe spate. Greutatea corpului cade pe piciorul drept, stângul este adus în față. Ține capul ușor aplecat spre umărul drept, are părul ondulat, cu o buclă în mijlocul frunții și alte două așezate simetric în stânga și în dreapta. La spate părul este strâns într-un coc lung. Pe cap poartă o cunună, legată la spate cu o panglică, cu un capăt care șerpuiește și este vizibil pe umărul stâng. Cununa constă din cinci rozete sau rodii, fixate pe panglică. Una dintre rozete sau rodii este dispusă central. Amor ține brațul drept în jos, ușor depărtat de corp și stângul ridicat, făcând cu mâna stângă dusă la tâmplă ceea ce astăzi s-ar putea numi un gest de salut. Pe mâini are mănuși de pugilist (*caesti*) lesne de observat pe dosul mâinii drepte și în interiorul palmei stângi. Ele sunt alcătuite din curele dispuse în diagonală pe mână și strânse la încheietură orizontal, lăsând libere degetele și continuând pe antebraț unde sunt fixate într-o brățară în formă de spirală.

L. Marinescu în: *Colocviu Viena* 382-38 nr.4 fig.7-8; eadem, în: *Colocviu Freiburg* 279 nr. 92 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 74 nr. 92.

Nu cunoaștem analogii apropiate din domeniul bronzurilor pentru statueta de la Micia, doar similitudini în ceea ce privește coafura sau cununa de pe cap. Astfel, de la *Volubilis* provine un cap de copil cu o buclă trasă dinspre frunte spre spate și considerat ca având un prototip elenistic¹⁸³. O cunună cu trei rozete are un satir de la *Carnuntum*, despre care se crede că are un prototip elenistic¹⁸⁴. O oarecare analogie pentru cununa lui Amor de la Micia reprezintă cununa unei statuete de bronz, din epoca imperială timpurie înfățișând un bărbat¹⁸⁵. Gestul lui Amor de la Micia, mâna stângă dusă la tâmplă, se regăsește la o statueta reprezentându-l pe Amor, păstrată la Muzeul din Kassel¹⁸⁶ și la un Amor de la *Mediolanum*¹⁸⁷. Mănușile de pugilist sunt un accesoriu care, chiar dacă rar, nu este străin artiștilor care realizau statui sau statuete din bronz și este suficient să amintim celebra statuie a unui pugilist, din Muzeul Thermelor de la Roma, datată în al doilea sfert al sec. I a. Chr.¹⁸⁸. Din epoca romană datează brațul unui *caestiarius* de la *Blicqui*¹⁸⁹ și un altul de la *Autun*¹⁹⁰.

¹⁸³ Boube-Piccot, *Maroc*, I, 162 sq.

¹⁸⁴ Fleischer, *Österreich* nr. 177 pl. 94.

¹⁸⁵ Neugebauer, *Cat. Berlin* (1951), 83-85 nr. 69 pl. 37.

¹⁸⁶ Höckmann, *Kassel*, 34 nr. 72, pl. 19

¹⁸⁷ L. Roussel, *Mûlain-Mediolanum* (1979), 32 nr.48 pl. 14.

¹⁸⁸ W. Helbig, *Führer durch die öffentlichen Sammlungen klassischer Altertümer in Rom* ed. a 4-a, III 2272.

¹⁸⁹ Faider-Feytmans, *Belgique* 101 nr.71 pl.45.

¹⁹⁰ Lebel - Boucher, *Autun* 80 nr. 129. La Merida s-a descoperit o statueta de bronz reprezentând un pugilist, dar cu mănuși de alt tip. Ele nu sunt alcătuite din curele, ci dintr-o bucată de piele care apăra podul palmei și antebrațul, degetele fiind libere. Vezi: *Cat. Madrid* 179 nr. 32. O statueta de pugilist tot de la Autun și statueta de la Merida sunt menționate, fără să fie ilustrate de F. Braemer, *L'art dans l'Occident romain. Trésor d'argenterie, sculptures en bronzes et de pierre* (1963) nr. 337 și 750. Apărătoare de mâini (*caesti*) asemănătoare cu ale lui Amor de la Micia are un boxer pe un capitel corintic aflat în Walters Gallery Baltimore. Vezi Hill, *Baltimore* 69 nr. 146 pl. 31 = *Master Br.* 133 nr. 133, piesă datată în sec. I a. Chr.

Piesa de la Micia poate să fi fost independentă sau, mai curând, să fi făcut parte dintr-un grup statuar, ca cel reprezentând-o pe Afrodite în compania unor amorași de la British Museum¹⁹¹.

Sfârșitul sec. I - prima jumătate a sec. II p. Chr.

Nu există o tipologie satisfăcătoare a statuetele de bronz reprezentând pe Eros-Amor¹⁹². În Dacia sunt atestate trei tipuri principale:

I. Amor copil grăsuț, în mișcare, ținând în mâini diverse atribute (arc, torță, rhyton, pateră, măr oglindă):

varianta a: Amor ținând o torță și o pateră (nr. 52; 53; 56);

varianta b: Amor cu torță și rhyton (nr. 51; 54);

varianta c: Amor cu oglindă (nr. 61);

varianta d: Amor cu măr (nr. 60).

varianta e: Amor cu un braț lăsat în jos și atribute în cealaltă mână ridicată (nr. 55, 57, 58, 62).

II. Amor cu arc (nr. 50, 59).

II. Amor pugilist (nr. 63).

Nu se pot face considerații în ceea ce privește asocierea dintre atribute, deoarece în multe cazuri nu se mai păstrează. Este certă asocierea torței cu rhytonul sau cu patera. Chiar și atunci când este reprezentat cu o torță în mână Amor nu are caracter funerar, întrucât el nu se sprijină pe făclia cu lumina în jos, ci o poartă ca pe un obiect de iluminat.

În arta greacă Eros a fost reprezentat cu aspect de om tânăr. Abia arta attică a descoperit imaginea copilului către sfârșitul sec. V a. Chr., iar în sec. IV a. Chr. Eros începe să fie reprezentat în chip de copil, Lyssip realizând o operă de renume - Eros trăgând cu arcul. Reprezentările lui Eros copil devin frecvente și predominante în epoca elenistică și epoca romană¹⁹³. Eros pugilist nu apare în repertoriul bronzurilor, ci în cel al picturii murale, mozaicurilor, stucaturii, pe sarcofage, geme sau obiecte de chihlimbar și anume, în două ipostaze: luptând cu alți Eroses sau luptând cu Pan¹⁹⁴. În ceea ce privește data la care Eros devine pugilist pictura din Casa Vetiilor de la Pompei, datată după anul 63 p. Chr. și unde Eros este reprezentat în luptă cu Pan, oferă un *terminus post quem*¹⁹⁵.

În poezia greacă Eros este pomenit ca pugilist. Anacreon dorește să se măsoare cu el¹⁹⁶; în palestre este adorat alături de alte divinități¹⁹⁷. Motivul pare să fi apărut inițial în poezie de unde a ajuns curând transpus grafic în pictura murală și de aici în mozaicuri, de unde se pare că l-au preluat și sculptorii sarcofagelor¹⁹⁸. Interesant este faptul că pugilatul între Eros și Pan, motiv de sorginte elenistică, se perpetuează până în sec. IV p. Chr., fiind reprezentat pe un mozaic pavimental al viliei din Piazza

¹⁹¹ Walters, *Brit Mus* pl. 43.

¹⁹² Analiza tipurilor iconografice așa cum apare în LIMC III 1, 952-1049 (H. Blane / F. Gury) s.v. Eros, Amor, Cupido ni se pare excesiv de amănunțită

¹⁹³ Vezi: *LexMyth*, s.v. *Eros* c.1365-1367 (A. Furtwängler).

¹⁹⁴ Vezi: G. Lippold, *Antike Gemaldekopien* în: *Abhandlungen München* 33, 1951, 91-93; B. Neutsch, *JdI* 70, 1955, 155-184; *RAC* VI, 1966, 316-325. Eros pugilist apare și pe reprezentări din teracotă. Vezi: C. Grandjouan, *The Athenian Agora* VI 1961 nr. 982-990 și p. 36.

¹⁹⁵ B. Neutsch, *JdI*, 70, 1955, 174. Vezi și L. Curtius, *Die Wandmalerei Pompejis* (1960).

¹⁹⁶ Vezi: F. Lassere, *La figure d'Eros dans la poésie grecque* (1946) și H. Maehler, *Poésie alexandrine et art hellénistique à Memphis*, *Chronique d'Egypte* LXIII nr. 125, 1988, 113-136.

¹⁹⁷ J. Audiat, *BCH*, 54, 1930, 115 sq și 119; H. Schween, *Die Epistaten des Agons und der Palaestra, Literatur und Kunst* (1911).

¹⁹⁸ G. Rizzo, *La pittura ellenistico-romana* (1929); G. Becatti, *Scavi di Ostia*, III, 155 sq; G. Koch - H. Sichtermann, *Römische Sarkophage*, *HdArch*, (1982), 124.

Armerina¹⁹⁹. Pe geme datate în sec. I a. Chr.- IV p. Chr. Eros apare singur pe ring, în luptă cu alți Eroses sau în luptă cu Pan²⁰⁰.

Analogiile statuetei de la Micia, chiar dacă insuficient de convingătoare, permit presupunerea că statueta este romană, dar că are un prototip elenistic. În acest caz ne aflăm în situația ca cel care a executat statueta să nu se fi inspirat dintr-o sculptură în piatră sau, la rigoare dintr-o teracotă, caz demonstrat peremptoriu de Cl. Rolley²⁰¹ în analiza unei ipostaze a Minervei, ci din repertoriul sarcofagelor, la rândul lor influențate de pictura murală.

64 Hercules

Planșa 34.

MO-Craiova. Inv. 4742. LD: ROMULA (Reșca, jud. Olt). I. 7,5 cm. Starea de conservare bună, lipsă doar laba piciorului stâng. Turnare plină. Patină verde închis.

Hercules bărbos, corp de atlet, în picioare, cu greutatea corpului pe piciorul stâng, dreptul fiind îndoit din genunchi și dus lateral spre spate. Părul buclat este prins cu o *taenia*, ale cărei capete cad pe umeri. Brațul drept este îndoit din cot. Cu mâna dreaptă sprijină măciuca curbată de sold. Pe umărul și brațul stâng cade blana leului din Nemea. În mâna stângă întinsă ține merele din grădina Hesperidelor.

D. Tudor, *Oltenia romană* ed. a 3-a (1968) 389 fig. 105/5 de la 384; Tătulea, *Artă* fig. 9; M. Bărbulescu, *ActaMN XIV* 1977, 182 nr. 31; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 279 nr. 108 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 75 nr. 108.

Piesa este aproape identică cu una de la Ratiaria, care are doar defectul de la piciorul drept mai evident, înaltă de 8 cm și datată la sfârșitul sec.II-începutul sec.III²⁰². Este evident că statuetele au fost turnate în același tipar. Forma capului, redat mai plastic decât corpul, care se observă la Hercules de la Romula, se regăsește la o statueta de la Lillebonne, păstrată la Rouen²⁰³ și la una din Muzeul Național Arheologic din Madrid²⁰⁴. Modul în care se înfășoară blana pe brațul lui Hercules de la Romula se aseamănă cu al unui Hercules de la Vaison (Vaucluse)²⁰⁵.

Tipul cu măciucă, blana de leu pe antebraț și mere în mână este destul de frecvent. Dintre analogiile pieselor din Dacia amintim:

1. Hercules de la Pompei. Kaufmann-Heinimann, *Götter* 215 GFV 11 fig.156 (I. 13,11 cm; soclul 3 cm).
2. Hercules de la Kaiseraugst. Muzeul Augst. Inv. 1984.26901. Kaufmann-Heinimann, *Augst* 28-29 nr. 25 pl.26-27 menționează o piesă analoagă din argint tot de la Augst și o alta din tezaurul de la Weissenburg. (I. 9,7 cm.).
3. Hercules de la Carnuntum. Museum Carnuntinum. Inv. 11938. Fleischer, *Carnuntum* 36 nr. 52 = Fleischer, *Österreich* 120 sq nr. 156 pl. 84. (I. 6,9 cm.).
4. Hercules de la Enns. Muzeul Landului Austriei Superioare Linz. Inv. P 70/1956. Fleischer, *Österreich* 120 nr. 155 pl. 84 datează statueta după contextul stratigrafic în care a fost descoperită în epoca lui Aurelian. (I. 14,3 cm.).

¹⁹⁹ R. A. Wilson, *Piazza Armerina* (1983); H. Kähler, *Die villa des Muxentius bei Piazza Armerina* (1973), pl. 39.

²⁰⁰ Vezi: K. Schauenburg, *JdI* 102, 1987, 236 nota 15.

²⁰¹ RAE, 33, 1982, 79-89.

²⁰² Ogenova-Marinova, *Sofia* nr.81; V. Najdenova în: *Colocviu Freiburg* 299 și 302 fig.19.

²⁰³ Espérandieu - Rolland, *Seine Maritime*, 41 nr. 57 pl. XXIV. O expresie a feței asemănătoare, ca și părul buclat prins cu panglică are un Hercules de la Ptuj, statueta considerată piesă de import și care ar fi avut ca model o operă elenistică monumentală. Vezi: Tadin, *Pannonie* 69-70 nr. 28 pl.XVII fig.27.

²⁰⁴ Thouvenot, *Madrid*, 12 nr. 13 pl. II.

²⁰⁵ Boucher - Tasinari, *Lyon*, 46 nr. 36.

5. Hercules. Louvre Paris. inv. Br. 657. de Ridder, *Louvre 657* = LIMC IV 1, 760, 638.
6. Hercules de la Oescus. Muzeul Național Arheologic. Sofia. Inv. 2284. Ognenova-Marinova, *Cat. Sofia* 82 nr. 82 fig. 82. (I. 14,2 cm.).
7. Hercules de la Sexaginta Prisca. Muzeul Național Arheologic Sofia. Inv. 1235. Ognenova-Marinova, *Sofia* 89 nr. 83 fig. 83. (I. 10 cm.).
8. Hercules de la Stuttgart-Zaenhausen. Muzeul Landului Württemberg. Inv. 201; *RRhein* 220, C 95 pl. 69 (G. Ristow). (I 37 cm.).

Prima jumătate a sec. III p. Chr.

Planșa 34.

65 Hercules

MNA-București. Inv. III 262. LD: Răcari, jud. Dolj. I. 8,2 cm. Statueta, bine păstrată, este turnată plin. Patină cenușie.

Hercules bărbos și mușchiulos, cu greutatea corpului pe piciorul drept, stângul ușor îndoit și tras la spate, întoarce capul spre dreapta. Părul și barba sunt redade prin striuri incizate. Brațul drept cade pe lângă corp, iar stângul îndoit din cot, cu brațul întins înainte. Cu mâna dreaptă sprijină măciuca lipită de picior. Pe brațul stâng atârnă blana de leu, iar în mână ține o pateră.

V. Părvan, *Știri nouă din Dacia Malvensis*, *Analele Academiei Române*, s. II, XXXVI, 1913, 17 nr. 18 pl. VI nr. 6; idem, AA c. 376 nr. 18 fig. 11/2; M. Bărbulescu, *ActaMN XIV*, 1977, 182 nr. 27 consideră piesa de tip Hercules Bibax; idem, *ActaMN XV* 1978, 225; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg*, 279 nr. 117 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 75 nr. 117.

Ca și la statueta precedentă brațul și măciuca sunt în unghi.

Sfârșitul sec. II-începutul sec. III.

Planșa 35.

66 Hercules

Piesa a făcut parte din Colecția Capșa, s-a aflat în patrimoniul M-D.Tr.Severin de unde a dispărut. LD: ROMULA (Reșca, jud. Olt). I. 12,3 cm. Lipsă brațele și picioarele de la genunchi.

Hercules, bărbos, nud, cu mușchii pectorali și abdominali bine marcați, ține capul înclinat spre stânga. Greutatea corpului se află pe piciorul drept, șoldul drept fiind proeminent. Corpul este masiv, umărul stâng mai ridicat decât dreptul. După poziția umerilor se pare că sub axila stângă ținea măciuca pe care se sprijinea, iar brațul drept îl ducea la spate. Părul și barba sunt cârlionțate. Pe cap diademă circulară.

C. Moisil, *BCMI IV* 1911, 142; D. Tudor, *BCMI XXVIII* 1935, 85, 121 nr. 161 fig. 32 = *MIR I*, 29; idem, *Romula*, fig. 31; *RR* 197-198 F 28 = *Civiltà* 21 F 88 (R. Florescu); M. Bărbulescu, *ActaMN XIV* 1977, 182 nr. 29; idem, *ActaMN XV* 1978, 225; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 279 nr. 111 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 75 nr. 111.

Dintre analogiile statuetelor reprezentând pe Hercules sprijinit pe măciuca pe care o ține sub braț Hercules odihnindu-se amintim: o statueta a lui Hercules de proveniență necunoscută la

Kunsthistorisches Museum Wien ²⁰⁶ și o alta de la Hisarya în Muzeul Național Arheologic din Sofia. Inv. 1756²⁰⁷.

Epoca antoniniană

67 Hercules

Planșa 36.

MA-Sarmizegetusa. Inv. 31999. LD: ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA (Sarmizegetusa, jud. Hunedoara), descoperită cu prilejul unor prospecțiuni la est de orașul roman organizate în 1995 de Universitatea "Babeș-Bolyai" din Cluj și Global Research and Discovery Network. I. 6,2 cm. Figura deteriorată; lipsă antebrațul stâng, mâna dreaptă, piciorul drept sub genunchi și stângul mai jos de genunchi. Patină brun-verzuie.

Hercules tânăr, nud, cu greutatea corpului pe piciorul drept, stângul fiind ușor tras înapoi. Corpul athletic are marcați mușchii pectorali, abdominali și mușchiul trapez. În mâna dreaptă ridicată ține măciuca ale cărei resturi se observă pe coapsă, iar în stânga întinsă, merele. Trăsăturile feței se vor individualizate, cu sprincene lungi și stufoase, ochi exoftalmici, nasul lung și drept, gura mică. Pe cap poartă blana de leu, care acopere oblic o parte din spate, se înoadă cu labele la baza gâtului și atârână pe antebrațul stâng. Coama leului este sugerată de grupuri de incizii curbe, iar perii de pe margini sunt sugerați de incizii în formă de brăduleț. De sub blana de leu ies cărlionți și unul la mijlocul frunții, specific coafurii lui Alexandru cel Mare²⁰⁸.

S. Bulzan, *Alexander as Hercules on a small bronze from Sarmizegetusa*, ActaMN 35/I 1998, 77-86 discută pe larg problema prototipului, pe care pe bună dreptate îl consideră eclectic, inspirat de la maestrul din a doua jumătate a sec. IV a. Chr., dar în mod ciudat crede că statueta nu îl reprezintă pe Hercules, ci pe Alexandru cel Mare. Nu discută cronologia piesei.

Sfârșitul sec. II-începutul sec. III.

Poate că cele mai amănunțite tipologii s-au făcut pentru reprezentările lui Herakles²⁰⁹.

Imaginile lui Hercules din Dacia au fost studiate de M. Bărbulescu²¹⁰. El constată prezența a 4 tipuri în care incadrează și statuetele de bronz:

²⁰⁶ Gschwantler în: *Cat. Wien* 131 sq nr.199 fig.263 consideră piesa de epocă romană după un original grec din a doua jumătate a sec.IV a. Chr.

²⁰⁷ Ogenova-Marinova, *Sofia* 90 nr.85 fig.85.

²⁰⁸ Vezi pentru portretele lui Alexandru cel Mare: E. v. Schwarzenberg, *Der lysippische Alexander*, BJ 167, 1967, 98 fig. 21; T. Hölscher, *Ideal und Wirklichkeit in den Bildnissen Alexanders des Grossen* (1971).

²⁰⁹ Vezi LIMC IV 1, s.v. *Herakles* (O. Palagia). Pentru statuetele de bronz de la Augst vezi tipologia lui Kaufmann-Heinimann, *Augst*, 50-52, care împarte statuetele în 6 tipuri: 1) figură în chip de idol, imberbă, cu măciuca în dreapta ridicată, blana pe brațul stâng; 2) tip asemănător cu precedentul, blana de leu acopere capul și umerii și se înoadă pe piept; 3 a) tânăr, imberb, blana de leu pe cap, cu stânga ține partea inferioară a măciucii sprijinite de umăr, blana de leu pe cap și pe umărul stâng; 3 b) ca precedentul, dar bărbos, brațul drept întins, blana de leu peste brațul stâng; 4 a) tânăr, imberb, cu cunună în păr, în dreapta întinsă un vas de băut, brațul stâng sprijinit, cu mâna ține partea superioară a măciucii oblice; blana de leu ca o hlamidă pe partea stângă; 4 b) ca 4 a, dar bărbos; 5 a) tânăr imberb mâna dreaptă se sprijină pe măciuca care stă pe pământ, în mâna stângă merele, blana de leu pe cap; 5 b) ca 5 a, dar bărbos, blana de leu peste brațul stâng; 6) bărbos, sprijinit pe măciuca de sub axila stângă, mâna dreaptă dusă la spate. O tipologie a statuetelor de bronz reprezentându-l pe Hercules descoperite în Moesia Inferior face P. Georgiev în: *Colocviu Nijmegen* 261-265.

²¹⁰ ActaMN XIV 1977, 173-194 sunt incluse în catalog mai multe piese la care vom face referire în capitolul *Dubitanda* sau în cel rezervat pieselor pierdute.

I. Tipul Mastai sau Giustiniani: Hercules în picioare, cu măciuca lăsată în jos, ținută cu o mână, blana de leu aruncată peste brațul stâng, uneori ține merele din grădina Hesperidelor sau o pateră. În această categorie include piesa de la Romula (nr. 64).

II. Tipul Farnese. Hercules odihnindu-se pe măciuca prinsă subțioară ca o cârjă peste care atârnă blana de leu; o mână este dusă la spate sau ține merele. În această categorie include statueta din fosta Colecție Capșa, odinioară în Muzeul din Drobeta-Turnu Severin (nr. 66).

III. Hercules tânăr, cu măciuca ridicată deasupra capului, cu o variantă reprezentându-l pe Hercules cu *exuvia leontis* pe cap. În această categorie include piesele de bronz pe care le denumim "Hercules italic".

IV. Hercules Bibax, categorie în care include statueta de la Răcari (nr. 65).

Față de cele arătate mai sus credem că statuetele de bronz reprezentându-l pe Hercules descoperite în Dacia se încadrează în următoarele tipuri:

I. Hercules bărbos, măciuca sprijinită cu dreapta, mere sau pateră în stânga, blana de leu pe brațul stâng (nr. 64; 65) = tipul V B la Kaufmann-Heinimann;

II. Hercules bărbos, sprijinindu-se de măciuca pe care o ține sub axilă și ducând cealaltă la spate (nr. 66) = tipul VI la Kaufmann-Heinimann.

III. Hercules tânăr, imberb, cu blana de leu pe cap (nr. 67) = tipul IV A la Kaufmann-Heinimann.

În privința originii tipurilor lui Hercules atestate în Dacia părerile asupra arhetipurilor lor sunt unanime. Astfel Hercules cu o mână ținând măciuca sprijinită pe pământ și în cealaltă ținând merele poate avea ca arhetip o operă a lui Myron din sec. V a. Chr., blana de leu fiind un accesoriu introdus de copiii romani²¹¹. A. Kaufmann-Heinimann²¹² face remarcă importantă că nu este vorba despre un prototip grecesc precis, ci că sunt reunite elemente stilistice din diferite epoci într-o creație nouă.

Hercules odihnindu-se pe măciuca sprijinită sub axilă și cu o mână dusă la spate are ca arhetip o operă a lui Lysipp, transmisă în copie²¹³.

Planșa 37.

68 Lar

MNIR-București. Inv. 15926. Piesa a făcut parte din Colecția Muzeului Național de Antichități București. LD: SUCIDAVA (Corabia, jud. Olt) într-un strat de arsură din fortificația romană târzie. I. 21 cm. Starea de conservare bună. Turnare goală. Patină brună aurie.

Lar, cu trăsături adolescentine, în mișcare elegantă de dans, cu piciorul drept pășind în față și cu stângul tras înapoi, atingând solul doar cu vârfurile degetelor. Ține în mâna dreaptă întinsă înaintea pateră și în mâna stângă ridicată sus și lateral, un rhyton cu cap de țap. Are trăsături fine, frunte înaltă, ochii ușor oblici, probabil inițial incrustați cu argint sau pastă vitroasă, nasul lung și drept, gura întredeschisă cu colțurile lăsate în jos și buza inferioară carnoasă, gâtul lung, corpul svelt și picioare puternice. Părul pieptenat cu două rânduri de bucle suprapuse înconjoară capul ca o cunună. În dreptul frunții are două bucle mari simetrice, și pe creștet o frunză trilobată. Buclele sunt separate în două rânduri de o panglică. Poartă o tunică scurtă, bine deasupra genunchilor, cu mâneci până la cot și o

²¹¹ Vezi: A. Kaufmann-Heinimann, *Archaeologie der Schweiz* 8, 1985, 1, 31 și discuția asupra tipurilor atestate în Dacia la M. Bărbulescu, *ActaMN* XV 1978, 219-233.

²¹² *Archaeologie der Schweiz* 8, 1985, 1, 32.

²¹³ G. Lippold, *Kopien und Umbildungen griechischer Statuen* (1923), 281 pl. 101, 1. Vezi și P. Moreno în: *Colocviu Viena* 258-264; C.M. Haverlock, *Hellenistische Kunst von Alexander dem grossen bis Kaiser Augustus* (1971) 111-112.

hlamidă înfășurată ca un brâu în jurul taliei, fixată cu două noduri deasupra șoldurilor. Vestimentația este completată de o eșarfă care traversează spatelile în diagonală, cu un capăt care trece peste antebrațul drept și alunecă pe partea dreaptă și cu celalalt capăt care se înfășoară pe umărul stâng și atârână, apoi, liber de-a lungul corpului, până la tivul tunicii. Tunica prezintă pe piept două benzi verticale, încrustate cu aramă, semn că este vorba despre un *lar angusticlavius*. În picioare poartă *calcei*.

D. Tudor, *Dacia*, XII 1945-1947, 192 nr. 33 pl. I fig.37; idem, *Oltenia romană* ed. a 2-a (1958) 309 fig. 30; idem, *Sucidava*, Coll. Latomus LXXX, 1965, 55, pl. X; idem, *Sucidava* (1966) fig. 21; idem, *Oltenia romană*, ed. a 3-a (1968) 394-395 fig. 106/3; C. Pop, *Apulum* X, 1972, 603 sq și fig. 5 de la 605; *RR* 199, F 35, pl. 3 = *Civiltà*, 271 F 96 pl. XXXI (G.Bordenache) datează piesa în sec. II-III; C. Pop, *Apulum* XII 1974 603-604 nr.5 fig. 5; Gramatopol, *DaciaAnt* 183 pl. X/4; Miclea - Florescu, *Daco-romunii* I 116 nr.387 fig.387; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 275, 279 nr. 123 fig. 10 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 67, 76 nr. 123 pl. III/123; *Goldhelm, Schwert und Silberschätze. Reichtümer aus 6000 Jahren Rumänischer Vergangenheit* (1994), 199 nr. 75 (L. Marinescu) datează piesa în sec. I p. Chr., Cat. Ancona 287, nr. 235.

Statueta este una dintre cele mai bine realizate descoperite în Dacia și este citată ca analogie pentru o piesă de la Verona²¹⁴. Pe creștet larul de la Sucidava are mai curând o frunză decât un moț, formă schematizată de *anastolé* ca la o piesă din Apulia, păstrată în Muzeul din Trieste²¹⁵. O coafură asemănătoare cu larul de la Sucidava are unul dintr-o colecție particulară din SUA, datat în epoca flavică sau traianee²¹⁶. Cele mai apropiate analogii se găsesc în Maroc²¹⁷, o piesă de la Volubilis, și una în Muzeul din Köln, cu proveniență necunoscută, datată în sec. II p. Chr.²¹⁸. Mișcarea elegantă a larului de la Sucidava se aseamănă cu a unuia din Gallia²¹⁹ și cu a unuia de la Treviso, datat la sfârșitul sec.I-prima jumătate a sec.II²²⁰.

Așa cum arată conținutul complexelor închise din orașele campaniene larii în pas de dans erau câte doi²²¹. Perechea larului de la Sucidava pare să se găsească în SUA, în colecția Barbara și Lawrence Fleischmann²²², o statueta, înaltă de 23 cm, care reprezintă un lar quasi identic, de la coafură, la îmbrăcăminte și atribute, cu ochii încrustați cu argint. Diferența constă în poziția inversă a brațelor și respectiv a atributelor. Rhytonul larului din America își păstrează capacul. Statueta a fost datată în sec.III p. Chr.

A doua jumătate a sec. I p. Chr.

69 Lar

Planșa 38.

Odinioară la MBruk.-Sibiu. Inv. A 2727. LD: probabil Transilvania. I. 16,4 cm. Starea de conservare bună, lipsesc doar atributele. Turnare goală. Patină verde închis.

Lar *angusticlavius*, cu incrustații paralele, verticale, din aramă la tunică. Avea ochii, probabil, cu incrustații. Are trăsături de om tânăr, cu păr buclat și cunună din frunze, legate cu o *taenia*. Capetele

²¹⁴ Franzoni, *Verona* 144 nr. 121 afirmă " come questo anche il bronzo veronese può essere datato al sec. III d. C. ".

²¹⁵ Cassola-Guida, *Cat. Trieste*, 95 nr. 76. Piesa este datată în sec. II p. Chr.

²¹⁶ *Master Br.* 263 nr. 254.

²¹⁷ Boube-Piccot, *Maroc*, 206-207 nr. 222 pl. 152-155

²¹⁸ *RRhein*, 223 C 103 pl. 66 (G. Ristow) = LIMC VI 1, 206 nr. 21; VI, 2, 97 nr.21

²¹⁹ Rolland, *Haute Provence* 80 nr.128.

²²⁰ Galliazzo, *Treviso* 94 nr.75.

²²¹ Kaufmann-Heinimann, *Götter* 143 sq fig.106; A.Leibundgut, *Avenches*, 32-33; S. Adamo-Muscettola în: *Colocviu Berlin* 21 fig.17. Vezi și Th. Fröhlich, *Lararien und Fassadenbilder in Vesuvstädten. Untersuchungen zur "völkstümlichen" pompejanischen Malerei*, RM Erg 32 (1991) 120 sq.

²²² M. True - K. Hamma, *A Passion for Antiquities. Ancient Art from the Collection of Barbara and Lawrence Fleischmann* (1994) 316-317 nr.164.

panglicii atârână pe umeri. Larul face o mișcare elegantă de dans. În mâna dreaptă ridicată ținea, probabil, rhytonul, iar în stânga întinsă în față, o pateră. Poartă tunică scurtă, deasupra genunchilor, și o manta scurtă cu franjuri la poale care acopere brațele și este strânsă cu un brâu ale cărui capete înodate sunt trase peste el în talie de partea dreaptă și de partea stângă. Poate fi vorba și de partea superioară a mantalei făcută sul. Mantaua se deschide în evantai de o parte și de cealaltă a corpului, din talie până la genunchi. În picioare poartă sandale din barete, care lasă libere vârfurile degetelor.

C. Pop, StComS 14, 1969, 299-307; idem, Apulum XII 1974, 604 nr. 6; *Civiltà* 217 F 95 (C. Pop); Gramatopol, *DacAnt* 183; C. Băluță - I. Paul în: *Colocviu Viena* 386 nr. 1 fig.1; L. Marinescu, în *Colocviu Freiburg* 275, 279 nr. 124 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 275, 279 nr. 124.

Piesa din Dacia are trei analogii apropiate: în Muzeul Național Maghiar de la Budapesta²²³, emițându-se ipoteza că ar fi putut să fi fost pereche cu cel din Dacia, în Muzeul de Artă din Rhode Island²²⁴ și la Paris²²⁵. Cele trei piese sunt asemănătoare și ca dimensiuni și provin, după toate probabilitățile din același atelier, care ar putea fi localizat în Italia, după cum pare să indice analiza făcută larului din Pannonia²²⁶.

Sec. I p. Chr .

70 Lar

Plansa 38.

Odinioară în MS - Orlea. A făcut parte din Colecția Georgescu-Corabia. LD: Orlea, jud. Olt. I. 7 cm. Turnare plină.

Larul, cu trăsături de bărbat tânăr și păr ondulat, care îi încadrează fața face pas de dans. Poartă o tunică scurtă cu mâneci până la cot, încinsă cu un brâu în talie, format din partea superioară a mantalei făcută sul, înodat deasupra șoldurilor. Mantaua se deschide în evantai în dreptul coapselor. În mâna dreaptă ridicată ținea, probabil, rhytonul, în stânga întinsă, patera. Ține picioarele, încălțate cu botine, unul în fața celuiilalt și pășește pe vârfuri.

D. Tudor, *Dacia VII-VIII 1937-1940*, 356 nr. 9 fig. 6; idem, *Oltenia romană*, ed.1-a (1942), 114 fig.20 = ed. a 2-a (1958), 309; ed. a 3-a (1968), 394, fig. 105/; idem, *Sucidava*, Coll. Latomus LXXX, pl. XI fig. 2; C. Pop, *Apulum XII* 1974, 602-603 nr. 3 fig. 3; Gramatopol, *DacAnt* 183; L. Marinescu în *Colocviu Freiburg* 279 nr. 125 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 76 nr.125.

Statueta are analogii la Verona²²⁷, Vienne²²⁸, Hainaut, în Muzeul din Mons²²⁹, Innsbruck²³⁰, la Colmar²³¹, în Anglia²³² și în Museo Civico din Bologna²³³.

Sfârșitul sec. I începutul - sec. II.

²²³ E. Thomas, *Folia Archaeologica* XV 1963, 21-42 = LIMC VI 1, 206 nr. 20 piesă datată în sec. I p. Chr.

²²⁴ D. Gordon Mitten, *Classical Bronzes. Museum of Art Rhode Island School of Design* (1975) datează statueta mult prea târziu în a doua jumătate a sec. III sau începutul sec. IV p. Chr.

²²⁵ Babelon - Blanchet, *Bibl.Nat.* 326 nr. 740.

²²⁶ E. Thomas, *Laren und Lararien aus Pannonien*, *Antike Welt* 6, 1975, 4, 29-40.

²²⁷ Franzoni, *Verona* 140 nr. 117.

²²⁸ Boucher, *Vienne* 77 nr. 31

²²⁹ Faider-Feytmans, *Belgique* 80 nr. 71 pl. 45 crede eronat că în mâna dreaptă ținea un corn al abundenței. Consideră piesa un produs de serie provenind dintr-un atelier din nordul Galliei.

²³⁰ Walde-Psenner, *Innsbruck*, 187-188 nr. 263 datează piesa în sec. III p. Chr.

²³¹ Schnitzler, *Alsace*, 112.

²³² Pitts, *Catuvellauni*, 67 nr. 87 pl. 17 crede în mod eronat că în mâna dreaptă ținea o torță. În fapt trebuie să fi fost vorba despre un rhyton.

²³³ Cenacchi, *Bologna* 42-43 fig. 20.

MNITr-Cluj-Napoca. Inv. I 1865 (V. 19782). LD: Brădeni, jud. Sibiu. I. 6,4 cm. Piesa are o stare proastă de conservare, lipsesc antebrațele și picioarele de la gambe în jos. Turnare plină. Patină cenușie închisă.

Larul, cu trăsături de bărbat tânăr, are părul ondulat, ridicat pe creștet și strâns în coc la ceafă. Pare să fie reprezentat în pas de dans, cu greutatea corpului pe piciorul stâng întins și dreptul ușor relaxat, tras în spate. În mâna stângă, ridicată în sus, ținea, probabil, rhytonul. Este îmbrăcat cu o tunică scurtă cu mâneci până la cot și o manta, strânsă în talie, cu falduri care cad de ambele părți ale corpului.

C. Pop, *Apulum XII*, 1974, 599-601 fig. 1 a-b; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 279 nr. 126 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 76 nr. 127.

Ceea ce deosebește larul de la Brădeni de celelalte reprezentări din Dacia este coafura, asemănătoare cu a larului din tezaurul de la Straubing²³⁴.

Sec. II p. Chr.

MNIR-București. Inv. 157.038. LD: MICIA (Vețel, jud. Hunedoara). Piesa a fost descoperită în 1981 cu prilejul săpăturilor arheologice efectuate în *horreum*, la -0,65 m într-un nivel datat între 170-271. I. 15,5 cm. Starea de conservare bună, lipsă atributul din mâna stângă. Statueta este ușor deformată; partea posterioară aplatizată. Corpul este turnat gol, picioarele și brațele sunt turnate plin. Patină verde.

Larul, cu trăsături de bărbat tânăr, cu ochi adânci, inițial cu incrustații de pastă vitroasă, sprincene arcuite, nas drept, buza inferioară cămoasă, are capul înconjurat de două rânduri de bucle. La spate șuvițele întinse, sunt strânse într-un coc la ceafă. Pe cap poartă o cunună din frunze, cea de pe creștet mai mare, legată cu o panglică ale cărei capete atârnă pe umeri. Este îmbrăcat cu o tunică cu mâneci până la cot, care ajunge până la nivelul genunchilor, și deasupra cu o manta care are franjuri la poale. Mijlocul este încins. În picioare poartă papuci, decoltați lateral și cu o limbă în față. Are brațul stâng întins în față și brațul drept ridicat în unghi. În mâna dreaptă ține un rhyton terminat cu un cap de taur și cu gura acoperită de un capac tronconic, prevăzut cu un mic buton. După poziția degetelor de la mâna stângă se pare că ținea un corn al abundenței. Mișcarea este sugerată de poziția picioarelor și de maniera în care sunt redată faldurile veșmintelor. Piciorul drept, ușor îndoit, este adus în față și cu stângul rămas în spate atinge solul dând impresia că pășește pe vârfuri.

L. Țeposu-Marinescu, *Potaissa III*, 1982, 113-116; eadem în: *Colocviu Viena*, 381 sq fig. 5-6; eadem în: *Colocviu Freiburg* 279 nr. 125 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 76 nr. 125.

În ceea ce privește veșmântul problema care se pune și nu numai pentru larul de la Micia, este dacă tunica este evazată sau dacă mantaua cade în evantai la dreapta și stânga șoldurilor. Am opinat pentru hlamida evazată, deoarece are franjuri la tiv²³⁵.

Statueta are o analogie apropiată, în Muzeul din Treviso²³⁶, datată în epoca antoniniană, la Stobi în Macedonia²³⁷, la Unterferlach în Muzeul Landului Kärnten²³⁸, considerată și ea piesă de import din

²³⁴ LIMC VI, 1, 208 nr. 58; LIMC VI 2, 100.

²³⁵ Vezi A. Nagy, *Bulletin du Musée Hongrois des Beaux Arts* 70-71, 1989, 31 este singurul care opinează pentru hlamida în evanta. Galliazo, *Treviso* 82 sugerează că statuetele cu veșmânt în evantai au fost realizate în prima jumătate a sec. II p. Chr. la Aquileia. Pentru cronologia reprezentărilor în bronz ale larilor vezi: Boucher - Oggiano-Bitar în: *Colocviu Nijmegen* 231-240.

Italia, o piesă descoperită în lacul Grado²³⁹ și una de proveniență necunoscută în Muzeul din Trento, datată în sec. I p. Chr.²⁴⁰.

Prima jumătate a sec. II p. Chr.

73 Lar

Planșa 40.

M-Deva. Inv. 25490. LD: Deva, jud. Hunedoara în interiorul unei construcții romane interpretate drept *villa rustica*. I. 10,5 cm. Statueta este bine conservată. Turnare plină. Patină brună-aurie.

Lar, copil durduliu, cu fața bucălată și abdomen rotund are bucle până la nivelul umerilor, strâns într-un moț (*cirrus*). Trăsăturile feței sunt acelea ale unui copil vesel și zâmbitor cu pomeți proeminenți. Este reprezentat în mișcare cu capul întors spre brațul drept, ridicat lateral în sus. Poartă o tunică dintr-un material fin, care se mulează pe corp, până deasupra genunchilor, fără mâneci, decoltată la gât, încinsă mai sus de mijloc, cu falduri desupra cingătorii ascunse. Este încălțat cu sandale. În mâna dreaptă ridicată ține un rhyton, iar în stânga, lăsată în jos, ținea, după cum arată poziția degetelor o *situla* sau un ciorchine de strugure.

L. Mărghitan - C. Pop, Sargetia VIII 1971 fig. 1; L. Mărghitan, *Cercetări arheologice pe vatra orașului Deva* (1971), 38-14 fig. 19 și fig. de pe copertă; I. Andrițoiu - L. Mărghitan, *Muzeul Arheologic din Deva ghid*, (1972), 40 fig. de pe copertă; C. Pop, *Apulum XII*, 1974, 602 nr. 2 fig. 2 fixează o limita cronologică apropiată de anul 227 p. Chr., datorită unei monede descoperite în același context de la Severus Alexander; A. Rusu, Sargetia XIV 1979 pl. I, 1a-b, 173 nr. 1 datează piesa în sec. III; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 280 nr. 130 = Sargetia XXI-XXIV 1988-1991, 76 nr. 130 pl. III/130.

A doua jumătate a sec. I p. Chr.

74 Lar

Planșa 41

MR-Caracal. Inv. 2437. LD: ROMULA (Reșca, jud. Olt). I. 6,9 cm. Statueta este prost conservată. Lipsesc laba piciorului drept și mâna dreaptă. Turnare plină. Patină cenușie?

Lar, copil cu obrajii bucălați, pomeții proeminenți și păr ondulat, cu moț pe frunte și cinci zuluși la spate, este îmbrăcat cu o tunică până la genunchi, încinsă mai jos de mijloc. În picioare poartă sandale. Este reprezentat în mișcare, piciorul drept îndoit din genunchi este tras înapoi, întoarce capul spre brațul stâng ridicat. În mâna stângă ține un rhyton. În mâna dreaptă ținea, probabil, o pateră.

C. Pop, *Apulum XII* 1974, 603 nr. 4 fig. 4; C.C. Petolescu - St. Chițu, *RMM* 3, 1974, 62 nr. 9 fig. 9; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 279-280 nr. 128 = Sargetia XXI-XXIV 1988-1991, 76 nr. 128.

A doua jumătate a sec. I p. Chr.

²³⁶ Galliazzo, *Treviso* 77- 82 nr. 12 este de părere că acest tip de lar a fost creat la Aquileia.

²³⁷ Veličković, *Belgrad*, 157-158 nr. 81 nu observă că larul are manta. Datează piesa în sec. I și crede că provine dintr-un atelier din sudul Italiei.

²³⁸ Fleischer, *Österreich* 117-118 nr. 151 pl. 80.

²³⁹ *Cat. Bologna* 292-293 nr. 407 pl. LXXXIII.

²⁴⁰ Walde-Psenner, *Trentino* 71-72 nr. 44.

M-Deva. Inv. 1126. LD: ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA (Sarmizegetusa, jud. Hunedoara). I. 13,8 cm. Stare precară de conservare. Lipsă laba piciorului drept și mâna stângă; spatele teșit. Cap corodat. Turnare goală. Patină brună.

Lar? cu înfățișarea unui copil grăsuț, cu față rotundă, ochii migdalați (inițial, probabil, cu incrustații) nas cârn, gura mică. Are păr buclat și moț pe frunte. Este reprezentat în mișcare, judecând după forma faldurilor tunicii și a mantalei cu franjuri la poale. Tunica și mantaua sunt încinse mai sus de mijloc, ceea ce face ca fascicolele de falduri să cadă de o parte și de cealaltă a șoldurilor, în evantai. Poartă botine în picioare. În mâna dreaptă lăsată în jos, cu degetele îndoite, ținea probabil o situlă de toartă. Brațul stâng este ridicat, îndoit din cot și dus spre gură.

C. Pop - A. Rusu, *Apulum XVI* 1978, 185-187 fig. 1; A. Rusu, *Sargetia XIV* 1979, 173 nr. 3 pl. I, 2 a-b datează piesa ca și C. Pop în epoca antoniniană; Alicu - Pop - Wollmann, *Mon.Sarmizegetusa* 122 nr 277 pl. CXXII; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg*, 280 nr. 129 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991 nr. 129.

Gestul făcut cu brațul stâng nu are nimic de a face cu al unui lar, ci mai curând cu Harpocrates. Există și posibilitatea ca să avem de a face cu o greșală de turnare²⁴¹. C. Pop²⁴² remarcă o manieră similară de redare a faldurilor (pliu între picioare în forma literei V, o mică încrețire a veșmântului pe piciorul drept) la larul de la Deva și cel de la Ulpia Traiana, ca și mantaua în evantai pe care o regăsește la două statuete ale Dianei din aceeași zonă. Aceste detalii stilistice îl fac să creadă că piesele provin din același atelier, pe care îl localizează la Ulpia Traiana Sarmizegetusa.

Mai rare decât statuetele care înfățișează lari bărbați tineri, cele de lari copii se găsesc și în alte provincii, ca de pildă o statueta de la Kaiseraugst reprezentând un lar copil cu rhyton și ciorchine de strugure²⁴³, un lar-copil cu moț pe creștet și având la spate codiță împletită și zuluți, îmbrăcat cu tunica scurtă și ținând în dreapta ridicată un rhyton, provine de la Gorsium²⁴⁴, unul din Trentino²⁴⁵ și altul se păstrează la Milano, tip considerat de M. Bolla ca fiind difuzat în a doua jumătate a sec. II și începutul sec. III p. Chr.²⁴⁶. Din punctul nostru de vedere statuetele din Dacia reprezentând lari-copii sunt mai timpurii. A. Kaufmann-Heinimann consideră statuetele din Dacia cele mai izbutite și crede că tipul iconografic ar fi fost elaborat în regiunile transalpine²⁴⁷.

A doua jumătate a sec.I p. Chr.

Încă G. Wissowa²⁴⁸ a făcut o tipologie a larilor, împărțind reprezentările lor în două mari categorii: *lares familiares*, în poziția statică, cu cornul abundenței într-o mână și *lares compitales*, în pas de dans, cu rhyton într-o mână ridicată. Tipologia lui G. Wissowa a fost acceptată și de alți cercetători, printre care M. Floriani Squarciapino²⁴⁹ și E. Thomas²⁵⁰, contestată oarecum de H. Kunckel²⁵¹. V. Galliazo²⁵²

²⁴¹ Sugestia ne-a fost dată de A.Kaufmann-Heinimann, căreia îi mulțumim.

²⁴² *Apulum XVI* 1978, 187.

²⁴³ Kaufmann - Heinimann, *Neufunde*, 34-35 nr. 31; eadem, *Götter* 127, S 32; 130 S31.

²⁴⁴ Bánki, *Székesfőhervár*, 8, nr. 2 consideră în mod eronat că piesa reprezintă pe Cupidon.

²⁴⁵ Walde-Psenner, *Trentino* 74 nr.46.

²⁴⁶ *Milano* 46-47 nr. 15.

²⁴⁷ *Neufunde* 35.

²⁴⁸ *LexMyth II*, c. 1868-1897.

²⁴⁹ *EAA IV*, 479-485.

²⁵⁰ *Folia Archaeologica* 15, 1963, 21-24.

²⁵¹ *Colocviu Berlin*, 125-130 constată că reprezentările larilor din plastica mică, spre deosebire de pictura murală, nu urmează tipuri precise. Distinge, analizând statuetele de la Pompei mai multe tipuri de lari: un tip de lar stând liniștit, cu corn al abundenței, pateră, cizme de piele, coroană, trabea; un tip cu rhyton, patera, sandale, eșarfă lungă dreptunghiulară;

face o tipologie în funcție de forma veșmîntului, iar, mai nou, Tran Tam Tinh²⁵³ face o tipologie ale cărei criterii nu ne sunt clare.

Având drept criteriu vârsta în Dacia există două tipuri de lari cu mai multe variante:

I. Lar în pas de dans, cu tunica încinsă la brâu, mantaua în evantai sau cazând drept pe șolduri, cu sau fără eșarfă, în picioare purtând *calcei* sau sandale, cu sau fără cunună din frunze, rhyton într-o mână (nr. 69-72);

variante a: *lar angusticlavius*, în pas de dans, tunica încinsă la brâu, manta, cu sau fără eșarfă, cizme în picioare, rhyton și pateră (nr. 69; 70);

variante b: Lar în pas de dans, tunică încinsă la brâu, manta în evantai, rhyton și pateră (nr. 71; 72).

II. Lar copil, în pas de dans, îmbrăcat cu tunică și ținând un rhyton într-o mână (nr. 73-74)²⁵⁴

În Dacia nu este până acum atestat tipul de lar cu un capăt al mantalei tras, ca un șort, peste cingătoarea tunicii.

Originea tipului iconografic pare să fie pur romană. Conform izvoarelor literare la sfârșitul sec. III p. Chr. un oarecare Theodotos a pictat pentru Compitalia *Lares ludentes*, dar iconografia larilor s-a fixat după reforma lui Augustus din anul 7 a. Chr., când larul este asimilat lui Genius Augusti²⁵⁵. V. Galliazzo²⁵⁶ trece în revistă diferite păreri privind originea larilor. Astfel la baza tipului *lar compitalis* ar sta reprezentări attice târzii ale lui Dionysos și ale lui Artemis, *saltanes Lacenae* ale lui Kallimachos, Nike a lui Paionios. El face apropierea între tipurile de lari și reprezentările lui Artemis și ale menadelor din perioada clasică târzie și perioada de început și mijlocul epocii elenistice. Crede, însă, că în ciuda atâtor similitudini cu opere grecești în cazul larilor avem de a face cu o sinteză figurativă romană, că nu este vorba despre un tip iconografic eclectic, ci despre o creație iconografică romană inspirată din modele elenistice.

În ceea ce privește originea tipului lar-copil, dacă s-ar constata pe mai multe exemplare²⁵⁷ că ține în mână pe lângă obișnuitul rhyton și ciorchine de strugure ar putea să fie pus în legătură cu geniile bacchice²⁵⁸. De altfel, apropierea cu religia dionysiacă nu se oprește aici. După A. Nagy²⁵⁹ ansamblul rhyton-phiale este o schemă iconografică dionysiacă, care împreună cu cununa de laur, dansul legat de Compitalia, sărbătoare campestră, unde larii erau adorați ca divinități ale fertilității, toate aceste elemente privite în conexiune, trimit la cultul morților din mediul dionysiac.

---

un tip cu rhyton și situla, cizme de piele, eșarfă patulateră; un tip cu rhyton și patera, sandale, *peplos-tunica*. Face remarcă că larii cu rhyton și patera se găsesc mai frecvent în lărarile domestice decât cei cu cornul abundenței.

²⁵² Treviso 77-82 nr. 12.

²⁵³ LIMC VI, 1, 205-211. Statuetele de bronz din Dacia s-ar încadra în următoarele tipuri de la Tran Tam Tinh: I. Lar în picioare, brațele lăsate în jos, atribute adeseori pierdute, probabil un corn al abundenței și o pateră; IV. Lar în picioare, tip dansând, rhytonul dispărut; VII. Lar dansând, îmbrăcat cu o tunică scurtă fluturândă și drapat cu o *palla*, ținând în mâna ridicată un rhyton și în cealaltă o situla.

²⁵⁴ În afară de rhyton celălalt atribut fiind incert nu ne putem permite includerea statuetei reprezentând lari-copii în variante ale tipului principal.

²⁵⁵ LIMC VI 1, 205.

²⁵⁶ Treviso 78.

²⁵⁷ Ciorchinele de strugure este atributul unui lar de la Augst (Kaufmann-Heinimann, *Neufunde* 34-35 nr. 31) și a unui lar de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (supra nr. 75).

²⁵⁸ Vezi: R. Stuveras, *Le putto dans l'art romain*, Coll. Latomus, XCIX (1969); S. Diebner, RM 89, 1982, 1, 81-102.

²⁵⁹ Bulletin du Musée Hongrois des Beaux Arts 70-71, 1989, 38.

76 Genius Populi Romani ?

Planșa 42.

M-Deva. Inv. 15821. LD: ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA (Sarmizegetusa, jud. Hunedoara). I. 8 cm. Starea de conservare mediocră. Suprafața corodată, lipsă antebrațul drept. Turnare plină. Culoare aurie în urma curățirii.

Genius, cu trăsături de efeb și păr ondulat până la umeri, are bustul nud și partea inferioară a corpului învelită într-o draperie, care face un fascicol de falduri în dreptul taliei, falduri în mănunchi care trec peste încheietura mâinii stângi și cad liber de partea stângă a corpului. Greutatea corpului este pe piciorul stâng, dreptul fiind ușor îndoit din genunchi. În picioare are botine care se răsucesc inelar pe la mijlocul gambei. În mâna stângă ține cornul abundenței, iar în dreapta ținea, probabil, patera.

C. Pop - A. Rusu, *Apulum XVI*, 1978, 187 fig. 2 datează piesa pe la mijlocul sec. II p. Chr.; A. Rusu, *Sargetia XIV* 1979, 174 pl. 3 a-b datează piesa în epoca antonină; Alicu - Pop - Wollmann, *Mon.Sarmizegetusa* 123 nr. 278 pl. CXXIII datează piesa în sec. II p. Chr. și cred că reprezintă un Iar, M.Gramatopol, *DacAnt* 183 interpretează piesa drept Bonus Eventus; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg*, 275, 279 nr. 122 = *Sargetia XXII-XXIV* 1988-1991, 67, 76 nr. 122.

Cei mai mulți editori ai piesei cred că reprezintă un Iar familiaris. Deși fără coroană pe cap, statueta reprezintă mai curând un Genius²⁶⁰.

Sfârșitul sec. I- începutul sec. II.

77 Genius

Planșa 42.

MNITr-Cluj-Napoca. Inv. I 4934 (v.1085). Piesa a fost achiziționată de la S.Moor. LD: POTAISSA (Turda). I. 12 cm Starea de conservare mediocră, suprafața corodată. Lipsă laba piciorului stâng și vârful aripii drepte. Statueta prezintă o ușoară deformare, personajul fiind mult înclinat spre spate. Turnare plină. Patină cenușie închisă.

Tânăr nud, înaripat, în mișcare. Piciorul drept este întins, celălalt dus mult spre spate și îndoit. Aripile lungi sunt strânse. Brațul drept este ridicat, stângul, depărtat de corp, atârnă în jos. În palmele făcute căuș ținea atribute, acum pierdute. Coafura înaltă are forma unei diademe, iar șuvițele de păr sunt în formă de raze.

C.Pop, *ActaMN XVII* 1980, 108-109 nr. 6 j fig. 10 consideră că piesa reprezintă un Genius cu diademă pe creștet.

Coafura înaltă, neobișnuită, pare "de tip oriental", o combinație între cea întâlnită la măștile coifurilor de paradă, cu cărare mediană, ca cele de la Straubing și a celor cu trese, ca măștile de la Visegrád sau Thorsberg²⁶¹.

Sec. III p. Chr.

²⁶⁰ Vezi H. Kunckel, *Der römische Genius*, RM Erg. H 20 (1970); LIMC VII 1, s.v. Populus Romanus 438-443 (F.Canciani).

²⁶¹ J. Garbsch, *Römische Paraderüstungen* (1978) pl. 2 fig. 3-4; pl. 24, fig. 4; pl. 25, fig. 4. Îi mulțumim lui dr. Liviu Petculescu pentru sugestia de a apropia coafura statuetei de la Potaissa de cea care apare pe măștile coifurilor de paradă.

Planșa 43.

78 Minerva

MNIR-București. Inv. 139491. Piesa a făcut parte din colecțiile Muzeului Turnu Severin. LD: DROBETA (Drobeta-Turnu Severin). I. 15 cm. Statueta este relativ bine conservată, lipsește o parte din antebraț și mâna dreaptă, atributul din mâna stângă și partea superioară a coifului. Turnare goală. După curățire statueta are culoare aurie.

Zeița, cu greutatea corpului pe piciorul stâng și dreptul ușor îndoit din genunchi, poartă un chiton dublu ale cărei falduri verticale se observă de la mijlocul gambei în jos și himation, încins la mijloc. Pe piept are egida, mărginită de doi șerpi cu capetele la partea ei inferioară, decorată cu capul Meduzei, din care ies câte trei șerpi încolăciți. Părul, pieptenat cu cărare la mijloc, în ondule dese acopere urechile, cade în plete pe umeri. Pe cap poartă coif cu aripioare. Brațul stâng este îndoit din cot într-o arcuire elegantă, pe când cel drept este lipit de corp, cu antebrațul întins în față. În mâna stângă cu degetele apropiate ținea, probabil, lancea, iar în dreapta patera.

Al. Bărcăcilă, *Arhivele Olteniei XIII* 71-73, 1934, 86-87 nr. 7b fig. 22-23; idem, *Une ville daco-romaine: Drobeta* pl.XVIII fig. 37; Gramatopl, *DacAnt* 184; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg*, 277 nr 11 fig.2 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 69 nr. 11 pl.IV 11; *Cat.Cluj* 8, 24 nr.9 pl. II (L. Marinescu).

Egida Minervei de la Drobeta se aseamănă cu a uneia din Muzeul de Istorie și Artă Luxemburg²⁶² și cu a uneia dintr-un lararium din orașele Vezuviului, datată în epoca imperială timpurie²⁶³. O piesă oarecum analoagă se află în colecția Miro din Madrid²⁶⁴ și alta în Muzeul din Kassel²⁶⁵.

Prima jumătate a sec. II p. Chr.

Planșa 43.

79 Minerva

MJG-Tg Jiu. Inv. 2871. LD: Ohaba, comuna Bălănești, jud. Gorj. I. 21,5 cm. Statueta este relativ bine conservată. Lipsesc brațele turnate separat. Turnare goală. Pentru modelare s-au folosit două tipare, întrucât partea posterioară este mult mai neglijent lucrată. În urma îndepărtării patinei statueta este aurie.

Zeița cu trăsături regulate și fine, gâtul lung și capul inclinat ușor spre dreapta are părul încrețit pe frunte și pe tâmpile, pieptenat spre spate. Pe cap poartă coif attic cu apărătoare de ceafă. Un mănunchi de plete iese de sub coif la spate. Privește în sus cu ochii mari, incrustați cu pastă vitroasă, are sprincene stufoase, nasul lung, gura deschisă. Este îmbrăcată cu peplos doric cu apodygma și egida pe piept, decorată cu capul Meduzei. Drapajul este fin, faldurile urmează mișcarea corpului cu greutatea pe piciorul drept. Stângul flexionat se observă sub draperia transparentă. În partea dreaptă, de la coapse în jos și până la jumătatea corpului, veșmântul cade într-un fascicol de falduri dese, paralele, iar pe coapsa stângă cade în falduri în zig-zag. Există o diferență netă între partea anterioară și cea

²⁶² Wilhelm, *Luxembourg* 10 nr. 11 pl. 40-41

²⁶³ E. Simon, *Die Götter der Römer* (1990) 174 fig.224.

²⁶⁴ Thouvenot, *Madrid* 14 nr. 21 pl. III.

²⁶⁵ Höckmann, *Kassel* 31 nr. 62 pl. 19 datează statueta în sec. II?

posterioră schematic lucrată, cu părul care iese de sub coif redat în formă de triunghi și cu falduri verticale paralele de la nivelul coapselor până jos. Spatele de la omoplați la coapse este plat ca și când piesa ar fi servit drept ataș.

P. Gherghe, *Revista Muzeelor* 1, 1978, 72-73 crede că piesa este de bronz aurit; G. Calotoiu - V.I. Mocioi - V. Marinoiu, *Mărturiile arheologice în Gorj*, (1987) fig. la p. 148; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 277 nr. 15 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 70 nr. 15.

Dintre analogiile acestui tip de statueta sunt de amintit: Minerva de la Carceres el Viejo²⁶⁶ Minerva de la Martigny²⁶⁷, Minerva de la Ulpiana²⁶⁸. Prototipul ar părea să se găsească în Muzeul capitolin la Roma, diferența constând în maniera de tratare a egidei²⁶⁹

Forma egidei statuetei de la Ohaba aduce cu aceea a uneia de la o statuie acefală din Argos, copie romană eventual a unei piese elenistice²⁷⁰.

Pentru forma draperiei cu pliurile laterale în zig-zag este de amintit o statueta a Athenei de la Caesarea (Cappadocia), înaltă de 26,5 cm, datată în sec. I a. Chr.²⁷¹.

Epoca lui Hadrian.

80 Minerva

Planșa 44.

MIA-Zalău. Inv. C C 228/1958. LD: POROLISSUM (Moigrad, jud. Sălaj). I. 8 cm. Starea de conservare precară, suprafața corodată, lipsă mâna stângă, laba piciorului stâng, atributul din mâna dreaptă. Turnare plină. Patină verde.

Minerva cu coif attic pe cap, cu crista înaltă, poartă chiton talaris cu mâneci până la cot și deasupra himation prins pe umărul stâng cu o fibulă rotundă. Mijlocul este încins cu un colț al mantalei, mai scurtă la spate. În fizionomie frapează ochii mari incrustați la origine cu pastă albă. Brațul stâng este îndoit din cot. În mâna dreaptă ridicată ținea, probabil, lancea. Contrapost greșit, falduri artificiale, disproporție între cap și corp.

C. Pop, Al. Matei, *ActaMP* II, 1978, 79 nr. 4 pl. V3; Miclea - Florescu, *Daco-romanii* I 93 nr. 198 fig. 198; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 277 nr. 13 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 69 nr. 13.

Statueta, probabil un produs local, este similară cu una provenind de la Oderzo în Muzeul din Treviso²⁷² și are o analogie mai îndepărtată în Gallia²⁷³. Din punctul de vedere al modului în care este

²⁶⁶ Muzeul din Carceres. Inv. 3412. *Cat Madrid* 198 nr. 64. Statueta este datată în sec. I a. Chr. (I. 23 cm)

²⁶⁷ Muzeul Sion. Inv. 1246. Leibundgut, *Westschweiz* 49 nr. 44 pl. 60-61 datează piesa în sec. I p. Chr. și o consideră piesă de import. (I. 12,8 cm).

²⁶⁸ Muzeul Național Belgrad. Inv. 2789/III. Veličković, *Belgrad* 121 nr. 13 a,b datează statueta în sec. II-III și crede că reprezintă o adaptare a unui model grec din sec. V a. Chr. (I. 10 cm).

²⁶⁹ Reinach, *Rép.Stat.* I (1906) 228, pl. 462 nr. 860.

²⁷⁰ LIMC II 1, 978, 233; II 2, 732, 233.

²⁷¹ K.A. Neugebauer, *Die Griechischen Bronzen der Klassischen Zeit und des Hellenismus. Staatliche Museen zu Berlin* II (1951) 72-74 nr. 64 pl. 32.

²⁷² Galliazzo, *Treviso*, 45-47 nr. 2 (I. 7,6 cm) datează piesa în sec. II-III. Este cea mai bună analogie pentru piesa de Porolissum. Alte piese asemănătoare se află la muzeele din Leiden, o statueta găsită într-un terp din Frisia, datată la stârșitul sec. I p. Chr. (M. Kleitert, *Goden en hun beetenspul*, s.a., 31-32) și Muzeul Calvet din Avignon (Rolland, *Haute Provence* 57 nr. 69).

²⁷³ Lebel, *Besançon* 13 nr. 5 pl. V.

realizată mantaua (mănunchiul de falduri de pe umăr face unghi drept cu mănunchiul de falduri din talie) statueta de la Porolissum se aseamănă cu una de la Luvru²⁷⁴.

Sec. II-III.

81 Minerva

Planșa 44.

MNITr-Cluj-Napoca. Inv. 4232. LD: Ugruțiu, jud. Sălaj. I. 10,5 cm. Statueta, bine păstrată, face corp comun cu un soclu paralelipipedic gol înăuntru. Lipsă mâna stângă și atributul din mâna dreaptă. Turnare plină. Patină verde.

Zeița cu trăsături fizionomice fine, ochii mari, la origine incrustați cu pastă vitrosă, are bucle la tâmpile și părul împletit la ceafă. Pe cap are coif corintic cu crista înaltă, susținută de un sfinx. Poartă peplos doric, cu mâneci ample și egida pe piept. Deasupra are un himation care cade transversal peste piept, lasând să se vadă egida. Mantaua face falduri verticale în partea stângă. Deși redate schematic, faldurile lasă să se vadă poziția membrelor inferioare. Greutatea corpului cade pe piciorul stâng, dreptul fiind ușor flexionat și tras înapoi. Brațul drept este ridicat și arcuit. În mâna dreaptă ținea lancea. Brațul stâng atârnamă pe lângă corp. Este posibil ca să fi sprijinit cu mâna scutul. În picioare poartă sandale cu talpa groasă. Soclul paralelipedic are o mulură la partea superioară și una la partea inferioară.

G. Finály, dă ca loc de proveniență Ugruțiu; RR 194 F 13 pl. 2 = *Civiltà*, 201 F 13 (H.Daicoviciu); Gramatopl, *DacAnt* 184 pl. X/3; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 277 nr. 12 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 69 nr. 12; *Cat. Cluj* 8-9, 25 pl. III (C. Pop) dau ca loc de proveniență Porolissum.

Minerva cu ochii mari și gură mică se aseamănă la trăsături cu o Diana de la Carnuntum la care R.Fleischer²⁷⁵ face următoarea constatare referitoare la fizionomie *im spätantik wirkenden Gesicht fallen der kleine Mund und die grossen, umränderten Augen*. O piesă asemănătoare, dar fără egidă provine de la Mauer an der Url din castrul roman²⁷⁶, alte statuete de acest tip se află la Luxemburg²⁷⁷, Paris²⁷⁸, Strasbourg²⁷⁹, Piedicastello²⁸⁰ și Lyon²⁸¹.

Primele decenii ale sec. III p. Chr.

82 Minerva

Planșa 45.

Piesă pierdută. LD: Padina Mare, jud. Mehedinți.

Minerva, îmbrăcată cu chiton și himation, pe piept cu egida tivită cu doi șerpi și decorată cu capul Meduzei la mijloc, are pe cap coif corintic. Ridică brațul drept, iar brațul stâng alunecă pe lângă corp. În mâna stângă ținea, probabil, lancea, și cu dreapta sprijinea, probabil, scutul.

²⁷⁴ de Ridder, *Louvre* 753 nr. 753 pl. 52.

²⁷⁵ Österreich 51 nr. 38 pl. 28.

²⁷⁶ Fleischer, *Osterreich* 42 nr. 24 pl. 21 crede că arhetipul este o operă greacă din sec. V a. Chr.

²⁷⁷ Wilhelm, *Luxembourg* 11 nr. 12 pl. 42.

²⁷⁸ Babelon - Blanchet, *Bibl.Nat.* 73 nr. 157.

²⁷⁹ Schnitzler, *Alsace* 117-118 nr. 142.

²⁸⁰ Walde-Psenner, *Trentino* 33-34 nr. 5 și 35-36 nr. 6 nu observă că zeița are coif attic. Cele două statuete cu criniera excesiv de lungă provin din același atelier.

²⁸¹ Boucher, *Lyon* 96-97 crede că deși tipul merge spre un arhetip din sec. V a. Chr., Athena Giustiniani, anumite trăsături îl apropie de sec. IV. Pentru modul de dispunere al draperiei, care lasă să se vadă egida, vezi: Boucher, *Chalon* 83 nr. 60.

Sec. II-III p. Chr.

83 Minerva

Planșa 45.

MNA-București. Inv. III 261. LD: Răcari, jud. Dolj. I. 10 cm. Starea de conservare mediocră; lipsă antebrațul drept și panașul coifului; capul și spatele ușor deteriorate. Turnare goală. Patină cenușie.

Minerva, cu coif corintic? pe cap, greutatea corpului pe piciorul drept și stângul tras în spate, este îmbrăcată cu chiton cu mâneci și peplos, care face falduri în zig-zag în partea dreaptă. Deasupra poartă egida cu *gorgoneion*, în formă de hlamidă, care acopere în diagonală pieptul, pornind de la umărul drept, și atârână peste antebrațul stâng. Veșmîntul face falduri tubulare în față. În mâna stângă întinsă înainte ținea, probabil, patera.

V. Pârvan, *Analele Academiei Române*, v. XXXVI, s. II, 1913, 17-18 nr. 19, pl. VI fig.4; idem, AA 1913, c. 376-377 nr. 19 fig. 11; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg*, 277, 16 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 70 nr. 16; Kaufmann-Heinimann, *Götter* 54-55 nota 188 fig. 25,10.

Dintre analogiile Minervei de la Răcari sunt de amintit o Minerva de la Augst²⁸², una păstrată la Paris²⁸³ și una de la Grbavac, în Muzeul Arheologic din Zagreb²⁸⁴.

Sec. II-III p. Chr.

O tipologie a statuetelelor de bronz reprezentând-o pe Minerva a fost făcută de A. Kaufmann-Heinimann²⁸⁵. Deși tipologia propusă este rod al unei cunoașteri excelente a bronzurilor, din punctul nostru de vedere piciorul pe care cade greutatea corpului este mai puțin important decât îmbrăcămintea, modul în care este dispusă draperia și poziția brațelor, elemente care permit reconstituirea atributelor.

Statuetele de bronz ale Minervei cu manta peste chiton sunt mai răspândite în provinciile romane decât cele cu peplos doric, fără manta, iar în Dacia tipul iconografic-Minerva cu chiton și deasupra cu un peplos amplu pe care se află egida lipsește, pe când tipul cu manta care lasă să se vadă egida pe piept, este mai frecvent.

Reprezentările în bronz ale Minervei, atestate până acum în Dacia, se împart în următoarele tipuri:

I. Minerva cu peplos încins în talie, apotygya, egida pe piept, himation, coif pe cap, în mâna stângă ridicată cu lancea, iar în stânga întinsă, patera (nr. 78 -79);

²⁸² Kaufmann-Heinimann, *Augst* 64 nr. 63 pl. 64-65 care indică o piesă identică de la Wirdum (Zadoks - Peters, van Es, *Netherlands I*, nr. 42).

²⁸³ Babelon - Blanchet, *Bibl.Nat.* 75 nr. 163.

²⁸⁴ *Cat.Belgrad* 1969, 87 nr. 81, piesă datată în sec. I p. Chr.

²⁸⁵ *Augst*, 60 sq împarte statuetele în 5 tipuri: I A: greutatea corpului pe piciorul stâng, egida pe piept, manta pe umărul stâng și soldul drept, coif, lance în mâna dreaptă ridicată; mâna stângă prinde marginea superioară a scutului așezat pe pământ; IB: ca și IA, dar în mâna dreaptă întinsă ține patera și în stânga ridicată, lancea; II A: greutatea corpului pe piciorul drept, peplos sau chiton încinse mai jos de talie, deasupra peplos, egida pe piept, coif, lance în mâna dreaptă ridicată, stânga ține partea de sus a scutului; II B: ca II A, dar mâna dreaptă întinsă cu patera sau bufnița, în stânga ridicată, lancea; III: greutatea corpului pe piciorul drept, chiton cu mâneci, deasupra manta prinsă pe umărul drept, cade peste piept și spate și acopere brațul stâng. Pe umăr egida, coif attic. În mâna dreaptă ridicată, lancea, iar în stânga întinsă scutul; IV. ca IA doar cu mâna stângă întinsă prinde scutul din interior. caracteristic este ruloul făcut de capătul mantalei în jurul taliei; V. greutatea corpului pe piciorul drept, abia vizibilă flexionarea piciorului stâng, chiton cu mâneci, deasupra peplos, egida în formă de hlamidă prinsă pe umărul drept și acoperind brațul stâng, coif, ambele brațe întinse, în dreapta patera.

II. Minerva cu chiton, egida pe piept, himation care trece în diagonală peste piept, în mâna ridicată lancea, iar cu cealaltă sprijinind scutul așezat pe pământ (nr. 80-81);

III. Minerva cu un capăt al mantalei înfășurat în jurul taliei și un altul pe umărul stâng, făcând unghi drept pe piept. În mâna dreaptă ridicată lancea, în stânga întinsă patera sau bufnița (nr. 82);

IV. Minerva cu coif, chiton și manta în formă de egidă (nr. 83)

Minerva cu chiton și himation sau peplos doric, cu coif pe cap și egida pe piept, decorată cu capul Meduzei, ridicând într-o mână lancea și sprijinind cu cealaltă scutul, așezat pe pământ, este una dintre replicile romane, care își are arhetipul în opera fidiacă Athena Parthenos și chiar dacă ele se abat de la arhetip sursa de inspirație este aceeași. Deși în multe cazuri nu există corespondență între coif, veșmânt și atribute ecoul Athenei lui Phidias se face simțit în mai toate statuetele care o reprezintă pe Minerva înarmată²⁸⁶.

Pentru tipurile atestate în Dacia și care o prezintă toate pe Minerva înarmată sunt de căutat derivate din arhetipul fidiacă, care departe de a-i fi rămas fidele, au modificări produse în epoca elenistică și iulio-claudică, modificări în modul de reprezentare al contrapostului, poziției brațelor, veșmintelor și coifului sau atributelor. Modul de dispunere al draperiei, oarecum forma egidei și a coifului apropie statueta de la Drobeta (nr. 78) de o statuie din marmură din Muzeul Pergamon, datată în sec. II a. Chr. și considerată tip modificat al Athenei Parthenos²⁸⁷.

Tipul de reprezentare a Minervei cu chiton pe care se află egida și manta care traversează pieptul în diagonală lăsând să se vadă egida întreagă sau o parte a ei este cel mai răspândit în repertoriul statuetelor de bronz romane. Prototipul l-ar reprezenta *Pallas Giustiniani*, copie a unui arhetip din sec. IV a. Chr.²⁸⁸. Credem însă că A. Leibundgut²⁸⁹, care arată că trunchiul îngust al celor mai multe dintre statuetele de acest tip amintește mai curând de un prototip din epoca elenistică sau romană timpurie, are dreptate. Minerva de la Porolissum (nr.80) pare să aibă ca prototip statuia Athena Velletri, din Palazzo dei Conservatori de la Roma, copie a unei opere asemănătoare celei a lui Phidias și atribuită în mod tradițional lui Crésilas²⁹⁰. Minerva cu egida în formă de hlamidă, cum este cea de la Răcari (nr. 83) pare să fie un tip eclectic²⁹¹. Egida în formă de hlamidă amintește de Athena din Cherchel, atribuită lui Alkamenes sau de o copie romană de la Luvru, după un original de la începutul sec. IV a.Chr. atribuit lui Kephisodot²⁹².

La statuetele de bronz reprezentând-o pe Minerva poate că este mai evident decât la alte reprezentări de divinități, cât de incertă este calea spre găsirea arhetipurilor și cum nu există nici o șansă ca pe baza statuetelor de bronz să se poată descoperi opere dispărute ale artei majore. Bronzierii neîncorsetați de canoane au dat de cele mai multe ori frâu liber imaginației și au lucrat pe măsura talentului și priceperii fiecăruia.

²⁸⁶ Vezi LIMC II 1, s.v. *Athena/Minerva* (P. Demargne); *LexMyth*, s.v. *Athene in d. Kunst*, I, 1, c.687-704 (A. Furtwängler); EAA, s.v. *Athena*, c. 758-765 (A. de Franciscis).

²⁸⁷ LIMC II 1, 978, 230 și II 2, 730, 230.

²⁸⁸ LIMC II 1, 1086, 154 și II 2, 797, 154.

²⁸⁹ *Avenches* 42 sq.

²⁹⁰ LIMC I 1, 1033 (P. Demargne) și LIMC II 1, 1085, 146 și II, 2, 796, 146.

²⁹¹ Kaufmann-Heinimann, *Götter* 52-55 arată că Minerva cu egidă oblică aparține tipului arhaic târziu a Athenei Promachos, la care se adaugă diverse elemente : peplosul doric neîncins a lui Athena Cherchel și chitonul cu mâneci și tivul în zig-zag de pe umărul drept.

²⁹² LIMC I 1, 1085-1086 și LIMC II 1, 980, 252; LIMC II 2, 733, 252.

MNITr-Cluj-Napoca. Inv. 4229. LD: POTAISSA (Turda, jud. Cluj). I. 11,5 cm. Statueta este bine conservată, lipsește atributul din mâna stângă. Turnare plină. Patină verzuie.

Diana este reprezentată în mișcare, cu corpul suplu și fizionomia tinerească. Părul buclat, cu trei fascicole de ondule care acopăr urechile, este pieptenat spre spate și ajunge până la nivelul umerilor. Pe creștet are *krobylos*. Are frunte îngustă, sprincene stufoase, ochii migdalați, gura cu buza superioară arcuită. Greutatea corpului este pe piciorul drept. Pășește cu piciorul stâng, ușor flexionat, în față, talpa atingând în întregime solul, iar piciorul drept este întins, dus în spate și cu calcâiul ridicat. Poartă tunică cu mâneci până la cot, scurtă, deasupra genunchilor. Tunica face falduri rigide, nenaturale. Deasupra are o platoșe (*thorax*) cu *pteryges* ovale la partea inferioară și apărătoare de umăr de aceeași formă. În picioare are botine până la mijlocul gambei. Ține brațul drept îndoit din cot într-o mișcare nefirească, iar cu mâna dreaptă, stângaci reprezentată, scoate o săgeată din tolba de la spate. Pe piept se observă diagonală de care este prinsă tolba de la spate, iar deasupra lambrechinurilor, centironul. Brațul stâng, îndoit din cot, este întins și palma mâinii stângi în care ținea un obiect, poate arcul, este făcută căuș. Corpul este disproporționat, umerii înguști, bustul alungit, mușchii gambelor pronunțați, labelle picioarelor mari.

G. Finály, ArchÉrt XIX 1899, 296-297 nr. I fig. 1; H. Daicovițiu, în: *Omăgiu lui Constantin Daicoviciu* (1964), 135 fig. 9; *Civiltă* 204 F 27 (H. Daicoviciu); Bărbulescu, Dacia N.S. XVI 1972, 213 nr. 36; D. Alicu în: *Colocviu Lausanne* 191 fig.2; Miclea - Florescu, *Daco-romanii*, I 84 nr. 152 fig.152; M. Bărbulescu, *Potaissa* 156 pl. XV/3; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 76 = Sargetia XXI-XXIV 1988-1991, 76; *Rep.Cluj* 404 (M.Bărbulescu); *Cat.Cluj* 9, 25 nr. 17 pl. V (A. Paki).

Primele decenii ale sec. III p. Chr.

85 Diana

Planșa 46.

MO-Craiova. Inv. 4741. LD ROMULA (Reșca, jud. Olt). I. 8 cm. Statueta este destul de bine conservată; lipsește o parte din braț și mâna dreaptă, ca și atributul din mâna stângă. Turnare plină. Patină verzuie.

Zeița, cu trăsături juvenile, ține capul ușor aplecat spre umărul drept. Părul, cu cărare la mijloc și ondulat, are pe creștet *krobylos* și este strâns în coc la ceafă. Este îmbrăcată cu o tunică până la genunchi și deasupra cu o manta. La spate are tolba susținută de o diagonală transversală pe piept. În picioare poartă botine (*endomides*). Brațul drept este îndoit din cot, cu mâna scotea o săgeată din tolba de la spate, iar în stânga întinsă și cu palma strânsă ținea arcul?

D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. a 3-a (1968) 384, fig. 105/6; M. Bărbulescu; Dacia, NS XVI 1972, 212 nr. 33 fig. 12; D.Alicu în: *Colocviu Lausanne* 191 pl. 112/3; Tătulea, *Artu* 5; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 77 = Sargetia XXI-XXIV 1988-1991, 73 nr. 77.

Statueta este asemănătoare cu unele păstrate la Paris²⁹³, o colecție particulară, Niklaus Dürr din Carouge, Elveția²⁹⁴, la Lyon²⁹⁵ și alta de la Bligny-sur- Ouche (Côte d'Or)²⁹⁶.

A doua jumătate a sec. II p. Chr.

²⁹³ Babelon - Blanchet, *Bibl. Nat.*, 63 nr. 135

²⁹⁴ *Master Br.*, 262 nr. 253. Piesa este datată în sec. I p. Chr.

²⁹⁵ Boucher, *Lyon*, 20 nr. 35 = LLMC II 1, 813, 78 și II, 603, 78.

²⁹⁶ Lebel - Boucher, *Autun*, 33 nr. 39 consideră că statueta este făcută după un original din sec. IV a. Chr.

86 Diana

M-Deva. Inv. 1174. LD: ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA (Sarmizegetusa, jud. Hunedoara). I. 9,6 cm. Statueta destul este de bine conservată, lipsește o parte din antebraț, mâna stângă și laba piciorului stâng. Turnare plină. Patină cenușie închisă.

Diana cu chiton cu *kolpos*, creat de tunica ridicată deasupra genunchilor, încinsă sub sâni, are o manta care acopere spatele până în talie, face două rulouri verticale de la umeri până în talie, este făcută sul în chip de brâu care încinge talia. Greutatea corpului cade pe piciorul drept întins, stângul fiind îndoit și ridicat în aer, gata de alergare. Are trăsături fine, adolescente. Părul cu cărare la mijloc este strâns pe creștet în *krobylos* și într-un coc la ceafă. Brațul drept este îndoit din cot. Duce mâna dreaptă la spate pentru a lua o săgeată din tobla lungă, tubulară, care traversează în diagonală spatele. Este încălțată cu sandale fixate cu curelușe de gambă.

I. Andrișoiu, *Sargetia VII* 1970, 93-95 fig. 1-3; M. Bărbulescu, *Dacia XVI* 1972, 212; D. Alicu în: *Colocviu Lausanne* 191 pl. 112/1; H. Daicovicu în: *Colocviu Lausanne* 108 pl.61/12; A.Rusu, *Sargetia XIV* 1979, 174 nr. 5 pl. 5 a-b; Alicu - Pop - Wollmann, *Mon.Sarmizegetusa* 73 nr. 26 pl. CXII; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg*, 278 nr. 78 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 73 nr. 78.

Îmbrăcămintea Dianei de la Ulpia Traiana se aseamănă cu a uneia de la Otzenhausen²⁹⁷, deși mișcarea acesteia din urmă este mai puțin alertă. Același costum și același gest cu mâna dreaptă face o Diana descoperită lângă Oderzo²⁹⁸. Analogiile cele mai apropiate ale piesei din Dacia se găsesc în Muzeul din Bologna²⁹⁹, numai că la aceasta faldurile veșmântului sunt mai naturale și mai fin realizate și la Berlin³⁰⁰. Mișcarea alertă ca a Dianei de la Ulpia Traiana are o Diana de la Trento³⁰¹.

A doua jumătate a sec. II p. Chr.

87 Diana

Piesa s-a aflat odinioară în MA-Sarmizegetusa. Inv. 1468. LD: Ostrov, comuna Râu de Mori, jud. Hunedoara. I. 16,2 cm. Statueta este bine conservată. Turnare goală. Patină verzuie.

Diana este surprinsă în mișcare, pe punctul de a pune săgeata pe arc. Greutatea corpului cade pe piciorul stâng, ușor flexionat, dreptul fiind tras ușor lateral, cu călcâiul ridicat de la pământ. Are trăsături de adolescentă, cu ochii mari, la origine cu incrustații din pastă vitroasă, nasul drept, urechile ușor alungite, gura cu buze cărnoase întredeschise, gâtul puternic, cu o cută care marchează încordarea, corpul bine legat, picioare și brațe puternice. Poartă chiton, fără mâneci, până la genunchi, care se mulează pe corp în falduri semicirculare și verticale lăsând să se vadă forma abdomenului și a picioarelor de sus de la coapse. Deasupra poartă o manta scurtă, care face falduri unghiulare la gât și care este prinsă cu câte o fibulă pe umeri și încinsă în talie. Este încălțată cu *calcei* care au mici frunzulițe la cureaua de pe gambă. Degetele picioarelor sunt lăsate libere. Talpa este susținută de o curea orizontală la baza degetelor și de trei curele verticale, una în față și două laterale fixate în cureaua circulară de pe gambă. Ține brațele ridicate, puțin oblic și spre stânga, ceva mai jos de înălțimea

²⁹⁷ Menzel, *Trier* 30-31 nr. 63 pl. 29,

²⁹⁸ Galliazzo, *Treviso* 58-61 nr. 6 datează piesa în sec. II p. Chr. Asemănătoare este și o piesă din Walters Gallery of Art Baltimore (Hill, *Baltimore*, 99 nr. 217 pl. 44) și de la Chur (LIMC II,1, 814, 83 și II, 1, 602, 83).

²⁹⁹ *Cat. Bologna* 279 nr. 58 pl. XXVII. Piesa este datată în sec. I p. Chr.

³⁰⁰ W. D. Heilmeyer, *Antikenmuseum Berlin. Die ausgestellten Werke*, (1988), 255 nr. 5 datează piesa în epoca romană imperială.

³⁰¹ *Cat. Bologna*, 298 nr. 419 pl. LXXVIII; Walde-Psenner, *Trentino*, 41-42 nr. 11.

pieptului. Este momentul în care încearcă să-și armeze arcul. Părul cu *Melonenfrisur* (ondule simetrice de forma feliilor de pepene care pornesc de la frunte spre ceafă) este strâns în coc.

C.Pop - E.Nemeș, ActaMN II 1974, 85-91 citează analogiile piesei care se găsesc la Paris, Clermont l'Hérault, Pagonda și Efes; D. Alicu în: *Colocviu Lausanne* 191 pl.112/4; H. Daicoviciu în: *Colocviu Lausanne*, 108, pl. 60, 8 a-b; A. Rusu și colab. Sargetia XIV 1979, 102-103 nr.2 fig.2; Alicu - Pop - Wollmann, *MonSarmizegetusa* 73 nr. 27 pl. CXIII-CXIV/27; Pop - Alicu, StCom III 1979, 291 fig. 20; L.Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 79 fig. 7= Sargetia XXI-XXIV 1988-1991, 66,73 nr.79; C. Pop, ActaMN 34, I, 1977, 592 nr. 3 pl. III/1-2; LIMC, II,1, 814, nr. 94 piesa datată în sec. II p. Chr.

Tipul iconografic Diana întinzând arcul nu este răspândit frecvent, există 6 analogii care ni se par mai apropiate:

1. Diana. Proveniență necunoscută. Paris, Bibliotheque Nationale. Babelon, Blanchet, *Bibl. Nat.*, 63 nr. 134. (I.13,2 cm).

2. Diana de la Herculaneum. Napoli, Muzeul Național. D. Monaco, *Les monuments du Musée National de Naples* (1882) nr. 92; LIMC II 1, 814. (I. 25 cm).

3. Diana de la Taleza. Sarajevo, Muzeul Național. Inv. br. 68. *Cat.Belgrad* 1969 92 nr. 100. Statueta este datată în sec. I p. Chr.

4. Diana de la Lyon. Lyon, Muzeul de Arte Frumoase. Inv. A1922. Boucher, *Lyon*, 17-18 nr. 31; LIMC II,1, 814, 93 și LIMC II, 2, 603 nr. 93. (I. 9,8 cm).

5. Diana. Proveniență necunoscută. Verona. Muzeul Arheologic. Inv. A4,598. Franzoni, *Verona*, citează piese anologe de la Paris, Pagonda din Eubea și Lyon. (I. 6,8 cm) Cea mai bună analogie pentru statueta de la Verona este cea de la Pagonda (I. 10 cm.)³⁰².

În Muzeul Național din Napoli există alte două statuete de acest tip, cu aceeași poziție a brațelor și picioarelor, dar cu coafură diferită³⁰³.

A doua jumătate a sec. I p. Chr.

Criteriul care stă la baza tipologiei propuse de noi este mișcarea și îmbrăcămintea Dianei³⁰⁴, urmând-o pe cea propusă de E. Simon pentru reprezentările lui Artemis³⁰⁵. Astfel statuetele de bronz ale Dianei descoperite în Dacia sunt de următoarele tipuri:

I. Diana la vânatoare, îmbrăcată cu chiton scurt, botine în picioare părul cu *krobylos*, duce mâna dreaptă la tolba din spate pentru a scoate o săgeată. În mâna stângă ținea probabil arcul sau alt atribut. Poziție statică (nr. 84-85) = tipul Sevilla-Palatin la E. Simon;

varianta a: Diana cu armură (nr. 84);

varianta b: Diana cu chiton scurt (nr. 85);

II. Diana la vânatoare, în mișcare, părul cu *krobylos*, îmbrăcată cu chiton scurt, duce mâna dreaptă la tolba cu săgeți de la spate (nr. 86) = tipul Versailles-Leptis Magna la E. Simon;

III. Diana la vânatoare, în mișcare, pe punctul de a pune săgeata pe arc, părul cu *Melonenfrisur* și coc, chiton scurt, botine în picioare (nr. 87).

Tipologia de mai sus nu este proprie doar Daciei, ci și altor provincii ca Gallia și Germania³⁰⁶.

³⁰² Reinach, *Rép.Stat.* II 1 (1897) 311 nr. 2.

³⁰³ LIMC II 1, 814, 91, 92 și LIMC II 2, 603, 91 și 92.

³⁰⁴ Pentru cultul Dianei în Dacia vezi: Bărbulescu, *Dacia* XVI 1972, 203 - 223 și D. Alicu în: *Colocviu Lausanne* 191 - 193.

³⁰⁵ LIMC II 1, s.v. *Artemis/Diana*.

³⁰⁶ LIMC II 1 s.v. *Artemis / Diana*.

După E. Simon³⁰⁷ statuetele reprezentând pe Diana în poziție statică, cu chiton scurt și tolba de săgeți la spate aparțin unui tip creat în epoca elenistică târzie, ecou al amazoanelor din Efes, sec. V a. Chr. și care se regăsesc în operele lui Praxitele și Kephisodot. Gestul făcut de Diana, cu mâna dreaptă dusă la spate pentru a scoate o săgeată din tolba poate să se fi inspirat din acela al Amazoanei cu mâna dreaptă îndoită pe cap-Amazoana Sciarra- după un original, posibil a lui Polyclet și cu multe replici în epoca romană³⁰⁸. Aceași sursă de inspirație par să fi avut și statuetele care o reprezintă pe Diana în mișcare. Un arhetip grecesc este posibil să fi avut și Diana de la Ostrov (nr. 87)³⁰⁹. E interesant de remarcat faptul că *Melonenfrisur* apare la Praxitele în sec. IV a. Chr., la cele două statui feminine de la Herculaneum (*La grande e La Piccola Ercolanese*), coafură care se impune datorită adoptării ei de Berenice. La Herculaneum este posibil să fi existat ateliere de sculptură și de bronzuri care să se fi inspirat din tipuri comune?

88 Venus

Planșa 48.

M-D.Tr. Severin. Inv. II 7084. LD DROBETA (Drobeta-Turnu Severin). I. 9 cm. Starea de conservare mediocră; lipsă etichetele picioarelor, suprafața corodată Turnare plină, urme de turnare între picioare. Patină verde.

Venus nudă, cu ochi mari migdalați, nasul drept, gura cu buze subțiri și colțurile lăsate în jos, are greutatea corpului pe piciorul drept întins, stângul fiind îndoit din genunchi. Are corpul încă neformat al unei adolescente, cu umeri înguști, talie prelungă, șolduri înguste. Mamelele incizate. Brațul drept este îndoit din cot și cu mâna dreaptă, având degetele resfirate acoperă sânul stâng, pe când cu mâna stângă acoperă sexul. Părul, ca o perucă, cu ondule în val, parcă s-ar detașa de cap. Poartă pe creștet o diademă semilunară cu un buton central la partea superioară, deasupra frunții și cu alți doi la extremități.

Al. Bărcăcilă, Arhivele Olteniei XIII 1934, 89 nr. 9 b, fig. 26; Miclea - Florescu, *Daco-romanii*, I, 110 nr. 341 și fig. 341 (dreapta); Gramatopol, *DacAnt* 184; L. Marinescu, *Considérations concernant l'iconographie de Vénus en Dacie* în: *Colloques internationaux du Centre National de la Recherche Scientifique nr. 593, Mythologie gréco-romaine, Mythologies périphériques*, 1979 (1981) 75 pl. I/3-4; eadem în: *Colocviu Freiburg*, 277 nr. 22 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 70 nr. 22.

O Venus pudica cu diademă semilunară, mâna stângă pe sex și cu un atribut, acum lipsă, în mâna dreaptă întinsă, provine de la Pressano³¹⁰.

Epoca severică.

89 Venus

Planșa 48.

M-D.Tr. Severin. Inv. II 9350. LD: DROBETA (Drobeta-Turnu Severin). I. 8,5 cm. Starea de conservare bună, lipsă degetele mâinii drepte. Turnare plină. Patină brună-aurie.

Venus nudă, cu ochii adânciți în orbite, pupila incizată, nasul lung, cu gura mică și bărbia proeminentă, ține capul aplecat spre dreapta. Corpul este sumar modelat, cu umerii înguști și lăsați în jos, mamelele incizate, are greutatea corpului pe piciorul stâng, dreptul fiind ușor îndoit din genunchi. Părul pieptenat

³⁰⁷ LIMC II 1 s.v. *Artemis/Diana*.; *LexMyth* I 1, s.v. *Artemis* c.602-608 (Schreiber).

³⁰⁸ LIMC I 1, 625, 603 și LIMC I 2, 508, 603 (P. Devambez).

³⁰⁹ Franzoni, *Verona* 91.

³¹⁰ Walde-Psenner, *Trentino*, 55 nr. 26.

În rulouri succesive este strâns în coc la ceafă. Pe cap poartă o diademă semilunară înaltă, decorată cu unghiuri incizate, separate de linii verticale incizate. Intinde brațul drept, iar cu mâna stângă acopere sexul.

Miclea - Florescu, *Daco-romanii* I, 110 nr. 341 fig. 341(stânga) cu nr. inv. greșit; L. Marinescu, în: *Colloques Internationaux du CNRS* nr. 593, 75 pl. I/2 și pl. V/1 (greșită fotografia); eadem în: *Colocviu Freiburg* 277 nr.23 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 72 nr. 23.

O statueta oarecum analogă, considerată operă locală, provine din Britannia³¹¹.

Sec. II-III.

90 Venus

Biblioteca Bathyaneum Alba Iulia. Inv. 2863. LD APULUM (Alba Iulia). I. 12,4 cm. Starea de conservare bună; lipsesc degetele și atributul din mâna dreaptă. Turnare plină. Sub axile și între picioare urme de bronz de la turnare. Patină verzuie.

Venus nudă cu greutatea corpului pe piciorul stâng și dreptul ușor îndoit, ridică puțin călcâiul. Trăsăturile feței și formele corpului sunt sumar rediate. Părul acopere urechile și este strâns în coc la ceafă. Șuvițele incizate sunt realizate după turnare. Pe cap are o diademă înaltă în formă de semilună. Cu mâna stângă acopere sexul și dreapta o întinde în față.

Al. Popa - I. Berciu, *Apulum XV* 1977, 217 nr. 2 = *Colocviu Lyon*, nr. 2; L. Marinescu în: *Colloques Internationaux du CNRS* nr. 593, 75 pl. V,1; eadem, *Colocviu Freiburg*, 277 nr.25 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 70 nr. 25; C. Pop, *Apulum XXVII-XXX* 1990-1993, 223 nr. 2.

Sec. II p. Chr.

91 Venus

Planșa 49.

M-D.Tr.Severin. Inv. II 7102. LD: DROBETA (Drobeta-Turnu Severin). I 20,5 cm. Starea de conservare destul de bună. Lipsesc brațele mai jos de axile și piciorul drept de la gambă. Turnare goală. Patină cenușiu închisă.

Venus nudă, cu păr buclat, pieptenat cu cărare la mijloc, ondule în forma feliilor de pepene frizate și strâns în coc la ceafă, cu două șuvițe împletite atârând de o parte și de cealaltă a gâtului până la nivelul sânilor, poartă pe cap o diademă în formă de semilună cu 9 proeminente. Ochii adânci au urme de incrustații cu argint, nasul lung și drept, gura fină, bărbia marcată. Are umeri înguști și lăsați în jos, sâni mici și rotunzi, talia prelungă, abdomenul ușor proeminent. Greutatea corpului cade pe piciorul stâng întins, dreptul fiind puțin îndoit din genunchi. Are brățări în dreptul axilelor. Cu o mână ar fi putut la rigoare să își acopere sexul.

Al. Bărcăcilă, *Arhivele Olteniei XIII* 1934, 71-73, 89 nr. 9 c fig. 27; idem, *Une ville daco-romaine Drubeta*, 38 fig. 39; *RR* 196 F 22 pl.XXIV/1 = *Civiltà* 205 F 33 (R. Florescu) datează piesa în sec. II-III p. Ch. și crede că are pe cap *Strahlenkranz*, respectiv *diadema dentellato* derivând din același tip cu Venus de la Potaissa; Miclea - Florescu, *Daco-romanii* 110 nr. 335,336 fig. 335,336 cred că este vorba despre Venus făcându-și toaleta, ținând în mâini oglinda și pieptenele; Gramatopol,

³¹¹ Pitts, *Catuvellauni*, 74 nr. 115 pl. 20.

Diademă asemănătoare are o Aphrodite din Walters Art Gallery de la Baltimore³¹².

Sfârșitul sec. II-începutul sec. III..

Planșa 50.

92 Venus

Odinioară în MA-Sarmizegetusa Inv. 1613. LD: ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA (Sarmizegetusa, jud. Hunedoara), descoperire întâmplătoare în anul 1974 la 100-150 m vest de Mausoleul Aureliilor. I. 28,3 cm. Starea de conservare mediocră; lipsesc brațele, partea anterioară a piciorului drept, degetul mare de la piciorul stâng. Corpul statuetei este turnat gol, brațele și picioarele turnate plin. Pe suprafața statuetei se observă urme de lovire și retușuri după turnare pe omoplatul drept și pe coapsa stângă, sub fesă. Patină verzuie.

Venus cu trăsăturile feței și forma corpului de adolescentă are o siluetă zveltă cu umeri înguști și frumos arcuiți, sâni mici și rotunzi, talie prelungă, sternul marcat cu o incizie fină, șolduri, coapse și abdomen puțin proeminente, picioare lungi. Are greutatea corpului pe piciorul stâng, dreptul îndoit din genunchi, ca și cum ar vrea să-și acopere sexul. Intoarce capul spre dreapta. Fața ovală, nasul fin și drept, gura mică, frumos conturată, cu buzele întredeschise. Zeița are ochii mari deschiși, privind în sus, cu pupile argintate și irisul adâncit, inițial și el cu incrustații. Părul lung ondulat, pieptenat cu cărare la mijloc este împărțit în trei: *krobylos* pe creștet, prins cu o panglică și două rulouri de o parte și de cealaltă a feței, strânse într-un coc rotund la ceafă. Patru șuvițe de păr, de forma unor țurțuri lungi se desprind din coc atârând pe umeri și pe spate. Pe creștet, în fața cocului ca o fundă, are o diademă în formă de semilună cu două protuberanțe la margini. Lobul urechilor este perforat, pe semne că purta cercei.

C. Pop - T. Albușescu, *Apulum XIV* 1976, 435-440; Alicu - Pop - Wollmann, *Mon.Sarmizegetusa* 96 nr. 121 pl. CXVIII-CXIX; H. Daicoviciu în: *Colocviu Lausanne* 108 pl. 60/9a-b; Gramatopol, *DacAnt* 180; M. Bărbulescu, *Interferențe* 100; L. Marinescu în: *Colloques Internationaux du CNRS* nr. 593, 75; C.Pop în: *Colocviu Freiburg* 333-336 fig. 1a-e; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 277 nr. nr. 27 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 70 nr. 27.

Șuvițe care se desprind din cocul de la spate are Aphrodita Capitolina de la Saida, din Siria³¹³ și o Venus Kortrijla (Belgia) considerată piesă de import din Italia³¹⁴. Coafură asemănătoare are și o Venus de la Pesta, în Muzeul Național Maghiar³¹⁵.

A doua jumătate a sec. II p. Chr.

Planșa 50.

93 Venus

MNITr-Cluj-Napoca. Inv. 21094. LD: Gilău, jud. Cluj în exteriorul unei barăci de piatră situată în partea stângă a pretenturii, aproape de latura scurtă de est, într-un strat de dărâmături și slabe urme arheologice la -0,40 m. I. 14 cm. Starea de conservare bună; lipsă degetele mâinii stângi și labele picioarelor, care au fost resturate. Turnare plină. Patină brună.

³¹² Hill, *Baltimore* 89 nr. 193 pl. 41.

³¹³ J. Charbonneaux, *Les bronzes grecs* (1958) 99 pl. XXVI,1 datează piesa în a doua jumătate a sec. III a. Chr.

³¹⁴ Faider-Feytmans, *Belgique* 82-83 nr. 76 pl. 46 și 47.

³¹⁵ V. Csermenyi, *Alba Regia*, XXI, 1984, pl. LXXII,2.

Venus pudica nudă, acoperindu-și sexul cu palma stângă, întinzând brațul drept în față cu palma mâinii drepte deschisă. Are greutatea corpului pe piciorul drept întins, stângul fiind îndoit din genunchi. Capul este întors spre dreapta. Privește înainte. Trăsăturile feței sunt fine, ochii visători, ovalul prelung, nasul lung și drept, gura mică întredeschisă. Irisul incizat avea la origine incrustații. Părul bogat este pieptenat cu cărare la mijloc și două rulouri care incadrează fața, acopăr urechile și maschează marginile diademei în formă de semilună și este strâns în coc la ceafă. Două șuvițe cârlionțate cad de o parte și de cealaltă a gâtului frumos modelat, până pe umeri. Corpul este al unei femei tinere cu abdomenul și fesele rotunjite, sânii mici fără ca mamelele să fie marcate, în schimb ombilicul este marcat printr-o incizie.

D. Isac, *ActaMN XIV 1977*, 163-170 datează piesa la mijlocul sec. II p. Chr. I. Ferenczi, *ActaMN XIV, 1977*, 171-172; Miclea - Florescu, *Daco-romanii I* 88 nr.176 fig. 176; Bărbulescu, *Interferențe* 100 pl. XIII; L. Marinescu, *Colloques Internationaux du CNRS* 593, 75; eadem în: *Colocviu Freiburg*, 277 nr. 28 = *Sargetia XXI-XXIV 1988-1991*, 70 nr. 28; *Cat. Cluj* 10, 26 nr. 23 pl. VI (A. Isac).

Statueta are câteva analogii apropiate:

1. Venus de la Zaklopaca. Muzeul Național Belgrad;. Veličković, *Cat. Belgrad*, 139 sq nr. 52 a, b datează piesa în prima jumătate a sec. II p. Chr. (I. 10,7 cm).
2. Venus de la Bavai. G.Faider-Feytmans, *Bavai* 58-59 nr. 68 pl. XVII. (I. 9,7 cm).
3. Venus de la Emona. Tadin, *Pannonie* 65 nr. 18 pl. IX fig. 17 datează piesa în a doua jumătate a sec. II-prima jumătate a sec. III p. Chr. (I. 16 cm).
4. Venus din Colecția Chavier. Muzeul Denon. Boucher, *Chalon* 92 nr. 66. datează piesa în sec. II-III p. Chr. și o consideră produs local. Diferența dintre cele două statuete constă în poziția diferită a picioarelor și a mâinii, întinsă înainte la piesa din Gallia. (I. 20,4 cm).
5. Venus de la Mayen. Muzeul Bonn. Inv. 12471. Menzel, *Bonn*, 44-45 nr. 99 pl. 56-57 crede că în mâna dreaptă ținea un măr. (I. 22,3 cm).
6. Venus de la Pollentia. Muzeul Alcudia. F. Inv. *Cat. Madrid*, 247 nr. 158. (I. 12 cm).
7. Venus de proveniență necunoscută. Muzeul din Verona. Inv. A4,260. L. Franzoni, *Verona* 76 nr. 56 cu o serie de analogii ale piesei. (I. 9,7 cm).

A doua jumătate a sec. II p. Chr.

94 Venus

Planșa 51.

MNITr-Cluj-Napoca. Inv. IV 1908. LD: Transilvania. Starea de conservare mediocră. lipsesc antebrațul drept și gambele. I. 13 cm. Turnare plină. Patină cenușiu-verzuie.

Venus nudă, cu stânga își ascunde sexul, iar mâna dreaptă probabil că o întindea în față.. Greutatea corpului cade pe piciorul stâng întins, dreptul fiind îndoit și puțin adus în față. Părul lung, cu cărare la mijloc, este strâns în coc la ceafă. Două șuvițe desprinse din coc îi cad pe umeri. Pe cap poartă o diademă dantelată.

C. Pop, *Marisia X*, 1980, 699-700 datează piesa la sfârșitul sec. II și începutul sec. III; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 277 nr. 30 = *Sargetia XXI-XXIV 1988-1991*, 70 nr. 30.

O diademă similară are o Venus de la Verona³¹⁶.

A doua jumătate a sec. II p. Chr.

95 Venus

Planșa 51.

M-D.Tr.Severin. Inv II 9812. LD: Hinova, jud. Mehedinți. I. 11 cm. Starea de conservare mediocră, lipsesc ambele mâini și picioarele de la glezne. Turnare plină. Patină cenușie.

Venus nudă, cu corp de adolescentă, șoldurile puțin proeminente, sânii mici, abdomenul și el puțin proeminent, talie prelungă are greutatea corpului pe piciorul stâng, dreptul fiind ușor îndoit din genunchi și tras în spate. Fața este ovală, ochii migdalați, nas lung, gura mică cu buzele întredeschise. Părul, cu cărare la mijloc și pieptenat cu ondule mari este strâns în coc la ceafă. Două șuvițe de păr, desprinse din coc cad pe umeri. Poartă o diademă în formă de semilună cu o proeminență centrală și alte două laterale.

M. Davidescu, *Cetatea romană de la Hinova* (1989) 86 fig.XXIX a.

Epoca severică.

96 Venus

Planșa 52.

MNIR-București. Inv. 54549. Piesa a făcut parte din colecția MNITr-Cluj. LD: POTAISSA (Turda, jud. Cluj). Piesa a fost descoperită în anul 1893. I. 28 cm. Statueta este bine conservată, lipsește doar brațul drept, vârful arătătorului de la mâna stângă, iar partea superioară a diademei este deteriorată. Turnată gol. Patină verzuie.

Venus nudă cu forme pline, sâni rotunzi și proeminenți, abdomenul rotunjit și el cu ombilicul marcat printr-o cavitate, pulpe groase și fese late ține capul aplecat spre umărul drept privind la atributul, astăzi pierdut, din mâna dreaptă. Trăsăturile feței sunt feciorelnice. Are fața ovală, ochii mari și adânci, nasul lung și subțire, gura mică cu buzele arcuite. Părul cu bucle în formă de melcișori încadrează fața și este strâns într-un coc la ceafă cu o panglică ale cărei capete în torsadă cad pe umeri. Pe cap poartă o diademă înaltă decorată deasupra frunții cu o semilună și cu ornamente în formă de pelta incizate. La partea superioară diadema avea proeminențe simetrice în formă de frunze de acant și de rozete dispuse simetric, din care se mai păstrează doar două. Are greutatea corpului pe piciorul stâng întins, pe când dreptul este ușor îndoit din genunchi. Ține mâna stângă pe coapsă cu degetul mare pe sex. Are brățări în dreptul axilelor. În mâna dreaptă este posibil să fi ținut o oglindă sau un măr.

A. Buday, Erdelyi Muzeum XXVI 1909, 146-153 respinge supoziția că ar fi ținut în mâna dreaptă o oglindă; A. Hekler, MKE 4, 1910, 15 nr.37; I. Miclea, *Romania Antiqua* (1969) 13 pl. 112; RR 196, F 21, pl. = *Civiltà* 205 F 34 (H. Daicoviciu) datează piesa în sec. II și apoi la sfârșitul sec. I p. Chr.; Miclea - Florescu, *Daco-romanii* I 84 nr. 144 fig. 144 datează piesa în a doua jumătate a sec. II p. Chr.; Gramatopol, *DacAnt* 180 pl. IX/4; C. Pop, *Apulum* XXIV 1987, 156 fig.4 consideră eronat că este vorba de ipostaza Isis-Hathor, L. Marinescu în: *Colloques internationaux du CNRS*, nr. 593, 72 sqq și pl. II,2; Z. Kadar în: *Colocviu Freiburg* 223-226; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg*, 277 nr. 26, fig. 4 = *Sargetia* XXI-XXIV 1988-1991, 70 nr. 26 pl. I/26.

S-a presupus că Venus de la Potaissa ar fi avut la partea superioară a diademei coarnele lui Isis-Hator³¹⁷. În realitate este vorba despre o diademă de tip *stephané* specifică pentru reprezentările

³¹⁶ Franzoni, *Verona*, 75 nr. 55 datează piesa în a doua jumătate a sec. II pe baza coafurii tip Faustina Junior.

Aphroditei realizate în atelierelor din Asia Mică³¹⁸. K. A. Neugebauer³¹⁹ descriind o statuetă a lui Venus din Siria, aflată odinioară în Colecția Stroganoff, remarcă gustul specific oriental pentru forme pline, cu buricul mare amintind de descrierile frumuseții feminine din “1001 de nopți”. Venus de la Potaissa se aseamănă cu una de la Byblos, în Muzeul Național din Damasc³²⁰ și una din Pannonia, de la Tac-Fövenypusztá, probabil și ea lucrată într-un atelier sirian³²¹. Aceleași forme pline ale corpului ca Venus de la Potaissa le are una de la Madrid³²²

A doua jumătate a sec. I p. Chr.

97 Venus

Plansa 53.

MNITr-Cluj-Napoca. Inv. 4218. LD: Transilvania. I. 9,2 cm. Starea de conservare precară; lipsă brațul stâng, antebrațul drept și partea inferioară a picioarelor. Diadema deteriorată. Corpul și brațele turnate plin, picioarele turnate gol. Patină cenușiu-verzuie.

Venus nudă, cu greutatea corpului pe piciorul drept întins și stângul îndoit, ridică umărul stâng, pe când dreptul este lăsat în jos. Intoarce capul spre stânga. Torsul este frumos modelat, cu sâni rotunzi și abdomenul puțin proeminent. O incizie verticală indică sternul și alte două oblice pliul inghinal. Coapsele sunt groase în raport cu restul corpului. Ochii cu globul ocular adânc incizat aveau la origine incrustații, fruntea este îngustă, gura întredeschisă. Părul ondulat, cu cărare la miloc este strâns în două rulouri care incadrează capul și strâns în coc la ceafă. Două șuvițe sau capetele panglicii, care strâng cocul atârnă pe umeri.

C. Pop, ActaMN XVII 1980, 99 nr. 1a fig. 1; L. Marinescu, în: *Colocviu Freiburg*, 277 nr. 31 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 70 nr. 31; *Cat. Cluj* 10, 26 nr. 24 (C. Pop).

Este posibil să fi ținut o mână pe sex și alta sub sân ca o Veneră de la Wijde-Durme în Hamme Van Bogaert Museum³²³. Ca și Venus Ulpiana (nr.92) și aceasta cu loc de proveniență neprecizat de descoperire din Transilvania prin poziția picioarelor pare că vrea să-și ascundă sexul.

A doua jumătate a sec. II p. Chr.

98 Venus

Plansa 53.

M-D.Tr Severin. Inv. II 7085. LD: DROBETA (Drobeta-Turnu Severin). I. 11 cm. Starea de conservare precară, lipsă capul, mâna dreaptă, o parte din gambă și laba piciorului stâng. Mâna stângă este și ea deteriorată. Turnare goală. Patină brună.

³¹⁷ Pop, Apulum.XXIV 1987, 151-156.

³¹⁸ Vezi M.O.Jentel, *Quelques aspects d'Aphrodite en Egypte et en Syrie*, în *Colloques Internationaux du CNRS*, nr. 593, 151-155; LIMC II 1, 159 (M.O.Jentel). Unui atelier sirian îi este atribuită și o statuetă, asemănătoare cu cea de la Potaissa, păstrată la Ermitaj (Skt.Petersburg), 1,24 cm. Vezi: *Cat. Ermitaj* 91 nr.221.

³¹⁹ *Antike Bronzestatuetten* (1921) 177 sq pl. 66.

³²⁰ B.Zouhdi în: *Colocviu Lyon* 199-205 fig.2; Z.Kadar în: *Colocviu Freiburg* 226.

³²¹ E.B.Thomas, *Die römische Villa von Tac-Fövenypusztá*, în *Acta Arch. Hung* 6, 1955, 99, 101 sq pl. XXVIII.1; Z.Kadar în: *Colocviu Freiburg* 225 fig. 4 și 5; Banki, *Szekéshérvár* 16-18 nr. 18 datează piesa în sec. I-II p.Chr. O Aphrodite cu *stephané* se găsește într-o colecție particulară din Germania. Vezi: W.Hornbostel și colab., *Kunst der Antike. Schätze aus Nordeutschem Privatbesitz* (1977) 110 nr.84.

³²² Thouvenot *Madrid*, 14 nr.22 pl.III.

³²³ Faider-Feytmans, *Belgique* 83-84 nr. 79 pl. 50.

Venus nudă, cu corpul feciorelnic, umeri înguști, sâni mici, abdomen plat, șolduri și coapse puțin proeminente, picioare lungi. Pliul inghinal este marcat printr-un triunghi, ombilicul marcat printr-un cerc mare incizat. Pe umeri cad șuvițe de păr. Pe cele de pe umărul stâng le prinde cu mâna ridicată. Brațul drept, ușor îndoit, alunecă pe lângă corp. În mâna dreaptă întinsă în față ținea, probabil, un obiect. Greutatea corpului cade pe piciorul drept, stângul fiind îndoit și tras în spate.

Al. Bărcăcilă Arhivele Olteniei XIII 1934, 89 nr. 9d fig. 28; L. Marinescu în: *Colloques Internationaux du CNRS* 593, 75 pl. II/2; eadem în: *Colocviu Freiburg* 277 nr. 32 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 70 nr. 32.

A doua jumătate a sec. II p. Chr.

99 Venus

Planșa 54.

MNITr-Cluj-Napoca. Inv. 4394. LD POTAISSA (Turda, jud. Cluj). I. 10 cm Suprafața corodată. Turnare plină. Patină cenușie.

Venus nudă, cu corpul disproporționat în raport cu capul prea mare, are greutatea corpului pe piciorul drept, stângul fiind ușor tras înapoi. Are ochi mari cu pupila incizată, trăsături grosolane ale feței. Umerii sunt înguști, sâni mici și rotunzi, talia prelungă, șoldurile late. Părul pieptenat cu cărare la mijloc acopere urechile și este strâns în coc la ceafă. Două șuvițe lungi cad pe umeri. Cea din partea stângă este prinsă cu mâna ridicată Brațul drept este lăsat în jos și îndepărtat de corp. Ține palma dreaptă deschisă în față. Pe cap poartă o diademă înaltă în formă de semilună cu trei protuberanțe, una centrală și celelalte la margini.

C. Pop, *ActaMN* XVII 1980, 101 sq nr. 2 fig. 3 crede că piesa provine dintr-un loc neprecizat din Transilvania și nu observă că piesa a fost desenată și că făcea parte din Colecția Botar de la Turda. Cf. R. Ardevan - A.A. Rusu, *ActaMP* III 1979, 394 fig. 1 care nu observă că piesa din Colecția Botar se află la Muzeul de Istorie din Cluj; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 277 nr. 33 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 71 nr. 33; D. Alicu în: *Colocviu Freiburg* 22 fig.5; C. Pop, în: *Colocviu Nijmegen* 317 nr.c fig.1/5-6; idem, *Apulum XXXIV* 1997, 202 nr.c pl.I/3 și X/35.

Statueta este cvasi identică cu una de la Este³²⁴, este aceeași manieră de reprezentare a capului și corpului, aceeași diademă. diferă doar gestul pe care îl face cu mâna stângă și este similară cu o statueta de la Gorsium³²⁵. Diferența între cele două statuete constă în faptul că Venus de la Gorsium are meșa de păr mai bogată și că diadema este lipsită de protuberanțe. În schimb protuberanțe are diadema unei Venere de la Unterach³²⁶

Sfârșitul sec. II - începutul sec. III.

100 Venus

Planșa 54.

Odinioară în MB-Timișoara. Inv. 7587 a. LD: TIBISCUM (Jupa, jud. Caraș-Severin). I. 10,5 cm. Stare mediocră de conservare; lipsă antebrațul stâng, o parte din gamba și laba piciorului stâng. Turnare plină. Patină verde.

³²⁴ Cassolov Guida, *Trieste*, 84 nr. 68 datează piesa în sec. III p. Chr.

³²⁵ Banki, *Székesfehérvár*, (1972) 19 nr. 8.

³²⁶ Fleischer, *Österreich* nr.78 pl.4. Diademă similară are o zeiță de pe portalul de la Ladenburg. Vezi: E. Künzl et al, *Das römische Prunkportal von Ladenburg* (1998), 68 sq nr. 9-10, fig. 7.

Venus nudă, cu capul mult prea mare în raport cu restul corpului, ochii bulbucați cu irisul și pupila incizate, are aspect de-a dreptul hidos. Poartă pe cap o diademă în formă de semilună cu colțurile ridicate. Părul, cu cărare la mijloc, pieptenat peste urechi, este strâns în coc la ceafă. Două șuvițe cad pe piept și alte două pe spate. Partea superioară a corpului este alungită, cu o distanță excesiv de mare între sâni și abdomen. Brațul drept ușor îndepărtat alunecă pe lângă corp, iar mâna dreaptă este cu palma deschisă spre privitor, în timp ce brațul stâng este îndoit și cu mâna ținea, probabil, o meșă de păr. Zona inghinală este marcată printr-un triunghi incizat.

L. Marinescu în: *Colloques Internationaux du CNRS* nr. 593, 75 pl. II,4; eadem în: *Colocviu Freiburg*, 277 nr. 34 = *Sargetia XXI-XXIV 1988-1991*, 71 nr. 34.

Statueta este analoagă prin forma diademei, șuvițele de pe umeri, poziția brațelor cu o Venus descoperită în castrul de la Mursa³²⁷.

A doua jumătate a sec. II-începutul sec. III.

101 Venus

Planșa 54.

Odinioară în MB-Timișoara. Inv. 7587 b. LD TIBISCUM (Jupa, jud. Caraș-Severin). I. 11,7 cm. Starea de conservare mediocră; lipsă etichetele picioarelor și suprafața destul de corodată. Turnare plină. Patină verde.

Venus nudă, cu greutatea corpului pe piciorul stâng și dreptul tras în spate și îndoit din genunchi, are umeri înguști, sâni mici, talie prelungă, șolduri și coapse groase. Fața este ovală, cu ochi mari, nas lung și gura mică. Părul încrețit acopere urechile și este strâns în coc la ceafă. Două codițe împletite cad pe umeri și brațe până la nivelul cotului. Pe cea din stânga cu capătul făcut ghem o prinde cu mâna stângă ridicată. Brațul drept alunecă pe lângă corp și ține palma dreaptă deschisă și întinsă în față. Mamelele și ombilicul sunt marcate prin cercuri incizate, iar zona inghinală printr-un triunghi incizat.

L. Marinescu în: *Colloques Internationaux du CNRS* nr. 593, 75 pl. III/1; eadem, *Colocviu Freiburg* 277 nr. 35 = *Sargetia XXI-XXIV 1988-1991*, 71 nr. 35.

A doua jumătate a sec. II-începutul sec. III.

102 Venus

Planșa 55.

MNIR-București. Inv. 37852. Piesa a făcut parte din colecțiile Muzeului Gherla. LD: Gherla, jud. Cluj în castru. I. 11,8 cm. Starea de conservare bună, doar o mică deteriorare pe piept. Turnare plină. Patină brună.

Venus nudă, cu picioarele lipite până în dreptul genunchilor, greutatea corpului pe piciorul drept și stângul tras puțin înapoi, are umeri înguști, sâni mici și rotunzi, talia excesiv de lungă, șolduri înguste. Zona inghinală este marcată printr-un triunghi incizat și ombilicul printr-un cerc incizat. Capul, ușor înclinat spre stânga, este mai bine realizat decât corpul. Trăsăturile feței sunt destul de frumoase, ochii mari migdalați, nasul lung cu nările ușor dilatate, gura mică cu buzele conturate. Ține brațul drept pe lângă corp cu palma deschisă spre privitor lăsată în jos și brațul stâng ridicat în unghi drept. Cu mâna stângă prinde capătul unei cosițe lungi pe care se află un inel din bronz. Coafura pare o bonetă care

³²⁷ Tadin, *Pannonie*, 65-66 nr. 20 pl. XII fig. 19 a-b datează piesa sec. II sau III.

acopere creștetul capului și peste care șuvițele de păr ondulate par o perucă. Două coșițe cad pe umeri, cea din dreapta ajunge până la cot. Pe creștet are o diademă în formă de semilună.

L. Marinescu în: *Colloques Internationaux du CNRS*, nr. 593, 75, pl. III/4; eadem în: *Colocviu Freiburg* 277 nr. 36 fig.5 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 71 nr. 36 pl. I/36.

Epocă severică.

103 Venus

Planșa 55.

MJ-Bistrița F. inv. LD Ilișua, jud. Bistrița Năsăud în castrul roman. I.15 cm. Starea de conservare destul de bună; lipsă etichetele picioarelor. Turnare plină. Patină verde.

Venus nudă și zveltă are greutatea corpului pe piciorul drept, stângul fiind puțin îndoit din genunchi. Ține capul ușor întors spre dreapta. Fața este ovală, fruntea înaltă, ochii cu globul incizat, nas lung și drept, gura cu buza superioară în acoladă. Părul cu cărare la mijloc este încrețit și strâns în două rulouri care încadrează fața și sunt adunate într-un coc la ceafă. Cărarea mediană se observă și la spate. Din coc atarnă pe umeri două șuvițe. O coșiță pe creștetul capului este așezată în fața diademei în formă de semilună puțin înaltă. La baza gâtului are un colier din perle vizibil doar la partea inferioară. Are corp de femeie tânără cu sâni mici și rotunzi, talie prelungă, abdomenul rotunjit, cavitate circulară marcând ombilicul și două incizii unghiulare marcând pliul inghinal, coapse subțiri, picioare lungi. Cu mâna stângă, brațul fiind îndoit prinde o coșiță, iar brațul drept, îndoit din cot este întins în față cu palma lăsată în jos și întoarsă spre privitor. Degetele mâinilor sunt mari și grosolane.

Miles nr. 243 (C. Gaiu); D. Protase - C. Gaiu - G. Marinescu, *Castrul roman și așezarea civilă de la Ilișua, jud. Bistrița-Năsăud*, Revista Bistriței X-XI 1977, 42, 70.

A doua jumătate a sec. II p. Chr.

104.Venus

Planșa 56.

M-D.Tr.Severin. Inv. II 11037. LD: Hinova, jud. Mehedinți. I. 13,5 cm. Starea de conservare proastă; lipsește antebrațul drept, laba piciorului drept și piciorul stâng de la genunchi. Turnare plină. Aurie în urma curățirii.

Venus nudă, cu diademă înaltă în formă de semilună, decorată cu linii incizate, ține capul aplecat spre umărul drept și privește în sus. Are ochi mari, nas acvilin, gura mică, gât lung și subțire, corp feciorelnic cu sâni mici, talie prelungă, șolduri și coapse plinuțe. Greutatea corpului cade pe piciorul drept, stângul este îndoit. Brațul drept alunecă pe lângă corp, stângul este ridicat în unghi drept. Cu mâna stângă prinde o coșiță împletită, cealaltă coșiță cade pe umărul drept până la nivelul sânilor.

M. Davidescu, *Cetatea romană de la Hinova* (1969) 86 fig. XXIX b.

Cea mai bună analogie a piesei de la Hinova provine de la Ratiaria³²⁸.

A doua jumătate a sec. II - începutul sec. III.

³²⁸ V. Najdenova în: *Colocviu Freiburg* 298 fig.2.

MNU-Alba Iulia. Inv. R 8119. LD. APULUM (Alba Iulia). I. 8,34 cm. Starea de conservare bună, suprafața puțin corodată. Turnare plină. Patină brună cu pete verzui.

Venus nudă, cu greutatea corpului pe piciorul drept și stângul, cu care calcă pe vârf, tras la spate, este pe punctul de a-și fixa *kestos*-ul, care se observă la spate, este ținut cu mâna stângă pe sân, în timp ce cu dreapta ține încă pânza făcută sul care urmează să acopere sânul încă descoperit. Ține coatele îndepărtate de corp, bărbia în piept. Are ochii mari, nasul lung, gura mică realizată printr-o incizie. Părul este pieptenat în față în formă de diademă cu trei rânduri de bucle incizate, suprapuse, în față, felii de pepene, la spate și un coc în formă de melc, de la ceafă spre creștet. Statueta este fixată pe o placă subțire în formă de cornul lunii pe care o atinge cu vârful piciorului stâng și o calcă cu piciorul drept.

Al. Popa - I. Berciu, *Apulum XV 1977*, 217 nr. 1 fig. 1 = *Colocviu Lyon 141-150*; Miclea - Florescu, *Daco-romanii I*, 75 nr. 76 fig.76 confundă dimensiunea și indicația bibliografică cu cea a unei statuete de la Alba Iulia. Bibliotheca Bathyanum (nr. 91) și cred că reproduce un tip celebru, Venus de la Verria din Grecia, creație a epocii elenistice; L. Marinescu în: *Colloques Internationaux du CNRS* nr. 593, 75; eadem în: *Colocviu Freiburg 277* nr. 37 = *Sargetia XXI-XXIV 1988-1991*, 71 nr. 37; C. Pop, *Apulum XXVII-XXX 1990-1993*; 223 nr.1; *Cat.Ancona 295* nr. 249 (V. Moga).

Coafura o amintește pe cea lansată de Iulia fiica lui Titus, preluată în timpul lui Traian de Plotina, Marciana și Matidia³²⁹.

Deși tipul nu este frecvent răspândit statueta de la Apulum are câteva analogii apropiate:

- 1.Venus de la Verona. Muzeul Arheologic Verona. Inv. A4,267. Statuetei îi lipsesc picioarele L. Franzoni, *Verona*, 80 nr. 60 pe baza coafurii datează piesa în epoca flavică. (I.6,3 cm).
- 2.Venus de la Hannovera. Muzeul Kestner Hannovera. Inv. 3141. H. Menzel, *Hannover 20*, nr. 32 pl. 12 consideră că frizura est caracteristică pentru epoca flavilor. (I.9,6 cm).
- 3.Venus. Bibliothèque Nationale Paris. Babelon - Blanchet, *Bibl.Nat.* 106 nr. 246 = LIMC II1, 62, 508. (I.11,4 cm).
- 4.Venus. Muzeul Arheologic Madrid. Thouvenot, *Madrid 36* nr. 144 pl. X. Coafura este de alt tip față de reprezentările precedente. (I. 13,5 cm).
5. Venus. Muzeul Trieste. Inv. 2472. Cassola-Guida, *Cat. Trieste 83* nr. 67. (I. 10,6 cm).
6. Venus de la Veleia. Muzeul Național de Antichități din Parma. F.D'Andria, *Veleia 29* pl. II/5. (I. 8,8 cm).
7. Venus de la Ratiaria. V.Najdenova în: *Colocviu Freiburg 299* fig.13. După coafură piesa de la Ratiaria pare mai târzie decât cea de la Apulum.

Epoca lui Traian.

106 Venus

Planșa 57.

M-D.Tr. Severin. Inv. II 264. LD: ROMULA (Reșca, jud. Olt). I. 15,9 cm. Starea de conservare mediocră. Lipsesc mâinile, labelle picioarelor și suprafața este corodată. Turnare plină? Patină cenușie?

Venus nudă, cu greutatea corpului pe piciorul drept, stângul îndoit din genunchi și dus în spate, este bine și frumos proporționată. Capul ușor întors spre dreapta are trăsături fine, cu ochi mari migdalați,

³²⁹ Vezi dintre lucrările monografice consacrate portretelor: G.M.A.Richter, *Roman portraits* (1948); M. Wegner, *Das römische Herrscherbild. Hadrian, Plotina, Marciana, Sabina* (1956); idem, AA, LIII, 1938, c. 276 sq.; R. Bianchi-Bandinelli, *Il ritratto nell'Antichità* (1965); G. A. Mansuelli, RM 65, 1958, 67-99.

nasul lung și drept, gura expresivă. Părul este pieptenat cu cărare la mijloc, în acoladă pe frunte, strâns în coc la ceafă și cu două șuvițe care cad pe umeri de o parte și de cealaltă a gâtului. Are sâni rotunzi și fermi, talie îngustă, șolduri și coapse adolescente, picioare lungi. Brațele îndoite din cot sunt îndepărtate de corp și întinse înainte.

D. Tudor, BCMI XXVIII 1935, 85, 121 nr. 163; RR 196-197 F 23 = *Civiltà* 205 F 32 (R. Florescu) cu indicația greșită a locului de proveniență ca fiind Drobeta; C.C. Petolescu, Oltenia I, 1974, 62, fig. 2/1-2; Miclea - Florescu, *Daco-romanii I*, 113 nr. 372 fig.372; L. Marinescu în: *Colloques Internationaux du CNRS* nr. 593, 76; eadem în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 39 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 71 nr. 39.

Prima jumătate a sec. II p. Chr.

107 Venus

Planșa 57.

M-D.Tr Severin. Inv. II 7116. LD. DROBETA (Drobeta-Turnu Severin) I. 9,5 cm. Se păstrează fragmentar. Lipsesc mâna dreaptă, antebrațul stâng, piciorul drept de la gambă și cel stâng mai sus de genunchi, suprafața corodată. Turnare plină. Patină cenușie.

Venus nudă, cu părul buclat ridicat într-un coc amplu pe creștet și restul părului strâns în coc la ceafă, ține capul aplecat spre dreapta. Are ochi mari, nas lung și drept, gura senzuală. Umerii sunt lați și drepți, sâni mari, talia prelungă și anormal de îngustă în raport cu umerii. Zona inghinală este marcată prin incizii în formă de triunghi și ombilicul marcat printr-un cerc incizat excesiv de mare. Are greutatea corpului pe piciorul drept. Ține brațele îndoite din cot, depărtate de corp, antebrațul stâng ridicat mai sus decât dreptul. Judecând după înclinarea capului și direcția privirii este posibil ca în mâna dreaptă să fi ținut o oglindă.

C.C. Petolescu, *Religiile* nr. 197; L. Marinescu în: *Colloques Internationaux du CNRS* nr. 593, 76; eadem în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 38 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 71 nr. 38.

Incadrarea celor două statuete (nr. 106 și 107) în tipul Venus făcându-și toaleta nu este sigură. Acest tip iconografic, care apare în sec. IV a. Chr. și este apreciat în epoca elenistică se caracterizează prin ridicarea ambelor mâini și întoarcerea capului spre dreapta³³⁰. Nu poate fi exclusă posibilitatea ca cele două statuete să se incadreze și într-un alt tip- *Die sich zur Schau stellende Aphrodite*-, tip care ar fi apărut la trecerea de la epoca elenistică la cea romană și care ar reprezenta sfârșitul evoluției tipului iconografic Aphrodite la toaletă³³¹.

A doua jumătate a sec. II p. Chr.

108 Venus

Planșa 57.

M-D.Tr Severin. Inv. II 9348. LD: DROBETA (Drobeta-Turnu Severin), statueta descoperită în castru. I. 10,8 cm. Starea de conservare precară, lipsă mâna dreaptă, resturi de la turnare între picioare, suprafața corodată. Turnare plină. Patină brună.

Figură grotescă, disproporționată, cu capul prea mare în raport cu corpul modelat fără grijă. Venus nudă, cu cu păr încrețit, strâns în coc la spate și diademă în formă de semilună, decorată cu striuri, are

³³⁰ LIMC I 1, 59.

³³¹ LIMC III, 1, 62.

un colier de perle la gât. Greutatea corpului este pe piciorul stâng, dreptul fiind puțin îndoit din genunchi și dus la spate. Umerii sunt înguști și lăsați în jos, sâni mici, talie prelungă, șolduri înguste, picioare groase. Ombilicul este marcat printr-un cerc incizat, iar zona inghinală printr-un triunghi. Brațul drept alunecă pe lângă corp, iar stângul este îndoit. În mâna stângă ține un măr.

L. Marinescu în: *Colloques Internationaux du CNRS* nr. 593, 73 și 76 pl. IV fig. 4; eadem în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 40 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 71 nr. 40.

Sec. II-III.

109 Venus

Planșa 58.

KHM-Wien Inv. VII 126. LD: POTAISSA (Turda, jud. Cluj). I. 17,95 cm. Statueta este bine păstrată, lipsește doar mâna dreaptă. Turnare plină. Patină verzuie închis.

Venus nudă, cu formele corpului feciorelnice, picioare foarte lungi, are greutatea corpului pe piciorul drept întins, stângul fiind îndoit și tras puțin în spate. Are trăsături frumoase, nas lung, drept și subțire, gura mică, gât puternic, sâni mici și rotunzi, șolduri și coapse drepte. Ține brațul drept îndoit în dreptul taliei ca și când și-ar sprijini cotul stâng pe palma dreaptă. În mâna stângă ține o porumbiță? sau o broască țestoasă? al cărei cap atinge obrazul zeiței. Are părul în ondule lejere care acopăr urechile și sunt strânse într-un coc la ceafă. Pe cap poartă o diademă înaltă crestată.

Miclea - Florescu, *Tezaur* 32 nr. 48 fig. 65-68; Miclea - Florescu, *Daco-romanii*, I, 84 nr. 145-149 fig. 145-149; L. Marinescu, *Colloques Internationaux du CNRS* nr. 593, 75, pl. III/2; *Die Daker* Ausstellungskatalog Wien (1981) 234 nr. 15 (K. Gschwantler); L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 41 fig.6 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 71 nr. 41.

Primele decenii ale sec. III p. Chr.

110 Venus

Planșa 59.

MJ-Bistrița Inv. 6905. LD. Ilișua, jud. Bistrița-Năsăud. I. 12 cm. Piesa este bine conservată. Turnare plină. Patină cenușie.

Venus nudă, are un șir de bucle rotunde pe frunte, deasupra o diademă în formă de semilună și în spatetele ei un coc amplu pe creștet și un alt coc la ceafă. Două șuvițe de păr cad pe umeri. Greutatea corpului cade pe piciorul drept. Are trăsături fine, fața ovală, nasul drept, gura mică, cu buzele în acoladă și colțurile ridicate. Corpul este feciorelnic, cu umerii lăsați în jos, sâni rotunzi, talie prelungă, abdomenul puțin proeminent, zona inghinală marcată prin două incizii unghiulare. Ține picioarele lipite. Intinde brațul drept cu palma întoarsă spre privitor. Brațul stâng este îndoit din cot și ridicat, iar în mâna stângă ține o broască țestoasă?

D. Protase, *Apulum* IV 1961, 137-138 nr. 6 fig. 6 a-b crede că în mâna stângă ține o haină; Miclea - Florescu, *Daco-romanii* I, 101 nr. 256 fig. 256 cu loc de proveniență greșit; Gramatopol, *DaciaAnt* 184; L. Marinescu în: *Colloques Internationaux du CNRS* nr. 593, 75; eadem în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 42 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 65, 71 nr. 42.

A doua jumătate a sec. II p. Chr.

111 Venus

MNITr-Cluj-Napoca. Inv. 4219. LD: Transilvania. I. 9,2 cm. Suprafața corodată. Turnare plină. Patină brună.

Venus nudă, cu părul strâns în coc la ceafă, are greutatea corpului pe piciorul stâng, dreptul fiind relaxat. Capul este ușor întors spre dreapta. Brațul drept atârna pe lângă corp, iar stângul este îndoit. În mâna stângă ține un obiect, eventual un măr.

C. Pop, ActaMN XVII 1980, 99-101 fig. 2 nr. 1 b indică o serie de analogii valabile pentru poziția brațelor, L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg 272 278 nr. 43 = Sargetia XXI-XXIV 1988-1991, 65, 71 nr. 43*

Sec.II-III p. Chr.

Planșa 59.

112 Venus

MNIR-București. Inv. 131734. LD: MICIA (Vețel, jud. Hunedoara) în castrul roman la -1,50 m în partea de vest, într-o groapă aparținând după autorul săpăturilor L. Petculescu primului nivel de construcție al castrului anterior războaielor marcomanice (167-170). I. 11,8 cm Statueta are mici deteriorări pe suprafața corpului și o tăietură adâncă pe față. Turnare plină. Culoare aurie în urma curățării.

Venus nudă, stângaci reprezentată, cu umerii căzuți, sâni mici și rotunzi, spatele ușor cambrat cu o incizie mediană, abdomenul puțin proeminent, cu ombilicul și zona inghinală marcate, coapse destul de groase în raport cu restul corpului, a cărui greutate cade pe piciorul stâng, dreptul fiind ușor îndoit din genunchi. Pulpele sunt unite până aproape de genunchi. Labele picioarelor sunt sumar lucrate, foarte mici și oblice, de așa manieră că permit cu greu menținerea echilibrului. Ține brațul drept lipit de corp cu palma deschisă spre privitor, iar brațul stâng arcuit cu palma pe coapsă. În dreptul axilelor poartă câte o brățară plată cu incizii în brăduț. Poartă de asemenea două coliere lungi, realizate din puncte incizate, care se observă pe umeri, se încrucișează între sâni, coboară la nivelul coapselor pentru ca să se încrucișeze încă o dată la mijlocul spatelui. La gât are un colier, tot din puncte incizate, de care este agățat un pandantiv (*lunula*), realizat prin două incizii curbe terminat cu un punct incizat jos, iar la punctul de întretăiere al colierelor se află un alt pandantiv romboidal, realizat și el din puncte incizate. Trăsăturile feței sunt departe de a fi frumoase. Ochii sunt oblici, migdalați, cu colțurile trase spre tâmpile și cu un punct incizat care marchează pupila. Buzele sunt subțiri și lipite strâns, cu colțurile lăsate în jos. Coafura este însă *sui generis* și mai bine executată decât restul capului. Părul este pieptenat cu cărare la mijloc și în ondule mari acoperind urechile, ridicat, apoi, într-un coc pe creștet, făcut dintr-o coadă împletită încolăcită în jurul capului. O meșă împletită pornește de la ceafă și se prinde în cocul de pe creștet.

L. Marinescu, Cercetări arheologice. Muzeul Național III 1979, 405-408; Miclea - Florescu, *Duco-romanii I* 7 nr.56 fig.56 datează piesa în sec. III p. Chr.; L. Marinescu în: *Colocviu Viena 380 nr. 1 fig. 1*; eadem în: *Colocviu Freiburg 278 nr. 44 = Sargetia XXI-XXIV 1988-1991, 71 nr. 44 pl. I/44.*

Singura analogie a statuetei provine de la Negovanci și se găsește în Muzeul Arheologic din Sofia³³². Deosebirile cele mai evidente între cele două piese constau în faptul că Venus de la Negovanci este mai

³³² Ogenova-Marinova, *Sofia*, 150 nr. 171 datează statueta în sec. II p. Ch. și remarcă asemănarea cu un portret din marmură *Siriana* de la Ermitaj-Skt. Petersburg. O coafură asemănătoare se regăsește la un portret al Faustinei senior din Muzeul Arheologic din Florența. Vezi: Kluge, Lehmann Hartleben, *Grossbronzen*, II, 34 fig. 6.

bine realizată, corpul are forme fine, mai feminine, nu are pandantive agățate la coliere și nici meșa de la ceafă prinsă în coc. Coafura cu coada împletită prinsă în coc este specifică secolului III p. Chr.³³³.

Sec. III p. Chr.

113 Venus

Planșa 60.

MIA-Zalău. Inv. 1001/1982 LD. POROLISSUM (Moigrad, jud. Sălaj) cu ocazia săpăturilor întreprinse în 1982 pe Terasa Străjerilor, la 30-35 m N de zidul de incintă, latura de N a castrului mare. I. 11,3 cm. Statueta este bine conservată. Turnare plină. Patină verde închis.

Venus seminudă, cu draperia care lasă șoldurile și muntele lui Venus dezgolite. Draperia face sub fese un mănunchi de falduri orizontale și este înodată în față pentru ca apoi să cadă în falduri verticale până la pământ, lăsând să se vadă doar vârful picioarelor. Greutatea corpului cade pe piciorul drept, stângul fiind ușor îndoit din genunchi. Brațul drept întins în față, cu un măr în mână, pe când brațul stâng este îndoit, iar cu mâna stângă prinde o cosiță, care se încolățește și pe antebraț. Părul buclat acopere urechile și este strâns într-un coc format din trei bucle, din care cad două cosițe împletite la spate. O altă cosiță cade pe umărul drept până la cot. Trăsăturile feței sunt ușor mongoloide, ochii aveau la origine incrustații. Pe cap poartă o diademă în formă de semilună cu mici protuberanțe.

Al. Matei, ActaMP VII 1983, 149-152 pl. I-II; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg*, 278 nr. 46 = Sargetia XXI-XXIV 1988-1991, 71 nr. 46.

Sfârșitul sec. II-începutul sec. III.

114 Venus

Planșa 60.

MIA-Zalău. Inv. 1088. LD. POROLISSUM (Moigrad, jud. Sălaj) I. 15, 6 cm. Suprafața corodată, brațul drept lipsă. Partea superioară turnată plin și cea inferioară gol. Patină verde.

Venus seminudă ține capul ușor aplecat spre dreapta. Are păr buclat care incadrează fața cu *krobylos* pe creștet și diademă semilunară. Poartă colier din cercuri incizate, încrucișate între sâni, atârând mai jos, formând un romb și unindu-se în dreptul ombilicului. În dreptul axilelor are brățări. Draperia, lasă o parte din șolduri dezgolite, face un fascicol de falduri oblice pe coapse, se înnoadă în față și cade în falduri verticale până la pământ, lăsând să se vadă doar vârful picioarelor. Ținea brațul drept întins, iar brațul stâng îndoit. Cu mâna stângă prinde o meșă de păr.

Pop - Matei, ActaMP II 1978, 78 nr. 1 pl. V1; L. Marinescu în: *Colloques Internationaux du CNRS* nr. 593, 75 pl. IV/3; eadem în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 52 = Sargetia XXI-XXIV 1988-1991, 72 nr. 52; Miclea - Florescu, *Duco-romanii I*, 93 nr. 201 fig. 201 cu indicația greșită că este o teracotă.

Sfârșitul sec. II-începutul sec. III.

³³³ Vezi: M. Bergmann, *Studien zum römischen Porträt des 3. Jhs. n. Chr.* (1977).

115 Venus

MS-Orlea. Inv. 7491. LD: Orlea, jud. Olt. I. 10,5 cm. Starea de conservare bună. Turnare plină. Patină cenușie?

Venus seminudă, cu draperia susținută cu mâna dreaptă la nivelul coapselor, și care lasă fesele dezgolite. Părul ondulat este strâns în coc la ceafă. Două șuvițe alunecă pe umeri de o parte și de cealaltă a gâtului. Pe creștet are o diademă în formă de semilună. Brațul stâng este îndoit din cot și cu mâna prinde o șuviță de păr.

C.C. Petolescu - Șt. Chișu - M. Ghigheanu - I. Scuturici, *Apulum* XIII 1975, 692 fig. 4/1-2; L. Marinescu în: *Colloques Internationaux du CNRS* nr. 593, 75; eadem în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 47 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 71 nr. 47.

Diadema și trăsăturile feței, poziția corpului și brațului stâng amintesc de o Venus de la Korbovo, de pe limes-ul Moesiei Superior³³⁴.

Sec. III p. Chr.

116. Venus

Odinioară la M-D.Tr. Severin. Inv. II 7117. LD: DROBETA (Drobeta-Turmu Severin). I. 14,7 cm. Suprafața statuetei corodată, lipsă labelle picioarelor. Turnare plină. Patină cenușie.

Venus seminudă, cu ochi adânci, nas lung și drept, gura mică, apleacă capul ușor spre stânga. Are păr buclat care îi încadrează fața în ondule mari și se strânge într-un coc înalt pe creștet (*krobylos*) și unul amplu la ceafă. Două șuvițe cad pe umeri de o parte și de cealaltă a gâtului. Draperia acoperă în diagonală spatele. Un capăt al ei trece peste umărul drept, este tras și ținut cu mâna dreaptă peste sân, iar un alt capăt este tras peste șoldul stâng și ținut cu mâna stângă în dreptul sexului. Draperia face falduri verticale de-a lungul coapsei stângi. Greutatea corpului cade pe piciorul drept, stângul fiind îndoit și adus în față.

Al. Bărcăcilă, *Arhivele Olteniei* XIII 1934, 71-73, 88 sq. nr. 9 fig. 25; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg*, 278 nr. 45 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 71 nr. 45.

Stilistic piesa se aseamănă cu una descoperită la Singidunum³³⁵.

Prima jumătate a sec. III p. Chr.

117 Venus

MIA-Zalău. Inv. CC 145/1969. LD: Buciumi, jud. Sălaj în castrul roman. I. 11,9 cm. Starea de conservare bună, doar diadema ușor deteriorată și soclul prezintă unele deteriorări. Statueta este turnată plin, soclul gol. Statueta nu a fost descoperită cu soclul, antic și el. Patină verde artificială.

Venus cu păr ondulat strâns în coc la ceafă, are pe creștet o diademă în formă de semilună, decorată cu motive florale incizate. Ține capul ușor aplecat spre dreapta. Are trăsături urâte; fața rotundă, ochii exoftalmici, cu orbitele prea adâncite și pupilele rediate ca mici butoni, gura marcată printr-o linie incizată. La gât are un colier de perle rotunde, iar în dreptul axilelor brățări din perle. Greutatea

³³⁴ *Cat. Belgrad* 1972, 144 nr. 60 datează piesa în sec. III p. Chr.

³³⁵ *Veličković, Belgrad* 1972, 143 nr. 57 a-b datează piesa în sec. prima jumătate a sec. III p. Chr. (I. 14,4 cm).

corpului cade pe piciorul stâng, dreptul fiind flexionat. Draperia, care lasă să se vadă ombilicul excesiv de mare, face un mănunchi de falduri orizontale și oblice pe coapse și învelește apoi prin falduri verticale partea inferioară a corpului. Un șnur atâră în față. Cu mâna dreaptă acoperă sânii, iar cu stânga susține draperia pe abdomen.

E. Chirilă - N. Gudea - V. Lucăcel - C. Pop, *Castrul roman de la Buciumi* (1972) 107-108 nr. 1 pl. CXXX; C. Pop - Al. Matei, *ActaMP II* 1978, 78 nr. 1,2; Miclea - Florescu, *Duco-romanii I*, 96, 242-244; Gramatopol, *DacAnt* 184; L. Marinescu în: *Colloques Internationaux du CNRS* nr. 593, 76 pl. IV/1-2; eadem, în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 48 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 71 nr. 48.

Sfârșitul sec. II-începutul sec. III.

118 Venus

Planșa 61.

MA-Sarmizegetusa. Inv. S 804. LD: ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA (Sarmizegetusa, jud. Hunedoara). I. 15,8 cm. Starea de conservare mediocră, lipsă, brațul drept. Turnare plină. Patină verzuie.

Venus seminudă, cu trăsături regulate, ochi mari, nas drept, gura mică are părul pieptenat cu cărare la mijloc și strâns în două coșite împletite care acopăr urechile și cad de o parte și de cealaltă a gâtului pe piept până la nivelul sânilor. Ține capul ușor aplecat spre dreapta și privește înainte. Are sâni în formă de pară și abdomenul rotunjit cu un ombilic mare. La axila dreaptă are o brățară. Draperia, care cade în diagonală la spate, marginea ei fiind răsfrântă și făcută sul, trece în față peste coapsa stângă, subliniind sexul acoperind toată partea inferioară a corpului și fiind susținută cu mâna stângă. Un capăt al draperiei se înfășoară în jurul brațului stâng.

C. Daicoviciu, *Sarmizegetusa (Ulpia Traiana) în lumina săpăturilor* (1938), 61 nr. 75; C. Daicoviciu - H. Daicoviciu, *Ulpia Traiana (Sarmizegetusa romană)* (1966); O. Floca, *Muzeul de arheologie Ulpia Traiana Sarmizegetusa-ghid* (1967); A. Rusu - E. Nemeș - C. Pop, *Sargetia XI-XII* 1974-1975, 101 nr. 1 fig. 1; Alicu - Pop - Wollmann, *Mon.Sarmizegetusa* 96 nr. 122 pl. CXVII; H. Daicoviciu în: *Colocviu Lausanne* 108 pl. 61/10; Miclea - Florescu, *Duco-romanii I* 69 nr. 50 fig.50; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 49 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 72 nr. 49.

O statueta oarecum asemănătoare, cu diferența că brațul stâng nu este acoperit de draperie și că duce mâna către sex, dar cu manieră similară de tratare a draperiei și a coșitei de pe umărul drept, ca și a brățării din dreptul axilei provine de la Enns³³⁶.

A doua jumătate a sec.II p.Chr. – începutul sec.III.

119 Venus

Planșa 62.

M-Deva. Inv. 1130. LD: ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA (Sarmizegetusa, jud. Hunedoara). I. 7,7 cm Starea de conservare precară. Lipsă brațele și labelle picioarelor, suprafața corodată. piesa pare un rebut. Turnare plină. Patină cenușie.

Venus nudă cu corpul disproporționat, membrele prea subțiri, are pe cap o diademă în formă de semilună prea mare în raport cu corpul și membrele. Brațele alunecă pe lângă corp.

³³⁶ Fleischer, *Österreich* 74-75 nr. 81 pl. 48.

Sec. II-III.

Planșa 62.

120 Venus

MNITr-Cluj-Napoca. Inv. 4225. LD: MICIA (Vețel, jud. Hunedoara). I. 7,4 cm. Starea de conservare precară; piciorul drept rupt mai jos de genunchi, antebrațul stâng lipsește iar brațul drept este deteriorat. Turnare plină. Patină cenușiu închis.

Venus cu greutatea corpului pe piciorul drept întins în timp ce stângul este relaxat ridică brațul drept, iar brațul stâng pare să-l întindă în față. Are corpul ușor curbat. Este vizibilă disproporția între bust și șoldurile late, formele fiind cvasi steatopige, ca și schematizarea trăsăturilor feței. Părul este strâns în coc la ceafă. Pe cap poartă o diademă înaltă în formă de semilună.

C. Pop, Sargetia IX 1972, 69-70 nr. 4; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg*, 277 nr. 29 = Sargetia XXI-XXIV 1988-1991, 70 nr. 29.

Piesa este analoagă cu una descoperită pe limes, la Karatas³³⁷.

Sec. II-III p. Chr.

O tipologie a statuetele de bronz reprezentând-o pe Venus a făcut A. Kaufmann-Heinimann pentru statuetele de la Augst³³⁸. Tipologia lui Kaufmann-Heinimann este preluată *ad litteram* de V. Csermenyi pentru statuetele de bronz ale lui Venus din Pannonia³³⁹ La rândul ei A. Dimitrova-Milceva ocupându-se de statuetele de bronz ale lui Venus de la Novae³⁴⁰ preia tipologia lui Kaufmann-Heinimann și cea propusă de noi pentru reprezentările lui Venus în Dacia³⁴¹ și constată că cel mai frecvent este răspândită acolo o variantă a tipului Anadyomene nudă, cu o mână prinzându-și coșița și pe cealaltă întinzându-o în față.

În 1979 am încercat să facem o privire sintetică asupra iconografiei lui Venus în Dacia³⁴². Mai târziu am făcut o tipologie mai nuanțată a reprezentărilor lui Venus în bronz de pe teritoriul provinciei Dacia³⁴³ pe care o reluăm cu anumite precizări. Astfel, deși face gestul lui *Venus pudica* sau a lui *Venus Anadyomene* pe zeița seminudă am încadrat-o într-un tip aparte gândindu-ne la originea diferită a imaginilor.

³³⁷ Veličković, *Belgrad*, 145 sq, fig. 62 datează piesa îns ec. III (I. 6,6 cm).

³³⁸ *Augst*, 67 sq. împarte statuetele în 5 tipuri: I. *Anadyomene* (mai rar cu mantaua înodată), greutatea corpului pe piciorul stâng, storcându-și părul cu ambele mâini; II A. *Venus pudica*. Nudă, greutatea corpului pe piciorul stâng, ascunzând cu mâinile sânul și abdomenul; II.B *Venus pudica* nudă sau cu manta înodată, cu greutatea corpului pe piciorul stâng sau drept, brațul drept întins, mai rar îndoit, fără atribut sau cu măr în mână, mâna stînga pe sex; III. Venus dezlegându-și sandala; IV. Venus cu oglindă. Nudă, greutatea corpului pe piciorul drept sau stâng, în mâna stângă (sau dreaptă) ține oglinda, cu cealaltă apucă o șuviță de păr sau ține un atribut (măr); V. Venus nudă, cu greutatea corpului pe piciorul drept, mâna dreaptă întinsă înainte, brațul stâng ridicat și întins.

³³⁹ *Alba Regia XXI* 1984, 135-136, pl. LXVIII-LXXIII.

³⁴⁰ *Colocviu Viena* 400-403.

³⁴¹ *Considérations concernant l'iconographie de Venus en Dacie*, în: *Mythologie gréco-romaine, mythologies périphériques*, Colloques Internationaux du CNRS nr. 593, 72-74.

³⁴² *Ibidem*.

³⁴³ *Colocviu Freiburg* 271 sq. = Sargetia XXI-XXIV 1988-1991, 65.

Până acum nu sunt atestate în Dacia tipurile *Venus Anadyomene* storcându-și părul cu ambele mâini și tipul Venus dezlegându-și sandala³⁴⁴.

Reprezentările în bronz ale lui Venus din Dacia se împart în următoarele tipuri:

I. Venus pudica nudă, cu mâna stângă acoperindu-și sexul; cu sau fără diademă, cu sau fără brățări în dreptul axilelor (nr. 88-97).

varianta A: mâna dreaptă pe sân = tipul II A Kaufmann-Heinimann

varianta B: mâna dreaptă pe talie;

varianta C: mâna dreaptă întinsă cu palma spre privitor = tipul II B Kaufmann-Heinimann;

II. Venus Anadyomene nudă cu sau fără diademă, cu o mână prinzând o meșă din păr iar cealaltă alunecând pe lângă corp sau cu palma întorsă spre privitor (nr. 98-104);

varianta A: o mână alunecă pe lângă corp;

varianta B: o mână este cu palma întoarsă spre privitor;

III. Venus făcându-și toaleta, legându-și *kestos* (nr.105);

IV. Venus nudă întinzând brațele (nr. 106-107);

V. Venus nudă cu atribute și accesorii, tip hibrid (nr. 108-112);

varianta A: cu diademă și atribute

varianta B: "siriana"

VI. Venus seminudă cu partea inferioară a corpului învelită în draperie sau cu draperia acoperind spatel și un capăt adus pe sân și celălalt pe coapsă, făcând gestul lui *Venus Pudica* sau *Venus Anadyomene* (nr. 113-118);

varianta A: Venus facându-și toaleta, ținând într-o mână o meșă de păr și, probabil, cu o oglindă în cealaltă;

varianta B: Venus pudica;

varianta C: Venus susținând cu o mână draperia și, probabil, cu un obiect în cealaltă.

Ar fi de explicat opțiunea noastră în cazul tipului II pentru denumirea *Anadyomene* pe care am preferat-o celei de Venus facându-și toaleta, deoarece gestul caracteristic este făcut cu mâna care prinde o șuviță de păr și nu pare să fi ținut o oglindă în cealaltă mână, ci întoarce palma spre privitor. Până acum, așa cum am arătat, nu s-au descoperit în Dacia statuete care să o reprezinte pe Venus Anadyomene în forma clasică prinzând șuvițele de păr cu ambele mâini. În cazul statuetelor reprezentând-o pe Venus seminudă (tipul VI, varianta a) după poziția capului și a mâinii drepte este posibil ca zeița să fi ținut în mână o oglindă, deci am avea de face cu ipostaza în care își face toaleta.

Reprezentările lui Venus în plastica mică de bronz, așa cum apar în Dacia, sunt foarte departe de tipurile clasice. Doar statuetele reprezentând-o pe Venus pudica pot fi apropiate de modele notorii cum sunt Venus Capitolina de la Roma sau Venus Medici de la Florența³⁴⁵.

Statuetele de tip Anadyomene ar putea să aibă arhetipul din epoca elenistică, arhetip al cărui ecou se regăsește la Venus Colonna³⁴⁶.

³⁴⁴ Pentru acest tip vezi studiul de referință a lui E. Künzl, *Venus vor dem Bade-ein Neufund aus der Colonia Ulpia Traiana und Bemerkungen zum Typen der "sandalenlösenden Aphrodite"*, BJB 170, 1970, 102-162.

³⁴⁵ Vezi: LIMC II 1, 52, 409; II 2, 38, 409 și LIMC II 1, 53, 419; II 2, 40, 419; Comstock - Vermeule, *Boston* 62-63 fac referiri la tipul Venus Capitolina, considerat ca imitând un original lysipeic, iar pentru originea bronzurilor de la Augst vezi: Kaufmann-Heinimann, *Augst* 67.

Statuetele din Dacia care o reprezintă cu o mână pe lângă corp și cealaltă prinzând o șuviță de păr pot fi produsele unui atelier local din zona balcano-dunăreană, întrucât analogiile cele mai apropiate provin din această zonă. Mâna întinsă ar putea să indice faptul că aștepta darul lui Paris³⁴⁷, iar combinația celor două gesturi, fără legătură între ele pot să indice o epocă în care în zonele periferice ale imperiului mai cu seamă se petrece o aglomerare de simboluri în iconografia diferitelor divinități³⁴⁸.

Venus nudă cu brațele ridicate poate să aibă un prototip din sec. I, deoarece combină gestul lui Venus parțial pudică cu o mână acoperind sexul și cealaltă întinsă (dreapta) și gestul lui Venus care își dezleagă sandala (stânga).

Tipul Venus Pudica drapată este posibil să fi fost creat în a doua jumătate a sec. II p. Chr. în mediul microasiatic, probabil rodian, ca o variantă elenistică târzie a tipului Aphrodite nudă. Tipul Anadyomene seminudă are și el o origine elenistică târzie³⁴⁹.

Venus nudă, punându-și *strophion* pare să fie o creație a școlii alexandrine, tipul Aphrodite din Pselinunte a lui Praxiteles³⁵⁰

Chiar dacă la originea statuetele din Dacia stau prototipuri elenistice credem că este valabilă observația făcută pentru bronzuri din nordul Italiei și anume că avem de a face cu o autonomie, ca să nu spunem indiferență sau nepăsare stilistică. Sunt scheme reelaborate și interpretate după credințele și posibilitățile de exprimare artistică locale³⁵¹. Nu este lipsit de semnificație faptul că în Dacia cele mai multe statuete ale lui Venus provin din castre.

Singurul tip legat direct de o sculptură pare să fie "siriana"³⁵².

121 Fortuna-Isis

Planșa 63.

MR-Caracal. Inv. 4056. LD: ROMULA (Reșca, jud. Olt) I 19,7 cm. Starea de conservare bună, lipsă atributul din mâna dreaptă. Turnare goală, cizelată. Patină verzuie?

Fortuna-Isis cu chiton lung, care lasă să se vadă doar vârful picioarelor, are fața ovală, nas lung și fin, gura expresivă, cu buza inferioară mai groasă, gâtul lung, umerii căzuți. Părul, cu cărare la mijloc, este pieptenat în ondule adânci, în val, acoperă urechile și este strâns într-un coc la ceafă, în timp ce la spate are ondule crețe dese. Pe cap poartă o diademă formată din trei semilune suprapuse, dintre care cea de la partea superioară este zimțată și *polos*, zimțat și el la partea superioară, decorat cu incizii verticale și orizontale. Chitonul alunecă pe brațul drept lasând gol umărul. Peste chitonul cu falduri verticale poartă un himation, prins pe umărul stâng și cu un capăt înfășurat pe braț. Mantaua cu un fascicol de falduri în formă de rulou sus traversează spatele oblic cu un mănunchi de falduri de la cotul stâng până la șoldul drept trecând, apoi, peste abdomen, peste încheietura mâinii stângi și căzând pe lângă corp. În față ruloul de la partea superioară a draperiei se arcuiește înconjurând partea de sus a sânului drept și căzând într-un mănunchi de falduri verticale până la șold. Are greutatea corpului pe piciorul stâng, dreptul fiind îndoit din genunchi. Brațul drept este îndoit din cot și întins în față. În mâna făcută căuș, cu arătătorul în jos ținea, probabil, cărna. În mâna stângă ține cornul abundenței cu trei struguri, trei

³⁴⁶ Kaufmann-Heinimann, *Augst* 65.

³⁴⁷ V. Csermenyi, *AlbaRegia XXI* 1984, 136.

³⁴⁸ Vezi diverse exemple la Bărbulescu, *Interferențe*, 118-129.

³⁴⁹ Galliazzo, *Treviso*, cu toate indicațiile bibliografice.

³⁵⁰ Gulick, *Amsterdam* 28-29.

³⁵¹ *Ibidem*.

³⁵² Pentru Siriana de la Ermitaj, portret în piatră vezi B.I. Riwkin, *Kunst der antiken Welt* (1972), 314 fig. 213; K. Gorbunova, I. Saverkina, *Greek and Roman Antiquities in the Hermitage* (1975) nr. 18.

căpșuni și un mugure (sau o frunză). Cornul abundenței aplatizat la spate are o rozetă incizată și este decorat cu incizii în brăduleț.

D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. 3-a (1968) 386 fig. 106/2; C.C. Petolescu - St. Chițu, RMM 3, 1974, 62 nr. 9 fig. 16-19; L. Marinescu, în: *Colocviu Freiburg* 280 nr. 134 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 76 nr. 134

Identificare acestui tip iconografic nu este unanimă în literatura de specialitate. Personajul feminin este interpretat când drept Fortuna, când drept Abundantia. Din punctul nostru de vedere când zeița ține cârma și cornul abundenței avem de a face cu Fortuna și nu cu Abundantia. Concentrarea de accesorii (diadema în formă de corn al lunii cu polos-ul) determină considerarea ei ca divinitate sincretistă. O statueta de la Aquileia o reprezintă cu diademă în formă de corn al lunii și modius pe cap ceea ce face ca să fie interpretată drept Fortuna-Panthea³⁵³, o statueta a zeiței cu chitonul care alunecă de pe umăr, cornul abundenței în stânga și cârma în dreapta este considerată ca înrudindu-se cu un anume tip a lui Isis-Fortuna³⁵⁴. Pentru această identificare pledează o piesă din Muzeul de Istorie de la Ehl-Haguenau care o înfățișează pe Isis cu diademă și polos și veșmântul cu nodul isiac³⁵⁵.

Statueta de la Romula este analoagă cu una din Gallia³⁵⁶ și alta de la Volubilis³⁵⁷, iar cornul abundenței este similar cu al unei Fortuna din Orange³⁵⁸. Este posibil ca piesă să provină din Gallia³⁵⁹.

Epocă antonină.

122 Fortuna-Isis

Planșa 63.

M-Deva. Inv. 1125. LD: ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA (Sarmizegetusa, jud. Hunedoara). I. 17,7 cm. Statueta este bine conservată, lipsește doar atributul din mâna stângă, iar cel din mâna dreaptă este deteriorat. Turnare goală. Patină verde închis.

Fortuna-Isis, cu capul aplecat ușor spre dreapta, are ochii migdalați, cu pupila incizată, nas lung și fin cu nările ușor dilatate, gura cu buze arcuite. Părul cu cărare la mijloc, este ondulat lejer, acoperă urechile și se strânge în coc la ceafă. Pe cap poartă o diademă în formă de semilună, decorată cu incizii unghiulare și un *modius* înalt și subțire. Două șuvițe, desprinse din coc, atârnă de o parte și de cealaltă a gâtului, pe umeri. Poartă un chiton lung până la pământ, care face falduri verticale și alunecă de pe umăr pe brațul drept, lăsând umărul gol. Deasupra are un himation înfășurat pe brațul stâng și care face un mănunchi de falduri oblice sus, lăsând liberă partea dreaptă a spatelui, trece apoi sub axila dreaptă acoperind două treimi din corp și tot cu un mănunchi de falduri oblice la marginea de sus, asemeni unei borduri, trece peste umărul stâng și cade liber la spate. Brațul drept este îndepărtat de corp și în mâna întoarsă spre interior, ținea, probabil, cârma. Brațul stâng este lipit de corp și antebrațul întins. În mână ținea, poate, cornul abundenței.

³⁵³ *Cat. Bologna*, 289-290 nr. 401.

³⁵⁴ Oggiano-Bitar, *Bouches du Rhône* nr. 59. Vezi și o statueta de la Ermitaj (Skt. Petersburg) cu alt tip de veșmânt, dar cu aceeași diademă, asociată cu polos (I 31,5 cm) în, *Cat. Ermitaj* 92 nr.224.

³⁵⁵ Vezi: Schnitzler, *Alsace*, 100 nr. 112 care nu recunoaște polosul, ci vorbește despre "un diadème, surmonté d'un boisseau".

³⁵⁶ E. Espérandieu, *Recueil général des bas-reliefs, statues et bustes de la Gaule romaine* IV, nr. 3136.

³⁵⁷ Boube-Piccot, *Marooc* 290 nr. 364 pl. 236.

³⁵⁸ RA 1965, 209 fig. 4.

³⁵⁹ Kaufmann-Heinmann, *Götter* F110, 305 fig.271 prezentând complexul închis de la Svilengrad (Bulgaria) consideră că Fortuna-Isis cu umărul gol provine dintr-un atelier italic sau sud-galic.

Alicu - Pop - Wollmann, *Mon.Sarmizegetusa* nr. 255 pl. CXX; A. Rusu, *Sargetia XIV* 1979, 174 nr. 4 pl. I, 4a-b identifică piesa cu Isis și crede că are un *sistrum* în mâna dreaptă; Miclea - Florescu, *Duco-romanii I*, 67 nr. 32 fig.32 cred că statueta o reprezintă pe Iunona.

Polos pe cap au câteva reprezentări ale Fortunei de la Enns și Carnuntum³⁶⁰.

Sec. II p.Chr., eventual prima jumătate.

123 Fortuna

Plansa 64.

M-D.Tr. Severin. Inv. II 9348. LD: DROBETA (Drobeta-Turnu Severin) în castrul roman. I 8,5 cm. Starea de conservare mediocră, suprafața corodată. Turnare plină. Patină verzuie.

Fortuna cu tunică lungă și manta, care lasă gol brațul drept, ține în mâna dreaptă depărtată de corp cârma și în stânga cornul abundenței.

C.C. Petolescu, *Religiile* nr. 230; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 280 nr. 132 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, nr. 132.

Sec. II-III.

124 Fortuna

Plansa 64.

MNIR-București. Inv. 157040. LD MICIA (Vețel, jud. Hunedoara) cu prilejul săpăturilor întreprinse în interiorul castrului roman în anul 1981 la-80 cm. I 7,2 cm. Starea de conservare mediocră. Turnare plină. Inițial avea patină verzuie, care a dispărut datorită curățirii, statueta având acum culoare aurie. Piesa prezintă ușoare deformări.

Fortuna în picioare, cu greutatea corpului pe piciorul stâng, în timp ce dreptul este ușor îndoit din genunchi și tras lateral. Are un cap mic, ochi adânciți în orbite, nas lung, gura mică cu buzele subțiri. Părul care înconjoară fața în șuvițe dese, crețe, este strâns în coc la ceafă. Pe cap poartă o diademă în formă de semilună, mai ușor de observat lateral. Zeița este îmbrăcată cu un chiton dublu, lung până la pământ, care lasă să se vadă vârful picioarelor, decolat în V la gât. Faldurile verticale ale tunicii cad oblic de la mijlocul pieptului până la șolduri. Un himation acoperă parțial spatele și face un mănunchi de falduri oblice, învelește partea inferioară a corpului, trece de la coapsa stângă oblic spre talie, se înfășoară în jurul brațului stâng și cade în cascadă de-a lungul corpului. În mâna stângă ține un corn al abundenței cu suprafața striată, iar în dreapta, după poziția brațului întors spre corp și cavitatea din palmă, pare să fi ținut cârma.

L. Marinescu în: *Colocviu Viena* 381 nr. 2 fig. 2-3; eadem în: *Colocviu Freiburg* 280 nr. 133 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 77 nr. 133 pl. III.

Statueta are o serie de analogii, mai ales în ceea ce privește modul de dispunere al mantalei la Trier³⁶¹, Wels³⁶², Viel Evreux³⁶³, Kassel³⁶⁴, în Muzeul Arheologic din Verona³⁶⁵ și în Muzeul Borély din

³⁶⁰ Fleischer, *Österreich* 91-92 nr. 109 a pl. 59; 93 nr. 112 pl. 59 și 91 nr. 109 pl. 59.

³⁶¹ Menzel, *Trier* 31.

³⁶² Fleischer, *Osterreich* 90-91 nr. 108 pl. 58.

³⁶³ Boucher, *Èvreux* 40 nr. 9. Zeița este reprezentată ținând patera și considerată a fi Abundantia.

³⁶⁴ Höckmann, *Kassel* 32 nr. 63 pl. 19 datează piesa în sec. III p. Chr.

³⁶⁵ Franzoni, *Verona* 99 nr. 78.

Marsilia³⁶⁶. Deși cu modius pe cap, o Fortuna de la Villa Gărdossi, lângă Buie (Istria) se aseamănă cu Fortuna de la Micia³⁶⁷. Corn al abundenței cu striaiuni ca o tablă de șah are o Fortuna cu polos pe cap de la Amsterdam³⁶⁸.

A doua jumătate a sec. II p. Chr.

125 Abundantia.

Planșa 64.

MR-Caracal. Inv. 6767. LD: ROMULA (Reșca, jud. Olt). I 5,3 cm. Statueta are suprafața corodată, starea de conservare mediocră. Turnare plină. Patină cenușie?

Abundantia este îmbrăcată cu chiton și himation, care acopere spatele și partea inferioară a corpului în față. Marginea de sus a mantalei pornește oblic de la coapsa dreaptă spre șoldul stâng, înfășurându-se, apoi, pe brațul stâng. Are greutatea corpului pe piciorul drept, stângul fiind puțin îndoit dn genunchi și dus în față. Părul ondulat este strâns în coc la ceafă. Pe cap poartă o diademă în formă de semilună. În mâna dreaptă, depărtată de corp, ține patera, iar în stânga, sprijinit de umăr, cornul abundenței.

C.C. Petolescu - St. Chițu, RMM 3, 1967, 62 nr. 8 fig. 14-15; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 280 nr. 134 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 77 nr. 134.

Piesa este analoagă cu una de la Volubilis³⁶⁹.

Sec. II-III.

126 Fortuna.

Planșa 65.

KHM-Viena Inv. VII/285. LD: APULUM (Alba Iulia Partoș). Piesa a fost descoperită în anul 1819. I. statuetei împreună cu soclul 17 cm; I. statuetei 14,9 cm. Starea de conservare bună. Lipsește atributul din mâna dreaptă. Turnată gol. Patină verde oliv.

Fortuna cu chiton și himation are greutatea corpului pe piciorul stâng, dreptul fiind îndoit, dus în spate și ușor lateral. Ține capul aplecat spre umărul drept. Are ochii adânci, pupila incizată, nas lung și subțire, gura mică și frumos conturată, gropiță în bărbie. Părul pieptenat în ondule lejere, cu cărare la mijloc, acopere urechile și se strânge în coc la ceafă. Pe cap poartă o diademă în formă de semilună. Două șuvițe cârlionțate cad pe umeri. Este îmbrăcată cu un chiton lung până la pământ, care alunecă pe brațul drept, lăsând umărul gol. Sub haină se văd sânii mici și rotunzi. Are himation prins pe umărul stâng, care acopere spatele și face un rulou de falduri în față, la marginea de sus. Un fascicol de falduri trece de la coapsa dreaptă în dreptul taliei și cade peste încheietura mâinii stângi. Brațul drept alunecă pe lângă corp. Cu mâna dreaptă, care are arătătorul în jos ținea, probabil, cârma. În mâna stângă, sprijinit de umăr, ține cornul abundenței cu fructe și două spice, din care ies două frunze? ascuțite. Cornul este decorat cu spirale incizate.

Miclea - Florescu, *Tezaurul transilvane* nr. 47; Miclea - Florescu, *Daco-romanii* I 77 nr. 94 fig. 94 datează piesa în sec. II p. Chr.; K. Gschwantler în: *Cat. Wien* 165 nr. 305 fig. 328 o datează în epoca imperială mijlocie și crede că după bastonașul de

³⁶⁶ Oggiano-Bitar, *Bouches du Rhône* 80 nr. 140-141. Ambele figurine au polos pe cap.

³⁶⁷ Cassola - Guida, *Trieste* 89 nr. 72. Piesa este datată în sec. I p. Chr.

³⁶⁸ Gulik, *Amsterdam* 37 nr. 75 pl. XII.

³⁶⁹ Boube-Piccot, *Maroc*, I, 218-219 nr. 239 pl. 169-170.

fier de la spate a servit ca decor unui obiect (car sau mobilă); L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 280 nr. 131 = *Sargetia*, XXI-XXIV 1988 = 1991, 76 nr. 131.

Piesa este analoagă cu una descoperită într-o villa romană de la Vilauba (Gerona)³⁷⁰.

Epocă antonină

Statuetele Fortunei din Dacia se împart în două tipuri:

I. Fortuna-Isis cu diademă și polos pe cap, chiton și himation, cornul abundenței în stânga și cârma în dreapta. De remarcat este modul de reprezentare al tunicii, care alunecă de pe umărul drept, lasându-l gol și mantaua cu falduri ca un tiv la partea de sus (nr. 121-122);

II. Fortuna cu diademă în formă de semilună, tunică și manta, cornul abundenței în stânga, cârma în dreapta (nr. 123-126).

După modul de drapare al veșmintelor Fortuna de la Apulum (nr. 125) se apropie mai mult de tipul Fortuna-Isis cu polos³⁷¹.

La baza tipurilor iconografice ale zeiței Fortuna stau modele elenistice, judecând după faptul că ea apare contaminată cu Isis și după modul în care sunt înfățișate veșmintele. Tipurile sunt eclecticice și doar atributele permit identificarea cu Fortuna, altminteri, după diademă în formă de semilună și după faptul că poartă chiton și himation, ar putea să fie tot așa de bine vorba despre Iunona, Abundantia, Concordia. A. Kaufmann-Heinimann³⁷² arată că Fortuna s-a bucurat de o apreciere deosebită în Italia și provincii în epoca republicană și imperială și că datorită *modius*-ului de pe cap a fost adeseori identificată cu Isis. A. Leibundgut³⁷³ arată că maniera de drapare se întâlnește la Kore Albani.

127 Victoria

Plansa 66.

M-D.Tr. Severin. Inv. II 524. LD: Cătunele de Motru, jud. Mehedinți. I. 7,7 cm. Suprafața corodată, lipsă brațul drept. Turnare plină. Brațele turnate separat. Patină brună.

Victoria înfățișată în momentul în care se lasă din zbor. Are aripile mari desfăcute orizontal. Penajul este redat prin incizii fine, realizate după turnare. Poartă părul pieptenat cu *krobylos* pe creștet și este îmbrăcată cu un peplos, încins mai sus de mijloc, care face falduri bogate de la brâu în jos, încercând prin unduirea lor să sugereze mișcarea. În mâna stângă ține o ramură de palmier, grosolan redată, cu frunze incizate după turnare.

Al. Bărcăcilă, Arhivele Olteniei XIII 1934, 90 sq nr. 11 fig. 31; D. Tudor, *Drobeta* (1965) fig. 30; Miclea - Florescu, *Daco-romanii* I 110 nr.338 fig.338; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 280 nr. 137 = *Sargetia* XXI-XXIV 1988-1991, 77 nr. 137, pl. II fig. 137 inversată.

Victoria de la Cătunele după poziția picioarelor, stângul în față și dreptul tras înapoi și cu talpa ridicată nu este exclus să fi stat pe un glob. În ceea ce privește coafura se pare că forma se răspândește în Gallia în primul sfert al sec. II p. Ch.³⁷⁴.

³⁷⁰ *Cat. Madrid* 1990, 231 nr. 127.

³⁷¹ Pentru acestea din urmă s-a folosit și denumirea Isis-Fortuna. Vezi: Leibundgut, *Westschweiz* 61-63; J. Champeaux, *Fortuna. Le culte de Fortuna à Rome et dans le monde romain* (1982)

³⁷² *Augst*, 73.

³⁷³ *Westschweiz*, 62.

³⁷⁴ Vezi: J. J. Hatt, *RAE* XII 1961, 137. Acest tip de coafură reia unul cunoscut încă din sec.IV a. Ch. Vezi: Cl. Rolley, în *Mâlain-Mediolanum, Expoziție Dijon*, 1979, 33.

Victoria cu ramură de palmier este un tip frecvent întâlnit în repertoriul bronzurilor romane. Apropiate de piesa din Dacia prin coafură și faldurile veșmântului sunt două Victorii de la Carnuntum³⁷⁵. Tipologic sunt de menționat următoarele analogii ale piesei de la Cătunele:

1. Victoria. Paris. Coll. Dutuit. Inv. 44. J. Petit, *Bronzes antiques de la Collection Dutuit* (1980) 86 nr. 80. (I.14 cm)
2. Victoria. Proveniență necunoscută. Köln, RGM. Inv. 27, 119; *RRhein*, 218, C 86. (I.15,6 cm).
3. Victoria. Italica (Sevilla). Madrid, Muzeul Arheologic Național. Inv. 32.637. *Cat. Madrid* 245 nr. 154. Piesa este datată în sec. I p. Chr. (I. 22,5 cm).
4. Victoria de la Schwarzenacker-Säulenkeller. Kolling, *Schwarzenacker* 22-23, fig. 26, pl. 11-14 datează piesa la sfârșitul sec. II p. Chr. (I.21 cm).
5. Victoria de la Augst. Colecție particulară E. Frey-Kaiseraugst. Kaufmann-Heinimann, *Augst* 76 nr. 76 pl. 83. (I.7,1 cm).
6. Victoria de la Viminacium. Muzeul Național Belgrad. Inv. 2727 Veličković, *Belgrad* 161 nr. 88 (I. 5,9 cm).
7. Victoria de la Autun. Lebel - Boucher, *Autun* 67 nr. 104. (I. 4,9 cm).
8. Victoria. Paris. Bibliothèque Nationale. Babelon - Blanchet, *Bibl.Nat.* 293 nr. 679.
9. Victoria de la Siebeneich. Bozen. Muzeul Orașului. Walde-Psenner, *Südtirol*, 51-55 nr. 16. (I. 7,7 cm).
10. Victoria. Marsilia, Muzeul Borély. Oggiano-Bitar, *Bouches du Rhône*, 111 nr. 229.

Printre cele mai târzii reprezentări ale Victoriei se numără cele din sanctuarul dolichenian de la Adony, datat ultimul sfert al sec. II - Gordian III³⁷⁶.

Sfârșitul sec. II-începutul sec. III.

128. Victoria

MR-Caracal. Inv. 7944. LD: ROMULA (Reșca, jud. Olt). I 11 cm. Starea de conservare precară. Aripile rupte la jumătate, lipsă o parte din antebrațul drept și antebrațul stâng de la cot. Turnată plin. Patină cenușie?

Victorie în zbor, cu picioarele pe glob.

Petolescu, *Religiile* nr.240; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 280 nr. 138 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 77 nr. 138.

Sec. II-III p. Chr.

129. Victoria

Planșa 66.

MO-Craiova. Inv. I 7432. LD: Răcari, jud. Dolj. I. 8,7 cm. Lipsă sfera pe care stătea Victoria. Aripa stângă ruptă? Turnare plină. Aurie după curățire.

³⁷⁵ Fleischer, *Österreich* 100

³⁷⁶ S. Banki în: *Colocviu Lyon* 14-14 fig. 4-6.

Victoria cu peplos încins mai sus de mijloc, cu părul ridicat și pieptenat cu un *krobylos* ca un evantai, aripa dreaptă întinsă, ține în mâna dreaptă întinsă un obiect lunguiet, neidentificabil și în stânga, pe lângă corp, o ramură?

Bărbulescu, *Culte* 163, nr. 5; Pop, *Bronzuri* 340, nr. 4.

Sec.II-III.

Dintre bronzurile care o reprezintă pe Victoria descoperite la nordul Dunării cea mai celebră piesă este o aplică de car, motiv pentru care nu figurează în lucrarea de față. Piesa a intrat în literatura de specialitate sub denumirea "Diana de la Sarmizegetusa", tipul iconografic fiind confundat cu cel al Dianei-Luna³⁷⁷. Imaginea a fost interpretată corect ca reprezentând o Victorie de F. D'Andria³⁷⁸.

Statuetele de bronz reprezentând-o pe Victoria descoperite în Dacia fac parte din tipul Victoria, îmbrăcată cu peplos, ținând o ramură de măslin și o cunună, stând pe globul terestru. Până acum nu este atestat tipul cu cornul abundenței, precum o Victoria de la Avenches³⁷⁹ sau cu clipeus deasupra capului, precum binecunoscuta Victoria de la Augst³⁸⁰. De asemenea lipsește tipul Victoria cu diademă ca o statueta din Colecția Bellori în Muzeul de Antichități din Berlin³⁸¹.

Originea tipului trebuie căutată în epoca elenistică. Prototipul pare să fi fost creat pentru a fi ținut în mână de Zeus Nikephoros, așa cum apare pe monedele lui Antiochos VIII Grypos din Siria, bătute la Antiochia între 121-96 a. Chr. Pentru a sărbători victoria de la Actium Augustus a adus în anul 19 a. Chr. o statuie de la Tarentum pentru a fi expusă în Curia Iulia. Ideea de a reprezenta Victoria pe glob din epoca elenistică a devenit un motiv popular în epoca imperială timpurie fiind reprezentat pe monede, geme sau opaițe și, firească, regăsindu-se în repertoriul bronzurilor³⁸².

130 Libera? sau menadă?

Planșa 67.

MNITr Cluj-Napoca. Inv. 4235. LD Ilișua, jud. Bistrița-Năsăud în castrul roman. I. 16,8 cm. Starea de conservare mediocră, lipsă picioarele de la genunchi în jos și atribute. Turnare plină. Patină cenușiu-verzuie.

Libera? cu corp athletic, sâni proeminenți și rotunzi, cu corpul ușor arcuit. Greutatea lui cade pe piciorul drept, se observă șoldul drept proeminent. piciorul stâng adus în față. Are fața aproape patrată cu ochii mari, incrustați cu pastă albă, nasul lung și drept, gura senzuală cu buza superioară arcuită. Părul bogat este pieptenat cu cărare la mijloc acoperind urechile și este strâns în coc la ceafă. Pe creștet are două frunze late și o floare la mijloc, iar în dreptul urechilor ciorchine de strugure. Poartă o draperie cu un capăt pe umărul drept, care acoperă o parte din spate, sânul drept și abdomenul, lăsând nudă partea stângă a corpului până la coapsă. Draperia face falduri ovale, lăsând liber piciorul drept. Brațul drept este ridicat în unghi, iar stângul este lăsat în jos pe lângă corp. Capul este mai îngrijit lucrat decât corpul. În mâna dreaptă ținea probabil tirsul, iar în stânga cantharos-ul din care a mai rămas doar toarta.

³⁷⁷ H. Daicoviciu în: *Omagiu lui Constantin Daicoviciu* (1960), 131-139.

³⁷⁸ ArchCl 14, 1972, 338-340. Vezi și D. Alicu în: *Colocviu Viena* 397 fig. 4.

³⁷⁹ Leibundgut, *Avenches* 46-48 nr. 30 pl. 32-34.

³⁸⁰ Kaufmann-Heinimann, *Augst* 73-75 nr. 75 pl. 77-83.

³⁸¹ P. Bloch, *Bronzen von der Antike zur Gegenwart. Eine Ausstellung der Stiftung Preussischer Kulturbesitz Berlin aus den Beständen ihrer Staatlichen Museen* (1983) = *Cat. Berlin*. 1988, 237 nr. 12.

³⁸² Vezi: T. Hölscher, *Victoria Romana* (1967); E. Simon, *Die Götter der Römer* (1990) 244 sq iar pentru originea tipului: LIMC VI 1 s.v. Nike 850-904 (Al. Goulaki-Voutira); Comstock - Vermeule, *Boston* 88.

K. Torma, Az Erdélyi Múzeum Egylet III 57-58 pl. IX; C. Pop, ActaMN X 1973, 596 sq fig. 2; *Civiltà* F57 (C. Pop): Miclea - Florescu, *Daco-romanii* I, 101 nr. 255 fig.255; L. Marinescu, în: *Colocviu Freiburg* 279 nr. 102 = Sargetia XXI-XXIV 1988-1991, 75 nr. 102 crede că piesa o reprezintă pe Libera; Manfrini-Aragno, *Bacchus* 1987 54-55 fig.15, crede că piesa îl reprezintă pe Bacchus și că este produsul unei officine locale.

Este adevărat că statueta se abate de la canoane, corpul athletic nu se potrivește cu capul, iar veșmântul nu este prins cu o fibulă pe umărul drept, ci capătul se petrece peste umăr, tot așa cum este adevărat că există reprezentări ale lui Bacchus cu trăsături efeminate³⁸³. Am optat pentru identificarea reprezentării cu o Libera sau o menadă fiindcă sânii sunt de femeie, chiar dacă corpul este athletic, ochii mari cu incrustații dau un aspect extatic figurii și fiindcă corpul este înfășurat într-o draperie.

Sfârșitul sec. II - începutul sec. III

131 Centaur

Planșa 67.

Muzeul Național Maghiar-Budapesta. Inv. 62.21.1. LD: ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA (Sarmizegetusa, jud. Hunedoara). I. 30 cm; L. 36 cm. Starea de conservare precară. Lipsă capul, brațul drept, picioarele anterioare, piciorul posterior drept și o parte din piciorul stâng. Piesa a avut patru sau cinci defecte de turnare, parțial acoperite prin aurire. Bronz aurit. Turnare goală.

“Künstlerisch gesehen ist der kentaure wohlproportioniert, sowohl was das Menschen- als auch den Tierleib betrifft. Die Männerrgestalt stellt einen nicht mehr ganz jungen Mann kräftiger Muskulatur in der Tradition des phidiasischen Stils...Der kentaure ist als Rundstatue gedacht und nicht als ein für Schauseite komponiertes Kunstwerk. Auf dem Pferdörper sind Falte, Muskulatur und durch die Haut durchschneidenden Adern weich, fein und minuziös modelliert. Winzige Details, wie die Falten an den verstümmelten Oberschenkeln und die Schmhare, lassen auf eine ganz feine Ausarbeitung der Behaarung des fehlenden Kopfes, Schweifes und Schwänzchens wie auch der Hufe schliessen. Es ist nur zu bedauern, dass der Kopf und der in der gehaltene Gegenstand- höchstwahrscheinlich ein Baumstamm- nicht erhalten sind”.(E.Thomas, in:*Colocviu Viena* 354-355).

AÉ, VI 1886, 92 ; Alicu - Pop - Wollmann, *Mon.Sarmizegetusa* 121 nr.273 pl.CXXI; E. Thomas, în: *Colocviu Viena* 353-356 datează piesa în epoca elenistică târzie.

De la Ulpia Traiana Sarmizegetusa provin și alte bronzuri aurite, cu caracter decorativ³⁸⁴.

Sec.I p.Chr.

³⁸³ Vezi de pildă o aplică de la Mursa care îl înfățișează pe Bacchus cu trăsături efeminate și nebrida care este prinsă pe umărul stâng și lasă sânul rotund și destul de prominent gol la Tadin, *Pannonie* 91-92 nr. 97 care o consideră import din Italia și o datează în sec. I sau II p. Chr.

³⁸⁴ D. Alicu in *Colocviu Viena* 396-399.

132 Jupiter Dolichenus

Plansa 68.

MNIR-București. Inv. 16737. Piesa a fost transferată de la MNA. LD: Desa, jud. Dolj. I. 16,5 cm. Starea de conservare mediocră, lipsă laba piciorului drept, piciorul stâng și atributul din mâna dreaptă. Turnare plină. Patină verde închis.

Zeul cu bonetă frigiană are păr buclat care îi incadrează fața, mustață și barbă scurtă. Poartă armură. Detaliile tunicii și ale armurii sunt cizelate după turnare. Partea inferioară a armurii de tip *cuirasse musclée* se termină cu două rânduri de *pteryges*. Primul rând constă din lambrechinuri mici, rotunjite la partea inferioară și dedesubt lambrechinuri patrulate care ajung până la nivelul genunchilor, decorate cu rânduri orizontale de mici puncte incizate. Sub armură se observă partea inferioară și mânecile tunicii. Apărătorile de umăr sunt incizate ca și *cingulum*, tipic pentru ofițerii romani, redat sub forma unor linii paralele oblice. Zeul este reprezentat în mișcare cu mâna dreaptă, în care ținea toporul bipen, ridicată, iar în stânga, îndepărtată de corp, ținea mănunchiul de fulgere.

V. Pârvan, *Analele Academiei Române* 36, 1913, 26-27 nr. 30 pl. IX/1 = AA 1913, 391 nr. 30 fig. 20; S. Sanie, ANRW II 18.2, 1190 sq pl. III/3; D. Tudor, *Olenia romană* ed. a 3-a (1968), 393-394; Berciu - Petolescu, *Cultes* 37 nr. 22 pl. XIV; Al. Popa - I Berciu, *Le culte de Jupiter Dolichenus dans la Dacie Romaine* (1978) 20 nr.18 pl.VI; Hörig - Schwertheim, *CCID* 117 nr. 176 pl. III/3, L. Marinescu, *Cercetări arheologice. Muzeul Național IX* 1992, 105 și 108 nr.1; R. Thomas, *KJb* 28, 1995, 605 nr.5.

O statueta a lui Jupiter Dolichenus s-a găsit în castrul de la Bonn³⁸⁵.

Sfârșitul sec. II-primele două decenii ale sec. III.

133 Jupiter Dolichenus

Plansa 68.

MNITr-Cluj-Napoca. Inv. 4236. LD: Ilișua, jud. Bistrița-Năsăud. I. 15,5 cm. Starea de conservare mediocră, lipsă partea inferioară și atributele. Turnare goală. Patină verde închis.

Jupiter Dolichenus, cu păr buclat și bonetă frigiană pe cap, îmbrăcat cu armură, tip *cuirasse musclée* ridică brațul drept în unghi, iar stângul îl întinde înainte. Boneta frigiană, cu un moș ascuțit, are în față, pe creștet o cunună din 7 proeminențe folioforme și la mijloc, între două frunze, o sferă.

K. Torma, *Az Erdélyi Múzeum-Egyetl Évkönyvei* III 1864-1865, 58 nr. 1b pl. X (interpretat greșit ca Mars); G. Finály, *ArchÉrt* XIX 1899, 297-299; nr. II fig. 2; *Civiltà* 220 F 108; D. Isac, *ActaMN* VIII 1971, 571-576; Al. Popa - I Berciu, *Le culte de Jupiter Dolichenus dans la Dacie Romaine* (1978) 23 sq nr.21; S. Sanie, ANRW II 18.2, 1186 pl. II/1; Miclea - Florescu, *Daco-romanii* I 101 nr.261 fig.261; Gramatopol, *DacAnt* 181-182; Bărbulescu, *Interferențe* 100; Hörig-Schwertheim, *CCID* 93 nr.133 pl. XXIX; L. Marinescu, *Cercetări Arheologice. Muzeul Național IX* 1992, 105 sq și 108 nr. 2 fig.2; *CatCluj* 12, 28 nr. 5o (A. Isac); R. Thomas, *KJb* 28, 1995, 605 nr.6.

Cea mai bună analogie a statuetei ca aspect și gestică provine de la Mauer an der Uri³⁸⁶ unde zeul este reprezentat în picioare pe taur. Din repertoriul statuetelor reprezentându-l pe Jupiter Dolichenus din

³⁸⁵ Menzel, *Bonn* 3 nr. 5 pl. 2 arată că în general sanctuarele lui Jupiter Dolichenus s-au construit pe limes nu în interior, excepție fac cele de la Mainz și Wiesbaden, și că zeul are mănunchiul de fulgere și toporul bipen.

Dacia trebuie eliminată una de la Gherla³⁸⁷ care în realitate îl reprezintă pe Mars (nr. 10). În schimb de la Sucidava ar proveni o statueta reprezentându-l pe Jupiter Dolichenus³⁸⁸.

Sfârșitul sec. II-primele decenii ale sec. III.

134 Men

Planșa 69.

Odinioară la M-D.Tr. Severin. LD: DROBETA (Drobeta-Turnu Severin) în castrul roman. I. 14,5 cm. Starea de conservare bună. Lipsă mâna stângă și atributul din mâna dreaptă. Turnare goală.

Men, cu greutatea corpului pe piciorul drept, ține piciorul stâng, îndoit din genunchi pe capul taurului, ridică brațul drept lateral, în unghi până la nivelul frunții, iar stângul îndoit din cot îl întinde înainte. Are ochii mari migdalați, nasul și gura fine, trăsături de eféb, păr ondulat. Poartă chiton dublu, încins mai sus de mijloc și un himation fixat pe umărul drept cu o fibulă rotundă. Mantaua trece peste umărul stâng făcând falduri curbe pe piept și atârnă la spate, acoperindu-l în întregime până la nivelul genunchilor. Pe cap poartă o bonetă frigiană cu moț. Spatele este mult mai sumar modelat decât fața. Părul atârnă pe umeri și peste el trece o bandă de metal orizontală care se fixează pe umeri.

Al. Bărcăcilă, Arhivele Olteniei XIII 71-73, 1934, 101-102, fig. 46 a-b; D. Tudor, *Drobetu* fig. 4; idem, *Oltenia romană*, ed. a 3-a (1968) 397 fig. 110/1, 391; M. J. Vermaseren, *CIMRM* II, 2160; I. Berciu - C.C. Petolescu, *Cultes*, 41-42, nr. 28 pl. 18 identifică personajul cu Mithras, dar se întreabă dacă nu poate fi vorba și despre un dadofor, *LIMC* VI, 1, 466, 63 (=Mithras 231) personajul este identificat corect cu Men "Die Haltung und der Aufbau sprechen zweifelfrei für Men" (R. Vollkomer).

Există două piese asemănătoare, una la Paris³⁸⁹ și alta la Columbia Univ. of Missouri³⁹⁰.

A doua jumătate a sec. II-începutul sec. III.

135 Dadophor (Cautopates)

Planșa 69.

M-D.Tr. Severin. Inv. II 803. LD: DROBETA. Piesa a făcut parte din Colecția Capșa. I. 12,5 cm. Statuetă acefală Turnare plină. Patină verde.

Cautopates, cu tunică până la genunchi, încălțat cu papuci, se sprijină pe o făclie întoarsă.

Inedită.

Sec.III p.Chr.

³⁸⁶ R. Noll, *Das Inventar des Dolichenusheiligtum von Mauer an der Url (Noricum)* RLÖ30 (Wien1980). Vezi și Germania 60, 1982, 636-641; Hörig - Schwertheim, *CCID* pl. II fig. 3; K. Gschwantler, *Cat. Wien* 221 fig. 223.

³⁸⁷ S. Sanie în: ANRW II 18.2, tabel 1 nr. 5. Vezi și Hörig- Schwertheim, *CCID*, 97-98 nr. 139.

³⁸⁸ O. Toropu - C. Tătulea, *Sucidava* (1987) 166 semnalează existența piesei.

³⁸⁹ Babelon - Blanchet, *Bibl. Nat.*, 287 nr. 669.

³⁹⁰ Salzman - Lane 368 nr. 25 pl. 70 datează piesa în sec. II-III p. Chr.

MO-Craiova. Inv. 13727. LD: ROMULA (Reșca, jud. Dolj). I. 29,5 cm. Starea de conservare mediocră, lipsesc brațele și tronul, iar piciorul drept este deteriorat. Turnare goală. Patină cenușie.

Sarapis, cu înfățișare de om bătrân, este reprezentat șezând pe tron. Are ochi mari, inițial cu incrustații, păr bogat în ondule ample care îi incadrează fața. Mustața în formă de volute se unește cu barba abundentă, formată din trei rânduri de bucle. Pe cap poartă *calathos*, decorat cu trei ramuri de măslin a cinci frunze incizate. Este îmbrăcat cu un chiton lung până la pământ, cu mâneci scurte și deasupra cu un himation, care acopere partea anterioară a corpului, o parte din spate și cu un capăt pe umărul stâng. Faldurile în V ale veșmântului sunt ample și naturale. În picioare poartă sandale din barete care lasă călcâiul și vârfurile degetelor libere. După poziția umerilor se pare că ținea brațul drept în jos, iar brațul stâng în sus. Nu putem ști dacă își odihnea mâna dreaptă pe capul cerberului de la picioare sau dacă ținea o phială. Probabil că ținea în stânga sceptorul.

C.C. Petolescu, SCIV 23, 1972, 1, 80-81 nr. 2 fig. 2; Berciu - C.C. Petolescu, *Cultes* 31 nr. 13 pl. VIII; L. Țeposu-Marinescu, Cercetări arheologice. Muzeul Național IX 1993, 106 pl. II fig. 3; G.J.F. Katter-Sibbes, *Preliminary catalogue of Sarapis Monuments*, EPRO 36, (1973) 177 nr. 894.

Atributele lui Sarapis de la Romula pot fi reconstituite prin comparație cu o statueta care se găsește la Paris³⁹¹. Un cap de statueta a lui Sarapis asemănător, cu *calathos*-ul decorat cu o frunză, ochii incrustați, aceeași formă a buclelor se află la o piesă de la Baltimore³⁹². Aceeși formă a capului are și un Sarapis-Hercule de la Kabul³⁹³.

Arhetipul pentru statuetele de bronz ale lui Sarapis tronând pare să-l fi constituit statuia de lemn care decora templul din Alexandria, realizată de Bryaxis și care a fost de multe ori reprodusă la scară mai mică, după cum o dovedește și o statueta de la Paramythia din British Museum, datată în sec. III a. Chr.³⁹⁴.

A doua jumătate a sec. II p. Ch.

137 Osiris

Planșa 70.

M-D.Tr-Severin. Inv. II 81. LD: ROMULA (Reșca, jud. Olt). I. 10,1 cm. Suprafața corodată. Turnare plină. Piesă tratată chimic, după curățire s-a pierdut patina inițială.

Statuetă plată, Osiris ca mumie, cu barbă, atef pe cap și *uraeus*. Ține mâinile încrucișate pe piept, în dreapta biciul (*nekhakha*) și în stânga sceptorul (*heka*) cu crosa întoarsă către față.

C. Moisil, BCMI IV 1911, 140 ("zeu purtând bonetă frigiană"); Miclea - Florescu, *Duco-romanii* I, 114 nr. 378 fig. 378; L. Țeposu-Marinescu, Cercetări arheologice. Muzeul Național IX 1993, 106 nr. 5 fig. 5.

Sec. II-III.

³⁹¹ Babelon - Blanchet, *Bibl. Nat.* 13 nr. 29, W. Hornbostel, *Sarapis. Studien zur Überlieferungsgeschichte der Erscheinungsformen und Wandlungen der Gestalt eines Gottes*, EPRO, (1973) 211 nr. 4 datează piesa înainte de Hadrian.

³⁹² Hill, *Baltimore* 13 nr. 21 pl. 9. Vezi și un cap de porfir a lui Sarapis de la Oxford, Ashmolean Museum, datat în epoca antoniniană.

³⁹³ H. Kunckel, *Alba Regia XXI*, 1984, 21 pl. VI/1 datează statueta la începutul sec. II p. Chr.

³⁹⁴ Vezi Walters, *Brit Mus.* pl. 771; J. Swaddling în: *Colocviu Lausanne* 103 pl. 51, 5; Kaufmann-Heinimann, *Götter* 310-311 GF 116 fig. 277 Pentru iconografia lui Serapis vezi și: W. Hornbostel, *Sarapis* (1973); idem în: *Hommages à Maarten Vermaseren*, II, (1978), 501-518; H. Malaise, *Latomus* 34, 1975, 383-391; V. Tran Tram Thin în: ANRW II, 17.3, 1713-1722; M. Floriani Squarciapino, *I culti orientali ad Ostia*, (1962), LIMC, VII 1, 666-692 s.v. Sarapis (G. Clerc - J. Leclant).

Muzeul Sft. Gheorghe. Inv. 16022. LD: Valea Seacă, jud. Covasna. I. 12 cm. Turnare plină. Patină cenușie.

Zeul în chip de mumie, cu barba ascuțită și atef, ține brațele încrucișate pe piept, în dreapta biciul și în stânga bastonul curb. Poartă coroana Egiptului de Sus cu pene de struț. Pinten pentru fixare la partea inferioară.

Z: Szekelyi, *Apulum IX* 1971, 137; Miclea - Florescu, *Duco-romunii I* 102 nr. 271 fig.271; L. Țeposu-Marinescu, *Cercetări arheologice. Muzeul Național IX* 1993, 106 nr. 4 fig. 4 (fotografia greșită, reprezintă un Osiris cu loc de proveniență necunoscut din MB-Timișoara).

Sec. II-III.

În afara statuetelor descrise mai sus există în România alte două statuetे similare, cu loc de proveniență necunoscut și despre care nu avem temeі să credem că ar fi fost descoperite în România. Este vorba despre o statueta inedită din Colecția Pongrats aflată în Muzeul Banatului din Timișoara și de o alta din Muzeul Unirii Alba Iulia³⁹⁵

Statuetele din Dacia reprezentându-l pe Osiris sunt suspecte din punctul de vedere al locului lor de descoperire. Astfel statueta de la Valea Seacă (nr 138) a fost descoperită în pământ, dar într-un strat fără alte urme arheologice, iar statueta de la Romula (nr. 137) provine dintr-o colecție particulară-Istrati-Capșa care s-a format în principal cu piese descoperite la Romula, dar în ceea ce privește statueta lui Osiris nu avem certitudinea că provine de acolo.

Statuetele care îl înfățișează pe Osiris ca mumie sunt destul de frecvente în imperiul roman. Dintre analogii amintim:

1. Osiris de la Augst. Basel, Muzeul Etnografic. Inv. III 22. Kaufmann-Heinimann, *Augst*, 48 sq nr. 44 pl. 44 și 45 datează piesa în epoca ptolemaică. (I.23 cm).

2. Osiris din salinele de la Montmorot. Lons-le-Saunier. Lebel, *Launs-le-Saunier*, 14 nr. 8 pl. VIII fig.8. (I.10,1 cm).

3. Osiris de la Venlo. Nijmegen, Rijksmuseum G.M. Kam.

A. N. Zadoks-Josephus Jitta, W.J. T. Peters, A. M. Witteveen, *Description of the Collections in the Rijksmuseum G. M. Kam at Nijmegen, VII. The figural Bronzes* (1973), 78-79 nr. 131. (I. 7,9 cm).

4.-5. Osiris de la Obertraun. Fleischer, *Osterreich*, 108 nr. 136 pl. 73 datează piesa în sec. V-II a. Ch. și 109 nr. 137 pl. 74, piesă datată după G. Roeder în epoca ptolemaică.

6. Osiris de la Oderzo. Treviso, Muzeul Arheologic. Inv. 397. Galliazzo, *Treviso*, 95-96 nr. 17. (I. 7,5 cm).

7. Osiris. Palermo Muzeul Național. C. A. Di Stefano, *Palermo* nr. 39 fig. 39 pl. 39. (I.19,2 cm).

8. Osiris. Paris Muzeul Carnavalet. Inv. AM 1028. I: 5,8 cm. J. Bonnet et al., *Collections du Musée Carnavalet. Les bronzes antiques* (1989).(I. 5,8 cm).

9. Osiris de la Orpierre (Hautes Alpes). Statuetă pierdută. Bouchér - Perdu - Feugère, *Lyon*, 131 nr. 740. Statueta prevăzută cu un cui pentru fixare. (I.13,5 cm).

10.-12. Osiris de la Arles. Arles, Muzeul Arheologic. Oggiano-Bitar, *Bouches du Rhône* 142-143 nr. 342-344.(I.16,4 cm; 8,4 cm; 5,5 cm).

³⁹⁵ Al. Popa, *Latomus XXIV*, 1963, 562-563.

Este interesant de reținut faptul că o serie de statuete ale lui Osiris provin din ocne de sare ca Montmorot, Obertraun, Orpierre³⁹⁶ și că nici una dintre ele nu s-a găsit împreună cu alte piese care atestă cultele egiptene în epoca romană³⁹⁷. Din punctul nostru de vedere ele nu pot fi considerate dovezi ale răspândirii cultelor egiptene, ci corespund mai curând gustului romanilor pentru antichități egiptene³⁹⁸. Trebuie avut în vedere și faptul că deși tratate în întreaga literatură de specialitate ca statuete, datorită pintenului de fixare, prezent la cele mai multe exemplare, pot fi considerate piese utilitare, mânere de cuțit, de pildă³⁹⁹.

III. OAMENI.

139 Copil

Plansa 71.

MITr-Cluj-Napoca. Inv. 4227. LD: Sânmartinu de Câmpie, jud. Mureș. I 8 cm. Lipsă antebrațul drept. Turnare plină. Patină brună.

Sugar nud, cu obrazii bucălați, grăsuț. Stă întins, sprijinindu-se pe brațul stâng, cu piciorul drept întins pe jumătate și piciorul stâng îndoit.

C. Pop, ActaMN, XVII 1980, 99-113; L. Marinescu în: *Colocviu Nijmegen* 291 nr. 1a fig. 1a.

Statueta este analoagă cu una de la Gurina⁴⁰⁰ și alta din Muzeul din Palermo⁴⁰¹.

Sec. II p. Chr.

140 Hermafrodit

Plansa 71.

MJ-Caransebeș. Inv. 9613. LD: BERZOBIS (Berzovia, jud. Caraș-Severin) în castrul de lemn al legiunii a IV-a Flavia Felix. I. 12,5 cm. Statueta este bine păstrată. Turnare plină. Patină verzuie.

³⁹⁶ Vezi R. Turcan în: ANRW 18.1 pl. VII, 11.

³⁹⁷ Nu numai în Dacia condițiile de descoperire ale acestor statuete sunt incerte, Vezi L. Bricault, *Revue du Nord* LXXIV, 1992, 179-183, care publică două statuete cu condiții nesigure de descoperire și arată că în jurul lui Pas-en-Artois, între Somme și Pas-de-Calais pe o întindere de 45 km s-au găsit 8 statuete ale lui Osiris; S. Petar, *Vjesnik Dalmatinski* LXI, 1959, 94-110 nr. 6-9, 11-16 pl. XI-XII publică mai multe statuete ale lui Osiris cu indicația "lieu du trouvaille: probablement ou vraisemblablement Salona" și nr. 12-16 pl. XIV provenind din Dalmatia centrală, colecție privată. Piesele sunt datate în sec. I-III p. Chr. Vezi și LIMC VII 1, 107-116 s.v. Osiris (G. Clerc J. Leclant) unde se arată că iconografia lui Osiris nu pare să fi fost realmente elenizată, invers de divinitățile din cercul isiac (109) și că micile bornzuri reprezentându-l pe Osiris sunt importuri din Egipt, altele ar putea să fie imitații locale sau chiar falsuri moderne (109).

³⁹⁸ Z. Szekelyi, *Apulum* IX 1971, 136-137 crede că statueta lui Osiris pledează pentru existența cultelor egiptene în Dacia. Vezi L. Vidman, ANRW II 18.2 (1989) 1011 care vorbește despre caracterul simbolic al reprezentărilor de acest tip. Diferența între statuetele lui Osiris de epocă romană și cele din epoca ptolemeică este evidentă. Vezi o statueta din epoca ptolemeică târzie în British Museum la P. T. Craddock - A. Giunlia-Mair, în: *Colocviu Nijmegen* 138 fig. 1. Fleischer, *Osterreich* 11 este și el de părere că aceste statuete nu sunt o dovadă a răspândirii cultelor egiptene, ci documentează popularitatea modei alexandrine în artă.

³⁹⁹ G. Grimm, *Die Zeugnisse ägyptischer Religion und Kunstelemente im römischen Deutschland* EPRO 12 s(1969) 162-164, 181, 230 publică statuete ale lui Osiris din Germania. El crede că nu este explicată încă utilizarea lor și că întrebuințarea lor cultică nu poate fi a priori negată.

⁴⁰⁰ Fleischer, *Osterreich* 172 nr. 236 pl. 118 băiatul de la Gurina.

⁴⁰¹ Di Stefano, *Palermo* 67 nr. 110 crede că arhetipul este elenistic.

Personaj nud, cu trăsăturile feței efeminate, ține capul întors spre dreapta, ușor aplecat spre spate și privind deasupra umărului într-o oglindă dublă (*Klappenspiegel*) pe care o ține în mâna dreaptă. Părul bogat, cu cărare la mijloc, formează un rulou pe frunte, este prins la ceafă cu capătul unui turban care îi acopere creștetul capului. O meșă lungă, pe care o prinde cu mâna stângă, iese din turban și atârna pe umăr. Greutatea corpului cade pe piciorul drept întins, în timp ce stângul, ușor îndoit din genunchi, rămâne în spate. Are sânii rotunzi și proeminenți. În regiunea inghinală se observă părul pubian. Phallus-ul nu se mai păstrează. Brațul drept alunecă pe lângă corp.

G. Téglas, AE XVII 1897, 31 nr. 2 consideră că statueta reprezintă un hermafrodit; C. Pop - P. Bona - R. Petrovsky, ActaMN XIX.1982, 307-310 cred că personajul ține în mâna dreaptă o piatră ponce și îl identifică cu un *punicatus*; L. Marinescu în: *Colocviu Nijmegen*, 291 nr. 1b fig. 1b revine la identificarea personajului cu un hermafrodit, dar nu observă turbanul de pe creștetul capului; eadem în: *Mélanges en l'honneur de Tran Tam Tinh* (1994) 567-571 menționează turbanul de pe capul personajului.

Statueta are trei analogii apropiate:

1. Hermafrodit, Paris. Bibliothèque Nationale. W. Hornbostel în: *Antidoron Jürgen Thime* (1983) 108 nota 13 c fig. 5-6 = LIMC V 1, 272, 12a;
2. Hermafrodit. British Museum. Toynbee, *Art in Roman Britain* (1964), 118; Hornbostel, *op.cit.*, 108 nota 13 d fig. 7-8 = LIMC, V, 1, 272, 12 c; Pitts, *Cattuvelauni* 82 nr. 149 pl. 26 îl identifică cu un atlet?
3. Hermafrodit. Hamburg, Muzeul de Arte Decorative. Hornbostel, *op. cit.*, 101 sqq fig. 1-4 = LIMC, V 1, 272, 12.

Prima jumătate a sec. I p. Chr.

141 Călăreț

Planșa 71.

MI-Mediaș.Inv. 6005. LD: Târnava, jud. Sibiu. I. 8 cm. Suprafața corodată, lipsă mâna dreaptă și antebrațul stâng. Turnare plină. Patină cenușie.

Personaj masculin, care după poziția picioarelor îndepărtate trebuie să fi fost un călăreț. Poartă tunică, cuirasă, cu zalele rediate prin cercuri incizate, hlamidă fluturândă și este încălțat cu botine. Ține brațul drept ridicat, iar stângul îl întinde în față. Are trăsături schematice. Părul scurt îi încadrează fața.

I. Blăjan - V. Moga, ActaMN XIV 1977, 195-199; L. Marinescu în: *Colocviu Nijmegen* 292 nr. 2a fig. 2a.

O analogie a statuetei provine din Bulgaria de la Druhomar, statueta fiind înscrisă în rândul reprezentărilor cavalerului trac⁴⁰².

Sec. II-III.

142 Călăreț

Planșa 71.

MITr-Cluj-Napoca. Inv. IN 2195. LD: Sânpetru de Câmpie, jud. Mureș. I. 11,5 cm. Starea de conservare mediocră, lipsă ambele mâini și laba piciorului stâng, genunchiul stâng deteriorat. Turnare plină. Patină cenușie.

⁴⁰² Ognenova-Marinova, *Sofia* 47 nr. 48 fig. 48.

Personaj masculin, imberb, cu trăsături regulate și părul în rulou care incadrează fața, strâns la ceafă. Poartă o hlamidă fixată pe umărul stâng, care traversează pieptul și face un brâu lat în jurul taliei, spre care privește. După poziția picioarelor îndepărtate și îndoite din genunchi pare să fie un călăreț.

C. Pop, ActaMN XVII 1980, 111 nr.8 m și 112 fig. 13; L. Marinescu în: *Colocviu Nijmegen* 292 nr. 2b fig. 2b.

Piesa este analoagă cu una de la Tigring (Austria)⁴⁰³ și se apropie de statuete elenistice. Poziția picioarelor se aseamănă cu a unui călăreț de la Herculaneum, care l-ar reprezenta pe Alexandru cel Mare, după un model creat de Lyssip⁴⁰⁴.

Sec. II-III.

143 Luptător

Planșa 72.

M-Deva. Inv.1175. LD: ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA (Sarmizegetusa, jud. Hunedoara). I. 8 cm., lipsă brațul stâng din umăr. Turnare plină. Patină brună.

Bărbat tânăr nud, în mișcare, brațul drept întins. Greutatea corpului cade pe piciorul drept îndoit în timp ce stângul este dus în spate. Are trăsături ferme, bine conturate și părul bogat, cu bucle în spirală care îi incadrează fața și este strâns într-un rulou lat la ceafă. Intoarce capul spre stânga, privind peste umărul stâng

C. Pop, Sargetia IX 1972, 70 fig. 7; H. Daicovicu în: *Colocviu Lausanne* 108; RR 247 G 98 = *Civiltă* 240 G 61 (L. Teposu-David); A. Rusu, Sargetia XIV 1979, 175 nr. 9 pl. II/3a-b; Alicu - Pop - Wollmann, *Mon. Sarmizegetusa* 143 nr. 370, pl. CXXXVII cred că statueta reprezintă un atlet; Gramatopol, *DacAnt* 185; L. Marinescu în: *Colocviu Nijmegen* 292 nr. 3a fig. 3a.

Statueta reprezintă mai degrabă un luptător decât un atlet. Personajul ținea, probabil, în mâna dreaptă un pumnal sau o spadă și în stânga scutul. Poziția corpului o amintește pe aceea a lui Achille de pe un sarcofag attic de la Luvru⁴⁰⁵ și ar permite, la rigoare, identificarea personajului cu un erou grec, Achille sau Ajax. Frizura este asemănător cu a atleților din grupul statuar Pankration de la München, datat în sec. I p. Ch⁴⁰⁶ și este identică cu a unui luptător de la Trento⁴⁰⁷.

Prima jumătate a sec. II p. Chr.

144 Soldat

Planșa 73.

Odinioară în MA-Sarmizegetusa. Inv. 890. LD ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA (Sarmizegetusa, jud. Hunedoara). I. 11,4 cm. Starea de conservare bună. Turnare plină. Patină cenușie.

Soldat roman cu coif pe cap, tunică și sagum, *calcei*, în mișcare ca și când s-ar cățăra la un asalt. Ridică brațul stâng, iar dreptul îl ține lângă talie, cu mânerul unui *gladius* în mână.

⁴⁰³ Fleischer, *Österreich* 141 sq nr. 189 pl. 11-103.

⁴⁰⁴ G. Calcani în: *Colocviu Vienu*, 265-269.

⁴⁰⁵ LIMC, I, 143.

⁴⁰⁶ J. Ebert, *Olympia von den Anfängen bis zu Coubertin* (1980) fig.140. Vezi și Christian Landes, *Le stade romain et ses spectacles* (1994) 201-232 nr. 31-57.

⁴⁰⁷ Walde-Psenner, *Trento* 120 nr. 101 crede că piesa poate să fie datată în sec. I p. Chr.

A. Rusu - E. Nemeş - C. Pop, *Sargetia* XI-XII 1974-1975, 103-104 fig. 3a-b; H. Daicoviciu în: *Colocviu Lausanne* 108 pl. 62/16 a-b; Alicu - Pop - Wollmann, *Mon.Sarmizegetusa* 143 nr. 369 pl. CXXVIII; Miclea - Florescu, *Daco-romanii* I 67 nr.35 fig.35; Gramatopol, *DacAnt* 18; L. Marinescu în: *Colocviu Nijmegen* 293 nr. 3b fig. 3b.

Statueta poate fi comparată din punctul de vedere al iconografiei cu o piesă din Muzeul Național de Artă Romană din Merida și cu o aplică dela Tiermes, în Muzeul Arheologic Național din Madrid⁴⁰⁸.

Epoca severilor?

145 Tânăr

Planșa 73.

MITr-Cluj-Napoca. Inv. II 1149. LD: POROLISSUM (Moigrad, jud. Sălaj). I. 6,8 cm. Lipsă antebrațul stâng, mâna dreaptă și partea inferioară a picioarelor. Turnare plină. Patină cenușie.

Tânăr imberb, cu trăsăturile feței frumoase, părul în rului incadrează fața acoperind urechile are capul ușor întors spre stânga. Poartă o manta cu un colț pe umărul stâng, cazând de-a lungul corpului și alunecând pe genunchiul stâng. Ține brațul drept pe lângă corp și ridică brațul stâng.

C. Pop, *ActaMN* XVII 1980, 109-110 nr. 8 fig. 12; L. Marinescu în: *Colocviu Nijmegen*, 295 nr. 4b fig. 4b.

Prima jumătate a sec. II p. Chr.

146 Tânăr (Perseu?)

Planșa 73.

Odinioară în MB-Timișoara. LD: TIBISCUM (Jupa, jud. Caraș-Severin) în grădina casei cu nr. 2 din Jupa, sat aparținând de orașul Caransebeș. I. 7 cm. Starea de conservare precară, lipsesc antebrațul drept și picioarele, cel drept de la coapsă și cel stâng de la genunchi. Suprafața piesei corodată. Turnare plină. Patină cenușie.

Tânăr nud, cu capul înclinat spre dreapta, are corp athletic cu greutatea pe piciorul drept. Capul frumos, cu frunte înaltă, ochii mari, nasul drept, gâtul puternic. Are păr scurt buclat strâns cu o bandă care se observă mai bine la ceafă și după urechi. Corpul bine proporționat are puși în evidență mușchii pectorali, sternul, pliul inghinal și coloana vertebrală. Brațul drept, rupt acum de la cot, cădea pe lângă corp, în timp ce brațul stâng este îndoit și dus la spate cu pumnul strâns. O hlamidă făcută sul, fixată, poate la origine cu o fibulă, pe umărul stâng atârnă de-a lungul brațului stâng și se înfășoară în jurul antebrațului și încheietura mâinii stângi. Areolele mamare și irisul incizat aveau la origine incrustații din alt material.

C. Pop - D. Benea, *ActaMN* XVIII 1981, 461-463 cred că hlamida de pe umărul efebului ar putea indica fie pe Apollo, fie, mai degrabă, pe Mercurius, dar în nici un caz figura unui atlet; L. Marinescu în: *Colocviu Nijmegen* 292 nr. 3a, fig. 3a.

Personajul, fără atribute și accesorii, este greu de identificat. Un indiciu pentru identificare îl poate constitui doar modul în care se înfășoară veșmântul pe brațul stâng dus la spate și cu pumnul strâns.

---

⁴⁰⁸ *Cat. Madrid* 200 nr.68-69.

Aceste amănunte ne îndreaptă oarecum spre Perseu⁴⁰⁹. Dar indiferent cine ar fi tânărul, forma corpului și frizura sunt în manieră polycletiană⁴¹⁰

Mijlocul sec. II p. Chr.

147 Femeie tânără

Planșa 74.

M-D. Tr. Severin. Inv. II 213. LD: ROMULA (Reșca, jud. Olt). I. 13,7 cm. Statueta este bine conservată, doar fața are ușoare deteriorări. Turnare goală. Patină verde.

Femeie tânără, cu capul foarte ușor înclinat spre dreapta, are fața delicată, cu ochi migdalați, nas lung și drept, buze frumos arcuite, gura întredeschisă. Părul buclat incadrează fața și este strâns în coc la ceafă. Pe cap pare să aibe o bonetă. Este îmbrăcată cu chiton lung până la pământ, care lasă să se vadă doar vârful piciorului stâng, deasupra poartă himation. Finețea și transparența veșmântului se observă la sânul drept, rotund și proeminent, în jurul căruia sunt mici falduri. Mantaua acopere spatele până mai jos de fese, face un sul de pliuri la partea superioară acoperind umărul drept și alunecând de pe cel stâng, acopere brațul drept cu mâna sprijinită de șold, trece în față făcând un mănunchi de falduri oblice pe piept și ovale pe abdomen, apoi peste brațul stâng și se înfășoară pe antebraț, un capăt atârând în jos. În mâna dreaptă dusă la piept ține un clopoțel sau o floare în formă de clopoțel.

Tudor, *MIR* I 30 nr. 164; *RR* 242 G 74 = *Civiltà* 235-236 G 39 (R. Florescu).

O statueta asemănătoare, dar fără atributul din mâna dreaptă este reprodusă de S. Reinach⁴¹¹ cu mențiunea că face parte din Colecția Istrati la București. Cele mai multe piese din Colecția Istrati se află la Muzeul Regiunii Porților de Fier de la Drobeta-Turnu Severin unde se păstrează statueta de bronz. Să fie una și aceeași piesă? Statueta pare să fie transpunerea în bronz a unei figurine de teracotă poziția brațului stâng acoperit de draperie se găsește la statuete de tip Tanagra⁴¹² și Myrina⁴¹³ Braț înfășurat în manta și sprijinit de șold are și o ofrantă de la Arezo⁴¹⁴.

A doua jumătate a sec. II începutul sec. III p. Chr.

⁴⁰⁹ Draperie înfășurată în jurul brațului stâng, cu un colț pe umărul stâng și brațul dus la spate, dar cu capul spre stânga și o altă frizură are un Perseu din bronz datat 550 a. Chr. Vezi: K.A. Neugebauer, *Jb. Berliner Museen* 62, 1941, 2, fig. 2. Aceeași poziție a brațului stâng, numai cu veșmânt mai amplu la spate are un tânăr de la Köln, socotit de J. Bracker ca reprezentându-l pe Perseu. Vezi: St. Ritter, *KJb* 27, 1994, 377-379 nr. 44 fig. 112-114 iar pentru tipurile lui Perseu în general *LIMC* VII 1, 347-348 (Linda Jones Roccos).

⁴¹⁰ Vezi P. Zanker, *Klassizistische Statuen* (1974); A. Leibundgut în: *Polyclet* 667-668 nr. 208.

⁴¹¹ *RépStat* IV (1913) 410 nr. 9.

⁴¹² Fr. Winter, *Die Typen der figürlichen Terrakotten* 2 (1903), o piesă de la British Museum și o alta la Athena, 22 nr. 2 și 8.

⁴¹³ *Ibidem*, o piesă păstrată la Istanbul. 26, nr. 8.

⁴¹⁴ H. Kunckel, *Der römische Genius*, *RM Erg.* - H 20 (1974) Z 1 F III 25 pl. 54.

148 Taurul Apis

Planșa 75.

MIA-Zalău. Inv. CC 6/1972. LD: POROLISSUM (Moigrad, jud. Sălaj) terasa palestrelor, descoperire întâmplătoare. I 17 cm; L. 20 cm. Piesa se păstrează fragmentar, doar partea anterioară a corpului, cu picioarele din față rupte mai sus de genunchi. Lipsește de asemenea cornul drept și urechea dreaptă. Defecțiuni de turnare la baza gâtului și la piciorul stâng. Statueta este turnată gol. Patină verde.

Capul animalului este întors spre dreapta, cornul stâng este ascuțit și întors spre interior. Ochiul stâng este mai bine păstrat, cu globul ocular mare, sprincenele și genele marcate. Nările sunt adânci și mari, botul prelung. Are cârlionți pe cap și în jurul coarnelor, iar pe frunte șuvițele sunt dispuse în formă de rozetă. Animalul are ceafa groasă. Pe grumaz se observă mai multe cute paralele realizate prin cizelare. Animalul este în mișcare, cu piciorul drept din față îndoit și stângul întins.

Al. Matei ActaMP I 1977, 147-150; C. Pop - Al. Matei, ActaMP II 1978, 80 nr. 9

pl. VII datează piesa în sec. II p. Chr.

Cu toate că reprezentarea nu are detaliile specifice lui Apis, cum ar fi cornul lunii sau discul solar în frunte credem totuși că rozeta de pe frunte permite încadrarea ei în rândul celor care înfățișează divinitatea de origine egipteană.

O piesă asemănătoare provine din Iarariul vilei de la Scafati, aproape de Pompei, distrusă la erupția Vezuviului⁴¹⁵ și o alta de la Menglon⁴¹⁶. Cutele adânci de pe grumaz se regăsesc la o statueta din Walters Art Gallery de la Baltimore⁴¹⁷.

Prima jumătate a sec. II p. Chr.

149 Taur

Planșa 75.

MITr-Cluj-Napoca. Inv. 4226. LD NAPOCA (Cluj-Napoca). I. 5,7 cm; L. 6,8 cm. Starea de conservare bună, ușoare deteriorări ale labelor. Statueta este turnată gol. Patină verde închis.

Taur în mișcare, cu capul întors spre dreapta și piciorul drept din față ridicat. Are corpul puternic, îndesat, cu cârlionți pe frunte, botul mare întredeschis. Deasupra nărilor adânci se observă o bandă orizontală. O alta verticală separă cârlionții de partea netedă a pielii de pe cap, ca și când ar fi un căpăstru. Ochii mari sunt conturați printr-o incizie adâncă în formă de spirală. Coarnele ascuțite sunt întoarse spre interior. Pe grumaz pielea face cute adânci paralele. Coada lungă este încârligată pe crupă.

Civiltà 219 F 103 (C. Pop); N. Gudea, SCIVA 25, 1974, 3, 447 fig. 2.

Piese asemănătoare se găsesc în Muzeul din Bonn⁴¹⁸, la Liebighaus Frankfurt⁴¹⁹ în Muzeul din Innsbruck⁴²⁰ în Belgia⁴²¹. Aceeași mișcare și aceeași formă migdalată a ochilor are un taur tricornis

⁴¹⁵ *Master Br.* 289 nr. 283. Pentru acest tip de taur vezi și Borell, *Heidelberg* 101-102 nr. 107 pl. 43.

⁴¹⁶ Rolland, *Haute Provence* 122-123.

⁴¹⁷ Hill, *Baltimore* 112 nr. 253 pl. 51.

⁴¹⁸ Menzel, *Bonn* 79 nr. 129 pl. 80; idem, *Speyer* 20 crede că statuetele reprezentând tauri sunt piese votive.

⁴¹⁹ Bol, *Liebighaus* 154-155 nr. 73.

păstrat în Muzeul Departamental de Antichități de la Rouen⁴²². La rigoare ar putea fi vorba despre un taur dolichenian, spre care ne îndreaptă benzile în formă de căpăstru și vigoarea corpului⁴²³.

Sec. II p. Chr.

150 Taur

Planșa 75.

Proprietatea medicului Aurel Potra din Huedin, jud. Cluj. LD: Bologa, jud. Cluj, castrul roman, *retentura*. I.4,5 cm; L.7,5 cm. Starea de conservare mediocră, picioarele, cu excepția celui anterior drept, sunt rupte. Turnare plină. Patină cenușie.

Taur în mișcare, cu piciorul anterior drept ridicat, iar piciorul drept din spate împins înaintea celui stâng. Animalul viguros, cu capul ușor întors spre stânga, are două coarne mici și ascuțite, cu un orificiu între ele. Ochii sunt incizați, pavilioanele urechilor rotunde, botul cubic. Pe ceafă, ca și pe grumaz, se observă cutele pielii. Coada este ridicată în formă de inel, cu capătul rupt.

N. Gudea, SCIVA 25, 1974, 3, 445-447 observă gaura de pe frunte dar afirmă "nu putem preciza scopul pentru care a fost făcută"; Al. Matei, ActaMP, I 1977, 148 nota 7 afirmă că "statueta descoperită la Bologa ni se pare mai degrabă un taur legat de cultul lui Jupiter Dolichenus, decât o reprezentare a lui Apis".

Orificiul dintre coarne, forma botului și a cozii, permit incadrarea statuetei în rândul divinităților gallice, fiind vorba despre: Tarvos Trigaranus. Prezența acestei piese în castrul de la Bologa poate fi pusă în legătură cu trupa cantonată aici *cohors I Aelia Gaesatorum*, atestată într- diplomă militară din Dacia în anul 133⁴²⁴. Aceasta ar fi cea mai estică descoperire și ar infirma teza lui S. Banki după care cea mai estică descoperire ar fi cea de la Wells (Austria)⁴²⁵. Dintre analogii amintim:

1. Taur. Antikenmuseum Berlin. *Cat. Berlin*, 1988, 243, vitrina 18, 5 nr. 15 datat în epoca imperială după un prototip elenistic. (I. 6,6 cm).
  2. Taur de la Moudon VD, BHM Berna. Inv. 16186. Leibundgut, *Westschweiz* 77 nr. 68 pl. 105. (L. 6 cm).
  3. Taur tricornut de la Augst. Muzeul Roman Augst. Inv. 1972.4703. Kaufmann-Heinimann, *Neufunde*, 55 nr. 49 pl. 51 citează o serie de analogii. (I. 9,2 cm).
  4. Taur de la Wels. Muzeul din Wels. Fleischer, *Österreich* 182-183 nr. 256 pl. 126. (I. 5,8 cm).
  5. Taur. Muzeul Lyon. Inv. L 70. Boucher, *Lyon*, 175 nr. 300. (I. 8,4 cm).
  6. Taur Muzeul Lyon. Inv. L 64. Boucher, *Lyon*, 174 nr. 306 (I. 5,4 cm).
  7. Taur de la Industria. Muzeul de Antichități Torino. *Cat. Bologna*, 308-309 nr. 434 pl. CXV, 233. Piesa este datată sfârșitul sec. I-II p. Chr. (I. 22 cm).
  8. Taur de la Autun. Lebel - Boucher, *Autun* 108 nr. 232. (I. 6 cm).
  9. Taur. de la Mandeuire. Lebel, *Montbéliard* 25 nr. 29.
- Sfârșitul sec. I-prima jumătate a sec. II p. Chr.

⁴²⁰ Walde-Psenner, *Innsbruck* 215-216 nr. 82 datează piesa la sfârșitul sec. II-începutul sec. III p. Chr.

⁴²¹ Faider-Feytmans, *Buvai* 80-81 nr. 141 pl. XXXI.

⁴²² Esperandieu-Rolland, *Seine Maritime* 65 nr. 132 pl. XL.

⁴²³ Vezi un model de "taur dolichenian" de la Maur an der Url la Fleischer, *Osterreich* 34-36 nr. 18 și 19 pl. 10-12.

⁴²⁴ LI. Russu în: *Actes du XI Congrès International d'Etudes sur les Frontières romaines*, Mamaia 1972 (1974), 219-220 cu întreaga bibliografie.

⁴²⁵ *Colocviu Viena* 346.

151 Boul Apis

M-D.Tr. Severin. Inv. II 218. Piesa a făcut parte din Colecția Capșa. LD: ROMULA (Reșca, jud. Olt). I. 5,2 cm. Starea de conservare bună, doar capetele coarnelor ușor deteriorate. Turnare plină. Patină cenușie.

Boul Apis, cu corp subțire, picioare lungi pășind cu piciorul drept în față. Coada este lipită de crupă. Botul destul de ascuțit, cu urechile ca două frunze. Intre coarnele verticale înalte are un disc.

Statueta face corp comun cu o platbandă din bronz care îi servește drept soclu.

I. Miclea - R. Florescu, *Daco-romanii I*, 144 nr. 382 fig.382 cred că piesa reprezintă pe vaca Hator.

Statueta reprezintă un bou Apis în stil egiptizant.

Sec. II p. Chr.

Denumirea "Taurul Apis" folosită în literatura de specialitate nu se pare mai adecvată pentru reprezentările de epocă romană, decât cea de "Boul Apis", întrucât animalul puternic și nervos din repertoriul iconografic al artei romane, este diferit de cel zvelt, cu picioare lungi și coarne înalte, așa cum este înfățișat în arta egipteană.

Încă A. Furtwängler⁴²⁶ a arătat că reprezentările de tauri având la ceafă un orificiu pentru fixarea semilunei sau discului solar sunt ale lui Apis, tip iconografic care s-a desăvârșit în epoca imperială timpurie⁴²⁷. Pe lângă reprezentările certe ale taurului Apis în repertoriul bronzurilor romane apare și un taur tricorn, identificat cu divinitatea celtică *Tarvos Trigaranus*⁴²⁸, denumit adeseori "taurul gallic". O reprezentare de excepție de acest tip o constituie capul de mărime naturală descoperit în forumul de la Martigny și păstrat în Muzeul Sion⁴²⁹. Referindu-se la ambele tipuri A.Kaufmann-Heinimann⁴³⁰ constată că în ciuda conținutului religios diferit pentru reprezentarea lor s-au folosit aceleași modele. Acest fapt poate să explice unele confuzii, cum ar fi includerea reprezentărilor taurului gallic în aceeași categorie cu taurul Apis⁴³¹.

Statuetele din Dacia s-ar putea înscrie în 4 tipuri diferite:

1. Taurul Apis (nr. 148);
2. Taurul "gallic" ?(nr. 150)
3. Taurul dolichenian? (nr. 149)
4. Boul Apis (nr. 151).

Conform izvoarelor antice cultul lui Apis este atestat în Egipt încă din mileniul III a. Chr. și continuă până în epoca imperială romană. Pentru tipul iconografic răspândit în arta romană prototipurile sunt de origine elenistică⁴³².

⁴²⁶ *Kleine Schriften* 2, 1913, 361-369; 372-373; 386-390.

⁴²⁷ *Vezi: Grimm, Zeugnisse* 214 sqq.

⁴²⁸ *Vezi RE IV, A, c. 2455-2457 (Heichelheim); Kaufmann-Heinimann, Augst 88.*

⁴²⁹ *Leibundgut, Westschweiz* 142 nr. 189 pl. 175-178.

⁴³⁰ *Neufunde* 55.

⁴³¹ Așa face S. Banki în: *Colocviu Viena*, ca și o tipologie neconvingătoare a reprezentărilor lui Apis și N. Gudea, *SCIIVA* 25, 1974, 3, 445-447.

⁴³² G. J. Kater-Sibbes - M. J. Vermaseren, *Apis II. Monuments from Outside Egypt*, EPRO (1975).

M-D.Tr. Severin. Inv.II 230. LD ROMULA (Reșca, jud. Olt). I 4,4 cm. Piesa a făcut parte din Colecția Maria Istrati-Capșa Starea de conservare bună. Turnare plină. Patină cenușie.

Cal la pas, cu corpul vânos, capul întors spre dreapta, ochi mari incizați. Ridică piciorul drept. Copitele sunt marcate printr-o linie îngroșată. Coama și coada stufoase sunt realizate prin incizii adânci.

Miclea - Florescu, *Daco-romanii* I, 114 nr. 384 fig.384 consideră piesa ornament de mobilier sau de car.

Piesa, analoagă cu una de la la Köln⁴³³, nu pare să fi fost element decorativ, ci statueta cu caracter zoomorf, confecționată în Dacia.

Sec. II-III.

153 Leu

Planșa 76.

MIA-Zalău. Inv. C.C. 1088/1983. LD: POROLISSUM (Moigrad, jud. Sălaj). I. 8,1 cm. Starea de conservare bună. Turnare goală. Patină cenușiu închis.

Animalul, reprezentat în picioare, cu capul întors spre dreapta și piciorul drept adus puțin în față, are botul deschis, cu înfățișarea unei fiare întăritate.

Cat. Cluj 29 nr. 66 (L.Bajusz).

Sec. II-III p. Chr.

154 Leu

Planșa 76.

MNITR-Cluj-Napoca. Inv. I 1909. LD: Transilvania. I. 2,5 cm. Starea de conservare bună. Turnare plină. Patină cenușiu închisă.

Mică figurină înfățișând un leu întăritat cu botul deschis, vârful cozii lungi curbat în sus. Picioarele anterioare și posterioare sunt lipite două câte două, departajarea acestor elemente anatomice fiind făcută cu incizii abia vizibile.

C. Pop, *ActaMN* XX 1983, 467 nr. A/I 1 fig. 1.

Creație a unei oficine locale, superficial realizată, suprafața piesei are detaliile anatomice în mare parte șterse. Dintre analogii sunt de amintit o piesă de la Essert-sous-Champvent⁴³⁴ și Angleur⁴³⁵

Sec. II-III

155 Câine.

MR-Caracal. F.inv. LD: ROMULA (Reșca, jud. Olt). I. 4,3 cm. Picioarele anterioare, gleznele picioarelor posterioare și coada lipsesc. Turnare plină. Patină cenușie închisă.

⁴³³ Ritter, *KJb* 27, 1944, 385-387

⁴³⁴ Kaufmann-Heinimann, *Neufunde* nr. 50 pl. 52-53

⁴³⁵ Reinach, *Rép.Stat.* II 2 (1898), 718 nr. 5; 719 nr. 3.

Câine, cu capul ridicat vertical, într-o poziție puțin obișnuită.

C. Tătulea, *Romula/Malva* 107 fig. 33/3.

Printre figurinele înfățișând canine provenite din lumea romană pot fi amintite piesele de la Augst⁴³⁶, Trier⁴³⁷ și Carnuntum⁴³⁸.

Sec. II-III p. Chr.

156 Țap

Planșa 76.

MJ-Bistrița Inv. 18240. LD: Ilișua, jud. Bistrița-Năsăud. Descoperit cu prilejul săpăturilor în castrul roman. I. 5 cm. Cornul drept și piciorul stâng anterior distruse. Turnare plină. Patină cenușie închisă.

Țap în poziție de repaus. Animalul are capul proporționat, coarnele lungi, lăsate spre spate, în torsadă, botul mic, barbișon masiv. Perii blănii lungi, sugerați prin caneluri ondulate, adânci.

Miles 42, 84 nr. 258 (C. Gaiu).

Produs de import. bune asemănări prezintă cu animale similare: două exemplare la Köln⁴³⁹, Rouen și unul păstrat în Colecția Dupuy⁴⁴⁰.

Sec. II-III p. Chr.

157 Țap

Planșa 76.

MNITr-Cluj-Napoca. F inv. LD: NAPOCA (Cluj-Napoca). Descoperit cu prilejul săpăturilor din Piața Unirii. I. 4,8 cm. Cornul drept rupt. Turnare plină. Patină brună.

Țap surprins în momentul săriturii. Capul este întors spre stânga, piciorul drept anterior pivotează, cel stâng anterior este îndoit, picioarele anterioare sunt paralele și ușor ridicate, coada scurtă este în sus. Elementele anatomice sunt foarte bine realizate: ochii mari, botul natural redat, perii blănii groase, împletite.

Pop, *Bronzuri* 356 nr.32.

Produs de import remarcabil, asemănător ca mișcare cu o statueta de la Berlin⁴⁴¹.

Sec. II p. Chr.

158 Mistreț

Planșa 77.

M-D. Tr.Severin. F. Inv. LD: ROMULA (Reșca, jud. Olt). I. 11 cm. Lipsește laba piciorului drept anterior. Turnare plină. Patină cenușie.

⁴³⁶ Kaufmann-Heinimann, *Neufunde* nr.52 pl.52

⁴³⁷ Menzel, *Trier* 45-46 nr. 95 pl. 45.

⁴³⁸ Fleischer, *Österreich* 185 nr. 261 pl. 128.

⁴³⁹ Ritter, *KJb* 27, 1994, 388-389.

⁴⁴⁰ Reinach, *Rép.Stat.* III (1904) 221 nr.8.

⁴⁴¹ Reinach, *Rép.Stat.* IV 1910, 509 nr.1.

Mistreț, sumar modelat, cu râțul lung și proeminent, coamă scurtă și țepii de pe piele indicați prin incizii orizontale.

D. Tudor, BCMI fasc. 85 nr. 165; Miclea - Florescu, *Duco-romanii* I, 114 nr. 381.

Sec. II-III.

Planșa 77.

159 Șoarece

MNU-Alba Iulia. Inv. R. 9122. LD: COLONIA AURELIA APULENSIS (Alba Iulia-Partoș), săpături arheologice L. 5,8 cm. Starea de conservare bună. Turnare plină. Patină gălbuie după curățire.

Șoarece, cu cap masiv, ochi mari, urechi masive, botul scurt, corpul tronconic, picioare mici, coada destul de scurtă, ține în gură un obiect circular aplatizat.

Cat. Cluj 13, 29-30 nr. 67 (V. Moga).

Creație autohtonă, lucrată destul de rudimentar, fără analogii printre bronzurile descoperite în Imperiu.

Sec. II-III.

160 Șoarece.

MIA-Zalău. F. Inv. Piesa a făcut parte din Colecția Wesselényi-Teleki. LD: POROLISSUM (Moigrad, jud. Sălaj). I. 2,7 cm. Starea de conservare bună. Turnare plină. Patină cenușiu închisă.

Șoarece stând pe etichete posterioare și mâncând un obiect neidentificabil, ținut cu etichete anterioare.

Gudea, *Porolissum* 723 nr. 8 pl. CCXLVIII/8.

Lucrare locală, având similitudini (în special poziția) cu o piesă de la Virunum⁴⁴² și cu una din Colecția Courtot⁴⁴³.

Sec. II-III.

161 Cerb

Odinioară în MB-Timișoara. LD: TIBISCUM (Jupa, jud. Caraș-Severin). I. 5,7 cm. Etichete posterioare și o parte din coarne lipsesc. Patină brună.

Cerb în alergare. Mișcarea animalului este viguroasă.

Pop, *Bronzuri* 356 nr.36.

Statueta, de factură locală, are o analogie destul de bună la Napoli⁴⁴⁴.

Sec. II-III p. Chr.

⁴⁴² Fleischer, *Österreich* 190 nr. 275 pl. 130/275.

⁴⁴³ Reinach, *Rép.Stat.* IV (1910) 546 nr.1.

⁴⁴⁴ Reinach, *Rép.Stat.* II 2 (1898) 755 nr.4.

MNITr-Cluj-Napoca. Inv. v. 41352. LD: NAPOCA (Cluj-Napoca), săpături arheologice str. Victor Deleu. I. 4,7 cm. Labele picioarelor lipsesc. Turnare plină. Patină brun închisă.

Berbec în poziție statică, cu capul ridicat, coarne răsucite proeminent, blana reprezentată prin șuvițe lungi, masive de păr. Coadă lungă atârnă.

Pop, *Bronzuri* 356 nr.34.

Statuetă de import cu bune analogii cu bronzurile de la Kaiseraugst⁴⁴⁵, Maroc⁴⁴⁶ și cu o figurină din fostul "Cabinet de Antichități" al lui Friederich Wilhelm von Brandenburg⁴⁴⁷. Posibil ca berbecul napocens să fie pus în legătură cu cultul lui Mercurius, cunoscut fiind faptul că animalul respectiv era favoritul acestui zeu.

Sec. II-III.

163 Maimuța.

MNITr-Cluj-Napoca. Inv. v. 43922. LD: Micăsasa, jud. Sibiu, săpături arheologice în centrul roman de olărie. I. 5,6 cm. Starea de conservare bună. Turnare plină. Patină brun închis.

Maimuță stând în poziție verticală, cu capul masiv, disproporționat față de restul corpului, ochii sugerați prin două orificii masive, labele anterioare aduse pe piept, picioare lungi și destul de subțiri.

I.Mitrofan, *Micăsasa* 9 nr. 39 pl. XI.

Deși lucrată destul de primitiv, imaginea este reală, designând o viețuitoare trăitoare pe stâncile Gibraltarului sau în zona maghrebiană. Produs categoric de import, fără analogii apropiate printre piesele din Imperiu, deși reprezentări de bronz cu maimuțe sunt cunoscute în arta romană, ca de exemplu: o figurină din Colecția Courtot⁴⁴⁸ și un pui de maimuță de la Köln⁴⁴⁹.

Sec. II-III

164 Bufniță

Planșa 78.

MO-Craiova. Inv. 6137/12194. LD: Hunia, jud. Dolj. Descoperire întâmplătoare. I 9,6 cm. Vârful aripilor și soclul sunt distruse Turnare goală. Patină cenușiu închisă.

Bufniță, în poziție de repaus, cu aripile lipite de corp. Capul, cu ochii rotunzi, ciocul ascuțit, corpul și penajul bogat, au o confecționare reușită.

G. Cantacuzino, *Dacia XII-XII 1945-1947*, 316 nr.2 fig.2; Tătulea, *Arta* fig.17.

Execuția artistică a piesei este superioară, pasărea fiind reprezentată într-o manieră realistă. Produs de import reușit. Eventual, statueta poate fi pusă în legătură cu cultul zeiței Minerva. Pentru statuetele

⁴⁴⁵ Kaufmann-Heinimann, *Neufunde* 57 sq nr. 53

⁴⁴⁶ Boube-Piccot, *Maroc*, I 237-239 nr. 277 pl. 193/2.

⁴⁴⁷ G. Heres în: Colocviu *Freiburg* fig. 10.

⁴⁴⁸ Reinach, *Rép.Stat.* IV 529 nr.1.

⁴⁴⁹ Ritter, *KJb* 27, 1994, 392-393.

reprezentând bufnițe descoperite în Imperiu se pot exemplifica următoarele piese: Athena⁴⁵⁰, Colecția Caylus⁴⁵¹ și în Muzeul din Lugo⁴⁵².

Sec. II p. Chr.

165 Vultur.

MIA-Zalău. Inv. CC 239/1958. LD: POROLISSUM (jud.Sălaj). Piesa a făcut parte din Colecția Wesselényi-Teleki. I. 6,3 cm. Picioarele și porțiunea dreaptă a jerbei de fulgere lipsesc. Turnare plină. Patină brun închis.

Aquila Iovis cu mănunchiul de fulgere plasat orizontal în cioc. Aripile sunt strânse, cu vârfurile încrucișate, penajul este fin, realizat prin incizii.

Gudea, *Porolissum* 724 nr.19 pl.CCXLVIII/19.

Lucrare locală, cu oarecare gust artistic.

Sec. II-III.

166 Vultur

Planșa 78.

MS-Orlea F.inv. LD: Orlea, jud. Olt. I. 6 cm. Capul, picioarele și vârfurile aripilor lipsesc. Turnare plină. Patină brun închis.

Vultur, cu gâtul curbat, aripile plasate orizontal și paralel, în poziție de odihnă. Penajul este sugerat prin incizii superficiale.

Pop, *Bronzuri* 354 nr.9.

Execuție locală, fără pretenții artistice.

Sec.II-III.

167 Vultur

Planșa 78.

MS-Orlea. F. inv. LD: Orlea, jud. Olt. I. 4 cm. Starea de conservare bună. Turnare plină. Patină cenușiu închis.

Pe un soclu mic rectangular o acvilă în picioare, cu aripile desfăcute. Ochii păsării răpitoare sunt exoftalmici, iar penele sunt neglijent executate, prin incizii.

Pop, *Bronzuri* 334 nr.10.

Lucrare locală, superficială.

Sec. II-III

---

⁴⁵⁰ Reinach, *Rép.Stat.* II 2, 772 nr.3.

⁴⁵¹ Ibidem 772 nr.2

⁴⁵² *Cat.Madrid* 199 nr.67.

M-D.Tr. Severin. Inv. II 7083. LD: DROBETA (Drobeta-Turnu Severin) în castru. I. 3,5 cm. Ciocul și piciorul stâng lipsesc. Turnare plină. Patină brună.

Vultur în poziție de odihnă cu aripile strânse și vârfurile încrucișate. Penajul este îngrijit lucrat, realizat prin incizii adânci.

Al. Bărcăcilă, *Drubeta* 31 fig. 53 a.

În Imperiu se cunosc multe piese de bronz similare descoperirilor din Dacia printre care cităm: statuetele de la Delphi⁴⁵³; Köln⁴⁵⁴; din colecțiile Caylus și Courtot⁴⁵⁵.

V. PIESE FRAGMENTARE

Piesele sunt fie resturile sculpturale ale figurinelor votive, fie elemente anatomice ale unor reprezentări antropomorfe neidentificabile sau imagini animaliere.

REPREZENTARI ANTROPOMORFE.

169 Capul zeiței Venus

Planșa 79.

MIA-Zalău. Inv. 1983 (CC 228/1958). LD: POROLISSUM (Moigrad, jud. Sălaj). I. 3,5 cm. Capul este turnat plin. Patină brun-verzuie.

Zeița cu fața ovală, ochii larg deschiși, cu irisul punctat, nasul drept, gura mică cu buze cărnoase are părul ondulat, strâns la spate într-un coc, gâtul subțire. Poartă pe cap o diademă încrustată, în formă de semilună, din argint, cu două protuberanțe laterale aurite.

C. Pop - Al. Matei, *ActaMP* II 1978, 78-79 nr. I, 3 pl. I/2; Miclea - Florescu, *Daco-romanii* I 94 nr. 206, 207 fig.206, 207 considerată eronat ca fiind o sculptură în fildeș; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 273, 278 nr. 52 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 65, 72 nr. 52; Gudea, *Porolissum* 721 nr. 7 pl. CCXLVII/7.

Sec.II p. Chr.

170 Picior al lui Mercurius

MI-Turda. Inv. 8535. LD: POTAISSA (Turda, jud. Cluj), cu prilejul săpăturilor întreprinse în *principia* castrului, camera k. I.8 cm. Fragmentul este turnat plin. Patină brună.

Fragmentul reprezintă piciorul stâng al unei statuete înfățișând pe Mercurius, încălțat cu o botină, cu glezna flancată de câte o aripioară.

⁴⁵³ Reinach, *Rép.Stat.* IV 531 nr.1

⁴⁵⁴ KJb 27, 1994, 393-394.

⁴⁵⁵ Reinach, *Rép.Stat.* II 2, 774 nr. 3 și *Rép.Stat.* IV 531 nr.5-6.

S. Cociș în *Colocviu Freiburg* 133 = AIIAC XXIX 1989, 350 nr. 26; L. Marinescu în *Colocviu Freiburg* 278 nr. 75 = Sargetia XXI-XXIV 1988-1991 65, 73 nr. 75; Bărbulescu, *Potaissa* 156.

Poziția piciorului statuetei din castrul de la Potaissa ar putea indica faptul că zeul comerțului a fost înfățișat șezând, așa cum se poate vedea figurina, de pildă, de la Berlin⁴⁵⁶ sau cea păstrată în Muzeul Borély din Marsilia⁴⁵⁷

Sec. III p. Chr.

171 Braț al lui Mercurius

Planșa 79.

MNU-Alba Iulia. F. inv. LD: COLONIA AURELIA APULENSIS (Alba Iulia – Partoș, săpături la edificiul cu monumentul din marmură a lui Apollo Salutaris, colțul estic al încăperii C. L.7,8 cm
Fragmentul este turnat plin. Patină verzuie închisă.

Fragmentul înfățișează brațul drept, cu *marsupium* ținut în mână, al zeului Mercurius. Punga cu bani are lateral și jos câte o umflătură.

Al. Popa - I. Berciu, *Apulum* XV 1977, 225 nr.10 fig.10; Gramatopol, *DaciaAnt* 180 (fragment greșit considerat a fi brațul unei statui mari a lui Mercurius), S. Cociș în: *Colocviu Freiburg* 133 = AIIAC XXIX 1989, 350 nr. 27; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 278 nr. 74 = Sargetia XVIII-XXIX 1988-1991 73 nr. 74; C. Pop, *Apulum* XXVII-XXX 1990-1993, 224 nr. 10.

Sec. II-III p. Chr.

172 Cap de zeitate

Turda. F. inv. LD: POTAISSA (Turda, jud. Cluj), săpături în castrul roman, “depozitul de amfore”. I. 3,5 cm. Capul este turnat plin. Patină brună.

Capul și gâtul unei statuete de copil, care după acel *cirrus*, purtat în creștetul capului, ar putea indica fie un Amor, fie un Iar. Figura, în genul unui *putto*, are ochii mari, nasul drept, obraji și gâtul plini, gura gingașă, cu buze subțiri, întredeschisă. Părul bogat are șuvițele de pe calotă despărțite printr-o cărare mediană și sugerate prin incizii subțiri. În părțile laterale ale capului se observă câte doi zuluți care acopăr pavilioanele urechilor. Moțul de pe creștet continuă cu o șuviță împletită.

Bărbulescu, *Potaissa* 162 pl. XVI1.

A doua jumătate a sec. I p. Chr.

173 Capul lui Hercules

Planșa 79.

MO-Craiova. Inv. I 7434. LD: Slăveni (jud. Olt), săpături în castru. I. 5 cm. Capul este turnat gol. Patină brun închisă.

⁴⁵⁶ Reinach, *Rép.Stat.* II 1, 168 nr. 3

⁴⁵⁷ Reinach, *Rép.Stat.* II 1, 170 nr.2.

Fața și gâtul personajului sunt masive. Ochii mari, cu irisul punctat, nasul lat, gura, cu buze cărnoase, este strânsă, bărbia rotunjită. Pe creștet poartă *exuvia leonis* de sub care ies buclele mici ale părului. Pielea de leu de pe cap are forma unei calote, iar perii sunt redați prin incizii mici și dese.

D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. 3-a (1968) 3398; M. Bărbulescu, *ActaMN XIV 1977*, 183 nr. 36; idem, *ActaMN XV 1978* fig.225; Tătulea, *Arta* 11.

Modul în care este redată blana de leu, cu inciziile drepte, scurte și dese, amintește de modul în care este redat părul lui Traianus Decius, capul de statuie de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa⁴⁵⁸.

Sec. III p. Chr.

174 Cap de zeitățe

Planșa 79.

MNITr-Cluj-Napoca. Inv. 5585. Piesa a făcut parte din Colecția Kemény József. LD: POTAISSA (Turda jud. Cluj) sau împrejurimi. I. 3,4 cm. Capul este turnat plin. Patină brun închisă.

Ornamentul floral, *corymbus*, de pe creștet, pot să indice că personajul feminin aparține unei participante la alaiul bacchic. Starea fragmentară a piesei nu permite identificarea cu Libera sau o baccantă. Personajul are fața ovală, ochii mari cu irisul marcat și adâncit, nasul obișnuit, gura cu buze cărnoase întredeschise. Părul ondulat este petrecut peste partea superioară a urechilor mari. Pe cap se observă cununa din iederă și frunză de viță.

C. Pop, *ActaMN VII 1970*, 155 nr. II 10 fig.2/3; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg 274, 279* nr. 103 = *Sargetia XXI-XXIV 1988-1991*, 66, 75 nr. 103.

Sec. II-III.

175 Bust a lui Sarapis

Planșa 79.

M-D.Tr. Severin. Inv. II 775. LD: DROBETA (Drobeta-Turnu Severin). I. 7,3 cm. Bustul este turnat plin. Patină brună.

Personaj vârstnic, cu barba bogată, frumos modelată, părul pieptenat în trei rânduri de "bucle libice", poartă pe cap un modius, decorat cu ramuri stilizate de măslin. Pe umărul stâng se zărește o porțiune din *himation*, în falduri care traversează diagonal pieptul, veșmânt așezat peste *chiton*, acesta fiind abia sugerat.

Gramatopol, *DacAnt* 182 pl. IX/3; Miclea - Florescu, *Daco-romanii I* 111 nr.352 fig.352 consideră eronat că este vorba despre un vas.

Sec. II p. Chr.

⁴⁵⁸ O. Floca, *Latomus* 24, 1965, 353-358 pl.34, 35; *RR* 248 G 103 pl.69; *Civiltà* 240 G 64 pl.51; M. Alexandrescu-Vianu, *JdI* 110, 1995, 330-332 nr.31 cu întreaga bibliografie.

176 Cap de zeitate.

MIA-Zalău. F.Inv. LD: POROLISSUM (Moigrad, jud. Sălaj). Piesa a făcut parte din Colecția S. Papiriu-Pop. Turnare plină. Patină cenușie.

Cap de zeitate feminină cu părul ridicat în rulouri asemănătoare cu niște clopoței, amintind de coafura satirului de la Gherla (nr.44).

Gudea, *Porolissum* 720 nr.4 pl. CCXLVII/4.

Sec. III p.Chr.

Planșa 91

177 Torso

Piesă pierdută. LD: ROMULA (Reșca, jud. Olt). I. 6,2 cm. Turnare goală, urme de trecere prin foc.

Torso al zeiței Venus. Se păstrează piciorul stâng până la genunchi și dreptul până aproape de labă.

D. Tudor, BCMI XXVIII 85, 1935, 125 nr.239 fig.40 b; idem, *Oltenia romană*, ed. 1-a (1958) 83 fig.12 c; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 278 nr.51 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991 nr.51.

178 Picior a lui Pan

MNITr-Cluj-Napoca. Inv. v. 41355. LD: NAPOCA (Cluj-Napoca), săpături arheologice pe str. Victor Deleu. I. 22,7 cm. Fragmentul este turnat gol. Bronz aurit.

Piciorul drept, cu copită al zeului Pan. Execuție frumoasă a fragmentului ce aparține unei statuete de import de mărime mijlocie.

Pop, *Bronzuri* 335 nr.2.

Sec. II p. Chr.

179 Picior al lui Pan

M-D.Tr. Severin. F. Inv. LD: Hinova, jud. Mehedinți cu prilejul săpăturilor în castrul roman. I. 13,2 cm. Fragmentul este turnat plin. Patină cenușie închisă.

Piciorul păros, cu copită al lui Pan.

M. Davidescu, *Cetatea romană de la Hinova* (1989), 84.

Sec. III p. Chr.

180 Pulpa piciorului lui Pan

M-D.Tr. Severin. Inv. II 255. Piesa a făcut parte din Colecția Maria Istrati-Capșa. LD: ROMULA (Reșca, jud. Olt). I. 22,6 cm. Fragmentul este turnat gol. Patină cenușie închisă.

Pulpa piciorului drept, cu peri mari, a lui Pan. După dimensiuni trebuie să fie vorba despre un bronz mijlociu.

D. Tudor, *MIR* I 30-31 nr. 169 fig.38a; Tătulea, *Romula* 115-116 fig.28/6.

Sec. II-III.

181 Antebraț

MIA-Zalău. Inv. CC 228/1958. Piesa a făcut parte din Colecția Wesselényi-Teleki. LD: POROLISSUM (Moigrad, jud. Sălaj). L. 2,2 cm. Fragmentul este turnat plin. Patină brună.

Gudea, *Porolissum* 723 nr.5 pl. CCXLVIII/5.

Sec.II-III.

182 Antebraț

M-Turda. F. Inv. LD: POTAISSA (Turda, jud. Cluj), săpături arheologice în *principia* castrului. L. 11,7 cm. Fragmentul este turnat plin. Bronz aurit.

Antebrațul stâng al unei statuete în palmă cu o tijă lungă (Bacchus).

Bărbulescu, *Culte* 98 nr.144

Sec. II-III.

183 Mână

MB-Timișoara. Inv. 6174. LD: Banat. L. 2,2 cm. Fragmentul este turnat plin. Patină brună.

Pop, *Bronzuri* 331 nr.42.

Sec.II-III.

184 Mână

MIA-Zalău. Inv. CC 171/1958. Piesa a făcut parte din Colecția Leontin Ghergariu. LD: POROLISSUM (Moigrad, jud. Sălaj). L. 2 cm. Turnare plină. Patină cenușie închisă.

Mână dreaptă a unei figurine cu o mică sferă între degetul mare și cel arătător.

Gudea, *Porolissum* 722 nr.2 pl. CCXLVIII/2.

Sec.II-III.

185 Mână

MIA-Zalău. Inv. CC 198/1958. Piesa a făcut parte din Colecția Wesselényi-Teleki. LD: POROLISSUM (Moigrad, jud. Sălaj). I. 1,6 cm. Turnare plină. Patină cenușie.

Mâna unui personaj ce ține pe palmă o cană cu toarta supraînălțată.

Gudea, *Porolissum* 690 nr.6 pl. CCXXIX/7 (greșită numerotarea figurii).

Sec. II p. Chr.

186 Mână

M-Turda. F. Inv. LD: POTAISSA (Turda), săpături în castru. L. 3,6 cm. Turnare plină. Patină cenușie închisă.

Mâna stângă a unei statuete.

Pop, *Bronzuri* 333 nr.64.

Sec.II-III.

187 Picior

MNU-Alba Iulia. F. inv. Craiva (jud. Alba), săpături în cetatea dacică de pe dealul "Piatra Craivei". I. 16,5 cm. Fragmentul este turnat plin. Patină verzuie.

Gamba dreaptă a unei figurine.

I. Glodariu, *Relații* 237 nr.B, 11v pl. XLVII/B 11v; idem în: *Colocviu Lausanne* pl.111/11.

Fragmentul de statueta constituie un import în cetatea dacică de la Craiva înainte de cucerirea romană.

Sec. I p. Chr.

188 Picior

MIA-Zalău. Inv. CC 228/1958. Piesa a făcut parte din Colecția Wesselényi-Teleki. LD: POROLISSUM (Moigrad jud. Sălaj) I. 5,9 cm. Turnare goală. Patină brună.

Piciorul drept al unei figurine.

C. Pop - Al. Matei, *ActaMP* II 1978, 80 nr.12 pl.III/9; Gudea, *Porolissum* 722 nr.1 pl.CCXLVIII/1.

Sec.II-III.

189 Picior

MIA-Zalău. Nr.inv. identic cu al piesei precedente. Piesa a făcut parte din Colecția Wesselényi-Teleki. LD: POROLISSUM (Moigrad, jud. Sălaj). I. 2,6 cm. Turnare plină. Patină negricioasă.

Gleznă cu laba unui picior.

Sec.II-III.

190 Labă de picior

MIA-Zalău. Inv. 332/1981. LD: POROLISSUM (Moigrad, jud. Sălaj). L. 1,5 cm. Fragmentul este turnat plin. Patină cenușie închisă.

Laba stângă a unui picior de statueta.

Gudea, *Porolissum* 723 nr.6 pl.CCXLVIII/6.

Sec. II-III.

191 Aripă de vultur

MIA-Zalău. Inv.CC 234/1958. Piesa a făcut parte din Colecția Wesselényi-Teleki. LD: POROLISSUM (Moigrad, jud.Sălaj). I. 2,6 cm. Turnare plină. Patină cenușie.

Din reprezentarea zoomorfă se păstrează porțiunea anterioară a vulturului care are aripile deschise. Privirea este în sus, ciocul puternic și gâtul lung. În general detaliile sunt destul de estompate.

Gudea, *Porolissum* 724 nr.18 pl.CCXLVIII/8.

Sec. II-III.

192 Aripă de vultur

Planșa 80.

MNITr-Cluj-Napoca. Inv.4864. LD: COLONIA AURELIA APULENSIS (Alba Iulia-Partoș). L. 10,5 cm. Turnare plină. Patină verzuie.

C. Pop, ActaMN XX 1983, 469 nr. A/1 5 fig.IV/1.

Mijlocul sec.II p. Chr.

193 Aripă de vultur.

MR-Caracal. F. Inv. LD: SUCIDAVA (Celei, oraș Corabia, jud. Olt), săpături arheologice. L. 7 cm. Turnare plină. Patină brun închisă.

Aripa unui vultur cu penajul confecționat astfel: porțiunea inferioară-incizii fine, cea centrală- brâu de pene mici, porțiunea superioară-penaj lung.

D. Tudor, Dacia XI-XII 1945-1947, 189 nr.14 fig.35/1o considerată aripa zeiței Victoria; M. Bărbulescu, AIIAC XX 1977, 282.

Sec.II-III

194 Aripă de vultur

MA-Sarmizegetusa. Inv. 2080. LD ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA (Sarmizegetusa, jud. Hunedoara). L. 21,6 cm. Turnare plină. Patină brună. Aripa unui vultur cu penajul sugerat prin incizii semicirculare. De asemenea, se remarcă cartilajele de care se fixează puful penelor.

O. Floca, Sargetia VII 1970 nota 8 fig.4 este de părere că avem de a face cu aripa unei Victoriei; A. Rusu - E. Nemeș - C. Pop, Sargetia XII-XII 1974-1975, 105-106 nr.6 fig.6; M. Bărbulescu, AIIAC XX 1977, 282; Alicu - Pop - Wollmann, *Mon Sarmizegetusa* 149 nr.397 pl. CXXXI/397.

Sec.II-III

Este posibil ca toate cele trei aripi să reprezinte fragmentele unor piese de import, să aparțină imaginilor vulturului lui Jupiter sau statuetei cu zeița Victoria. Bune analogii se regăsesc în resturile statuare de la Augst⁴⁵⁹, Banos de Molgas-Orense⁴⁶⁰, Intercisa⁴⁶¹.

195 Vultur

MBM-Reșița. F. Inv. Piesa a făcut parte din Colecția Nicolae Cerna. LD: Băile Herculane, jud. Caraș-Severin. I. 6,2 cm. Turnare plină. Patină cenușiu-verzuie.

Fragmentul este partea inferioară a unei statuete înfățișând un vultur. Ține în ghearele puternice o jerbă de fulgere. Porțiunea centrală a *fulmen*-ului este cilindrică, iar părțile laterale în forma unor conuri.

M. Moga - N. Gudea, Tibiscus IV 1975 fig.45.

Vultur cu mănunchiul de fulgere în gheară, a fost descoperit la Carnuntum și piesa este considerată de R. Fleischer ca făcând parte din tipul "Legionsadler"⁴⁶².

Sec.II-III.**196 Labă de pasăre**

Planșa 80.

MNITr-Cluj-Napoaca. Inv. 5758. LD: Rimetea-Trascău, jud.Alba. L. 13,2 cm. Lipsește o gheară. Turnare plină. Patină brun-verzuie.

Laba unei păsări scurmătoare (cocoș), cu gheare lungi și pinten specific.

C. Pop, ActaMN XX 1983, 469 nr. A/L,6 fig.II/2; *Rep.Alba* 156 nr.151/5.

Piesă de import, cu oarecare pretenție artistică.

Sec.II p. Chr.

⁴⁵⁹ Augst 97 nr.122 pl.99/122.

⁴⁶⁰ *Cat.Madrid* 246 nr.156.

⁴⁶¹ Bánki, *Székesfehérvár* nr.63.

⁴⁶² *Carnuntum* 76 nr.77 fig.77.

197 Cap de cal

MIA-Zalău. F. Inv. Piesa a făcut parte din Colecția Wesselényi-Teleki. LD: POROLISSUM (Moigrad, jud. Sălaj). I. 2 cm. Turnare plină. Patină cenușiu închisă.

Animalul, cu ochii deteriorați, are urechi lungi, botul deschis, capul schematizat.

Gudea, *Porolissum* 723 nr.11 pl. CCXLVIII/11.

Creație locală destul de primitiv executată.

Sec.II-III.

198 Cal

Planșa 80.

MNA-București. F. Inv. LD: Răcări, jud. Dolj. Partea posterioară a animalului lipsește. I. 4,5 cm. Fragmentul este turnat plin. Patină brună.

Cal în galop. Deși păstrat fragmentar animalul este bine proporționat. Ochii sunt punctați, botul deschis, urechile ridicate, coama scurtă, gât puternic, picioarele semicurbate, cu reliefarea copitelor.

V. Pârvan, AA 1913 c.377 nr.21 fig.11/1 consideră piesa un hipocamp, ipoteză cu care nu putem fi de acord întrucât se vede clar că este vorba despre un cal.

Sec.II-III.

199 Picior de ovicaprină

MIA-Zalău. Inv. CC 234/1958. Piesa a făcut parte din Colecția Wesselényi-Teleki. LD: POROLISSUM (Moigrad, jud.Sălaj). I. 2,2 cm. Turnare plină. Patină cenușiu verzuie.

Gudea, *Porolissum* 723 nr.14 pl.CCXLVIII/14.

Lucrare locală, fără pretenții artistice.

Sec.II-III.

200 Cap de cerb

MIA-Zalău. Inv. CC 234/1958. Piesa a făcut parte din Colecția Wesselényi-Teleki. LD: POROLISSUM (Moigrad, jud. Sălaj). I. 6,5 cm. Fragmentul este turnat plin. Patină brună.

Se remarcă coarnele rămuroase, lungi ale animalului.

Gudea, *Porolissum* 724 nr.21 pl. CCXLVIII/21.

Piesa constituie fragmentul unei statuete de import, îngrijit executată. Coarnele au o bună analogie cu podoaba rămuroasă (atât s-a păstrat, capul viețuitoarei a dispărut) la Vieil-Évreux⁴⁶³.

Sec.II-III.

⁴⁶³ Boucher în: *Colocviu Freiburg* fig.10.

201 Cap de reptilă

MIA-Zalău. Inv. CC 234/1958. piesa a făcut parte din Colecția Wesselényi-Teleki. LD: POROLISSUM (Moigrad, jud. Sălaj). L. 3,7 cm. Turnare plină. Patină negricioasă.

Cap de șarpe, în poziție curbată, cu detaliile șterse.

Gudea, *Porolissum* 724 nr.17 pl. CCXLVIII/17.

Sec.II-III.

VI. DUBITANDA

202 Aesculap?

Planșa 81.

MNI Tr-Cluj-Napoca. Inv. IN 2220. LD: Transilvania. I. 9 cm. Starea de conservare bună. Turnare plină. Patină cenușie.

Bărbat în vârstă, cu barbă, ochii adânci, părul pieptenat în rulou în jurul capului. Veșmântul lung pînă la pământ, de sub care ies vîrfurile picioarelor, acoperă spatele și partea inferioară a corpului, cu un capăt pe umărul stîng și atîrnînd peste braț, lăsînd toracele gol, are greutatea corpului pe piciorul drept, stîngul fiind îndoit din genunchi și adus în față. Brațul drept, cu pumnul strîns, în care ținea inițial un obiect, este ridicat și depărtat lateral, iar stîngul este dus la spate. În mână ține un obiect cilindric. La gât are un șirag de perle.

C.Pop, ActaMN XVII 1980, 106 nr. 5 h fig. 8; LMiclea, R.Florescu, *Duco-romanii* 93 nr. 200 fig. 200 cu indicația locului de descoperire și al locației greșite.

Colierul de la gât, accesoriu cu totul neobișnuit la gâtul unei divinități masculine, ne determină să ne îndoim de autenticitatea piesei.

203 Jupiter

Planșa 81.

Odinioară în MB-Timișoara. Inv. 1595. LD: DIERNA (Orșova veche). I. 9,5 cm. Turnare plină Starea de conservare mediocră, suprafața corodată, lipsă atributul din mâna stîngă.

Jupiter, cu hlamida acoperindu-i spatele pînă la nivelul coapselor și cu capetele înfășurate în jurul brațelor are echilibru instabil. Trăsăturile feței, ca și părul, barba și mustața sunt redată schematic. Părul pieptenat în bucle simetrice artificiale cade pe umeri, iar trei bucle se observă pe frunte. Nasul este excesiv de lung, gura cu buze subțiri. Corpul este redat schematic, mușchii și alte detalii anatomice nu sunt puse în evidență. Piciorul stîng este ușor flexionat, brațele ridicate într-o mișcare forțată la înălțimea capului. În dreapta ținea mănunchiul de fulgere.

I. Miloia, *Analele Banatului*, III, 2 fasc. 5, 1930, 62 crede că statueta reprezintă pe Jupiter Dolichenus; D.Isac, *Banatica I* 1971, 116-117 fig. 2a-b se îndoiește de autenticitatea piesei; Al. Popa, *Tibiscus V* 1979, 127-129, fig. 1; idem, *Colocviu Lausanne* 195 sq, pl 113/1; Gramatopol, *DucAnt* 181; L.Marinescu în *Colocviu Freiburg* 277 nr. 4 = *Sargetia XXI-XXIV*1988-1991, 69 nr. 4; L. Marinescu – M. Bărbulescu în: *Civilizația* 145 sq nr.6.

Primitivismul execuției și abordarea greșită a unui tip iconografic răspândit în epoca romană *Jupiter chlamyde en sautoir* ne face să ne îndoim de autenticitatea piesei.

204 Mars

Planșa 81

MNITr-Cluj-Napoca. Inv. 4223. LD: Transilvania. I. 13,5 cm. Starea de conservare mediocră, lipsă palma dreaptă, piciorul drept mai jos de genunchi și laba piciorului stâng. Turnare plină. Patină cenușie.

Mars nud, imberb, cu păr cârlionțat și pe cap cu un coif cu panaș înalt ține capul aplecat și privește în pământ. Ridică brațul drept lateral și probabil că cu mâna dreaptă ținea lancea. Brațul stâng alunecă pe lângă corp fiind lipit de coapsă. Nu pare să fi ținut vreun obiect în mâna stângă.

C. Pop, ActaMN XVII 1980, 103-105 nr. 3 f fig. 6; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg*, 277 nr. 8 = Sargetia XXI-XXIV 1988-1991, nr. 8.

Datorită poziției corpului și a capului plecat piesa ni se pare suspectă.

205 Mercurius

Planșa 82.

MBruk-Sibiu. Inv. R 2733. LD Tătărlăua, jud. Alba. I. 11,7 cm. Starea de conservare bună, ruptă doar mâna dreaptă și partea superioară a atributului din mâna stângă. Turnare plină. Patină brună.

Mercurius cu păr buclat și aripioare în păr are ochii mari cu pupila adânc incizată, nas lung, gura cu colțurile ridicate și bărbia ascuțită. Sunt marcați sânii, iar prin incizii adânci sternul, talia și pliul inghinal. Poartă o hlamidă prinsă pe umărul drept cu o fibulă rotundă. Hlamida face falduri unghiulare în față, elipsoidale la spate până ceva mai jos de talie și cade apoi drept la spate până deasupra gambelor. În mâna stângă ține caduceul, prezentat ca un baston torsionat.

C.L. Băluță – I. Paul în: *Colocviu Viena* 386 sq; S.Cociș în: *Colocviu Freiburg*, 131 fig. 4-5 și 133 datează piesa în sec. II p. Chr.

Modul în care sunt redată trăsăturile feței, cu ochii exoftalmici, precum și modul în care este redat veșmântul fac să ne îndoim de autenticitatea piesei.

206 Bacchus

Planșa 82.

MB-Timișoara. Inv. 1567. Piesa a fost furată în 1991. LD: APULUM (Alba Iulia). I. 48 cm. Starea de conservare bună. Turnare goală. Patină verzuie.

Bacchus nud, imberb, cu trăsături și corp de efeb, are greutatea corpului pe piciorul drept întins, care face ca șoldul drept să fie proeminent și piciorul stâng relaxat, adus în față. Fața are trăsături fine regulate. Părul buclat este pieptenat cu cărare la mijloc. Pe capul aplecat spre dreapta are o cunună de iederă. Pe umărul stâng, prinsă cu o fibulă rotundă, se află nebrida, ca o eșarfă, atârând pe partea stângă a torsului și înfășurându-se pe încheietura mâinii stângi. Ține mâna stângă, cu degetul mare și cel mic, la șold, în timp ce arătătorul, inelarul și mijlociul sunt îndoite. Brațul drept este îndoit și ridicat, cu arătătorul mâinii drepte în sus. În picioare poartă sandale din barete fixate la mijlocul gambei.

C. Pop, Tibiscus, 1974, 137-139; idem, în: *Colocviu Madrid* 345-348; crede că statueta îl înfățișează pe Bacchus și nu pe Narcis, că este o copie după un original din școala lui Praxiteles și datează statueta în sec. II p. Chr.; Manfrini-Aragno,

Bacchus 88-90 fig. 120-123 indică trei analogii pentru piesa din Dacia de la Napoli, Basel și Boston și o încadrează în tipul "Narcis din Pompei"; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg*, 279 nr. 101 = *Sargetia XXI-XXIV* 1991-1993, 75 nr. 101.

Poziția mâinii stângi atingând șoldul cu două degete se regăsește la unele statuete ale lui Aesculap, una de la Volubilis în Muzeul din Rabat⁴⁶⁴, una de la Römberg-Württemberg⁴⁶⁵, o statueta cu loc de proveniență necunoscut din Muzeul Romano-German din Köln⁴⁶⁶ și una de la Pollentia⁴⁶⁷. Cea mai bună analogie a piesei din Dacia este o statueta a lui Narcisus de la Napoli⁴⁶⁸.

În ciuda analogiilor menționate datorită gestului pe care îl face cu mâna dreaptă, a formei curioase a nebridei și a faptului că există multe replici ale statuetei din Italia punem sub semnul îndoielii autenticitatea piesei.

207 Tânăr

Planșa 83.

M Brukenthal-Sibiu. Inv. A 2736. Piesa a fost donată în 1876 de Albert Scholtes. LD: POTAISSA (Turda, jud. Cluj) sau împrejurimi. I. 12,3 cm. Starea de conservare bună. Lipsește mâna dreaptă. Turnare plină. Patină verzuie.

Tânăr imberb, nud, cu greutatea corpului pe piciorul stâng întins, dreptul fiind ușor îndoit din genunchi și dus puțin lateral în spate. Are sâni mici, talie prelungă și șolduri înguste. Pliul inghinal este marcat. Ține capul aplecat spre umărul stâng. Are trăsături efeminate, fața ovală, ochi mari cu pupile marcate, nas drept, gura mică. Părul bogat, cu cărare mediană, face un rulou în jurul capului și este strâns într-un coc lat la ceafă. Două șuvițe de păr se desprind din coc și atârnă pe umeri. Brațul drept este ridicat în unghi, iar brațul stâng este întins înainte. În mâna stângă ține o rodie. Pe corp se observă incizii executate după turnare, una în acoladă sub sîni și pe piept, una verticală care vrea să indice sternul și altele orizontale care vor să indice coastele.

C. Pop, *Potaissa*, III 1982, 116-118, fig.1-2; C.L. Băluță - I. Paul în *Colocviu Viena* 386-387 nr.2 fig.2; L. Marinescu în *Colocviu Freiburg* 279 nr.107 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 75 nr.107 consideră că statueta îl reprezintă pe Vertumnus; Gramatopol, *DacAnt* crede că statueta îl reprezintă pe Bonus Eventus.

Identificarea personajului cu Vertumnus este absolut ipotetică. Coafura îl poate apropia de Apollo, dar fructul din mâna stângă exclude o atare identificare. Ciudate sunt inciziile de pe piept, care se reîntâlnesc la niște statuete de bronz considerate produse ale unui atelier din Raetia⁴⁶⁹ și la o statueta a lui Mercurius din tezaurul de la Weissenburg⁴⁷⁰.

⁴⁶⁴ Boube-Piccot, *Maroc*; Menzel, ANRW pl. XIV, 1-2.

⁴⁶⁵ H.U.Nuber, *Baden-Württemberg* 98 nr. 30 fig. 31; *RRhein* 229 C 133 pl. 75. Menzel, *Master Br.* 255 nr. 245 acceptă părerea lui Neugebauer, Berliner Winckelmannsprogramm 1927, 1, 1-26 și crede că statueta provine dintr-un atelier din Gallia, o datează în sec. I p. Chr. crede că modelul este de la mijlocul sec. IV a. Chr. și că între replicile romane și opera originală trebuie să fi existat o operă manieristă..

⁴⁶⁶ N. Franken, *KJb* 27, 1994, 421-423.

⁴⁶⁷ *Cat. Madrid*, 232 nr. 128.

⁴⁶⁸ K. A. Neugebauer, Berliner Winckelmannsprogramm 1927, 16 fig. 12.

⁴⁶⁹ R. Fleischer, *Colocviu Lyon* 61-69.

⁴⁷⁰ Kollner-Zahalhaas, Weissenburg i. Bay 41-44 nr. 18, pl. 21-24.

208 Genius Populi Romani?

Planșa 83.

MNITr Cluj-Napoca. Inv. I 4290. LD: Transilvania. I. 8,3 cm. Lipsă brațul drept. Statueta a fost restaurată. Turnare plină. Patină cenușie.

Personaj masculin cu greutatea corpului pe piciorul stâng întins și cu dreptul relaxat, puțin îndepărtat. Are o barbă mică. Este înfășurat într-o draperie care îi acopere capul, prinsă pe umărul stâng cu o fibulă rotundă, cu falduri orizontale și în diagonală pe piept care fac un fel de brâu lat, sub talie, peste abdomen. Brațul stâng îndoit din cot se sprijină de corp.

C. Pop, ActaMN XVII 1980, 111-113 nr. 9 fig. 14.

Aerul egiptizant al figurii ca și modul de dispunere al veșmântului pun sub semnul întrebării autenticitatea piesei.

209 Adolescent

Planșa 84.

MNIR-București Inv. 38952. LD: ULPRIA TRAIANA SARMIZEGETUSA (Sarmizegetusa, jud. Hunedoara). I. 50 cm. Starea de conservare precară; lipsă cea mai mare parte din cap și brațele. La spate se observă două orificii rectangulare oblice, iar la omoplatul stâng retușuri după turnare. Turnare goală. Patină verde.

Adolescent, cu corpul nud, ușor aplecat spre dreapta, cu țesut adipos vizibil, abdomenul și fesele rotunde, linia pectorală, coloana vertebrală, pliurile înghinale ombilicul marcate. Formele corpului sunt pline, greutatea corpului cade pe piciorul stâng, dreptul fiind tras în spate, cu laba piciorului dusă ușor spre dreapta. Ținea brațul drept ridicat și întins, iar stângul alunecând pe lângă corp. Avea fața, probabil rotundă, cu buze mici și cămoase.

A. Hekler, MKĚ, IV, 1910, 20-21 nr. 55 consideră piesa o reprezentare a lui Dionysos tânăr, RR 247 G 97 pl.6 = *Civiltă* 239-240 G 60 pl. XLIX (L. Țeposu-David); C. Pop, Sargetia, IX, 1972, 71 fig. 8; Alicu - Pop - Wollmann, *Mon.Sarmizegetusa* 144 nr. 374 cred că piesa reprezintă un adolescent; L. Marinescu, în: *Colocviu Freiburg*, 279 nr. 95, 274 fig. 9 = Sargetia XXI-XXIV 1991-1993, nr. 95 pl. III/95 crede că statueta reprezintă pe Bacchus copil.

Cea mai bună analogie a statuetei, aceleași forme moi ale corpului și aceeași poziție a brațului drept, cu diferența că nu se observă pletele pe umeri și că adolescentul de la Ulpia Traiana nu are sandale în picioare este o statueta de la Ambelokipi în British Museum⁴⁷¹. Identificarea personajului cu Bacchus este însă îndoielnică în ciuda analogiei menționate.

210 Minerva

Planșa 85.

MNITr Cluj-Napoca. Inv. 4292. LD: Transilvania. I. 7,3 cm. Pe suprafața piesei se observă urme de vopsea albastră și miniu. Atributele lipsă. Patină cenușie?

Minerva cu tunică lungă și cuirasă, coif pe cap, ridică mâna stângă iar dreapta atârână pe lângă corp. Duce piciorul drept întins spre spate și stângul ușor îndoit îl ține în față. Este încălțată cu un fel de saboți.

C. Pop, ActaMN XVII 1980, 106 nr. 4 fig. 7.

Imbrăcămintea ciudată a personajului fac ca piesa să fie suspectă.

⁴⁷¹ Krystalli-Votsi în: *Colocviu Nijmegen* 272 fig. 2.

211 Cap de statuie a Minervei

Planșa 85.

MJ-Arad. Inv. V. 12581. LD: Bulci, jud. Arad. I. 26,4 cm. Capul prezintă mici deteriorări, panașul coifului rupt. Turnare goală. Patină cenușiu închisă.

Minerva cu coif corintic, părul strâns la ceafă într-o coadă care iese de sub coif. Trăsăturile feței sunt frumoase, ochii mari, fără să aibă marcate irisul și pupila, nasul lung, gura cu buze cărnoase, bine conturată.

Cat. Cluj (1995) 24 nr. 8 (P. Hügel).

Forma coifului și trăsăturile feței indică mai curând o lucrare modernă.

212 Minerva

Planșa 86.

Colecție particulară din Baia Mare, mulaj de ghips la Muzeul din Baia Mare. Statueta s-ar fi găsit la Lăpuș, jud. Maramureș la începutul anilor 70 în punctul Podanc. I.18,35 cm. Lipsă degetele de la mâna dreaptă, atributul din mâna stângă și laba piciorului stâng. Turnare goală Patină verde deschis⁴⁷².

Minerva, cu părul ondulat, cu cărare la mijloc și împletit la spate, cu coif corintic pe cap. Are fața ovală, nasul lung, gura cu buza inferioară cărnoasă, ochii adânci cu expresie dură, ațintiți înainte. Este redată în mișcare, pășind cu piciorul drept în față. Este îmbrăcată cu chiton tataris, cu mâneci până la cot, o manta mai scurtă care lasă să se vadă egida pe partea dreaptă a pieptului și acopere partea stângă, iar deasupra are o piele de animal al cărui cap se observă în față, iar labelle pe partea stângă a corpului și pe umărul stâng, la spate. Pare să fie desculță. Ține brațele depărtate de corp.

Inedită.

HERCULES ITALIC.

213 Hercules

Planșa 87.

MO-Craiova. Inv. I 6138/20413. LD: Perișor, jud. Dolj. I. 12 cm. Starea de conservare bună. Turnare plină. Patină verzuie.

Hercules nud, imberb, cu centrul de greutate pe piciorul drept, celălalt flexionat din genunchi și adus în față. Personajul este înfățișat cu corpul disproporționat (trupul și brațele mai lungi decât picioarele). Capul, cu privirea în sus, are trăsăturile feței schematizate (ochii mari, nasul turtit, gura largă, cu buze groase, strânse, urechi pline). Brațele îndoite, cel drept, adus în față, celălalt ridicat, depărtate de corp, formează câte un unghi drept. Se remarcă, totuși, încercări de redare a unor detalii anatomice: părul scurt, aranjat în formă de calotă este realizat din mici incizii triunghiulare ce imită cărlionții, areolele mamare și ombilicul marcate prin cercuri adâncite, triunghiul inghinal, cu părul pubian marcat.

Tătulea, *Artă* 19 dă ca loc de proveniență Oltenia și crede că piesa reprezintă un tânăr.

⁴⁷² Mulțumim colegului Dr. Carol Kacso de la Muzeul din Baia Mare, care ne-a dat cu amabilitate toate datele și fotografiile piesei.

Poate că aceasta este statueta este singura autentică din seria celor care îl reprezintă pe "Hercules italic". Are ca analogie o piesă considerată samnită⁴⁷³

214 Hercules

Planșa 87.

MNITr-Cluj-Napoca. Inv. V 19793. Piesa a fost cumpărată de la Emanuel Wallerstein în anul 1911. LD: Ciucșângeorgiu, jud. Harghita. I. 7,6 cm. Brațul stâng lipsă. Turnare plină. Patină cenușie.

Hercules nud, imberb, cu trăsături grosolane, picioarele crăcănate, ține cu mâna dreaptă, îndepărtată de corp, măciuca. Aceasta face corp comun cu piciorul drept.

M. Bărbulescu, ActaMN XIV 1977, 181 nr. 18 pl. X/3; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 279 nr. 109 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 75 nr. 109.

215 Hercules

Planșa 87.

MNITr-Cluj-Napoca. Inv. V 19784. Piesa a fost achiziționată de la Adolf Resch în anul 1910. LD: APULUM (Alba Iulia). I. 6,4 cm. Lipsă antebrațul drept și măciuca din mâna stângă. Turnare plină. Patină cenușiu închisă.

Hercules nud, imberb, cu trăsături grosolane și phalus în erecție. Are greutatea corpului pe piciorul drept, stângul fiind îndoit din genunchi. Labele picioarelor lipite. Ține brațul drept în jos, îndepărtat de corp, iar stângul ridicat în unghi drept. În mâna stângă ridicată ținea măciuca, iar pe brațul stâng se înfășoară și atârnă în jos pielea de leu.

M. Bărbulescu, ActaMN XVII 1977, 184 sq nr. 51 pl. X/1; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 279 nr. 113 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 76 nr. 113.

216 Hercules

Planșa 87.

MNITr-Cluj-Napoca. Inv. V 19778. Piesa a fost donată de Bethlen Ferenc din "Lăsământul grofului Bethlen Gergely". LD: Transilvania?. I. 6 cm. Lipsă mâna dreaptă și piciorul stâng deasupra genunchiului. Turnare plină. Patină cenușie.

Hercules nud, imberb, cu trăsături grosolane, corpul sumar modelat, are greutatea corpului pe piciorul drept. Ridică brațul drept lateral, în unghi, iar brațul stâng, îndepărtat de corp, îl lasă în jos. Pe antebrațul stâng are înfășurată pielea de leu.

M. Bărbulescu, ActaMN XIV 1977, 185 nr. 63 pl. X/4; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 279 nr. 120 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 76 nr. 120.

⁴⁷³ C.P. Tabone, *Bronzistica a figura umana dell'Italia preromana nelle Civiche Raccolte Archeologiche di Milano* (1990) 66 nr.34 pl.XI/34 a-b. Forma ochilor se aseamănă cu a unuia de la Agrigento. Vezi: De Stefano, Palermo 32-33, nr. 52, pl. XIII.

217 Hercules

MNITr-Cluj-Napoca. Inv. V.19767. Piesa a fost donată înainte de 1887 de Földváry Mihály. LD necunoscut. I. 7,5 cm. Lipsă piciorul drept. Turnare plină. Patină aurie prin curățire.

Hercules nud, cu barbă, trăsături schematice, ține în mâna dreaptă ridicată măciuca. Pe brațul stâng atârnă pielea de leu și în mână ține merele.

M. Bărbulescu, ActaMN XIV 1977, 184 nr. 50 pl. XI/1; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 279 nr. 119 = Sargetia XXI-XXIV 1988-1991, 76 nr. 119.

218 Hercules

MNITrCluj-Napoca. Inv. V 19785. Piesa a fost cumpărată de la Salamon Weidlingen în anul 1905. LD: necunoscut. I. 9,9 cm. Lipsește brațul stâng și atributul din mâna dreaptă. Turnare plină. Patină cenușie.

Hercules imberb, în picioare, cu pielea de leu pe cap și labele legate pe piept, ține brațul drept ridicat în unghi și în mâna dreaptă, cu un orificiu, probabil că a ținut măciuca. Pe umărul stâng se observă pielea de leu care acopere și spatele.

M. Bărbulescu, ActaMN XIV 1977, 184 nr. 49 fig. XI/2; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 279 nr. 116 = Sargetia XXI-XXIV 1988-1991, 75 nr 116.

219 Hercules

MNITr-Cluj-Napoca. Inv. V 19786. Piesa a fost achiziționată de la Adolf Resch în anul 1908. LD: POTAISSA (Turda). I. 7,9 cm. Lipsă brațele și piciorul drept de sub genunche. Turnare plină. Patină cenușie.

Hercules cu trăsături caricaturale poartă pe cap pielea de leu cu labele înodate pe piept. Are greutatea corpului pe piciorul drept, stângul fiind ușor îndoit și dus în față.

M. Bărbulescu, ActaMN XIV 1977, 184 nr. 41 pl. X/2; idem, *Potaissa*, pl.; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 279 nr. 115 = Sargetia XXI-XXIV 1988-1991, 76 nr. 115.

220 Hercules

MBruk-Sibiu. Inv. A 2728/6281. LD: necunoscut. I. 13,5 cm. Starea de conservare bună. Turnare plină. Patină verde închis.

Hercules nud, cu capul ușor întors spre dreapta, are greutatea corpului pe piciorul drept întins, stângul fiind ușor îndoit din genunchi și tras lateral. Are ochii mari, nasul drept, gura cu colțurile lăsate în jos. Părul buclat, cu două moțuri pe creștet, înconjoară capul ca o cunună. Un cerc metalic separă buclele de restul părului lins. În mâna dreaptă întinsă înainte ține o cunună, iar în stânga, îndepărtată de corp, ține o măciucă sprijinită de umăr. Pe antebraț atârnă pielea de leu, de fapt incizat un cap de leu pe o draperie.

C.L. Băluță - I. Paul în: *Colocviu Viena* 387 nr. 4 fig. 4.

MBruk-Sibiu. Inv. A 2726/6277. LD: necunoscut. Starea de conservare bună. I. 12,8 cm. Turnare plină. Patină brun-verzuie.

Hercules tânăr, imberb, are greutatea pe piciorul drept. Stângul îndoit se sprijină pe o bilă. Are ochii migdalați, nas mare, gura mică. Pe cap are pielea de leu care îi acopere umerii și se înfășoară pe brațul stâng întins, de pe care atârnă Ridică brațul drept cu un rest de măciucă în mână.

C.L. Băluță - I. Paul în: *Colocviu Viena* 388 nr. 5 fig. 5.

222 Hercules

MJ-Baia Mare. Inv. III/ 20057. LD: necunoscut. I. 9,2 cm. Lipsește o parte din brațul stâng și o parte din piciorul drept.

Hercules imberb, cu favoriți, nud ține măciuca deasupra capului.

L. Stanciu în: *Omaggio a Dinu Adameșteanu* (1996) 158-159 pl. IV 2,5.

Statuetele lui Hercules "italic" se caracterizează prin execuție sumară, fără grija pentru detalii, dar cu posibilitatea de incadrare iconografică. Ele se înscriu în două tipuri: Hercules sprijinit pe măciucă și cu măciuca deasupra capului. Are capul descoperit sau cu blana de leu pe cap. Publicând statuetele din Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca M. Bărbulescu observă pe bună dreptate că ele sunt "nesigure"⁴⁷⁴. Analogiile pentru piesele din Dacia sunt numeroase. Ele se găsesc în muzee din Franța, Spania, Elveția, Belgia, Austria, Germania, Italia, Slovenia, figurează în cataloage sau lucrări de sinteză consacrate bronzurilor precum și în studii dedicate exclusiv lor⁴⁷⁵. Astfel o tipologie și o incadrare cronologică a acestor statuete face G. Colonna⁴⁷⁶. Importuri preromane le consideră și J. Ch.

⁴⁷⁴ ActaMN XVII 1977, 184 sq.

⁴⁷⁵ Vezi: Di Stefano, *Palermo*, 29 nr. 45 pl. XII; 29 nr. 46 pl. XII; 30 nr. 47 pl. XIV; 30 nr. 48 pl. XIV; 32 nr. 51 pl. XIII; 43 nr. 71 pl. XVIII consideră piesele italice; G. Delli Ponti, *Leccce*, 8 nr. 9 pl. 4; A. Di Niro, *Piccoli bronzi figurati nel Museo di Campobasso* (1978) 15-17 nr. 1 pl. I; 17-19 nr. 17 pl. II; 27-29 nr. 7 pl. VII; 38-41 nr. 12 pl. XIII; Kaufmann-Heinmann, *Augst* 52 nr. 46 pl. 46 citează o serie de analogii; Leibundgut, *Avenches* 135-140 nr. 183-185, pl. 96-98 Faider-Feytmans *Bavai*, 53 nr. 50 pl. XI; eadem, *Bélgique*, 23 arată că cele mai multe statuete de acest tip din Belgia nu au loc de proveniență sigur, nici context stratigrafic sau cronologic *precis* și par să fi fost achiziționate de la colecționari. Crede că statuetele pot fi datate în sec. IV-II a. Chr.; Menzel, *Bonn* 29-32 nr. 62-71 pl. 33-37 publică o serie de statuete dar crede că nu poate fi vorba în ținutul renan despre un import italo-etrusc. Höckmann, *Kassel* 28 nr. 49 pl. 15; Pitts, *Catuvellauni* 61 nr. 58 pl. 4 consideră piesa de tip clasic etrusc; 61 nr. 59; 61 nr. 60; 62 nr. 62-65; 63 nr. 66 pl. 16; 63 nr. 67 pl. 4; 63 nr. 68 pl. 16; 63 nr. 69 pl. 16; 63-64 nr. 70; 64 nr. 72 pl. 15; 65 nr. 74; 65 nr. 77; H. Walter, *Haute Saône* nr. 22, pl. X; nr. 23 pl. XI; nr. 24; Schnitzler, *Alsace* 89-90 nr. 98-1000; Rolland, *Haute Provence* 62-68 nr. 84-97; *Cat. Avalon*, 35 nr. 74 datează piesa în sec. IV-III a. Chr.; Esperandieu-Rolland, *Seine Maritime* 35-41 nr. 40-56 pl. XIV-XXIV; 93 nr. 52 pl. XX-XXI arată că majoritatea pieselor provin din comerțul de antichități și că "stilul lor primitiv est mai curînd mărturia unei fabricații abundente și în grabă, decât al vechimii"; Boucher, *Chalon* 33 nr. 3 fig. 3 datează piesa în sec. III-II a. Chr.; Boucher - Tassinari, *Lyon* 23 nr. 16 și 24 nr. 17; Oggiano-Bitar, *Bouches du Rhône*, 37-47 nr. 14-38 le include în categoria bronzurilor etrusce sau italo-etrusce; Veličković *Cat. Belgrad* 1972, 150-151 nr. 68 datează piesa în sec. II-I a. Chr. și afirmă că "dată fiind frecvența statuetelor de acest tip în întreg Imperiul pare că producția lor a continuat în epoca imperială"; Comstock, Vermeule, *Boston* 163 nr. 185 fig. 185 datează piesa cca. 200 a. Chr.; Borell, *Heidelberg* 56-59 nr. 58-61 pl. 27-28; Walde-Psenner, *Innsbruck* 188-192 nr. 26-36; eadem, *Südtirol* 36-39 nr. 12; 41-46 nr. 14; Fleischer, *Österreich* 126-127 nr. 163 a pl. 90 consideră piesa "etruscă sau import italic sub influență etruscă"; Hill, *Baltimore* 45 nr. 91-92 pl. 45; 45-46 nr. 93 pl. 23 afirmă că "multe figuri provin din Italia dar aceasta nu reprezintă o evidență pozitivă pentru datare". Vezi și puncte de vedere mai recente privind acest subiect: J. Burgaleta Mezo, R. Lucas Pellicer în: *Colocviu Madrid* 101-131.

⁴⁷⁶ *Bronzi votivi umbro-sabellici a figura umana*, I, 1970 vorbește despre "nuclei associativi" după artiști și socotește că faza arhaică durează de la 575-375.

Balty⁴⁷⁷ care crede că statuetele au fost create în zona Picenum-Abruzzi-Samnum și plasează pe cele mai vechi în sec. V a. Chr. Ele au fost socotite chiar dovezi ale relațiilor comerciale între celți și Italia de mijloc din sec. VI până în sec. II a. Chr.⁴⁷⁸. După R. Gavelle, care publică două statuete găsite pe Valul lui Hadrian, tipul se perpetuează cel puțin până în sec. II p. Chr.⁴⁷⁹. Într-un studiu de excepție A. Leibundgut-Maye⁴⁸⁰, analizând statuetele de acest tip din muzeele elvețiene constată că locurile de descoperire ale acestora sunt nesigure, că cele cu loc de proveniență cunoscut provin din colecții particulare și că locul lor de proveniență a fost "manipulat", că multe au ajuns în muzee prin anticari în sec. XIX. Ea ajunge la concluzia că aceste piese trebuie șterse din lista importurilor italice și că este posibil să fi fost confecționate în epoca imperială. Acest punct de vedere este acceptat de H. Menzel⁴⁸¹. Părerile celor doi specialiști sunt valabile și pentru piesele din Dacia, cu loc de proveniență necunoscut și provenind în mare parte din colecții particulare sau comerțul de antichități. Este foarte greu în aceste condiții de separat piesele antice de cele care ar putea să fie false. Rămîne de văzut dacă nu avem de a face cu falsificatori care au "virusat" colecțiile particulare în sec. XVIII-XIX, profitând de interesul pentru antichități stîrnit de săpăturile din orașele campaniene acoperite de lavă, ca și de interesul pentru antichitățile etrusce, stîrnit de cartea lui Sir Thomas Dempster, *De Etruria regali libri septem*, publicată la Florența între 1723-24, de săpăturile de la Volterra din 1739 pentru ca să nu vorbim despre "etruscomania" din sec. XIX. Nu putem elimina nici posibilitatea existenței unui atelier din Italia sau Gallia unde în epoca imperială s-au confecționat "antichități"⁴⁸².

VII. PIESE DISPĂRUTE⁴⁸³

223 Jupiter

LD: POROLISSUM (Moigrad, jud. Sălaj). Probabil în MNM-Budapesta.

D. Detschew, *Klio* 30, 1937, 187-189; N. Gudea, *Porolissum* 722.

224 Mars

LD: NAPOCA (Cluj), bd. 21 decembrie. I. 8 cm. Labele picioarelor, antebrațul stîng și mîna dreaptă lipsesc. Turnată plin.

⁴⁷⁷ *Hommages à Albert Grenier*, I (1962) 197-215 și *BMusArt* 33, 1961, 1-26.

⁴⁷⁸ S. Boucher, *RA* 1973, 80; *MEFRA* 81, 1969, 37 sqq; *Gallia* 32, 1974, 138 sqq; *RAE* 1976, apud Leibundgut, *JbHMB* 55-56, 1975-1976, 180 nota 9.

⁴⁷⁹ *OGAM*, Suppl. 114, 1967; *Celticum* 16, 128 sqq.

⁴⁸⁰ *Zu den vorrömischen Hercules-Statuetten in schweizerischen Museen: Italischer Import?* în *JbHMB*, LV-LVIII, 1975-1978, 179-184, problemă pe care o reia în *Westschweiz* 177 sqq.

⁴⁸¹ *Alba Regia XXI* 1984, 49-52. Menzel menționează o statueta a lui Hercules italic (pl. XXVII,1) în Muzeul Landului Renan din Bonn care după datele celui care a vîndut-o ar proveni de la Xanten, numai că în locul respectiv, așa cum a demonstrat H. Hinz, *Xanten zur Römerzeit*, (1971) nu s-au găsit piese din epoca Latène.

⁴⁸² O singură statueta de la Celeia pare să fi fost descoperită într-un strat arheologic. vezi V. Kolsek în: *Colocviu Madrid* 261 sq.

⁴⁸³ Doina Benea – Universitatea de Vest din Timișoara ne-a semnalat cu amabilitate următoarele piese inedite din Colecția Imre Pongrácz de la Timișoara, provenind de la Dierna (Orșova) și aflate odinioară în Muzeul Banatului: statueta a lui Jupiter Dolichenus, cap antropomorf, mîni, picior, cap de leu, cap de asin, delfini, pe care nu le-am trecut în catalog ne avînd nici măcar număr de inventar.

Mars este reprezentat sub înfățișarea unui tânăr efeb, imberb, cu coif pe creștet, în mâna dreaptă ridicată, probabil, ținea lancea și scutul (ori sabia) în cealaltă.

Statueta aparține tipului “Mars din Pantheon”, fiind un produs local.

ArchÉrt XV 1895, 382

Inceputul sec. III p.Chr.

225 Mars

LD: ROMULA (Reșca, jud. Olt).

D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. a 3-a (1968) 395 ; C.C. Petolescu, *Religiile* nr. 189 menționează piesa.

226 Mars

LD: SUCIDAVA (Corabia, jud. Olt).

D. Tudor, *Oltenia romană*, ediția a 3-a (1968) 395; C.C. Petolescu, *Religiile* nr. 190 menționează piesa.

227 Mercurius

LD: POTAISSA (Turda, jud. Cluj), descoperire întâmplătoare. Piesa a făcut parte din Colecția Imre Botár. I. 9,7 cm. Bine conservată. Turnată plin.

Zeul comerțului este înfățișat nud, cu centrul de greutate pe piciorul drept întins, celălalt ușor flexionat. Brațele alunecă pe lângă corp, cu mâna dreaptă ține marsupium, în cealaltă ținea caduceul, astăzi dispărut. Interesantă este forma pălăriei, în genul unei cușme, cu aripioarele trase spre spate.

R. Ardevan - A.A. Rusu, *ActaMP III* 1979, fig.7.

Sec.II-III.

228 Mercurius

Planșa 91

LD: POTAISSA (Turda, jud.Cluj), castru. Colecția László Gombos (Turda). I. 13 cm. Capul și piciorul stâng de la genunchi lipsesc. Turnată plin?

Statueta prezintă personajul cu contrapostul pe piciorul drept. Brațele alunecă pe lângă corp. În mâna dreaptă are *marsupium*. Este înălțat cu botine înalte.

R. Münsterberg - J. Oehler, *ÖJh*, V 1902 c.104.

229 Mercurius

LD: POTAISSA (Turda), descoperire fortuită. Piesa a făcut parte din Colecția Zsigmond Ormós. I. 10 cm. Starea de conservare bună. Turnare plină?

Zeul este reprezentat seminud, cu contrapostul pe piciorul drept, având *petasus* pe cap, mantia pe umărul drept și acoperind aceeași parte a corpului și înfășurată peste brațul drept îndoit. În mână stângă, brațul alunecă pe lângă corp, ține *marsupium*. În picioare are botine cu aripioare?

Fr. Studnickza, AEM, VIII 1884, 43 nr.6; S. Cociș, *Colocviu Freiburg* 133 = AIIAC, XXIX 1989, 350 nr.18.

Sec.II-III.

230 Mercurius

LD: POTAISSA (Turda, jud.Cluj) sau împrejurimi, descoperire fortuită. Colecția Zsigmund Ormós (Timișoara).

Fr. Studnickza, AEM, VIII 1884, 43 nr.5; Bărbulescu, *Culte* 72 nr.35; Cociș, în *Colocviu Freiburg* 133 = AIIAC, XXIX 1989, 350 nr.19.

231 Mercurius

LD: Județul Alba, loc de proveniență neprecizat. Piesa a făcut parte din Colecția Ignatius Reinbold (Zlatna). Brațul drept, o parte a natebrațului stâng, gamba dreaptă și glezna piciorului stâng lipsesc. Turnare plină?

Mercurius nud, cu aripioare mari pe creștet.

V. Wollmann, *Apulum*, XV 1977, 677 pl. XII a.

Creație locală destul de rudimentar confecționată, atât cât lasă să se întrevadă desenul.

Sec.II-III.

232 Mercurius

LD: SUCIDAVA (Corabia, jud.Olt). Piesa a făcut parte din Colecția Dimitrie Papazoglu și a intrat în patrimoniul Muzeului Național de Antichități.

Petolescu, *Religiile* nr.216; S. Cociș în: *Colocviu Freiburg* 133 = AIIAC, XXIX 1989, 350 nr.28.

233 Mercurius

LD: POROLISSUM (Moigrad, jud. Sălaj), descoperire fortuită. Colecția Seraphina și László Andrassy (Mirșid, jud. Sălaj).

Statuetă reprezentând pe Mercurius cu brațul drept întins înainte și în mână stângă cu *marsupium*.

Gudea, *Porolissum* 725.

234 Mercurius

LD: ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA (Sarmizegetusa, jud. Hunedoara) sau județul Hunedoara. Colecția József von Benedikty (Hunedoara). I. 10 cm.

Zeul ține în mâini o pungă și o ceașcă (posibil patera sau broasca țestoasă).

Fr. Studnickza, AEM, VIII, 1884, 39; Bărbulescu, *Culte* 72 nr.36; S. Cociș, în: *Colocviu Freiburg* 133 = AIIAC XXIX 1989, 350 nr.36.

235 Mercurius

LD: ROMULA (Reșca, jud.Olt), descoperire fortuită. Piesa a făcut parte din Colecția Gheorghe Georgescu (Corabia). I. 6,3 cm. Mâna și piciorul drept lipsesc. Turnare plină.

Mercurius seminud, cu centrul de greutate al corpului pe piciorul stâng întins, celălalt flexionat. Pe cap poartă petasus, hlamida pe umărul stâng, înfășurată în jurul aceluiași braț, în mâna dreaptă ținea, probabil, punga cu bani, în cea stângă, caduceul, dispărut.

D. Tudor, *MIR* (I) 32 nr.234 fig.30/2; S. Cociș în: *Colocviu Freiburg* 132 = AIIAC XXIX 1989 (consideră eronat ca fiind în Muzeul Militar Național din București, inv.432, piesa fiind pierdută); L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 72 nr.62 = *Sargetia XXI-XXIV*, 1989-1991, 72 nr.62.

Piesă destul de rudimentar confecționată având asemănări cu descoperirile din Banat (nr. 29), Augst⁴⁸⁴, cea din Iarariul din Avenches⁴⁸⁵, Stara Zagora⁴⁸⁶, alte două de la Munderkingen⁴⁸⁷.

236 Bacchus

Planșa 89.

Piesa a făcut parte din Colecția J. Keményi de la Luncani, jud. Cluj și figurează în manuscrisele lui Lugosi Fodor András (Biblioteca centrală Universitară Cluj-Napoca, mss. 754, vol. I, f. 99a, desenul în vol. VII, f. 46, pl. XLVI). LD: Transilvania. I. 15,85 cm. Lipsește piciorul drept mai sus de genunchi.

Bacchus, imberb, cu păr ondulat, are pe cap o cunună de iederă cu o floare pe creștet. Poartă nebrida prinsă pe umărul stâng cu o fibulă rotundă. Nebrida este dispusă oblic peste corp. Greutatea corpului cade pe piciorul stâng, dreptul lipsește mai sus de genunchi.

Neigebauer, *Dacien* 209 nr.69; C.Pop, *ActaMN VII* 1970, 155 nr. 9 fig. 2/1; idem în: *Colocviu Nijmegen* 318 nr. 1 fig. 2,1 = *Apulum XXXIV* 1997, 202 nr. I,1 pl. II/4.

237 Bacchus

Planșa 89.

Piesă pierdută. LD: POTAISSA (Turda). A fost descoperită în secolul trecut în locul denumit "Cetate". I. 25 cm.

⁴⁸⁴ Kaufmann-Heinimann, *Augst* 31-32 nr.22-23 pl. 13.

⁴⁸⁵ Leibundgut, *Avenches* 22-23 nr.9 pl.V.

⁴⁸⁶ K. Kalcev în: *Colocviu Viena* 408 nr.8 fig.8.

⁴⁸⁷ H. Nuber, *Baden-Württemberg* 97-98 fig.26-27.

Bacchus tânăr, imberb, cu draperie pe umărul stâng alunecând până în dreptul coapsei și atârând pe antebraț. Brațul drept este depărtat de corp și lăsat în jos. În mână ține un rhyton, iar în mâna stângă ridicată probabil că ținea tirsul. Pe cap poartă o cunună din frunze și flori, în picioare are botine. Greutatea corpului cade pe piciorul stâng, dreptul fiind îndoit din genunchi.

B. Orbán. *Torda város és környéke* (1889), 57; C. Pop, *ActaMN X* 1973, 598 nr. 6 fig. 3; idem, *Colocviu Nijmegen* 324 nr. 24 fig. 7,3 = *Apulum*, XXXIV 1997, 206 nr.24 pl.VII/27; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 279 nr. 98 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 74 nr. 98.

238 Liber și Silenus

Piesa, descoperită cu prilejul unei periegeze în Oltenia, a făcut parte din Colecția Dimitrie Papazoglu.

“...un Silen beat căzut jos, cu cimpoiul în spinare și cupa în mână, iar Bacus, îi sprijină capul”. (D. Papazoglu, *Concordia*, nr.23 din 12 aprilie 1857, 90).

Petolescu, *Religiile* nr.229; Bărbulescu, *Culte* 97 nr.97.

239 Satir

LD: POTAISSA (Turda), culmea Văii Sândului. Piesa a făcut parte din Colecția István Téglas. I. 12 cm. Piciorul stâng de la genunchi în jos lipsește. Turnare plină.

Satir tânăr, imberb, nud, în mișcare de dans, cu contrapostul pe piciorul drept. Ține brațele ridicate, în mâna dreaptă are un vrej de viță de vie (?), iar în cea stângă un ciorchine de strugure sau patera.

Execuție locală, mediocră. Pentru astfel de reprezentare figurată nu sunt analogii apropiate, poate ca poziție de dansator să fie amintit un “Faunus saltans” care, la 1640, făcea parte din Cabinetul de antichități a lui Friedrich Wilhelm von Brandenburg⁴⁸⁸.

Sec.II-III.

240 Silenus

LD: POTAISSA (Turda, jud. Cluj), descoperire fortuită pe culmea Văii Sândului. I. 10,7 cm. Antebrațul drept și laba piciorului stâng lipsesc. Turnată plin.

Silenus adult, zvelt, cu mustață stufoasă și lungă, despătată de o parte și de cealaltă a colțurilor gurii. Centrul de greutate al corpului cade pe piciorul drept, celălalt fiind adus ușor în față. Capul îl are ușor aplecat, cu privirea spre pământ. Părul prezintă o buclă masivă pe frunte.

I. Téglas, *Muveszeti X* 8, 1911, 348-349 fig.3 (considerat greșit satir); I. Bajusz, *ActaMP*, IV 1980, 375 nr.272.

⁴⁸⁸ G. Heres în: *Colocviu Freiburg* 191 fig.4.

241 Silenus

LD: Răcari, jud. Dolj, descoperire întâmplătoare.

D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. a 3-a (1968) 377; idem, *Oltenia romană*, ed. a 4-a (1972); Petolescu, *Religiile* nr.228; Bărbulescu, *Culte* 130 nr.10.

242 Priap

LD: ROMULA (Reșca, jud. Olt) în therme.

Hermă reprezentând pe Priap Pantheus cu sâni și phallus-ul accentuate.

D. Tudor, *Oltenia romană* ed. a 3-a 400; Petolescu, *Religiile* 233; Bărbulescu, *Culte* 130 nr.10.

243 Amor

Planșa 89.

LD: DIERNA (Orșova, jud. Mehedinți), cetatea romană târzie, săpături arheologice. I. 7,5 cm. Antebrațele și piciorul drept mai sus de genunchi lipsesc. Turnare plină.

Zeul, reprezentat sub înfățișare de copil, nud, cu forme pline, este surprins în mișcare. Părul lung, acoperind pavilioanele urechilor și atârând în două șuvițe pe umeri, este prins pe creștet într-un *cirrus*. Contrapostul este plasat pe piciorul stâng. Pe spate se observă aripioarele. Brațul drept este întins lateral, iar celălalt alunecă pe lângă corp.

Pop, *Bronzuri* 328 nr.5

Lucrare autohtonă, fizionomia personajului prezintă detalii exoftalmice. Piesa are oarecari similitudini cu figurinele de la Orșova (cat.nr.240), cea din Muzeul din Lyon⁴⁸⁹, Baric, Emona și Mursa⁴⁹⁰, Sászentmiklós⁴⁹¹, Nida-Hedderheim⁴⁹².

244 Amor

Planșa 89.

LD: DIERNA (Orșova, jud. Mehedinți). Colecția Imre Pongrácz. I. 6 cm. Brațul drept mai jos de axilă lipsește. Turnare plină.

Piesa este asemănătoare cu precedentă. Deosebirea constă în faptul că personajul este mai zvelt, are o mișcare mai avântată, iar brațul drept se pare că atâră piesa este un produs local..

Pop, *Bronzuri* 328 nr.6. Informație D. Benea-Universitatea de Vest-Timișoara.⁴⁹³

Sec.II-III.

⁴⁸⁹ Boucher - Tassinari, *Lyon* nr.23.

⁴⁹⁰ *Cat.Belgrad* 1969, 97 nr.117 fig.117; nr.118 fig.118; nr.119, fig.119.

⁴⁹¹ J.G. Szilágyi, *La plastique de l'époque romaine en Pannonie.I-III siècles* (1976) nr.22.

⁴⁹² M. Kohlert-Nemeth, *Nida-Hedderheim* 34 nr.12.

⁴⁹³ D. Benea ne-a mai semnalat două statuete ale lui Amor, acum dispărute, una provenind dintr-un loc neprecizat din Banat, iar alta tot de la Dierna.

245 Amor

LD: POTAISSA (Turda, jud. Cluj). Piesa a făcut parte din Colecția Imre Botár.

Amor înaripat, cu genunchiul drept pe pământ și stângul îndoit ridică mâna dreaptă și întinde stânga în față. Probabil că ținea un arc.

G. Téglás, MKÉ 6, 1912, 204; R. Ardevan - A.A. Rusu, ActaMP, III 1979, 394. și 394; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 279 nr. 91 = Sargetia XXI-XXIV 1988-1991, 74 nr. 91; C. Pop în: *Colocviu Nijmegen*, 321 nr. 11, fig. 4,2 crede că statueta reprezintă un Genius.

Sec.II-III.

Planșa 91

246 Amor

LD: POTAISSA (Turda, jud. Cluj), dealul "Cetății". Piesa a făcut parte din Colecția István Téglás (Turda). I. 4,6 cm. Mâna dreaptă lipsește. Turnare plină.

Amor sub înfățișare de copil, cu forme pline, sâni feciorelnici, păr bogat, centrul de greutate fiind pe piciorul stâng întins, celălalt flexionat. Brațul drept este ridicat, cel stâng întins în față.

L Bajusz, ActaMP, IV 1980, 385 nr.727.

Statueta modestă, lucrată într-un atelier toreutic local.

Sec.II-III.

247 Amor

LD: AMPELUM (Zlatna, jud. Alba), descoperire fortuită. Brațele și corpul de la bust în jos lipsesc. Turnare plină.

Reprezentare schematică, locală a zeului, cu aripile masive, necaracteristice ca dimensiuni pentru personajul înfățișat (cel puțin așa lasă să se întrevadă desenul).

V. Wollmann, Apulum XV 1977, 677 pl. XII a.

248 Amor

Planșa 90.

Statueta a fost desenată de Lugosi Fodor András. Piesa provine probabil din Transilvania.

Amor înaripat cu moț pe creștet ridică mâna dreaptă și stânga o lasă în jos. Pășește pe piciorul drept, stângul fiind tras înapoi.

Alicu - Pop - Wollmann, *Mon.Sarmizegetusa* 122, nr. 275, pl. CXXII; C. Pop în: *Colocviu Nijmegen* 327 nr. 29, fig. 8,5.

Piesa a fost descoperită în anul 1780. LD: Svinița, jud. Mehedinți. I. cca. 20 cm.

Hercule cu barbă și corp athletic, în picioare. Greutatea corpului cade pe piciorul drept, stângul este ușor îndoit, dus lateral în față. Are păr buclat și barba stufoasă. Brațul drept, îndepărtat de corp, se sprijină pe măciuca așezată oblic, așa încât formează un unghi cu brațul. Pe antebrațul stâng atârna pielea de leu, iar în mâna stângă ține trei mere.

M. Bărbulescu, ActaMN XIV 183 nr. 37 pl. 3 cu literatura mai veche; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 279 nr. 110 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, nr. 110.

După cum lasă să se întrevadă desenul, statueta de la Svinița, derivată din ipostaza "Mastai-Giustiniani" a lui Hercules, are o remarcabilă execuție artistică, fiind un produs de import și dintre analogiile tematice din Imperiu se pot aminti, printre altele, bronzurile de la Ratiaria⁴⁹⁴, Tongres și Eudenbourg⁴⁹⁵.

Posibil sec.II p. Chr.

250 Hercules

Planșa 91

LD: Banat, fără precizarea localității. Piesa a făcut parte din Colecția Soró (Timișoara).

Fără dimensiuni. Bine conservată. Turnată gol?

Pe un soclu circular este prezentat Hercules, bărbos, cu trup viguros, în picioare, contraopostul fiind plasat pe piciorul stâng întins, celălalt adus oblic, în față și sprijinit pe vârful picioarelor. Eroul se sprijină, sub axila dreaptă, de măciuca lui caracteristică acoperită de *exuvia leonis*. Cele două brațe sunt masecate, cel drept, în jos de blana leului, cel stâng adus la spate.

M. Bărbulescu, ActaMN, XIV 1977, 184 nr.46 pl. I/3 cu bibliografia mai veche; idem, ActaMN XV, 1978, 228; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 279 nr.112 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 75 nr.112.

Măestria artistică remarcabilă a statuetei, circumscrisă piesa ca fiind un import, derivată a ipostazei "Hercules Farnese". Cele mai apropiate similitudini sunt exemplificate prin bronzurile de la Hisarya⁴⁹⁶ sau cel păstrat în KHM-Viena⁴⁹⁷.

Probabil sec.II p. Chr.

251 Hercules

Planșa 91.

LD: POTAISSA (Turda, jud. Cluj), descoperire fortuită. Piesa a făcut parte din Colecția József Kemény (Luncani, jud. Cluj). I. cca.8 cm. Bine conservată. Turnare plină?

Interesantă reprezentare a lui Hercules tânăr, imberb, cu centrul de greutate al corpului pe ambele picioare (?), desenul nefiind explicit în acest sens. Părul este scurt, cârlionțat, pe brațul drept, îndoit,

⁴⁹⁴ V.Najdenova în: *Colocviu Freiburg* 1229 fig.9.

⁴⁹⁵ S.Reinach, *RépStat* II 1 (1897) 211 nr.7; idem, *RépStat* III (1904) 63 nr.2.

⁴⁹⁶ Oggenova-Marinova, *Sofia* 90 nr.85 fig.85.

⁴⁹⁷ Gschwantler, *Cat. Wien* 131-132 nr.199 fig.263.

antebrațul fiind ridicat spre figură, are blana leului din nemea (capul animalului în partea inferioară este grotesc), iar lângă brațul stâng, lăsat în jos, se observă măciuca noduroasă.

M. Bărbulescu, ActaMN, XIV 1977, 183 nr.39 pl. I/4.

Fără analogii printre bronzurile din Imperiu, piesa toreutică constituie creația unui atelier potaissens, cu elemente de detaliu schematizate.

Sec.II-III.

252 Hercules

LD: DIERNA (Orșova, jud. Mehedinți). I cca. 10 cm. păstrată fragmentar (fără alte indicații). Nu se cunoaște modul de turnare.

Grupul statuar "Hercules în luptă cu Antaeus", reprezintă o scenă cu oarecare efect dinamic, reprezentând momentul premergător acțiunii în care eroul mitic ridică pe fiul lui Neptunus în aer, cu toată încercarea acestuia de a se desface din strânsoarea brațelor lui Hercules.

D. Tudor, *Orașe* 21; M. Bărbulescu, ActaMN, XIV 1977, 182 nr. 26 cu bibliografia mai veche; idem, ActaMN, XV 1978, 226; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 279 nr. 118 = *Sargetia XXI-XXIV*, 1988-1991, 76 nr. 118.

253 Hercules

LD: PRAETORIUM (Mehadia, jud. Caraș-Severin). MNM-Budapest (?).

Pop, *Bronzuri* 333 nr.22.

254 Hercules

LD: POROLISSUM (Moigrad, jud. Sălaj). Piesa a făcut parte din Colecția Seraphina și László Andrassy (Mîrșid, jud. Sălaj).

Figurină cu Hercules, în mâna stângă *clava*.

Gudea, *Porolissum* 725.

255 Hercules

LD: Banat, fără precizarea localității. Piesa a făcut parte din Colecția Radványi (Timișoara). I cca. 30 cm. Alte date tehnice nu deținem.

M. Bărbulescu, ActaMN, XIV 1977, 184 nr.47 cu bibliografia mai veche.

256 Lar

LD: Nădab, jud. Arad. Lipsesc indicații de orice natură.

Bărbulescu, *Culte* 145 nr.4.

257 Lar

LD: POTAISSA (Turda, jud. Cluj) sau împrejurimi. Piesa a făcut parte din Colecția Mihály Pap Szathmári (Cluj). Nu există date despre piesă.

G. Entz, Numizmatikai Közlöny L-LI, 1951/52, 54; Bărbulescu, *Culte* 145 nr.6.

258 Lar

LD: POTAISSA (Turda, jud. Cluj). Piesa a făcut parte din colecția László Gombós (Turda). Nu există date despre piesă.

R. Münsterberg - J. Oehler, ÖJh, V 1902, c.104; Bărbulescu, *Culte* 145 nr.7.

259 Minerva

MNM-Budapest (?). LD: NAPOCA (Cluj), fosta zonă de inundație a râului Someș, cartierul Someșeni, de-a lungul căii ferate Oradea. I. 9 cm. Starea de conservare bună. Turnată plin.

Zeița, sprijinită pe un mic soclu perpendicular, în partea posterioară, are centrul de greutate pe piciorul drept întins, celălalt ușor flexionat. Personajul, cu chip feciorelnic, admirabil realizat artistic, poartă pe creștet caracteristicul coif attic, de sub care iese părul buclat, pieptenat cu cărare la mijloc, acoperind pavilioanele urechilor. Imbrăcămintea se compune din chiton dublu și himation lung, cu falduri largi, plasat pe umărul stâng, adus oblic peste spate, petrecut peste brațul stâng îndoit, de sub care atârnă. Pe piept are *apoptygma* scurtă, iar la baza gâtului se observă un colier dublu, împodobit cu un pandantiv circular. Talia este strânsă de o curea (*cingulum*), cu un capăt în jos. Zeița, având capul ușor întors spre stânga, privește o pateră ținută de toartă, în palma dreaptă, brațul fiind îndoit. În mâna stângă, cu degetele în jos, ținea, probabil, lancea, astăzi dispărută. În picioare zeița are botine, bordate în partea superioară.

G. Finály, ArchÉrt XVII 1897, 330.

Statueta, produs de import, vădește un deosebit simș artistic, având analogii cu reprezentările de la Răcari (cat.83), Grbovác⁴⁹⁸ și Verona⁴⁹⁹.

Epoca antoniniană.

---

⁴⁹⁸ *Cat. Belgrad* 87 nr.81.

⁴⁹⁹ Franzoni, *Verona* nr.28.

260 Minerva

MNM-Budapest (?) LD: POTAISSA (Turda, jud.Cluj). Descoperire fortuită la poalele estice ale Dealului Cetății. Piesa a făcut parte din Colecția István Téglás. I. 12,5 cm. Starea de conservare bună. Turnare plină.

Descrierea piesei se face după fotografia ei posterioară (singura păstrată). Personajul este înveșmântat în chiton lung și himation în diagonală, de pe umărul stâng, peste piept și în spate, cu o fibulă rotundă pe umărul drept și coif de tip corintic, cu *crista* bogată. În mâna dreaptă, brațul întins lateral ține de cant o pateră, iar în cealaltă ridicată avea lancea, armă astăzi pierdută. Nu s-a putut stabili contrapostul (din fotografie nu reiese acest lucru).

I. Bajusz ActaMN, IV 1980, 383 nr. 640; *RepCluj* 404 (M. Bărbulescu); M. Bărbulescu, *Potaissa* 160.

Piesa reprezintă o creație a unui atelier local și are analogii la Adenbach⁵⁰⁰, Trier⁵⁰¹, Köln⁵⁰², Muttenz⁵⁰³.

Sec.II-III.

261 Minerva

LD: ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA (Sarmizegetusa, jud. Hunedoara). Piesa a făcut parte din Colecția Zsigmond Ormós (Timișoara). Fără alte informații.

Alicu - Pop - Wollmann, *Mon.Sarmizegetusa* 87 nr.87.

262 Minerva

LD: Gherla, jud.Cluj. I. 18 cm, cu soclul 20,5 cm. Mâna stânga ruptă. Turnare plină ?

Zeița înțelepciunii este înfățișată într-o mișcare avântată. Contrapostul este pe piciorul drept, cel stâng este adus oblic în față. Personajul are figura gingașă, feciorelnică, cu capul ușor întors spre stânga. Părul acoperind pavilioanele urechilor se zărește de sub coiful de tip corintic, cu panaș înalt susținut de un mic sfinx. Este înveșmântată cu tunica dublă, încinsă peste talie și egidă, cu capul Meduzei-Gorgona. În picioare poartă o încălțăminte cu carâmb înalt. Pliurile veșmântului, toate toate redete oblice spre dreapta, indică direcția de mișcare a divinității. Brațele sunt depărtate lateral de corp, antebrațul stâng este îndreptat în sus.

J. Ornstein, *ArchÉrt* XII, 1892, 348 sq fig. De la 348; L. Marinescu, *Colocviu Freiburg* 277 nr.14 = *Sargetia XXI-XXIV* 1988-1991, 69 nr.14.

⁵⁰⁰ Menzel, *Speyer* 13-14 nr.19.

⁵⁰¹ Menzel, *Trier* 28 nr.60 pl.28.

⁵⁰² Menzel, *Bonn* 36-37 nr.74 pl.41.

⁵⁰³ Kaufmann-Heinimann, *Augst* 64 nr.63 pl.64-65.

263 Diana

LD: Hoghiz, jud.Braşov, pe terasa de pe malul râului Olt, în aşezarea civilă de lângă castr. Fără alte informații.

Tudor, *Oraşe* 280 sq.

264 Venus

LD: POTAISSA (Turda, jud.Cluj), castru. Piesa a făcut parte din Colecția László Gombos. I. 16,2 cm. Antebrațul drept și labele picioarelor sunt rupte. Turnare plină.

Venus în ipostaza de *pudica*, nudă, cu centrul de greutate pe piciorul drept, celălalt, ușor îndoit, adus în față. Pe cap, cu părul lung, în două coșițe pe umeri, are o diademă înaltă, zimțată. Mâna stângă maschează sexul.

R. Münsterberg - J. Oehler, *ÖJh*, V 1902 c.104; Bărbulescu, *Potaissa* pl.I.

Piesa constituie un produs local, fără pretenții artistice deosebite, având similitudini cu celelalte statuete ale lui Venus pudica din Dacia.

Sec.II-III

265 Venus

Planșa 90.

Piesa a făcut parte din Colecția Botár Imre de la Turda și a fost desenată de Téglás István. LD: POTAISSA (Turda).

Venus nudă, cu diademă zimțată pe cap, prinde cu dreapta o costiță și stânga acoperă sexul. Corpul zvelt, picioarele lipite.

G. Téglás, *MKE* 6, 1912, 204 nr.8; R. Ardevan - A.A. Rusu, *ActaMP* III 1979, fig. 3; C. Pop în: *Colocviu Nijmegen* 321 nr. 10 fig. 4/1 = *Apulum* XXXIV 1997, 204 nr.10 pl.V/13.

Forma corpului și a diademei este identică cu a Venerei de la Viena (nr.110) care are ca loc de proveniență tot Potaissa. Diferă poziția mâinilor, deși gestul mâinii drepte al acestei Venere este exact același cu al celei de la Viena, doar că este făcut cu mâna stângă. De asemenea Venus de la Viena nu face gest de *Pudica*. Să se fi strecurat o eroare în desenul lui Téglás István sau este vorba despre statuete surori?

266 Venus

Planșa 91

LD: ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA (Sarmizegetusa, jud. Hunedoara). Piesa a făcut parte din Colecția Gábor Téglás (Budapesta). I 8 cm. Laba piciorului drept lipsă. Turnare plină

Zeita nudă, cu contrapostul pe piciorul drept, poartă pe cap o diademă semicirculară înaltă, ornamentată cu incizii și privește spre oglinda ținută în mâna stângă, brațul fiind îndoit. Celălalt braț este îndoit și îndepărtat de corp.

Desenul piesei îl datorăm amabilității lui I. Bajusz (Universitatea Babeș-Bolyai Cluj) care ne-a informat că statueta ar fi aparținut Colecției G. Téglás (Budapesta) fiind posibil să fi fost descoperită în capitala Daciei romane, localitate unde învățatul maghiar a efectuat numeroase cercetări arheologice.

Figurină locală ulpiană, cu oarecare detalii artistice conturate. Ea face parte din tipul "Venus își face toaleta" având analogii cu o altă reprezentare din Dacia, și anume, o statueta de la Reșca, jud. Olt (nr. 107).

Pop, *Bronzuri* 319 nr.23.

Sec.II-III.

267 Venus

LD: POTAISSA (Turda, jud.Cluj), punctul "Furdulășeni" descoperire fortuită. Colecția István Téglás (Turda). I. 10 cm. Bine conservată. Turnare plină.

Reprezentare neobișnuită a Venerei, surprinsă în picioare cu un măr în mâna stângă (brațul este îndoit), care are plasată în porțiunea posterioară o cadă de baie (piesă separată de statueta propriu zisă), bazinet mulat după forma gambelor personajului. Brațul drept alunecă pe lângă corp, iar pe creștet are o diademă semicirculară, părul fiind lung, prins la spate într-un coc masiv, împletit în șuvițe radiale.

I. Téglás, *MuveszÉti X* 8, 1911, 349 fig.4; I Bajusz, *ActaMP IV* 1980, 374 nr.207.

Reprezentarea Venerei de la Turda-Furdulășeni se inscrie într-un tip iconografic hibrid al zeiței "Venus își face toaleta" având accesorii în mână, în cazul de față un măr. Deși piesa are o execuție destul de schematică, locală, scena este inedită printre bronzurile figurate din imperiu.

Sec.II-III.

268 Venus

LD: Județul Alba, fără precizarea localității, descoperire fortuită. Piesa a făcut parte din Colecția Ignatius Reinbold (Zlatna). Fără dimensiuni. Brațul drept, antebrațul stâng și piciorul drept de la pulpă în jos lipsesc. Turnare plină.

Zeița este nudă, posibil, contrapostul pe piciorul stâng. Pe cap poartă o diademă semicirculară(?).

V. Wollmann, *Apulum XV* 1977, 677 pl. XII a.

Piesă toreutică modestă, locală (descriere după desenul piesei).

Sec.II-III.

269 Venus

LD: SUCIDAVA (Corabia-Celeiu). Piesa, descoperită cu ocazia unei periegheze, a făcut parte din Colecția Dimitrie Papagozlu și odinioară s-a aflat în Colecția Muzeului Național de Antichități-București.

Monitorul Oficial din 21 sept.1864 (în periegheza sa consideră statueta ca fiind o vestală); Petolescu, *Religiile* nr.202, ipoteză judicioasă, personajul feminin este o Veneră.

270 Venus

LD: POTAISSA (Turda) sau împrejurimi. Piesa a făcut parte din Colecția József Kemény (Luncani, jud. Cluj). I. cca. 7,6 cm. Alte date informative despre piesă nu deținem.

Figurină cu Venus grosier executată.

Neigebaur, *Dacien* 210 nr.90.

271 Venus

LD: Transilvania, descoperire fortuită. Piesa a făcut parte din Colecția Michael von Splény (Gheja, jud. Mureș).

Figurină înfățișând o Veneră frumos confecționată.

Neigebaur, *Dacien* 217 nr.237.

272 Venus (?)

LD: ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA (Sarmizegetusa, jud. Hunedoara). Piesa a făcut parte din Colecția Balint (Bretea Română, jud. Hunedoara). Fără dimensiuni și alte date tehnice.

Personaj feminin nud, cu diademă pe cap, ține în mână un șarpe.

Neigebaur, *Dacien* 45 nr.227 (statuetă considerată a fi Venus); Alicu – Pop - Wollmann, *Mon.Sarmizegetusa* 192 nr.44 (aceeași identificare).

Personajul înfățișat de statueta nu poate fi identificat. Inițial s-a presupus că ar fi vorba despre o Veneră dar, în iconografia antică zeița nu are ca atribut o reptilă, ca în cazul Hygiei. La rândul ei, aceasta nu apare nudă, fiind întotdeauna înveșmântată. Constatările prezentate și faptul că piesa toreutică n-a putut fi analizată, figurina dispărând de mult timp, sunt criteriile suficiente pentru a considera dubioasă autenticitatea acestei piese.

273 Hygia

LD: POTAISSA (Turda, jud. Cluj) sau împrejurimi. Colecția József Kemény (Luncani, jud.Cluj). I. 21,6 cm. Fără alte informații.

Zeița Hygia cu șarpele.

Neigebaur, *Dacien* 209 nr.72.

274 Fortuna (Abundantia)

LD: Potaissa (Turda) sau împrejurimi. Piesa a făcut parte din Colecția József Kemény (Luncani, jud.Cluj). I. 16,5 cm. Alte date nu deținem.

Fortuna cu cornucopia.

Neigebaur, *Dacien* 211 nr.123 (interpretată eronat drept Cybele).

275. Fortuna (Abundantia)

LD: Cigmău, jud.Hunedoara. I. 12 cm. Alte date tehnice sunt inexistente.

Descrierea începutului de sec.XX greoaie a piesei, nu oferă prea multe informații concludente: "Fortuna în hlamidă pe cap cu o "decorație cornurată" strânge cornucopia, iar în dreapta în jos ceva ca un instrument". Pentru înțelegerea mai judicioasă a textului ne-am permis să intervenim cu următoarele clarificări:"decorația cornurată", probabil, semnifică diadema semilunară, iar expresia "ceva ca un instrument" ar designa o parte din cârmă, în nici un caz *patera*, care, ca recipient, s-ar fi observat și descris mai bine.

Pop, *Bronzuri* 339 nr.3.

Planșa 90

276 Fortuna

LD: Transilvania, fără precizarea locului.

Fortuna, cu diademă pe cap, îmbrăcată cu chiton și himation, ține în mâna stângă cornul abundenței.

Fodor, *Führer*, I, 96; C. Pop în: *Colocviu Nijmegen* 327 nr. 28 fig. 8,3.

277 Fortuna (Abundantia)

LD: POTAISSA (Turda), descoperire fortuită pe "Dealul Zânelor". Piesa a făcut parte din Colecția István Téglás (Turda). Fără dimensiuni. Capul și antebrațul drept lipsesc. Turnare plină.

Zeița, înveșmântată cu tunică lungă și *palla* drapată, ține în mâna stângă un voluminos corn al abundenței. Brațul stâng alunecă pe lângă corp, în mâna respectivă, probabil, avea *patera*. Nu s-a putu stabili contrapostul.

I. Bajusz, *ActaMP* IV 1980, 375 nr.269 (fotografia piesei o datorăm lui I. Bajusz).

Produs local, având eventuale analogii cu alte piese ale genului de la Alba Iulia-Partoș (nr.125); Drobeta (nr.123); Micia (124) sau cele de la Volubilis⁵⁰⁴, Napoli ; și Évreux⁵⁰⁵.

278 Core?

Odinioară în Muzeul din Deva (?). LD: ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA (Sarmizegetusa, jud.Hunedoara). Fără date tehnice.

Figurină prezentând un personaj feminin ce poartă un himation pe umărul drept, dar nu are nici un atribut.

A. Hekler, *MKÉ* 4, 1910, 21 nr.59; Pop, *Bronzuri* 436 nr.20.

Piesa este greu de identificat întrucât zeița Core nu apare în statuaria de bronz antică sau cel puțin nu a fost identificată.

⁵⁰⁴ Boube-Piccot, *Muroc* I 218-219 nr.239 pl.169-170.

⁵⁰⁵ Reinach, *RépStat* II 1, 1897, 248 nr.9 = 249 nr.1 și II 1, 249 nr.4.

278 Victoria

LD: POTAISSA (Turda). Piesa a făcut parte din Colecția Imre Botár (Turda). Fără dimensiuni. Mâna dreaptă, picioarele și sfera pe care se plasează zeița lipsesc. Turnare plină.

Bărbulescu, *Potaissa* pl.I (fotografia dreapta sus).

279 Personaj feminin bacchic

LD: POTAISSA (Turda), descoperire fortuită. Colecția Lászlo Gombos (Turda).

Statuetă cu personaj feminin bacchic, imposibil de identificat dacă este vorba despre zeița Libera sau de o menadă.

Pop, *Bronzuri* 335 nr.3.

280 Divinitate feminină

Piesa a făcut parte din Colecția Capșa și s-a aflat odinioară în M-D.Turnu Severin. LD: ROMULA (Reșca, jud. Olt).

Divinitate feminină, înaripată, reprezentată șezând. Părul buclat cade pe umeri. Are bustul nud și draperie la partea inferioară. În poală ține flori.

C. Moisil, BCMI IV 1911, 142; D. Tudor BCMI XXVIII, 85, 1935, 119 nr. 138 fig. 32 (=MIR, I, 27); Petolescu, *Religiile* nr. 236.

281 Sarapis

MNM - Budapest (?). LD: POTAISSA (Turda). I. 12 cm. Starea de conservare bună în afara suportului (tronul?) păstrat fragmentar. Turnare goală.

Imaginea divinității egiptene, așa cum ne-a fost transmisă de către sculptorul alexandrin Bryaxis⁵⁰⁶, prezintă un personaj vârstnic, în poziție șezândă, cu barba bogată frumos modelată, părul pieptenat în trei rânduri de "bucle libice", purtând pe cap un *modius (calathos)*, semn al rodniciei, decorat cu ramuri de măslin. Este înveșmântat în chiton lung până la pământ și un himation, încălțat cu sandale prinse de gambe cu barete. După poziția brațelor, cel stâng ridicat, celălalt lăsat, întins în jos și depărtat de corp, se poate deduce că mâna dreaptă se odihnea, probabil, fie pe capul cerberului de la picioare (în acest caz zeul apare în ipostaza de Hades-pluto), fie ținea o phială, iar în cea stângă, sceptra lung.

A. Hekler, *ArtÉrt* XXX 1910, 309-311; M. Bărbulescu, *Potaissa* 164.

Bună realizare artistică a acestui produs de import, cu trei bronzuri apropiate ca stilistică, unul provenit de la Romula (nr.135), unul în Bibliotheque Nationale de la Paris⁵⁰⁷ și altul (alui Sarapis-Hercules) în Muzeul din Kabul⁵⁰⁸.

⁵⁰⁶ DA IV 2, 1250 fig.6367.

⁵⁰⁷ Babelon - Blanchet *Bibl.Nat* 23 nr.29.

⁵⁰⁸ Kunckel, *Alba Regia* XXI 1984 nr.21 pl.VI/1.

282 Personaj masculin

LD: Covasna, jud.Covasna, în cetatea dacică din punctul "Cetatea Zânelor" (Tündvár). I. cca 4 cm. Antebrațul stâng lipsă. Turnare plină.

Este prezentat un un personaj nud, neidentificabil, în picioare, cu cușmă (coif?) pe cap și o mantie pliată pe brațul drept, îndoit și sprijinit cu mâna pe pânțec. Celălalt braț este depărtat de corp și întins orizontal. Nu s-a putut stabili contrapostul.

Z. Székely, SCIV 23, 2, 1972, 208 fig.11.

283 Personaj egiptean

LD: POTAISSA (Turda), culmea Văii Sândului, într-o clădire romană privată. Piesa a făcut parte din colecția István Téglás (Turda). I. 5 cm. Starea de conservare bună. Turnare plină.

Este înfățișat un personaj masculin îngenunchiat, având *uraeus* (?) pe frunte și un mic șorț peste mijloc. Bustul este dezgolit, iar brațele, relaxate, se sprijină pe coapse. Poziția lui, coafura specifică, accesoriul de pe creștet și sumarul obiect de îmbrăcăminte îl identifică cu un egiptean.

I. Bajusz, ActaMP IV 1980, 373 nr.196; L. Țeposu-Marinescu, Cercetări Arheologice IX 1992, 107 consideră piesa de factură alexandrină.

284 Jupiter-Ammon ?

LD: POTAISSA (Turda) sau împrejurimi. Piesa a făcut parte din Colecția József Kemény (Luncani, jud. Cluj). I. 12,06 cm.

Personaj cu cap de berbec ținând în mână o măciucă (?).

Neigebaur, *Dacien* 209 nr.70; Bărbulescu, *Potaissa* 164.

Măciuca asociată cu personajul cu cap de berbec este îndoielnică.

285 Harpocrates?

LD: POTAISSA (Turda) sau împrejurimi. Piesa a făcut parte din Colecția J.Kemény (Luncani, jud.Cluj).

Deși personajul poate fi asemuit cu zeul Harpocrates, având gestul caracteristic al degetului arătător ridicat, probabil, spre gură, ne exprimăm îndoiala asupra originalității piesei, pe care n-am putut-o cerceta.

286 Anubis?

LD: Dacia meridională sau sudul Dunării? Statueta a fost achiziționată de F.Griselini la Timișoara în a doua jumătate a sec.XVIII. Fără dimensiuni. Starea de conservare bună. Turnare plină?

Pe un soclu dreptunghiular este înfățișat un personaj cu figură de șacal-câine, ceea ce sub aspect iconografic lasă să se întrevadă a fi zeul Anubis. Contrapostul este pe piciorul drept întins, stângul ușor relaxat și adus puțin în față. Capul este întors spre stânga, trupul muschiulos, ține cu ambele mâini (brațul drept, îndoit peste pânțe, celălalt lăsat în jos peste triunghiul inghinal) o draperie pliată oval peste torace.

F. Grisellini, *Versuch einer politischen und naturlichen Geschichte des temeswurer Banats* I (1780), 284-285 pl.III/1; Neigebauer, *Dacien* 16; W.Drexler, *Das Cultus der aegyptischen Gottheiten in den Donuländern* (1890) 56; D. Popescu, *Mélanges de l'École Roumaine en France* 1927, 202.

Autenticitatea piesei este îndoielnică, fiind cunoscut faptul că în secolele trecute în Timișoara traficul cu falsuri era în floare. De altfel și proveniența figurinei este nesigură, putând să-și aibă locul de origine la sudul Dunării, însuși Grisellini mărturisind că a cumpărat-o de la un cetățean sârb.

287 Anubis?

LD: ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA (Sarmizegetusa, jud. Hunedoara). Piesa a făcut parte din Colecția Johann Michael Ackner (Sibiu). Fără dimensiuni și alte date tehnice.

Din desenul neclar reiese că ar fi vorba despre o statueta care înfățișează pe un postament circular un personaj cu cap de șacal-câine (?) care pare a fi Anubis.

C. Pop, *Colocviu Nijmegen* 320 nr.6 fig.3/1 = *Apulum* XXXIV 1997, 203-204 pl. III/9 cu bibliografia mai veche.

Nesiguranța în ceea ce privește originalitatea piesei este justificată și de schița ei neclară, făcută de J.M.Ackner. Oricum capul personajului nu pare de berbec pentru a designa pe Jupiter-Ammon, ci seamănă, mai degrabă, cu a unui animal canin.

288 Anubis?

LD: POTAISSA (Turda) sau împrejurimi. I. 12,7 cm. Piesa a făcut parte din Colecția J. Kemény (Luncani, jud.Cluj).

Descrierea piesei pierdute nu poate fi făcută corect, ea prezentând caracteristici, după informațiile bibliografice sumare, comune lui Anubis (personaj cu cap de șacal-câine, având pe piept o pasăre) și a cultului cavalerilor danubieni (dedesubtul lui apare un scarabeu și alte obiecte greu lizibile, iar pe partea posterioară o *mensa tripes*, un pește, cum s-a publicat, soarele, luna, fulgerul(?)).

Neigebaur, *Dacien* 209 nr.78; W.Drexler, *Das Cultus* 53, D. Popescu, *MERF* 1927, 202.

289 Cybele?

LD: ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA (Sarmizegetusa, jud.Hunedoara). Nu deținem informații tehnice sau de descriere.

C. Daicoviciu, *ACMIT IV 1932-1938*, 410; Alicu - Pop - Wollmann, *Mon.Sarmizegetusa* 99 nr.135.

290 Copil

LD: SUCIDAVA (Corabia-Celeiu). Colecția prof. D.C.Butculescu (Turmu Severin). I. 10 cm. Brațul stâng și etichetele picioarelor lipsesc. Turnare plină.

Statueta prezintă un copil nud, cu părul buclat, ce îi acopere pavilioanelor urechilor. Poziția personajului pare a fi șezândă, brațul drept este îndoit, cu degetele răsfrânte în sus. Identificarea iconografică este foarte dificilă, în orice caz copilul nu reprezintă unul dintre cele patru vânturi, cum a fost interpretat de D. Tudor.

D. Tudor, *Dacia XI-XII 1945-1947*, 194 sq nr.44 fig.40/1; idem, *Sucidava. Une cité daco-romaine et byzantine en Dacie*, Coll. Latomus LXXX 1965 fig.5/3; Petolescu, *Religiile* nr.248.i

Planșa 91

291 Personaj masculin

LD: POTAISSA (Turda) sau împrejurimi. Piesa a făcut parte din Colecția J.Kemény. I. 7,62 cm. Lucrare grosieră.

Neigebaur, *Dacien* 210 nr.93.

292 Personaj masculin

LD: POTAISSA (Turda) sau împrejurimi. Piesa a făcut parte din Colecția J.Kemény (Luncani, jud.Cluj). I. 7,62 cm.

Personaj cu îmbrăcăminte largă.

Neigebaur, *Dacien* 211 nr.124.

293 Personaj masculin

LD: POTAISSA (Turda) sau împrejurimi. Piesa a făcut parte din Colecția J. Kemény (Luncani, jud.Cluj). I. 10,16 cm. Execuție rudimentară.

Neigebaur, *Dacien* 214 nr.188.

294 Personaj masculin

LD: Iuda, jud. Bistrița Năsăud.

D. Tudor, *Orașe* 270.

295 Personaj masculin

Odinioară în MB-Timișoara. Inv.I 2355. LD: DIERNA (Orșova) sau împrejurimi. Piesa a făcut parte din Colecția Imre Pongrácz (Timișoara).

Bărbat nud.

Pop, *Bronzuri* 351 nr.32/b

297 Personaj masculin

Odinioară în MB-Timișoara. Inv. I 2354. LD: DIERNA (Orșova) sau împrejurimi. Piesa a făcut parte din Colecția Pongrácz (Timișoara).

Personaj masculin nud în genunchi.

Pop, *Bronzuri figurate* 351 nr.32/c

298 Personaj masculin

Odinioară în Muzeul Banatului-Timișoara. Inv. I 2350. LD: DIERNA (Orșova) sau împrejurimi. Piesa a făcut parte din Colecția Pongrácz (Timișoara).

Personaj bărbos, cu bonetă frigiană pe cap, îngenunchiat.

Pop, *Bronzuri* 351 nr.33/d

299 Personaj feminin

LD: POTAISSA (Turda) sau împrejurimi. Piesa a făcut parte din Colecția J. Kemény (Luncani, jud. Cluj). I. 8,9 cm.

Personaj feminin, cu veșmânt bogat, ține în mână o pateră. Este probabil o divinitate.

Neigebaur, *Dacien* 211 nr.126 (patera este considerată farfurie).

300 Personaj feminin

LD: POTAISSA (Turda). Piesa a făcut parte din Dobai (Orăștie, jud. Hunedoara). I. 15,24 cm.

Personaj feminin alături de un cerb (Diana?).

Neigebaur, *Dacien* 216 nr.219.

301 Statuetă antropomorfă

Odinioară în MB-Timișoara. Inv. I 2337. LD: necunoscut. Piesa a făcut parte din Colecția Imre Pongrácz (Timișoara).

Personaj șezând, cu mâna ridicată.

Pop, *Bronzuri* 351 nr.25.

302 Statuetă antropomorfă

LD: POTAISSA (Turda). Piesa a făcut parte din Colecția Pataki (Viena). I. 7,62 cm.

Neigebaur, *Dacien* 217 nr.235.

303 Statuetă antropomorfă

LD: Criș, jud. Brașov.

Tudor, *Orașe* 174-175.

304-305. Statuete antropomorfe

LD: Domnești, jud. Bistrița-Năsăud.

Tudor, *Orașe* 269.

306 Figurină antropomorfă

LD: Recaș, jud. Timiș.

Tudor, *Orașe* 55.

307 Figurină antropomorfă

LD: Sângeorgiu de Câmpie, jud. Mureș.

Tudor, *Orașe* 274.

308 Călăreț

LD: RUSIDAVA (Drăgășani-Momotești, jud. Vâlcea).

Tudor, *Orașe* 361; idem, *Oltenia romană* ed. a III-a (1968) 305.

309 Acvilă

LD: RUSIDAVA (Drăgășani-Momotești, jud. Vâlcea).

Tudor, *Orașe* 361; idem, *Oltenia romană* ed. a III-a (1968) 305.

310 Acvilă

LD: ROMULA (Reșca, jud.Olt). Piesa a făcut parte din Colecția Emanoil Kretzulescu (București).

I. 5 cm. Bine conservată. Turnare plină.

Acvilă cu aripi strânse.

D. Tudor, *MIR* (I) 33 nr.248 fig.41/a

Produs torenitic local, reprezentând destul de realist pasărea, se remarcă, în special, penajul destul de fin.

Sec.II-III.

311 Porumbel

LD: DIERNA (Orșova). Colecția Imre Pongrácz (Timișoara).

Pop, *Bronzuri* 355 nr.18.i

312 Cal

LD: Banat. (Recaș?).

Analele Banatului II fasc.3, 1929, 71 nr.e; Pop, *Bronzuri* 355 nr.26.

Sec.II-III.

313 Cerb

LD: ROMULA (Reșca, jud.Olt). Piesa a făcut parte din Colecția Maria Istrati-Capșa (Turnu-Severin).

I. 5,5 cm. Fracturată în două bucăți și o parte din picioarele anterioare lipsesc. Turnare plină.

Cerbul este plasat pe un suport rupt. Creație romulensă, cu un oarecare schematism.

D. Tudor, *MIR* (I) 29 nr.156.

Sec.II-III.

314 Hipocamp

LD: ROMULA (Reșca, jud.Olt). Piesa a făcut parte din Colecția maria istrati-capșa (Turnu Severin). I.

4,3 cm. Bine conservată. Turnare plină.

Statuetă cu un hipocamp în mișcare, executată într-un atelier autohton.

D. Tudor, *MIR* (I) 28 nr.152; C. Tătulea, *Romula/Mulva* 107.

315 Diana

LD: ROMULA (Reșca, jud. Olt). Piesa a făcut parte din Colecția Ilie Constantinescu (Caracal). Fără dimensiuni. Turnare plină.

Fragmentul constituie piciorul stâng al Dianeii, identificarea divinității datorându-se sandalei specifice zeiței. Produs local.

D. Tudor, *Oltenia romană* ed. 1-a fig.12 b; Petolescu, *Religiile* 187.

316 Venus

Planșa 90.

LD: ROMULA (Reșca, jud.Olt). Piesa a făcut parte din Colecția Ilie Constantinescu. I. 6,2 cm. Turnare plină.

LD ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA (Sarmizegetusa, jud.Hunedoara). Piesa a făcut parte din Colecția László Nopcsa (Zam, jud.Hunedoara). Bronz aurit. I. 7,62 cm. Turnare plină.

Este înfățișat capul zeiței frumuseții, cu fizionomie clasică, părul ordonat aranjat, cu cărare la mijloc, purtând pe cap o diademă înaltă, cu intarsii din bucățele de metal sau pietricele rotunde (din desenul prezentat nu se poate identifica natura ornamentului).

Neigebaur, *Dacien* 41 nr.151; Alicu – Pop - Wollmann, *Mon.Sarmizegetusa* 23 pl.CLXIV/23 e; C. Pop în: *Colocviu Nijmegen* 320 nr.4 fig.2/4; idem, *Apulum XXXIV* 1997, 203 nr.4 pl.III/7.

Sec.II p.Chr.

317 Venus

Planșa 91

LD: ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA (Sarmizegetusa, jud. Hunedoara), descoperire fortuită. I. 4,3 cm. Fără alte date tehnice.

Cap de Veneră (cf. Inventarul Muzeului de Arheologie din Sarmizegetusa nr.10139).

Alicu – Pop - Wollman, *Mon.Sarmizegetusa* 198 nr.104.

318 Hercules

LD: POTAISSA (Turda). Fără date tehnice.

Fragment (o parte din măciucă) dintr-o statueta a lui Hercules.

B. Orbán, *Torda város és környéke* (1899), 58 fig.stânga jos; M. Bărbulescu, *ActaMN XIV* 1977, 183 nr.40; L. Marinescu în: *Colocviu Freiburg* 279 nr.121 = *Sargetia XVIII-XXI* 1989-1991, 279 nr.121.

319 Jupiter Turmazgada ?

LD: Sângerzu Nou, jud. Bistrița-Năsăud. Fără date tehnice.

Capul de taur, cu un vultur între coarne, probabil că poate identifica statueta ruptă ca fiind a lui Jupiter Turmazgada.

Tudor, *Orașe* 270.

320 Cap de statueta

LD: POTAISSA (Turda) sau împrejurimi, descoperire fortuită. Piesa a făcut parte din Colecția J. Kemény. I. 3, 80 cm. Fără alte date tehnice.

Cap feminin de statueta, cu ochii incrustați cu argint.

Neigebaur, *Dacien* 210 nr.95.

321 Antebraț.

LD: ROMULA (Reșca, jud.Olt), descoperire fortuită. Piesa a făcut parte din Colecția Maria Istrati-Capșa (Turnu-Severin). L. 10 cm. Turnare goală.

Antebrațul unui amoraș? Produs local.

D. Tudor, *MIR* (I) 26 nr.129 fig.30/13.

Sec.II-III.

322 Antebraț

LD: POTAISSA (Turda), descoperire fortuită. Piesa a făcut parte din Colecția Imre Botár. L. 5 cm. Turnare goală. Antebrațul drept al unei statuete. Produs local.

R. Ardevan - A.A. Rusu, *ActaMP III* 1979 fig.2.

323 Antebraț

LD: POTAISSA (Turda) punctul "Furdulășeni". Piesa a făcut parte din Colecția István Téglás (Turda). L. 4,4 cm. Turnare plină?

Mâna dreaptă a unei statuete. Produs local.

I. Bajusz, *ActaMP IV* 1980, 391 nr.993.

Sec.II-III.

324 Mână

LD: POTAISSA (Turda) sau împrejurimi, descoperire fortuită. Piesa a făcut parte din Colecția J.Kemény (Luncani, jud.Cluj). I. 2,54 cm.

Mână cu o mică sferă între degetul mare și arătător.

Neigebour, *Dacien* 210 nr.91.

325 Picior

LD: ROMULA (Reșca, jud.Olt). Piesa a făcut parte din Colecția Sebastian Neamțu (Craiova). I. 6 cm.
Turnare plină?

Picior de statueta încălțat cu *calceus*. Produs local.

D. Tudor, *MIR* (II) 69 nr.489.

326 Picior

LD POTAISSA (Turda) sau împrejurimi, descoperire fortuită. Piesa a făcut parte din Colecția J.Kemény (Luncani, jud.Cluj). I. 3,17 cm.

Picior de figurină, se păstrează genunchiul și laba.

Neigebour, *Dacien* 210 nr.92.

327 Labă

LD: ROMULA (Reșca, jud.Olt). Descoperire fortuită. Fără date tehnice.

Laba stângă a unui picior de statueta. Creație locală.

D. Tudor, *MIR* (I) 69 nr.489.

328 Cap de ovină

LD: POTAISSA (Turda) sau împrejurimi. Piesa a făcut parte din Colecția J. Kemény (Luncani, jud.Cluj).

Cap de berbec, frumos confecționat.

Neigebour, *Dacien* 210 nr.88.

Bronzurile romane din Dacia au fost analizate în primul rând din punctul de vedere al iconografiei și funcționalității și credem că este momentul să fie privite și prin altă prismă, începând cu verificarea autenticității lor⁵⁰⁹, continuând cu o mai corectă încadrare tipologică și încercând o datare mai strânsă decât sec. II-III, cum s-a făcut până acum în majoritatea cazurilor.

Prima dificultate cu care se confruntă cercetătorii statuetelor de bronz romane din Dacia este aceea că la foarte puține dintre ele se cunosc condițiile de descoperire și că până acum nu este atestat în mod cert vreun *lararium* sau complex închis cu statuete de bronz. Acest fapt face ca autenticitatea unor piese aflate în patrimoniul muzeelor din țara noastră, cu loc de descoperire necunoscut sau incert, provenind din comerțul de antichități, să fie pusă sub semnul întrebării. Este cazul, de pildă, al statuetelor înfățișându-l pe Hercules de tip italic, provenite, probabil, din Italia, dar foarte posibil, nu din antichitate, ci din secolul trecut. O altă dificultate de neînviș este aceea că multe statuete descoperite în Dacia nu se mai găsesc în muzeele noastre⁵¹⁰.

În lucrarea de față s-au îndreptat erori de interpretare iconografică, deoarece, chiar dacă din acest punct de vedere publicarea primară a fost, în general, exactă, o serie de amănunte permit o interpretare iconografică mai nuanțată și, implicit, o încadrare tipologică mai exactă. Astfel, s-au putut recunoaște variante ale lui Mercurius în ipostaza de Pantheus sau Thot, s-a putut emite ipoteza că în Dacia ar fi atestată divinitatea celtică Tarvos Trigaranus, că o statueta din Muzeul din Cluj, provenind din castrul de la Ilișua nu-l reprezintă pe Bacchus, cum s-a afirmat într-o monografie dedicată zeului⁵¹¹, ci pe Libera sau o menadă, așa cum s-a spus inițial. Examinarea atentă a pieselor a permis găsirea de analogii apropiate și a permis în anumite cazuri nu numai atribuirea lor unor ateliere sau meșteri veniți din diferite părți ale imperiului, ci și o cronologie mai precisă.

Repertoriul iconografic al statuetelor de bronz din Dacia corespunde caracterului eterogen al colonizării, coloniști aduși "ex toto orbe Romano" după cum se exprimă Eutropius (VIII 6.2.), varietății credințelor din lumea romană în sec. II și III p. Chr. și diversității de etnie a militarilor cantonați în Dacia⁵¹². Trebuie subliniat de asemenea faptul că imaginile în bronz corespund nu numai cultelor oficiale, ci mai ales credințelor individuale, de unde frecvența reprezentărilor lui Venus sau ale lui Mercurius. Apoi, în această epocă, vechile divinități italiice au fost ca și uitate, fiind preferate altele noi sau unele divinități sincretiste. Sunt rare zeitățile de origine celtică adorate prin *interpretatio Romana*, iar în Dacia nu poate fi vorba despre vreuna legată de culte vechi autohtone, poate cu excepția eroului-

⁵⁰⁹ Pentru problemele privind autenticitatea bronzurilor romane, dacă sunt originale sau falsuri vezi: H. Menzel, ANRW, II 12/3, 161; C. Mattusch în: *Symposium* 125-144; B. Barr-Sharrar în: *Symposium* 209-236; P. Meyers în: *Symposium* 237-250.

⁵¹⁰ O serie de statuete au dispărut în comerțul de antichități încă din secolul trecut sau în primele decenii ale sec. XX, pe altele am avut prilejul să le examinăm, dar astăzi nu se mai află în muzeu. Vezi cap. "Istoricul cercetărilor".

⁵¹¹ Manfrini-Aragno, *Bacchus* 54-55 fig. 15.

⁵¹² Vezi: V. Christescu, *Viața militară în Dacia romană* (1937); W. Wagner, *Die Dislokation der römischen Auxiliärformationen in der Provinzen Noricum, Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Diokletian* (1938); M. Macrea, *Viața în Dacia romană* (1969) 176 sqq; K. Kraft, *Zur Rekrutierung der Alen und Kohorten am Rhein u. Donau* (1951); I.L. Russu, SCIV 23, 1972, 1, 63-77; C.C. Petolescu, SCIVA 46, 1955, 1, 35-49 (alae); SCIVA 46, 1995, 3-4, 237-275 (cohorte); SCIVA 47, 1996, 1, 21-38; idem, *Dacia și Imperiul Roman* (2000) 178-186.

cavaler, numai că acesta nu apare în rândul statuetele de bronz, eventual, o singură dată (nr.140) ci, mai ales, pe reliefuri⁵¹³.

Gama de reprezentări din Dacia se aseamănă din punctul de vedere al iconografiei și tipologiei cu cea din Italia, alte provincii occidentale ale imperiului (Gallia, Germania, Raetia, Noricum) sau învecinate cu Dacia (cele două Moesii, Pannonia). Ar fi de evidențiat diversitatea reprezentărilor, de la zeități greco-romane la zeități egiptene și orientale, de la personaje mitologice la oameni și animale. În Dacia sunt reprezentate în bronz următoarele divinități și personaje mitologice: Jupiter, Mars, Apollo, Mercurius, Bacchus, Pan, Silvanus, Satir, Priap, Amor, Hercules, Lares, Genius Populi Romani?, Genius, Minerva, Diana, Venus, Fortuna, Abundantia, Victora, Libera?, Centaur, Jupiter Dolichenus, Sarapis, Men, Osiris, Apis. Lipsesc reprezentările lui Neptunus, Vulcanus, Sucellus, Epona și, lipsesc, de asemenea, figurile gorteste⁵¹⁴

Repertoriul bronzurilor din Dacia nu corespunde decât în parte cu acela al reliefulor votive sau a statuetele din piatră, dominate de reprezentări ale unor divinități neromane ca origine cum sunt Mithras, cavalerul trac sau cavalerii danubieni⁵¹⁵. Există zeități reprezentate în piatră, ca Pluto și Proserpina sau Hecate, dar care nu sunt reprezentate și în bronz. În schimb imaginile lui Mercurius și Venus, cel mai frecvent întâlnite printre bronzuri, sunt rar reprezentate în piatră⁵¹⁶. Doar reprezentările în bronz ale Dianei par să corespundă numeric și iconografic cu cele din piatră⁵¹⁷.

Repertoriul bronzurilor nu este în concordanță nici cu cel al teracotelor, incomparabil mai sărac și unde predomină imaginea lui Venus și a unei perechi stând pe tron, fie un bărbat și o femeie, fie două femei⁵¹⁸. Reprezentările din lut ars ale lui Venus, de obicei seminudă și făcând gestul pudorii, se aseamănă cu cele din bronz și nu este exclus să fi avut o sursă de inspirație comună.

Statuetele de bronz din Dacia provin din orașe, castre sau așezări rurale. Ca și în alte provincii ale imperiului roman și în Dacia statuetele de bronz trebuie să fi fost depuse în temple și locuri de cult., în lărarii domestice sau camere cu destinații diverse, ca piese, în primul rând de cult, dar în unele cazuri, și

⁵¹³ Pentru iconografia eroului cavaler vezi: E.Will, *Le relief cultuel gréco-romain. Contribution à l'histoire de l'empire romain* (1955), M. Oppermann în: *Die orientalischem Religionen im Römerreich* (1981) 510-536; D.Tudor, *Corpus Monumentorum Religionis Equitum Danuviorum* I (1968), II (1976); E. Condurachi în: *Colloques Internationaux du CNRS. Mythologie gréco-romaine et mythologies périphériques* nr.593, 1979 (1981) iar pentru iconografia eroului cavaler în Dacia vezi: L.Marinescu, Muzeul Național VII 1983, 75-81.

⁵¹⁴ Există o singură figură grotescă, cu loc de proveniență necunoscut în Muzeul Brukenthal din Sibiu (inv.A 2730), care pare dubioasă din punctul de vedere al autenticității și care nu pare să fi fost statueta de sine stătătoare. Vezi: C.L. Băluță – I. Paul, în: *Colocviu Viena* 388 nr.7 fig.7; D. Alicu în: *Colocviu Freiburg* 17 fig.1; A. Schäfer, *ActaMN* 35/I 1988, 61-65.

⁵¹⁵ Lipsesc o lucrare de sinteză dedicată reliefului votiv din Dacia, cu excepția celui mithriac pentru care vezi: Fr.Cumont, *Religions orientales dans le paganisme romain*, ed. a IV-a (1929); M.J.Vermaseren, *Corpus Inscriptionum et Monumentorum Religionis Mithriacae* I-II (1956-1960); idem, *Mithra, ce dieu mystérieux* (1960); C.C.Petolescu, *Relieful votiv în Oltenia*, Cercetări Arheologice 2, 1976, 287-304; Al. Popa, *Iconografia mithriacă de la Apulum*, *ActaMP* 1, 1977, 139-145; C.C. Petolescu - I. Berciu, *Les cultes orientaux dans la Dacie méridionale* (1976); L. Mărghitan - C.C. Petolescu în: *Hommages à Maarten J. Vermaseren* II (1978) 724-731; R. Turcan, *Mithra et le mithraïsme* (1981); idem, *Les cultes orientaux dans le monde romain* (1992).

⁵¹⁶ Există doar trei reliefuri din piatră care îl reprezintă pe Mercurius și care provin de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Zeul este reprezentat singur sau în compania lui Jupiter sau a lui Hercules. Vezi: Alicu – Pop – Wollmann, *Mon.Sarmizegetusa* 86-87 nr.82 pl.XX.; 77 nr.43 pl.X și 78 nr.52 pl. XII; D. Alicu - C. Pop, *ActaMN* XVI 1979, 93-100.

⁵¹⁷ Pentru cultul Dianei vezi: M. Bărbulescu, *Dacia* XVI 1972, 203-223; D. Alicu în: *Colocviu Lausanne* 191-193.

⁵¹⁸ Vezi: L. Țeposu-David, *ActaMN* I 1964; 473-476; S. Comănescu, *SCIV* XVI 1965,4, 797-802; N. Gudea - I. Pop, *Castrul roman de la Râșnov* (1971) 57; Jude - Pop, *Mon.Turda*; I.T.Lipovan, *SCIVA* 43, 1992,1, 63-70; C. Pop - E. Nemeș, *ActaMN* XIV 1977, 159-161; Alicu – Pop – Wollmann, *Mon.Sarmizegetusa* 120-121 nr.269-272 pl. CXXXVI; *RR* G 195, 71, 72, 222, 223, 224, 228, 141, 142, 124.

ca piese cu rol decorativ⁵¹⁹. Până acum în Dacia nu s-a descoperit nici un *lararium*⁵²⁰, fapt datorat cu certitudine lacunei în cercetare. Orașele romane, cu cartierele de locuit nu sunt investigate arheologic decât în mult prea mică măsură. Lipsesc, apoi, observațiile atente asupra contextului arheologic în care au descoperite statuetele, de cele mai multe ori găsite întâmplător, așa încât este cvasi imposibil de stabilit dacă au fost cumva lararii, mici depozite ale vreunui meșter bronzier, care strângea deșeuri de bronz pentru a le refolosi sau piese puse la adăpost temporar într-un anume loc⁵²¹. Așa cum am arătat, în Dacia trebuie să fi existat lararii domestice, tot așa cum trebuie să fi existat și statuete depuse în locurile de cult, numai că în număr mai mic decât în Italia și provinciile occidentale ale imperiului și probabil eterogene din punctul de vedere al componenței, respectiv piese din piatră sau teracotă alături de cele din bronz⁵²².

Problemele tehnicii de confecționare, cele ale seriilor și, implicit, ale atelierelor în care au fost turnate statuetele de bronz au fost lămurite din punctul nostru de vedere de A.Kaufmann-Heinimann după examinarea unei cantități uriașe de piese și după o îndelungată, profundă și atentă cercetare a lor. Ea face constatări la care aderăm total: toate statuetele erau turnate în tehnica cerii pierdute prin modelare directă sau indirectă, respectiv prin folosirea de tipare pentru diferitele părți ale piesei (*Hilfsnegative*); modelele de bronz puteau fi oriunde și oricând copiate în ceară, servind la rândul lor ca “prototipuri”; statuetele puteau fi duse cu ușurință la mare distanță de locul confecționării lor și acolo să devină puncte de pornire pentru altele, de aici derivând și dificultatea circumscrierii și localizării unor ateliere, care trebuie să fi fost mici și mijlocii⁵²³. Un amănunt interesant în privința tehnicii de confecționare al bronzurilor îl oferă statueta de mărime mijlocie a lui Apollo de la Romula (nr.14) unde se observă clar că draperia a fost lucrată separat. În ceea ce privește dimensiunile cele mai multe statuete sunt mici. În rândul bronzurilor mijlocii pot fi incluse doar statuetele lui Apollo (nr.14 și 15) și un picior de la o statueta a lui Pan (nr.178).

În epoca preromană în societatea geto-dacică din sec. I a. Chr. – începutul sec. II p. Chr. au existat ateliere metalurgice, unde se confecționau și piese din bronz⁵²⁴.

⁵¹⁹ În privința funcționalității statuetelor vezi: Leibundgut, *Polyclet* 398: “Sie waren auch Kultobjekte und hatten als solche ihre religiöse Funktion sowohl in häuslichen Lararien wie auch als bescheidene votivgaben in ländlichen oder städtischen Heiligtümer”.

⁵²⁰ Un posibil *lararium* în vicus-ul de la Tibiscum. Vezi: D. Benea - P. Bona, *Tibiscum* (1994) 66-67 care nu definesc clar noțiunea de *lararium*.

⁵²¹ Vezi: Kaufmann-Heinimann, *Götter* 186-191 și fig.137 de la 188. Un depozit temporar (*Angstdepot*) poate să fi fost la Porolissum pe “terasa sanctualelor”.

⁵²² Pentru componența complexelor închise vezi: Kaufmann-Heinimann, *Götter* 191-195; E. Künzl, *Germania* 74, 1996, 457-480; idem, *Ant.Tard* 5, 1997, 58-81; E.J. Dwyer, *Pompeian Domestic Sculpture. A Study of Five Pompeian Houses and their Contents* = *Archaeologia* 28, 1982.

⁵²³ Kaufmann-Heinimann, *Götter* 16-20. În imperiu se cunosc relativ puține ateliere cum este unul din Raetia. Vezi: R. Fleischer, *Eine Bronzwerkstätte in Rätien* în: *Colocviu Lyon* 61-69; J.Frel, *The Workshop of Proculus Maternus in Sorviodurum-Sturbing; Eastern Elements in the Bronzework of the Ruetian Limes* în: *Bayerische Vorgeschichtsblätter* 52, 1987, 57-74, pl.1-2; Menzel, *Bayern* 11 vorbește despre două categorii de meșteri: sedentari și ambulanți care lucrau după modele. Pentru problemele de tehnică vezi și: Boube-Piccot, *Maroc* I 33-64; D. Kent Hill, *Hesperia* XXVII 1958, 4, 311-317; P.K. Cavanagh în: *Symposium* 145-160; S. Boucher în: *Symposium* 161-178; Y. Morizot, *Bronze.Alte Kunst der Menschheit* (1974);

⁵²⁴ S. Cociș, *Ateliere de bronzieri în Dacia preromană sec.II î.e.n-I e.n.*, Sargetia XVI-XVII 1982-1983, 139-142 le împarte în trei categorii: ateliere a căror perimetru s-a conturat pe teren, fiind descoperite aici și unelte specifice, piese semifinite, rebuturi, resturi din prelucrarea metalului (Cățelu Nou, comună suburbană a municipiului București; Sarmizegetusa Regia; Pecica, jud. Arad; Savârșin, jud. Arad); ateliere ipotetice (Bănița, jud. Hunedoara, Costești, jud. Hunedoara; Craiva, jud. Alba, Ocnița, jud. Vâlcea; Piatra Roșie, jud. Hunedoara; Poiana, jud. Vaslui; Popești, jud. Giurgiu, Răcătău, jud. Bacău Tilișca, jud. Sibiu) și mărturii care atestă activitatea unor bronzieri, dar nu a unor ateliere stabile (Arpașu de Sus, jud. Sibiu; Bradu, jud. Neamț, Căndești, jud. Vrancea, Cetățeni, jud. Dâmbovița, Cozla, jud. Neamț, Cozla, jud. Neamț, Dumbrava, jud. Iași, Piatra Șoimului, jud. Neamț, Radovanu, jud. Ilfov, Sighișoara, jud. Mureș). La acestea se pot adăuga

Pentru epoca romană în Dacia problema depistării pe teren a unor ateliere strict specializate rămâne deschisă. Este cert că meșterii care lucrau în castru pentru nevoile armatei piese de echipament militar serveau și populația civilă. Meșterii bronzieri lucrau în castru sau așezările civile anexe piese militare și este posibil ca aceștia să fi lucrat și statuete în anumite locuri, dar încă nu poate fi făcută dovada. Doar la Tibiscum se pare că în atelierele bronzierilor se confecționau și statuete⁵²⁵.

În castrul de la Cășeu, jud. Cluj s-a descoperit un atelier militar cu un cuptor, creuzete din lut, piese în curs de prelucrare, zgură, datat la mijlocul sec. III p. Chr.⁵²⁶.

La Bologa, jud. Cluj, în barăcile soldaților din castru s-au găsit creuzete din lut, piese semifabricate, date în sec. II-III⁵²⁷.

În castrul de la Buciumi, jud. Sălaj, în barăci (îndeosebi în baraca nr. 5) s-au găsit un cuptor, creuzete din lut întregi și fragmentare, zgură. Atelierul trebuie să fi avut caracter militar⁵²⁸.

La Copăceni, jud. Vâlcea, în *vicus-ul* militar s-a descoperit un atelier, datat în sec. II-III p. Chr. Vestigiile arheologice constau în creuzete și tipare din lut, piese semifinite⁵²⁹.

La Gherla, unde este în curs de cercetare de mai multe decenii un castru roman, trebuie să fi funcționat un atelier militar. Din albia râului Someș, în aval de castru, s-au recoltat fragmente de creuzete din lut, piese semiprelucrate, zgură date în sec. II p. Chr.⁵³⁰.

În castrul de la Gilău, jud. Cluj a funcționat un atelier militar, aici păstrându-se creuzete din lut și tipare, date în sec. II p. Chr.⁵³¹.

La Ilișua, jud. Bistrița-Năsăud, în castrul roman s-au descoperit creuzete din lut, piese semifinite, deșeuuri de bronz, vestigiile arheologice date în sec. II-III, dovedind existența unui atelier militar⁵³².

În castrul de la Slăveni, jud. Olt s-au descoperit creuzete din lut și obiecte în curs de fabricare, date în sec. II-III⁵³³.

În castrul de la Micia (Vețel, jud. Hunedoara) au funcționat unul sau mai multe ateliere militare. Aici s-au descoperit creuzete din lut și piese în curs de prelucrare⁵³⁴.

Grădiștea, jud. Brăila, în prima grupă; Barboși, jud. Galați, Băzdâna, jud. Dolj și Căpâlna, jud. Alba în grupa a doua și în sfârșit Bunești-Averesti, jud. Vaslui și Sprâncenata, jud. Olt în grupa a treia.

⁵²⁵ La Tibiscum s-au descoperit trei ateliere și un al patrulea este ipotetic: în vecinătate de *portu praetorium* s-au găsit într-o baracă de lemn (6,50x3,40 m) creuzete din lut, fragmente de tipare, bucăți de cute pentru îndepărtarea bavurilor și șlefuirea pieselor, atelierul militar fiind datat în sec. II p. Chr.; în *vicus* în spatele clădirii nr. 7 s-a găsit o baracă de lemn (2,40x2,40 m) cu creuzete din lut, unele cu urme de aur, creuzete nefolosite, ustensile de bronz-dălțițe și bare-, piese semifinite, rebuturi; atelierul civil a fost datat în sec. II p. Chr.; în zona clădirii nr. VII într-o baracă de lemn (7,45 x 1,65 m) cu mai multe încăperi s-a găsit un atelier civil pentru confecționarea mărgelilor de sticlă, datat în prima jumătate a sec. III p. Chr., iar în apropierea castrului mare, în colțul nord-estic s-a dezvelit o baracă de lemn (6,50 x 1,80 m) în care se confecționau podoabe. Vezi P. Bona și colab., ActaMN XIX 1982, 319-320; D. Benea, ActaMN XIX 1982, 342; P. Bona și colab., ActaMN XX 1983, 410-411; D. Benea - R. Petrovsky, Germania 65, 1, 1987, 228; D. Benea - P. Bona, *Tibiscum* (1994) 97-98; Cociș, ActaMN 32 I 1995, 383-384 și tabelul de la p. 385. Tot la Tibiscum s-a găsit un creuzet 7,70 x 7,10 cm cu o capacitate de 58,94 cm cubi, stabilindu-se că densitatea bronzului este de 8,91 cm cubi, în acest tip de recipient putându-se turna 520,12 g metal topit. Vezi: D. Benea - P. Bona, *Tibiscum* 97-98.

⁵²⁶ D. Isac - P. Hügel, SaalbJb 47, 1994, 59-60; S. Cociș, *Ateliere de bronzieri în Dacia romană*, ActaMN 32 I 1995, 334 și tabelul de la p. 385.

⁵²⁷ *Cat. Bologa* I 58-59.

⁵²⁸ N. Gudea et al. *Castrul roman de la Buciumi* 57-58; N. Gudea, *Das Römergrenzkastell von Buciumi/Castrul roman de la Buciumi. Ghidul monumentelor arheologice din Dacia Porolissensis nr. 2* (1997); S. Cociș, ActaMN 32 I 1995, 384 și tabelul de la p. 385.

⁵²⁹ L. Petculescu, Arma 3, 1, London 1991, 10.

⁵³⁰ R. Ardevan, în ActaMN XX 1983, 399 nota 15; Cociș, ActaMN 32 I 1995, 384 și tabelul de la 385.

⁵³¹ S. Cociș, ActaMN 32 I 1995 384, 387 și tabelul de la 385.

⁵³² S. Cociș, ActaMN 32 I 1995, 384 și tabelul de la 385.

⁵³³ Gh. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia* (1976) 113; S. Cociș, ActaMN 32 I 1995 384, 387 și tabelul de la 385.

O descoperire deosebit de importantă s-a făcut la Cluj-Napoca, Bulevardul Eroilor-Monumentul memorandiștilor, în zona orașului roman. Astfel s-au găsit într-o baracă de lemn (7,50 x 8 m) vestigiile unui atelier pentru fabricarea fibulelor: trei cuptoare, peste 6000 fragmente de tipar din lut, 20 de fibule în diferite stadii de prelucrare, rebuturi, zgură. Atelierul a fost datat în perioada împăraților Traian-Hadrian, probabil înainte ca Napoca să fi devenit *municipium*⁵³⁵.

La Orșova (jud.Mehedinți) în curtea Liceului de pe fosta str. a Republicii nr.3, pe locul vechiului oraș roman Dierna s-a găsit un atelier cu două faze de construcție din lemn și, respectiv, din piatră, analog cu unul de la Verulanium (St. Albans, Anglia)⁵³⁶. S-a păstrat un cuptor, piese semiprelucrate din bronz, plumb și aur, lingouri din plumb, zgură de fier, fragmente de creuzete din lut (s-a presupus că aceste recipiente au fost întrebuințate la fabricarea sticlei, dar absența resturilor vitrificate, a obiectelor din sticlă fac dovada că în atelier se prelucra bronzul și metale prețioase). Vestigiile au fost datate în sec.II-III⁵³⁷. Tot de la Orșova provine monovalva unui tipar din plumb reprezentând o *Venus pudica* cu diademă pe cap⁵³⁸.

La Alba Iulia, de pe teritoriul castrului și orașelor romane, s-au descoperit creuzete din lut, piese în curs de prelucrare, datate în sec.II-III⁵³⁹.

La Moigrad, jud. Sălaj⁵⁴⁰, în castrul de pe dealul Pomet, s-au găsit creuzete, tipare din lut, piese nefinisate, piese rebutate, zgură. Cantitatea mare de piese din bronz-descoperite în orașul Porolissum, precum și a unui "model de reproducere" necesar turnării "forme pierdute"⁵⁴¹, implică, cu siguranță și existența unui atelier (ateliere) cu caracter civil.

În castrul legiunii a V-a Macedonica de la Potaissa s-au găsit creuzete din lut și piese semiprelucrate, iar pe locul orașului roman în zona Valea Sândului, culmea Văii Sândului, partea sudică a dealului "Zânelor" (cartierul meșteșugăresc al Potaissei)⁵⁴². Vestigiile sunt datate în sec.II-III.

La Romula (Reșca, jud.Olt) în orașul roman, sectorul *villa suburbana*⁵⁴³ s-au găsit fragmente de creuzete, tipare din lut aparținând unui atelier, probabil, cu caracter civil.

În orașul roman Sucidava (Celei-Corabia, jud. Olt) s-a descoperit un atelier unde se fabricau podoabe de bronz. De aici provin fragmente de creuzete și tipare din lut⁵⁴⁴.

În capitala Daciei romane-Ulpia Traiana Sarmizegetusa în zona *extra muros*, într-o clădire situată la nord-vest de *Schola gladiatorum*, în imediata apropiere a amfiteatrului s-a găsit o matriță din gresie pentru podoabe, iar în alte părți ale așezării s-au găsit creuzete⁵⁴⁵. Numeroasele obiecte de bronz descoperite aici, dela unele de uz comun până la altele cu valoare artistică confecționate și din bronz

⁵³⁴ L. Petculescu, Arma 3,1, 1991, 9; S. Cociș, ActaMN 32 I 1995, 384 și tabelul de la 385.

⁵³⁵ S. Cociș, ActaMN 32 I 1995 384, 387 și tabelul de la 385. Un studiu cuprinzător despre acest atelier în curs de publicare.

⁵³⁶ S. Frere, *Verulanium Excavation* (1972) 11-12.

⁵³⁷ Vezi: A. Bodor - I. Winkler, ActaMN XVI 1979, 141-155; E.Stoicovici, ActaMN XV 1978, 245-250; Cociș, ActaMN 32 I 1995, 383 și tabelul de la 385.

⁵³⁸ Colloques 72; Bărbulescu, *Culte* 68 nr.166.

⁵³⁹ S. Cociș, ActaMN 32 I 1995, 384 și tabelul de la 385.

⁵⁴⁰ Gudea, *Porolissum* 204, 509; S. Cociș, ActaMN 32 I 1995, 384, 387 și tabelul de la 385; Moigrad (1) 65.

⁵⁴¹ I.H. Crișan, ActaMP III 1977, 188 pl. VII/3; Cociș, ActaMN 32 I 1995, 387.

⁵⁴² Bărbulescu, *Potaissa* 109 și nota 19 menționează descoperirea unui creuzet cu un volum de 5-10 cm cubi; S. Cociș, ActaMN 32 I 1995, 384 și tabelul de 385.

⁵⁴³ Tătulea, *Romula* 20, 24; Gh. Popilian, Dacia XX N.S. 1976, 221-250; Malva 85, 98.

⁵⁴⁴ D. Tudor, *Sucidava* (1974) 50; VDR 310.

⁵⁴⁵ C. Pop - D. Alicu, Studii și Comunicări de Etnografie-Istorie-Caransebeș III 1978, 291.

aurit, îl fac pe C.Pop să enunțe ipoteza existenței mai multor ateliere toreutice în capitala Daciei, el recunoscând trăsături stilistice comune care permit să se vorbească despre un stil”ulpian”⁵⁴⁶.

Din repertorierea localităților unde descoperirile arheologice atestă prelucrarea pieselor de bronz (18 localități) rezultă că numărul lor este mult mai mare în Dacia Superior-13 localități (Alba Iulia, Bologa, Buciumi, Cășeu, Cluj, Gherla, Gilău, Ilișua, Jupa, Moigrad, Sarmizegetusa, Turda și Vețel) față de numai 5 din Dacia Inferior (Copăceni, Corabia-Celeiu, Orșova, Reșca, Slăveni). Dintre atelierele menționate 9 sunt militare (Bologa, Buciumi, Cășeu, Copăceni, Gherla, Gilău, Ilișua, Slăveni, Vețel), 5 civile (Cluj, Corabia-Celeiu, Orșova, Reșca, Sarmizegetusa) și în alte 4 localități s-au găsit ateliere atât militare, cât și civile (Alba Iulia, Jupa, Moigrad, Turda).

În ceea ce privește încadrarea cronologică a acestor ateliere mai precis au fost datate cele de la Cluj (perioada Traian-Hadrian), Jupa (1 atelier datat în prima jumătate a sec.II p. Chr.) și Cășeu (mijlocul sec.III p. Chr.). Pe parcursul întregului sec.II p. Chr. au fost datate atelierele de la Buciumi, Gherla, Gilău, Jupa – 2, al sec.III p. Chr. cel de la Corabia-Celeiu, iar în sec.II-III atelierele de la Alba Iulia, Bologa, Copăceni, Ilișua, Moigrad, Orșova, Reșca, Sarmizegetusa, Slăveni, Turda, Vețel.

Ipotetic statuete de bronz puteau fi confecționate și în atelierele pentru piese de plumb atestate la Corabia-Celeiu⁵⁴⁷ și Drobeta-Turnu Severin⁵⁴⁸.

Din cele spuse mai sus rezultă că în Dacia nu sunt atestate până acum ateliere unde se confecționau exclusiv statuete. Acestea erau aduse din alte provincii, turnate pe loc de meșteri ambulanzii sau fabricate în ateliere specializate pentru alte categorii de obiecte.

Cercetătorii bronzurilor romane au încercat în repetate rânduri definirea și stabilirea unor ateliere care au funcționat în imperiu. Astfel, R.Fleischer⁵⁴⁹ constată o producție de bronzuri în Italia centrală la sfârșitul republicii și începutul sec. I p. Chr., care exportau produsele prin intermediul orașului Aquileia, apoi în Italia de nord, sudul și centrul Galliei, pe Rhin și, eventual, în Noricum și Pannonia, fiind vorba despre ateliere mici, iar la Carnuntum putându-se vorbi despre o producție locală mai târziu decât în Gallia și Germania, doar la sfârșitul sec. II. Pe baza unor greșeli de turnare, rebuturi, piese neterminate sau cu trăsături tipice artei provinciale el menționează ateliere la Avenches, Strasbourg, Brigetio, în sudul Pannoniei și nordul Italiei⁵⁵⁰. Tot R.Fleischer⁵⁵¹ orientându-se după stilul comun mai multor statuete stabilește existența unui atelier raetic care a funcționat în a doua jumătate a sec.II sau prima jumătate a sec.III, localizat la Regensburg sau între Augsburg și Enns, dar care nu și-ar fi exportat produsele prea departe. La rândul său L.Beschi⁵⁵² vorbește despre ateliere la Brescia, Este, Aquileia, Concordia, Industria, Treviso, Aosta și constată în zona venetă fidelitate față de tradițiile paleovenete, deschdere pentru importuri și influențe greco-orientale, în Emilia – legături cu Italia centrală, iar în Lombardia, Piemont, Liguria – afinități cu lumea greco-romană și preferințe pentru produsele de tradiție elenistică. Dat fiind numărul mare de piese descoperite, problema atelierelor din

⁵⁴⁶ C. Pop - D. Alicu, Studii și Comunicări de Etnografie-Istorie-Caransebeș III 1978, 288-291 fig.17-21; C. Pop în: *Symposia Thracologica* IV 1986, 87. Pentru existența unor ateliere ar pleda și informațiile epigrafice despre acele [cande]labra aenea care decorau clădiri din for. Vezi C. Daicovicu, Dacia I 1924, 246 nr.6; *Viața romană în Dacia* 310. Greu de demonstrat este stilul “ulpian” al unor statuete, întrucât acestea prezintă caracteristici (anumită manieră de redare a faldurilor de la veșminte) care se regăsesc și la piese confecționate în a doua jumătate a sec.I p. Chr. în Italia.

⁵⁴⁷ D. Tudor, *Sucidava. Une cité,duco-romaine et byzantine en Dacie*. Coll.Latomus CXXX (1965) 47-50; id., *Sucidava* 68-78; id., Drobeta IV 1980 73-76; VDR 310.

⁵⁴⁸ D. Benea, Drobeta I 1974, 169-178.

⁵⁴⁹ *Österreich* 8-11

⁵⁵⁰ *Ibidem* 14.

⁵⁵¹ *Colocviu Lyon* 61-69. Nu remarcă însă inciziile de pe corpul lui Mercurius de la Straubing (96 fig.1) și ale lui Mercurius de la Augsburg (69 fig.3).

⁵⁵² *Cat.Bologna* 271-276. Vezi și A. Giunlia-Mair - E. Zanda în: *Colocviu Nijmegen* 159-164.

Gallia a stat în atenția cercetătorilor și în primul rând a lui S.Boucher, care crede că în văile râurilor Rhône și Saône existau ateliere de la sfârșitul sec.I sau cel puțin dela începutul sec.II p.Chr., că regiunea centru-est a Galliei a jucat din acest moment rolul de intermediar între Italia și lumea gallică⁵⁵³, că în anumite cazuri se constată o influență directă a Greciei asupra atelierelor din Gallia⁵⁵⁴. La Mediolanum s-au descoperit 8 figurine lucrate de aceeași mână, deșeuri metalurgice, obiecte brute turnate, creuzete și o rășniță de piatră⁵⁵⁵, iar la Strasbourg s-au descoperit deșeuri de turnare, o lupă de metal, o statueta ratată la turnare, la Königshoffen, într-un vicus s-au descoperit urmele unui atelier într-un cartier meșteșugăresc, la Hortburg, lângă Colmar, un centru artizanal, la Brumath într-un ansamblu s-au descoperit creuzete, fragmente de tipare din lut, deșeuri de bronz asociate unui depozit de statuete și plăci votive din argint, un lot de obiecte destinate retopirii⁵⁵⁶. În Germania sunt atestate ateliere la Avenches⁵⁵⁷, Augst⁵⁵⁸ și Köln, un atelier care a funcționat în a doua jumătate a sec.II p. Chr.⁵⁵⁹. O serie de ateliere sunt atestate și Noricum, la Lauriacum⁵⁶⁰ în Pannonia la Carnuntum⁵⁶¹, Mursa, Siscia și Sirmium unde s-au găsit obiecte neterminale, turnate greșit, fragmente de mari dimensiuni⁵⁶². De asemenea se pare că a funcționat un atelier și în nordul Macedoniei la Stobi⁵⁶³ sau în Moesia la Novae⁵⁶⁴, ca și pe coasta dalmată⁵⁶⁵.

Puține dintre statuetele descoperite în Dacia pot fi atribuite unor ateliere sau unor meșteri ambulanți veniți din zonele respective. Din Italia centrală provin, probabil, Jupiter de la Potaissa (nr.1); Mars de la Potaissa (nr.9); Apollo de la Apulum (nr.15); Mercurius de la Romula (nr.23) iarul de la Sucidava (nr.68), iarul de la Deva (nr.73); din nordul Italiei – Apollo de la Gherla (nr.12); Mercurius-Thot de la Sucidava (nr.33); Venus de la Apulum (nr.106); iarul de la Orlea (nr.70), iarul de la Micia (nr.72)⁵⁶⁶ iar din Gallia – Mars de la Porolissum (nr.7); Mercurius de la Napoca (nr.16); Mercurius din Transilvania, cu loc de descoperire neprecizat (nr.36) și Mercurius Pantheus de la Ilișua (nr.38).

⁵⁵³ Gaule 221-240; eadem, *Les bronzes figurés dans le monde romain. Ateliers et datation*, Apulum XV 1977, 257 sqq.

Pentru atelierele din Gallia vezi și M. Amand, *Atelier de bronze d'époque romaine à Blicquy*, *Archaeologia Belgica* 171, 1975; H. Menzel, *Trier* 16; Faider-Feytmans, *JbRGZM* 20, 1973, 276-277; eadem, *Belgique* 18-22.

⁵⁵⁴ *Évreux* 10.

⁵⁵⁵ L. Rousell în: *Colocviu Lausanne* 167-174; idem, *Mediolanum* 171, 253-256; Kaufmann-Heinimann, *Götter* 16 n.19.

⁵⁵⁶ B. Schnitzler, *Bronzes antiques d'Alsace. 37 Inventaire des collections publiques françaises; Musée archéologique de Strasbourg; Musées de Biesheim, Colmar, Haguenau, Muhlouse, Niederbronn* (1995) 24-25. Vezi și J.J.Hatt, *RAECE* 11, 1960, 15 sqq și *RAECE* 12, 1961, 161 sqq.

⁵⁵⁷ G. Simonett, *Die römischen Bronzestatuetten der Schweiz* (1939) 13; Leibundgut, *Avenches* 11 nu este sigură că la Avenches ar fi existat un atelier.

⁵⁵⁸ Kaufmann-Heinimann, *Götter* 16 n.21 cu toată bibliografia

⁵⁵⁹ R. Thomas, *KJb* 28, 1995, 578-579.

⁵⁶⁰ K. Gschwantler, H. Winter, *Bronzwerkstätten in der Austria Romana, ein Forschungsprojekt*, *Römisches Österreich* 17/18, 1989/90 (1991) 107-141.

⁵⁶¹ E. Swoboda, *Carnuntum* (1964) 99; R. Fleischer, *ÖJh* 46, 1961-62, Beibl.171 sqq; idem, *Österreich* 20.

⁵⁶² Tadin, *SE Pannonie* 56 La Kobarid, în Slovenia pare să fi fost un atelier unde s-au confecționat statuete ale lui Hercules cu cunună din frunze, atelier care a funcționat în perioada de sfârșit a sec.I-III p. Ch. Vezi N. Osmuk, *Archaeologia Jugoslavica* 27, 1987, 76. Manfrini-Aragno, *Bacchus* 182 presupune existența unui atelier situat între Moesia, Pannonia, Dacia.

⁵⁶³ Borell, *Heidelberg* 95.

⁵⁶⁴ A. Dimitrova-Milceva în *Studien zu den Militärgrenzen Roms* 3 (= Forschungen u.Berichte in Baden-Württemberg 20) 1983, 469-476 fig.4-7. Un alt atelier se conturează în Moesia nu departe de Nicopolis ad Istrum. Vezi: P. Georgiev în: *Colocviu Freiburg* 167-171.

⁵⁶⁵ I. Medini, *Diadora* 4, 1968, 143-180.

⁵⁶⁶ După părerea lui Galliazzo, *Treviso* 82 statuetele reprezentând Iari au fost realizate în prima jumătate a sec. II p.Chr. la Aquileia.

Din Orient pare să provină o singură piesă – Venus de la Potaissa (nr.96), iar dintr-un atelier alexandrin, eventual, Eros pugilist (nr.63)⁵⁶⁷. Cele mai evidente legături sunt cu Moesia Superior. Venus (nr.116) pare să provină din același atelier cu o piesă de la Singidunum, Venus (nr.120) din același atelier cu una de pe limesul Moesiei Superior, iar Hercules (nr.64) pare să fi fost turnat în același tipar cu unul de la Ratiaria. Cele mai multe piese trebuie să fi fost lucrate pe loc. Numărul mare de statuete descoperite la Drobeta ar putea să indice existența unui atelier, dar trebuie ținut seamă și de faptul că în orașul situat pe Dunăre se făcea un comerț intens, probabil și cu piese de bronz. Un număr mare de statuete provine și de la Romula. Ciudat este cazul celor două orașe de la Apulum, unde numărul de statuete este nesemnificativ. Singura explicație valabilă ar fi că multe dintre ele au dispărut în secolul trecut în comerțul de antichități. Trăsăturile stilistice comune mai multor piese nu sunt concludente și nu permit includerea lor în serii⁵⁶⁸. Este neîndoielnic că deși lucrate în tehnica cerii pierdute pentru confecționarea statuetelor se foloseau și tipare bivalve⁵⁶⁹, altminteri nu s-ar putea explica asemănarea frapantă dintre Hercules de la Romula (nr.64) și Hercules de la Ratiaria, a Minervei de la Porolissum (nr.80) și a Minervei de la Oderzzo sau a lui Venus de la Potaissa (nr.100) și o Venus de la Este. Dacă au existat ateliere în Dacia și cercetările viitoare vor confirma sau infirma ipoteza ele trebuie să fi funcționat în a doua jumătate a sec.II și primele decenii ale sec.III. Pe baza unor trăsături stilistice comune mai multor statuete se poate opina existența unor ateliere la Romula și la Potaissa. Ar fi de remarcat două tendințe: la siluetele feminine taliile prelungi, șoldurile puțin proeminente ca la Venus de la Gherla (nr.102) sau Venus de la Potaissa (nr.96) și formele greoaie ale corpurilor masculine, cu mâinile excesiv de mari ca ale satirului de la Porolissum (nr.45). Oare să anunțe și unele dintre statuetele de bronz trăsăturile artistice ale antichității târzii?. Din punctul de vedere al stilului și execuției se datașează câteva statuete deosebit de reușite cum sunt: Jupiter de la Potaissa (nr.1); Mars de la Potaissa (nr.9); Apollo de la Apulum (nr.15) sau Venus de la Potaissa (nr.96). Interesante din punctul de vedere al iconografiei sunt statuetele Dianei în armură (nr.84) și a dadophorului (nr.135), cu spatele plat, putând să fi făcut parte dintr-un zodiac mithriac, precum cel de la Angleur⁵⁷⁰.

Incadrarea cronologică a statuetelor rămâne, așa cum am arătat o problemă dificilă⁵⁷¹. Pentru o datare, cât de cât corectă este necesară coroborarea tuturor datelor posibile, de la condițiile descoperirii, la analiza stilului, de la coafură la analogiile datate. Astfel, au putut să fie datate în a doua jumătate a sec.I: Jupiter de la Potaissa (nr.1), Iarul de la Sucidava (nr.68), Iarul din Transilvania (nr.69), Iarul-copil de la Deva (nr.73); în epoca lui Augustus, Apollo (nr.15); la sfârșitul sec.I-începutul sec.II: Mercurius de la Romula (nr.23), Mercurius de la Sarmizegetusa Regia (nr.35), Mercurius, cu loc neprecizat din Transilvania (nr.36), Amor de la Micia (nr.63); în epoca lui Traian, Venus de la Apulum

⁵⁶⁷ Pentru atelierele de bronzuri din Alexandria vezi: S. Boucher, *Latomus* XXXII, 1973, fas.4, 799-811. Cf. Rolley în: *Colocviu Lausanne* 15 arată că în sec.III-II atelierele alexandriene lucrau în exclusivitate pentru export și că în epoca romană Egiptul a exportat mai multe piese decât în cea elenistică. Vezi și M. Malaise, *ANRW* II, 17/3, 1627 și nota 10.

⁵⁶⁸ Problema existenței sau nu a seriilor de piese nu este rezolvată. D.K. Hill, *Hesperia* 27, 1958, 311-317 vorbea despre "industrielle Vervielfältigung mit Hilfe von Teilformen verschiedener Statuetten, opinie adoptată de S.Boucher, *Gaule* 278 sq; de E. Poulsen, *Probleme der Werkstattbestimmung gegossener römischer Figuralbronzen*, *Acta Archaeologica* 48, 1977, 1 sqq; idem, *Über Massenherstellung römischer Bronzestatuetten: Dublettenserien und Modellverhältnisse* în: *Colocviu Berlin* 207-215; N. Franken, *KJb* 27, 1994, 23. O opinie diferită are A. Leibundgut, *Kritische Überlegungen zum Problem der postulierten Serienproduktion*, în: *Colocviu Berlin* 149-159 și R. Thomas, *KJb* 28, 1995, 578. Vezi și: M. Mass în: *Colocviu Berlin* 207-215.

⁵⁶⁹ Părerea lui Kaufmann-Heinimann, *Götter* 20-27.

⁵⁷⁰ G. Faider-Feytmans în: *Colocviu Bruxelles* 71-91. Vezi: E. Belot, *Dioscures ou Dadophores?*, *Revue du Nord* LXXII, 1990, 158 sqq.

⁵⁷¹ Pentru problemele de cronologie vezi: Faider-Feytmans, *Bélgique* 22-27; Boucher, *Évreux* 12-13; eadem, *Apulum*, *XV* 1977; Menzel în: *Colocviu Lyon* 121-126; idem, *Hammer* 8-9; Walde-Psenner, *Trentino* 17; Kaufmann-Heinimann, *Götter* 56-59. Bronzurile mari pot oferi criterii de comparație cu cele mijlocii și mici și implicit elemnte de datare mai ales în privința coafurilor. Vezi: K. Kluge - K. Lehmann-Hartleben, *Grossbronzen*.

(nr.90); în epoca lui Hadrian, Minerva de la Ohaba (nr.79); în epoca Traian-Hadrian, Mars de la Potaissa (nr.9); în prima jumătate a sec.II: Mercurius de la Drobeta (nr.22), Mercurius-Thot de la Drobeta (nr.32), Iarul de la Micia (72); în epoca antoniniană, Jupiter de la Drobeta (nr.2), Silvanus (nr.46), Hercules de la Romula (nr.66), Fortuna de la Romula (nr.121), în epoca severilor; Mercurius de la Ulpia Traiana (nr.27), Bacchus de la Drobeta (nr.40), Pan de la Gârla Mare (nr.42), satirul de la Gherla (nr.44), Venus de la Hinova (nr.95), Venus de la Gherla (nr.103), Venus de la Potaissa (nr.110), iar din sec.III: satirul de la Porolissum (nr.45), dadoforul de la Drobeta (nr.135), capul lui Hercules de la Slăveni (nr.173).

Poate mai bine decât alte creații artistice statuetele de bronz exprimă credințele, gusturile, aspirațiile individuale și chiar legăturile comerciale⁵⁷². La bronzurile din Dacia, ca și la cele din provinciile învecinate este evident faptul că nu imită opere ale artei majore, ci că unele dintre ele, cele mai izbutite stilistic, păstrează o vagă influență a acestora, care le-au servit drept sursă de inspirație⁵⁷³. Statuetele de bronz sunt în majoritatea lor piese eclectice⁵⁷⁴. Călea spre găsirea arhetipurilor este sinuoasă și nu există nici o șansă ca pe baza statuetelor de bronz să se poată descoperi opere dispărute ale artei majore. Bronzierii neîncorsetați de canoane au dat de cele mai multe ori frâu liber imaginației și au lucrat pe măsura talentului și priceperii fiecăruia. Statuetele de bronz descoperite la nordul Dunării pot oferi un interesant material de comparație, dat fiind faptul că Dacia a fost provincie romană doar două secole. Ca și alte creații ale artei romane și statuetele de bronz vorbesc despre legăturile cultural-artistice cu nordul Italiei, provinciile învecinate și cele occidentale ale imperiului și fac dovada uniformității în diversitate a civilizației romane.

---

⁵⁷² L. Beschi în: *Cat. Bologna* 271 vorbește despre semnificația bronzurilor arătând că sunt “tramite di cultura artistica, una fede religiosa, una preferenza di gusto, un rapporto commerciale”. Vezi și Cl. Rolley în: *Les bronzes antiques: objets d'art ou documents historiques* în: Colocviu Lausanne 13-17.

⁵⁷³ De pildă influența lui Polyclct asupra repertoriului statuetelor de mici dimensiuni a fost dovedită de Leibundgut, *Polyclct* 397-427; mișcarea Diane de la Ostrov se regăsește la un Apollo de la Napoli. Vezi: Kluge – Lehmann-Hartleben, *Grossbronzen* pl.XXXII sau statuetele care reprezintă un hermafrodit sunt influențate de tipul Aphrodite Kallipygos. Vezi: G. Säflund, *Aphrodite Kallipygos* (1963); B.M. Felletti Maj, *Aphrodite Pudica. Saggio d'arte ellenistica*, ArchCl III 1951, 33-65; Cl. Rolley, *Des bronzes grecs aux bronzes romains, survivances, prolongations, résurrections* în: *Colocviu Lyon* 167-174; Walde-Psenner, *Trentino* 16 nu are dreptate când crede că bronzurile mici le imită pe cele mari, nu greșește, în schimb când afirmă că artiștii romani s-au folosit de un model unic pentru mai multe divinități, schimbându-le atributele. Vezi și *The Gods de Light. The Human Figure in Classical Bronze* (ed. A. Kozloff, D. Gordon Mitten). Catalog expoziție SUA (1989).

⁵⁷⁴ Menzel, *Bayern* 9: “Die Kopisten scheuten sich aber auch nicht stilistische Veränderungen vorzunehmen, die dem jeweiligen Geschmack ihres Auftraggebers entsprechen; so begeben man Statuen und Statuetten, bei denen Stielemente des, bei denen Stielemente des 5.Jh.v.Chr. mit solchen des 4. oder 3 Jh.v.Chr. vermischt wurden”.

SCHLUSSFOLGERUNGEN

Die römischen Bronzen aus Dakien sind in erster Linie in ikonographischer und funktionaler Hinsicht untersucht worden und unseres Erachtens ist es angebracht, sie auch von einem anderen Standpunkte aus zu betrachten, angefangen mit der Überprüfung ihrer Authentizität⁵⁷⁵ und fortsetzend mit einer richtigen typologischen Eingliederung, wobei versucht werden soll, die Stücke genauer als nur ins II. – III Jh. zu datieren, so wie das bisher in den meisten Fällen vorgenommen wurde.

Die erste Schwierigkeit, der die Erforscher der römischen Bronzestatuetten aus Dakien konfrontiert werden ist jene, daß im Falle weniger dieser Statuetten die Umstände ihrer Entdeckung bekannt sind und daß bisjetzt kein Lararium oder geschlossener Komplex mit Bronzestatuetten sicher belegt ist. Diese Tatsache bewirkt, daß die Authentizität einiger Stücke, die zu dem Kulturgut der Museen unseres Landes gehören und deren Fundort unbekannt oder ungewiß ist, die also vom Antiquitätenhandel herrühren, in Frage gestellt wird. Das ist z. B. der Fall jener Statuetten italischen Typs, die Herkules darstellen und vermutlich aus Italien stammen, doch höchstwahrscheinlich nicht aus der Antike, sondern aus dem vorigen Jahrhundert. Ein anderes unüberwindbares Problem ist, daß viele Statuetten, die in Dakien entdeckt worden sind, sich nicht mehr in unseren Museen befinden, wodurch ein Überblick dieser Gegenstände weniger beweiskräftig wird⁵⁷⁶.

In der vorliegenden Arbeit sind Fehler der ikonographischen Interpretation berichtigt worden, da mehrere Details eine nuancierte ikonographische Interpretierung und damit eine genauere typologische Eingliederung erlauben, obwohl in dieser Hinsicht die Erstfassung im allgemeinen genau war. Auf diese Weise konnte man Varianten Merkurs in der Hypostase des Pantheus oder Thot erkennen; es konnte angenommen werden, daß in Dakien die keltische Gottheit Tarvos Trigaranus belegt sei, daß die Statuette aus dem Museum von Cluj/Klausenburg, die aus dem Auxiliarkastell von Ilişua stammt, nicht Bacchus darstellt, so wie das in einer dem Gott gewidmeten Monographie behauptet wurde⁵⁷⁷, sondern Libera oder eine Mänade, wie ursprünglich erkannt. Die aufmerksame Untersuchung der Fundstücke hat das Erkennen naher Analogien und in einigen Fällen nicht nur ihre Zuordnung verschiedenen Werkstätten oder Meistern aus unterschiedlichen Gegenden des Reiches, sondern auch eine genauere Chronologie erlaubt.

Das ikonographische Repertoire der Bronzestatuetten aus Dakien entspricht dem heterogenen Charakter der Kolonisation, Kolonisten die *ex toto orbe Romano* angesiedelt wurden, wie Eutropius sich ausdrückt (VIII 6.2), der kultischen Varietät der Welt der Römer im II. und III. Jh. n. Chr. und der ethnischen Diversität der in Dakien stationierten Truppen⁵⁷⁸. Es muß auch die Tatsache hervorgehoben werden, daß die Bronzeabbildungen nicht nur den offiziellen Kulturen, sondern vor allem den individuellen

⁵⁷⁵ Zu den Fragen bezüglich der römischen Bronzen, ob es um Originale oder Fälschungen handelt, siehe: H. Menzel, ANRW, II 12/3, 161; C. Mattusch in: *Symposium* 125-144; B. Barr-Sharrar in: *Symposium* 209-236; P. Meyers in: *Symposium* 237-250.

⁵⁷⁶ Eine Reihe von Statuetten sind im vorigen Jahrhundert oder in den ersten Jahrzehnten des XX. Jh. im Antiquitätenhandel verschwunden, andere wiederum hatten wir Gelegenheit gehabt zu untersuchen, doch zur Zeit befinden sie sich in keinem Museum. Siehe Kapitel *Die Geschichte der Forschungsarbeiten*.

⁵⁷⁷ Manfrini-Aragno, *Bacchus* 54-55 Abb.15.

⁵⁷⁸ Vgl.: V. Christescu, *Viaja militară în Dacia romană* (1937); W. Wagner, *Die Dislokation der römischen Auxiliarformationen in den Provinzen Noricum, Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Diokletian*; M. Macrea, *Viaja în Dacia romană* (1969); 176 sqq; K.Kraft, *Zur Rekrutierung der Alen und Kohorten am Rhein und Donau* (1951); I.I. Russu, SCIV 23, 1972, 1, 63-77; C.C. Petolescu, SCIV 46, 1955, 1, 35-49; SCIVA 46, 1995, 3-4, 237-275.

entsprechen, woher auch die häufige Darstellung der Venus oder Merkurs herrührt. In dieser Zeit sind die alten italischen Gottheiten beinahe vergessen worden, andere neue oder einige synkretistische Gottheiten sind bevorzugt worden. Die Gottheiten keltischer Herkunft, die durch *interpretatio Romana* verehrt wurden sind selten, und in Dakien kann nicht von an alte einheimische Kulte angelehnten Gottheiten die Rede sein, vielleicht mit Ausnahme des *Heros equitans*, der jedoch unter den Bronzestatuetten nicht oder eventuell ein einziges Mal (Nr. 140) vorkommt, sonst eher auf Reliefs⁵⁷⁹.

Die Abbildungen aus Dakien weisen in ikonographischer und typologischer Hinsicht Ähnlichkeiten auf mit jenen aus Italien, aus anderen westlichen Provinzen des Reiches (Gallien, Germania, Raetia, Noricum) oder aus mit Dakien benachbarten Provinzen (die beiden Moesien, Pannonien). Hervorzuheben wäre die Vielfalt der Darstellungen, von griechisch-römischen Gottheiten bis zu den ägyptischen und orientalischen, von mythologischen Gestalten zu Menschen und Tieren. In Dakien gibt es folgende in Bronze dargestellte Gottheiten und mythologische Gestalten: Jupiter, Mars, Apollo, Merkur, Bacchus, Pan, Silvanus, Satyr, Priapus, Amor, Hercules, Lares, Genius Populi Romani?, Genius, Minerva, Diana, Venus, Fortuna, Abundantia, Victoria, Libera?, Kentaur, Jupiter Dolichenus, Sarapis, Men, Osiris, Apis. Es fehlen die Darstellungen Neptuns, Vulcanus, Sucellus, Eponas sowie die grotesken Figuren⁵⁸⁰.

Das Repertoire der dakischen Bronzen entspricht nur teilweise jenem der Votivreliefs oder der Steinstatuen, in deren Falle Gottheiten nichtrömischen Ursprungs vorherrschen, wie z.B. Mithras, der Thrakische Reiter oder die Donaureiter⁵⁸¹. Es gibt in Stein skulptierte Gottheiten, wie z.B. Pluto und Proserpina oder Hekate, die jedoch nicht auch in Bronze dargestellt werden. Merkur und Venus hingegen, die am häufigsten unter den Bronzen anzutreffen sind, gibt es selten in Stein⁵⁸². Bloß Dianas Darstellungen in Bronze scheinen zahlmäßig und ikonographisch jenen in Stein zu entsprechen⁵⁸³.

Das Repertoire der Bronzen entspricht auch nicht jenem der Terrakotten, das unvergleichlich ärmer ist und in dem die Abbildungen der Venus und eines auf dem Thron sitzenden Paares, entweder ein Mann und eine Frau oder zwei Frauen, vorherrschen⁵⁸⁴. Die Darstellungen der Venus in gebranntem Ton,

---

⁵⁷⁹ Zur Ikonographie des *Heros equitans* vgl.: E. Will, *Le relief cultuel gréco-romain. Contribution à l'histoire de l'empire romain* (1955); M. Oppermann in: *Die orientalischen Religionen im Römerreich* 510-536; E. Condurachi in: *Colloques Internationaux du CNRS. Mythologie gréco-romaine et mythologies périphériques* Nr.593, 1979 (1981) und zur Ikonographie des *Heros equitans* in Dakien vgl.: L. Marinescu, *Muzeul Național VII* 1983, 75-81.

⁵⁸⁰ Es gibt eine einzige Grotteske unbekannter Herkunft im Brukenthal – Museums aus Sibiu (Inv. A 2730), deren Authentizität zweifelhaft ist und die scheinbar keine allein stehende Statuette gewesen ist. Vgl.: C.L. Băluță – I. Paul in: *Bronzekolloquium Wien* 388 Nr.7 Abb.7; D. Alicu in: *Bronzekolloquium Freiburg* 17 Abb. 1; A. Schäffer, *ActaMN* 35/I 1988, 61-65.

⁵⁸¹ Es fehlt eine dem Votivrelief aus Dakien gewidmete Synthesearbeit, mit Ausnahme des mithrischen, dazu vgl.: Fr. Cumont, *Religions orientales dans le paganisme romain* IV Aufl. (1929); M. J. Vermaseren, *Corpus Inscriptionum et Monumentorum Religionis mithriacae* I-II (1956-1960); derselb., *Mithra, ce dieu mystérieux* (1960); C.C. Petolescu, *Relieful votiv în Oltenia, Cercetări Arheologice* 2, 1976, 287-304; Al. Popa, *Iconografia mithriacă de la Apulum*, *ActaMP* 1, 1977, 139-145; C.C. Petolescu – I. Berciu, *Les cultes orientaux dans la Dacie méridionale* (1976); L. Mărghitan – C.C. Petolescu in: *Hommages à Maarten J. Vermaseren* II (1978) 724-731; R. Turcan, *Mithra et le mithraïsme* (1981); idem, *Les cultes orientaux dans le monde romain* (1992).

⁵⁸² Es gibt bloß drei Steinreliefs, die Mercurius darstellen und aus Ulpia Traiana Sarmizegetusa stammen. Der Gott wird allein oder mit Jupiter oder Hercules dargestellt. Vgl.: Alicu – Pop – Wollmann, *Mon. Sarmizegetusa* 86-87 Nr.82 Taf. XX; 77 Nr.43; Taf.X und 78 nr.52 Taf.XII; D. Alicu – C. Pop, *ActaMN* XVI 1979, 93-100. Für die Steindarstellungen der Venus vgl.: L. Marinescu in: *Colloques Internationaux du CNRS*, Nr.593, 71-76.

⁵⁸³ Zum Kult der Diana vgl.: M. Bărbulescu, *Dacia* XVI 1972, 205 sqq; D. Alicu in: *Bronzekolloquium Lausanne* 191-193.

⁵⁸⁴ Es gibt keine Monographie über die dakischen Terrakotten. Vgl.: L. Țeposu-David, *ActaMN* I 1964, 473-476; S. Comnescu, *SCIV* XVI 1965, 4, 797-802; N. Gudea – I. Pop, *Castrul roman de la Râșnov* (1971) 57; Jude – Pop, *Mon.Turda* (1972); I.T. Lipovan, *SCIVA* 43, 1992, 1, 63-70; C. Pop – E. Nemeș, *ActaMN* XIV 1977, 159-161; Alicu – Pop – Wollmann, *Mon.Sarmizegetusa* 120-121 Nr.269-272 Taf.CXXXVI; *RR G*, 71, 72, 124, 141, 142, 195, 222, 223 224, 228.

meistens halbnackt oder ihre Blöße verdeckend, ähneln den bronzenen und es läßt sich nicht ausschließen, daß sie eine gemeinsame Inspirationsquelle gehabt haben.

Die Bronzestatuetten aus Dakien stammen aus Städten, Legionslagern und Auxiliarkastelle oder Dorfsiedlungen. So wie auch in anderen Provinzen des römischen Reiches müssen auch in Dakien die Bronzestatuetten in Tempeln und Kultstätten, in häuslichen Lararien oder verschiedenen Zimmern als in erster Linie Kultgegenstände, doch in manchen Fällen als Schmuckstücke gestanden haben⁵⁸⁵. Bisjetzt hat man in Dakien kein einziges Lararium entdeckt⁵⁸⁶ und das weist sicherlich auf eine lückenhafte Erforschung hin. Die römischen Städte mit ihren Wohnvierteln sind nur in geringem Maße vom archäologischen Standpunkte her untersucht werden. Es fehlen auch die genauen Bemerkungen zu den archäologischen Umständen, unter denen die Statuetten entdeckt worden sind, die man in den meisten Fällen zufällig entdeckt hat, so daß beinahe unmöglich festgestellt werden kann, ob es sich um ein kleines Depot irgendeines Bronzekünstlers handelt, der Bronzeabfälle sammelte, um sie wiederzuverwenden oder um Gegenstände, die zeitweilig an einem bestimmten Ort verwahrt wurden⁵⁸⁷. Wie schon gezeigt, muß es in Dakien häusliche Lararien gegeben haben, sowie auch in Kultstätten aufgestellte Statuetten, bloß nicht so zahlreiche wie die in Italien und den westlichen Provinzen des Reiches und vermutlich heterogener im Hinblick auf ihre Zusammensetzung bzw. Gegenstände aus Stein oder Terrakotta nebst den bronzenen⁵⁸⁸.

Die Probleme betreffs der Herstellungstechnik, der Serien und implizite der Werkstätten, in denen die Bronzestatuetten gegossen worden sind, sind unseres Erachtens von A. Kaufmann-Heinimann infolge der Untersuchungen einer riesigen Anzahl von Gegenständen und ihrem langwierigen, vertieften und aufmerksamen Erforschen geklärt worden. Ihren Feststellungen schließen wir uns an: alle Statuetten sind durch Wachsausschmelzung in verllorener Form durch direktes oder indirektes Modellieren hergestellt worden, bzw. indem man Hilfsnegative für die unterschiedlichen Teile des Stückes verwendete; die Bronzemodelle konnten wann und wo immer in Wachs nachgegossen werden und dienten ihrerseits als "Prototypen"; die Statuetten konnten leicht auf große Entfernung vom Herstellungsort getragen werden und dort als Ausgangspunkte für andere gelten, worin auch die Schwierigkeit der Umschreibung und örtlichen Festlegung einiger kleinen und mittelgroßen Werkstätten besteht⁵⁸⁹. Ein interessantes Detail betreffs der Herstellungstechnik weist die mittelgroße Apollo-Statuette von Romula (Nr.14) auf, an der man deutlich erkennen kann, daß der Umhang separat gearbeitet worden ist. Was die Dimension betrifft, sind die meisten Statuetten klein. Zu den mittelgroßen Bronzen können auch zwei Apollo-Statuetten (Nr.14 und 15) und ein Fuß einer Pan – Statuette (Nr.178) hinzugezählt werden.

Für die vorrömische Zeit in Dakien bleibt das Aufdecken streng spezialisiert Werkstätten offen⁵⁹⁰. Fest steht, daß die Meister, die in den Lagern und Kastellen für die Armee Teile der Militärausrüstung

---

⁵⁸⁵ Zur Bestimmung der Statuetten siehe: Leibundgut, *Polyclet* 398.

⁵⁸⁶ Ein mögliches Lararium im Vicus von Tibiscum. Vgl.: D. Benea – P. Bona, *Tibiscum* (1964) 66-67, die nicht deutlich den Begriff Larariums beschreiben.

⁵⁸⁷ Vgl.: Kaufmann-Heinimann, *Götter* 186-191 Ein Angstdepot kann bei Porolissum existiert haben.

⁵⁸⁸ Zur Zusammensetzung der geschlossenen Komplexe vgl.: Kaufmann-Heinimann, *Götter* 191-195; E. Künzl, *Germania* 74, 1996, 457-480; derselb., *Ant.Tard* 5, 1997, 58-81; E.Y. Dwyer, *Pompeian Domestic Sculpture. A Study of Five Pompeian Houses and their Contents* = *Archaeologia* 28, 1982.

⁵⁸⁹ Kaufmann-Heinimann, *Götter* 16-20. Im Reich sind ziemlich wenige Werkstätten bekannt, wie z.B. jene von Raetia. Vgl.: R. Fleischer, *Eine Bronzwerkstätte in Raetien* in: *Bronzekolloquium Lyon* 61-69; J. Frel, *The Workshop of Proculus Maternus in Savidurum-Straubing. Eastern Elements in the Bronzework of the Raetian Limes* in: *Bayerische Vorgeschichtsblätter* 52, 1987, 57-74, Taf.1-2; Menzel, *Bayern* 11. Zu den technischen Fragen vgl. auch: P.K. Cavanagh in: *Symposium* 145-160; St. Boucher in: *Symposium* 161-178; Y. Morizot, *Bronze. Alte Kunst der Menschheit* (1974).

⁵⁹⁰ S.Cociş, *Sargetia XVI-XVII* 1982-1983, 139-142 teilt die Werkstätten in drei Gruppen ein: Werkstätten, deren Fläche sich am Boden deutlich abzeichnet, in denen man auch typische Werkzeuge, halbfertige Produkte, Ausschußstücke und Metallreste von der Verarbeitung entdeckt hat (Căţelu Nou, Vorort-Gemeinde bei Bucureşti; Sarmizegetusa Regia; Pecica,

herstellen, auch für die Zivilbevölkerung arbeiteten. Die Bronzmeister arbeiteten in den Festungen oder den angeschlossenen Zivilsiedlungen Ausrüstungsgegenstände und möglicherweise haben sie an bestimmten Orten auch Statuetten hergestellt, doch beweisen kann man das vorläufig noch nicht. Nur bei Tibiscum sind scheinbar in den Werkstätten der Bronzearbeiter auch Statuetten hergestellt worden⁵⁹¹

In dem Kastell von Cășei, Kreis Cluj, hat man eine Militärwerkstatt mit einem Ofen, irdenen Schmelztiegeln, in Verarbeitung begriffenen Gegenständen und Schlacke entdeckt, die Mitte des III. Jh. n. Chr. datiert werden kann⁵⁹².

Bei Bologa, Kreis Cluj, hat man in den Baracken der Soldaten irdene Schmelztiegel und halbverarbeitete Gegenstände gefunden, die ins II.-III. Jh. datiert werden können⁵⁹³.

In dem Kastell von Buciumi, Kreis Sălaj, wurden in den Baracken (vor allem in der Baracke Nr.5) ein Ofen, ganze und bruchstückhafte Schmelztiegel aus Lehm und Schlacke entdeckt. Die Werkstatt muß Militärcharakter besessen haben⁵⁹⁴.

Bei Copăceni, Kreis Vâlcea, ist im Militärvicus eine Werkstatt aufgedeckt worden, die ins II.-III. Jh. datiert werden kann. Die archäologischen Funde bestehen aus Schmelztiegeln und Lehmvorlagen und aus halbfertigen Produkten⁵⁹⁵.

Bei Gherla, wo seit mehreren Jahrzehnten die Grabungsarbeiten an einer römischen Festung verlaufen, muß eine Militärwerkstatt existiert haben. Aus dem Flußbett des Someș, fußabwärts der Festung hat man Bruchstücke von irdenen Schmelztiegeln, halbverarbeitete Stücke und Schlacke gesammelt, die alle ins II. Jh. n. Chr. datiert werden⁵⁹⁶.

In dem Kastell vom Gilău, Kreis Cluj, hat es eine Militärwerkstatt gegeben, da sind irdene Schmelztiegel und Gußformen erhalten geblieben, die ins II. Jh. n. Chr. datiert wurden⁵⁹⁷.

Kreis Arad; Săvârșin, Kreis Arad); hypothetische Werkstätten (Bănița, Kreis Hunedoara; Costești, Kreis Hunedoara; Craiva, Kreis Alba; Ocnița, Kreis Vâlcea; Pietra Roșie, Kreis Hunedoara; Poiana, Kreis Vaslui; Popești, Kreis Giurgiu; Răcătău, Kreis Bacău; Tilișca, Kreis Sibiu) und Zeugnisse, welche die Tätigkeit der Bronzearbeiter doch nicht der stabilen Werkstätten belegen (Arpașu de Sus, Kreis Sibiu; Bradu, Kreis Neamț; Căndești, Kreis Vrancea; Cetățeni, Kreis Dâmbovița; Kreis Dâmbovița; Cozla, Kreis Neamț; Dumbrava, Kreis Iași; Pietra Șoimului, Kreis Neamț; Radovanu, Kreis Ilfov; Sighișoara, Kreis Mureș). Zu diesen können noch folgende hinzugefügt werden: Grădiștea, Kreis Brăila zur ersten Gruppe; Barboși, Kreis Galați; Băzdăna, Kreis Dolj und Căpâlna, Kreis Alba zur zweiten und Bunești-Averești, Kreis Vaslui und Sprâncenata, Kreis Olt zur dritten Gruppe.

⁵⁹¹ Bei Tibiscum sind drei Werkstätten aufgedeckt worden und eine eine vierte ist fraglich: neben der *porta praetoria* hat man in einer Holzbaracke (6,50 x 3,40 m) irdene Schmelztiegel, Bruchstücke von Gußformen und von Schleifsteinen zur Entfernung der Gußreste und zum Schleifen der Gegenstände gefunden, wobei die Militärwerkstatt ins II. Jh. n. Chr. datiert wird; im *vicus* hat man hinter dem Gebäude Nr. VII eine Holzbaracke (2,40 x 2,40 m) aufgedeckt, darin irdene Schmelztiegel, an einigen Spuren von Gold, unbenutzte Schmelztiegel, Bronzwerkzeuge – Meißelchen und Barren-, halbfertige Produkte, Ausschußstücke; die Zivilwerkstatt ist ins II. Jh. n. Chr. datiert worden; in der Umgebung des Gebäudes VII hat man in einer Holzbaracke (7,45 x 1,65 m) mit mehreren Räumlichkeiten eine Zivilwerkstatt zur Herstellung der Glasperlen entdeckt, die in die erste Hälfte des III. Jh. n. Chr. datiert wird und in der Nähe der großen Festung hat man an der nordöstlichen Ecke eine Holzbaracke (6,50 x 1,80 m) freigelegt, in der Schmuckstücke hergestellt worden waren. Siehe P. Bona und Mitarb., *ActaMN XIX* 1982, 319-320; D. Benea, *ActaMN XIX* 1982, 342; P. Bona und Mitarb., *ActaMN XX* 1983, 410-411; D. Benea – R. Petrovsky, *Germania* 65, 1, 1987, 228; D. Benea – P. Bona, *Tibiscum* (1994) 97-98; S. Cociș, *ActaMN 32/I* 1995, 383-384 und die Tabelle von S.385. Ebenfalls bei Tibiscum ist ein Schmelztiegel der Dimension 7,70 x 7,10 cm und dem Rauminhalt 58,94 cm³ beträgt und daß in dieses Gefäß 520,12 g geschmolzenes Metall gegossen werden konnte. Siehe: D. Benea – P. Bona, *Tibiscum* 97-98.

⁵⁹² D. Hügel, *SaalJb* 47, 1994, 59-60, *Ateliere de bronzieri in Dacia romană*, *ActaMN 32/I* 1995, 334 und die Tabelle von S. 385.

⁵⁹³ N. Gudea, *Das Römergrenzkastell von Bologa-Resculum* (1997) 58-59.

⁵⁹⁴ E. Chirilă – N. Gudea – V. Lucăcel – C. Pop, *Das Römerlager von Buciumi* (1972) 57-58; N. Gudea, *Das Römergrenzkastell von Buciumi* (1997); S. Cociș, *ActaMN 32/I* 1995, 384 und die Tabelle von S. 385.

⁵⁹⁵ L. Petculescu, *Arma* 3,1, London 1991, 10.

⁵⁹⁶ R. Ardevan, *ActaMN XX* 1983, 399 Anm. 15; S. Cociș, *ActaMN 32/I* 1995, 384 und die Tabelle von S. 385.

⁵⁹⁷ S. Cociș, *ActaMN 32 I* 1995, 384, 387 und die Tabelle von S. 385.

In dem Kastell von Slăveni, Kreis Olt, sind irdene Schmelztiegel und in Verarbeitung begriffene Stücke gefunden worden, die ins II.-III. Jh. datiert werden⁵⁹⁸.

Bei Ilișua, Kreis Bistrița-Năsăud, sind in der römischen Festung irdene Schmelztiegel, halbfertige Stücke und Bronzeabfälle entdeckt worden, archäologische Fundgegenstände, die ins II.-III. Jh. datiert wurden und das Bestehen einer Militärwerkstatt bezeugen⁵⁹⁹.

Im dem Kastell von Micia (Veșel, Kreis Hunedoara) waren eine oder mehrere Militärwerkstätten tätig. Hier hat man irdene Schmelztiegel und in Verarbeitung begriffene Gegenstände entdeckt⁶⁰⁰.

Eine besonders wichtige Entdeckung ist in Cluj – Napoca, auf dem Eroilor-Boulevard beim Denkmal der Memorandisten, in der Nähe der römischen Stadt gemacht worden. In einer Holzbaracke (7,50 x 8 m) hat man die Überreste einer Fibelwerkstatt aufgedeckt: drei Öfen, mehr als 6000 Gußformbruchstücke aus Lehm, 20 Fibeln in unterschiedlichen Stadien der Verarbeitung, Ausschußstücke und Schalcke. Die Werkstatt wurde in die Zeit der Kaiser Traian und Hadrian datiert, vermutlich noch bevor Napoca *municipium* geworden war⁶⁰¹.

Bei Orșova, Kreis Mehedinți ist im Schulhof auf der Republicii-Straße Nr. 3, auf dem Platz der ehemaligen Stadt Dierna, eine Werkstatt mit zwei Bauphasen, aus Holz bzw. aus Stein freigelegt worden, die einer anderen aus Verulanium (St. Albans, England) sehr ähnlich⁶⁰². Erhalten geblieben sind ein Ofen, halbverarbeitete Stücke aus Bronze, Blei und Gold, Bleibarren, Eisenschlacke, Bruchstücke von irdenen Schmelztiegeln (man hat vermutet, daß diese Gefäße zur Glasherstellung verwendet worden waren, doch das Fehlen der Glasüberreste und –Gegenstände beweisen, daß man in der Werkstatt Bronze und Edelmetalle verarbeitet hatte). Die Fundstücke wurden ins II.-III. Jh. datiert⁶⁰³. Ebenfalls aus Orșova stammt die einseitige bleierne Gußform, die eine *Venus pudica* mit Diadem auf dem Kopf darstellt⁶⁰⁴.

In Alba Iulia sind auf dem Gebiet des Legionslagers und der römischen Städte irdene Schmelztiegel und in Verarbeitung begriffene Gegenstände entdeckt worden, die man ins II.-III. Jh. datieren kann⁶⁰⁵.

Bei Moigrad, Kreis Sălaj, sind in dem Auxiliarkastell auf dem Pomet – Hügel irdene Schmelztiegel und Gußformen, unvollendete Produkte, Ausschußstücke gefunden worden⁶⁰⁶. Die große Anzahl der Bronzestücke aus der Stadt Porolissum sowie auch ein "Vervielfältigungsmodell", das zum Gießen der "Wachsausschmelzung in verlorene Form" notwendig ist implizieren eindeutig das Bestehen einer oder mehrerer Zivilwerkstätten⁶⁰⁷.

In dem Lager der Legion V Macedonica von Potaissa hat man irdene Schmelztiegel und halbverarbeitete Stücke gefunden, genauso in der ehemaligen römischen Stadt im Gebiet des Sândului-Tales, auf der

⁵⁹⁸ Gh. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia* (1976) 113; S. Cociș, *ActaMN* 32/I 1995, 384, 387 und die Tabelle von S. 385.

⁵⁹⁹ S. Cociș, *ActaMN* 32/I 1995, 384 und die Tabelle von S. 385.

⁶⁰⁰ L. Petculescu, *Arma* 3, 1, 1991, 9; S. Cociș, *ActaMN* 32/I 1995, 384 und die Tabelle von S. 385.

⁶⁰¹ S. Cociș, *ActaMN* 32/I 1995, 384, 387 und die Tabelle von S. 385. Eine umfassende Studie über diese Werkstatt ist in Druck.

⁶⁰² S. Frere, *Verulanium Excavation* (1972) 11-12.

⁶⁰³ Vgl.: A. Bodor – I. Winkler, *ActaMN* XVI 1979, 141-155; E. Stoicovici, *ActaMN* XV 1978, 245-250; S. Cociș, *ActaMN* 32/I 1995, 383 und die Tabelle von S. 385.

⁶⁰⁴ Bărbulescu, *Culte* 68 Nr. 166.

⁶⁰⁵ S. Cociș, *ActaMN* 32/I 1995, 384 und die Tabelle von S. 385.

⁶⁰⁶ Gudea, *Porolissum* 204, 509; S. Cociș, *ActaMN* 32/I 1995, 384, 387 und die Tabelle von S. 385.

⁶⁰⁷ I.H. Crișan, *ActaMP* III 1977, 188 Taf. VII/3; S. Cociș, *ActaMN* 32/I 1995, 387.

Anhöhe des Tales, am südlichen Teil des "Zânelor" – Hügels (das Handwerkerviertel von Potaissa)⁶⁰⁸. Die Fundstücke werden ins II.-III. Jh. datiert.

Bei Romula (Reșca, Kreis Olt) hat man in der römischen Stadt, im *villa suburbana* – Teil Bruchstücke von Schmelztiegeln und Gußformen aus Lehm gefunden, die einer Zivilwerkstatt gehört haben konnten⁶⁰⁹.

In der römischen Stadt Sucidava (Celei-Corabia, Kreis Olt) ist eine Werkstatt entdeckt worden, in der Schmuckstücke aus Bronze hergestellt wurden. Dorthier stammen Bruchstücke von Schmelztiegeln und Gußformen aus Lehm⁶¹⁰.

In Ulpia Traiana Sarmizegetusa, der Hauptstadt der Dacia romana, hat man im *extra muros*-Gebiet, in einem Gebäude nordwestlich der *Schola gladiatorum*, in unmittelbarer Nähe des Amphiteaters eine Sandsteinmatrize für Schmuckstücke und an anderen Orten der Siedlung Schmelztiegel gefunden⁶¹¹. Die zahlreichen hier entdeckten Bronzegegenstände, angefangen mit den einfachen zum täglichen Gebrauch bis zu jenen von künstlerischem Wert, aus vergoldeter Bronzen hergestellten, lassen C. Pop die Voraussetzung aufstellen, daß in der Hauptstadt Dakiens mehrere Toreutik – Ateliers existiert haben konnten, wobei er gemeinsame Stilmerkmale erkennt, die uns erlauben, von einem "ulpianischen" Stil zu sprechen⁶¹².

Aus der Auflistung der Ortschaften, in denen die archäologischen Funde die Verarbeitung der Bronzegegenstände belegen (18 Ortschaften) folgt, daß deren Anzahl in Dacia Superior viel größer ist – 13 Ortschaften (Alba Iulia, Bologa, Buciumi, Căsei, Cluj, Gherla, Gilău, Ilișua, Jupa, Moigrad, sarmizegetusa, Turda und Veșel) im Vergleich zu nur 5 Ortschaften in Dacia Inferior (Copăceni, Corabia-Celei, Orșova, Reșca, Slăveni). Von den erwähnten Ateliers sind 9 Militärwerkstätten (Bologa, Buciumi, Căsei, Copăceni, Gherla, Gilău, Ilișua, Slăveni, Veșel), 5 Zivilwerkstätten (Cluj, Corabia-Celei, Orșova, Reșca, Ulpia Traiana Sarmizegetusa) und in 4 anderen Ortschaften hat man sowohl Militär- als auch Zivilwerkstätten gefunden (Alba Iulia, Jupa, Moigrad, Turda).

Was die chronologische Einordnung dieser Werkstätten betrifft, sind jene von Cluj (die Zeit Traian-Hadrian), Jupa (eine in die erste Hälfte des II. Jh. n. Chr. datierte Werkstatt) und Căsei (Mitte des III. Jh. n. Chr. werden die Werkstätten von Buciumi, Gherla, Gilău, Jupa – 2, ins III. Jh. n. Chr. jene von Corabia-Celei und ins II.-III. Jh. die Werkstätten von Alba Iulia, Bologa, Copăceni, Ilișua, Moigrad, Orșova, Reșca, Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Slăveni, Turda, Veșel datiert.

Die Bronzestatuetten können vermutlich auch in den Bleiwerkstätten angefertigt worden sein, die bei Corabia-Celei⁶¹³ und Drobeta-Turnu Severin⁶¹⁴ belegt sind.

Aus dem vorhin Gesagten folgt, daß in Dakien bis jetzt keine Werkstätten belegt sind, in denen ausschließlich Statuetten hergestellt wurden. Diese wurden aus anderen Provinzen gebracht, auf die

⁶⁰⁸ Bărbulescu, *Potaissa* 109 und die Anm. 19 erwähnt das Entdecken eines Schmelztiegels vom Rauminhalt 5-10 cm³; S. Cociș, *ActaMN* 32/I 1995, 384 und die Tabelle von S. 385.

⁶⁰⁹ Gh. Popilian, *Dacia* XX N.S. 1976, 221-150; Tătulea, *Malva* 85, 98.

⁶¹⁰ D. Tudor, *Sucidava* (1974) 50; M. Macrea, *Viața în Dacia romană* 310.

⁶¹¹ C. Pop – D. Alicu, *Studii și Comunicări de Etnografie – Istorie Caransebeș* III 1978, 291.

⁶¹² C. Pop – D. Alicu, *Studii și Comunicări de Etnografie – Istorie Caransebeș*; III 1978, 288-291 Abb. 17-21; C. Pop in: *Symposia Thracologica* IV 1986, 87. Für das bestehen der Werkstätten sprechen auch die epigraphischen Informationen bezüglich jener [*cande*]labra aenea, welche die Gebäude des Forums schmückten. Siehe: C. Daicoviciu, *Dacia* I 1924, 246 Nr.6; M. Macrea, *Viața în Dacia romană* 310. Schwer zu beweisen ist der "ulpianische Stil" mancher Statuetten, weil diese Merkmale aufweisen (eine bestimmte Art, die falten der Kleidung wiederzugeben), die auch an Stücken festzustellen sind, die aus dem I. Jh. n. Chr. und aus Italien stammen.

⁶¹³ D. Tudor, *Sucidava. Une cité daco-romaine et byzantine en Dacie*, Coll. Latomus CXXX (1965) 47-50; derselb. *Drobeta* IV 1980, 73-76; M. Macrea, *Viața în Dacia romană* 310.

⁶¹⁴ D. Benea, *Drobeta* I 1974, 169-178.

Stelle von reisenden Meistern gegossen oder in Werkstätten hergestellt, die auf andere Gegenstände spezialisiert waren.

Die Erforscher der römischen Bronzen haben wiederholt versucht, Werkstätten aus dem Reich festzulegen und zu beschreiben, in denen gearbeitet worden war. R. Fleischer⁶¹⁵ stellt in Mittelitalien eine Bronzeproduktion Ende der Republik und Anfang des I. Jh. n. Chr. fest, deren Produkte auf Rhein über Aquileia, später nach Norditalien, Süd- und Mittelgallien, und, eventuell, ins Noricum und nach Pannonien exportiert wurden, wobei es sich um kleine Werkstätten handelt; bei Carnuntum kann es später als in Gallien und Germania, erst Ende des II. Jh. von einer Lokalproduktion die Rede sein. Auf Grund der Gußfehler, der Ausschußstücke, der unvollendeten Produkte und jener, die Merkmale der typischen Provinzialkunst aufweisen, vermerkt er Werkstätten bei Avenches, Strasbourg, Brigetio, in Südpannonien und Norditalien⁶¹⁶. Ebenfalls R. Fleischer⁶¹⁷ bestimmt auf Grund des gemeinsamen Stils mehrerer Statuetten das Bestehen einer raetischen Werkstatt, die in der zweiten Hälfte des II. oder in der ersten Hälfte des III. Jh. existiert hatte und zwischen Augsburg und Enns lokalisiert wurde; vermutlich wurden die Erzeugnisse dieser Werkstatt nicht sehr weit exportiert. L. Beschi⁶¹⁸ berichtet seinerseits über die Werkstätten von Brescia, Este, Aquileia, Concordia, Industria, Treviso, Aosta und stellt auf venezianischen Gebiet Anpassung an die altvenetischen Traditionen, Offenheit dem Import und griechisch-orientalischen Einflüssen gegenüber fest; in Emilia vermerkt er Beziehungen zu Mittelitalien und in Lombardia, Piemont und Liguria Ähnlichkeiten mit dem griechisch-römischen Raum und Vorlieben für die Gegenstände hellenistischer Tradition. Angesichts der zahlreichen Fundstücke hat das Problem der Werkstätten aus Gallien die Aufmerksamkeit der Forscher und in erster Linie St. Bouchers erregt, die meint, im Rhone-bzw. Saône-Tal habe es ab Ende des I. oder mindestens ab Anfang des II. Jh. n. Chr. Werkstätten gegeben, das mittelöstliche Gebiet Galliens habe ab jenem Zeitpunkt eine Vermittlerrolle zwischen Italien und Gallien gespielt⁶¹⁹ und in einigen Fällen könne man einen direkten Einfluß Griechenlands auf die gallischen Werkstätten feststellen⁶²⁰. Bei Mediolanum sind 8 von derselben Hand gearbeitete Figurinen, Metallabfälle, gegossene Rohprodukte, Schmelztiegel und eine Steinhöhle entdeckt worden⁶²¹, bei Strasbourg Gußabfälle, eine Metallupe, eine mißlungene Gußstatuette; bei Königshoffen hat man die Überreste einer Werkstatt in einem Handwerkerviertel aufgedeckt, bei Hortburg neben Colmar ein Kunsthandwerkerviertel; bei Brumath sind in einem Komplex Schmelztiegel, Bruchstücke von Gußformen aus Lehm und Bronzeabfälle zum Vorschein gekommen, die zu gelagerten Statuetten und silbernen Votivtafeln gehören, Gegenstände die zum Einschmelzen bestimmt waren⁶²². In Germania sind Werkstätten bei Avenches⁶²³, Augst⁶²⁴ und Köln belegt, eine

---

⁶¹⁵ Österreich 8-11.

⁶¹⁶ Ibidem 14.

⁶¹⁷ *Bronzekolloquium Lyon* 61-69. Die Einkerbungen auf dem Körper des Mercurius von Straubing (96 Abb. 1) und des Mercurius von Augsburg (69 Abb. 3) werden aber nicht vermerkt.

⁶¹⁸ *Kat. Bologna* 271-276. Vgl. auch A. Giunilia-Mair – E. Zenda in: *Bronzekolloquium Nijmegen* 159-164.

⁶¹⁹ St. Boucher, *Gaule* 221-240; dieselb., *Apulum XV* 1977, 257 ff. Zu den Werkstätten aus Gallien siehe auch M. Amand, *Archaeologia Belgica* 171, 1975; H. Menzel, *Trier* 16; G. Faider-Feytmans, *JbRGZM* 20, 1973, 276-277; dies., *Belgique* 18-22.

⁶²⁰ St. Boucher, *Évreux* 10.

⁶²¹ L. Roussel in: *Bronzekolloquium Lausanne* 167-174; ders., *Mediolanum* 171, 253-256; E. Rabsein in *Mediolanum, une bourgade gallo-romaine. 20 ans de recherches archéologiques*. Ausstellungskatalog Dijon (1988); Kaufmann-Heinimann, *Götter* 16 N. 19.

⁶²² B. Schnitzler, *Bronzes antiques d'Alsace. 37 Inventaire des Collections publiques francaises: Musée archéologique de Strasbourg, Musées de Biesheim, Colmar, Haguenau, Muhlouse, Niederbronn* (1995) 24-25. Vgl. dazu auch J.J. Hatt, *RAECE* 11, 1960, 15 ff und *RAECE* 12, 1961, 161 ff.

⁶²³ G. Simonett, *Die römischen Bronzestatuetten der Schweiz* (1939) 13; Leibundgut, *Avenches* 11 ist sich dessen nicht sicher, daß bei Avenches eine Werkstatt existiert hatte.

⁶²⁴ Kaufmann-Heinimann, *Götter* 16 N.21 mit der gesamten Bibliographie.

Werkstatt in der in der zweiten Hälfte des II. Jh. n. Chr. gearbeitet wurde⁶²⁵. Eine Reihe von Werkstätten sind auch im Noricum, bei Lauriacum⁶²⁶, in Pannonien bei Carnuntum⁶²⁷, Mursa, Siscia und Sirmium belegt, wo man unvollendete, fehlgegossene Gegenstände und große Bruchstücke entdeckt hat⁶²⁸. Scheinbar hat auch im Norden Makedoniens bei Stobi⁶²⁹ oder in Moesien bei Novae⁶³⁰ eine Werkstatt existiert.

Wenige der in Dakien entdeckten Statuetten können Werkstätten oder reisenden Handwerkern aus den betreffenden Gegenden zugeschrieben werden. Aus Mittelitalien stammen vermutlich Jupiter von Potaissa (Nr.1), Mars von Potaissa (Nr.9), Apollo von Siebenbürgen (Nr.15), Merkur von Romula (Nr.23), der Lare von Sucidava (Nr.68), der Lare von Deva (Nr.73); aus Norditalien: Apollo von Gherla (Nr.12), Mercurius Thot von Sucidava (Nr.33), Venus von Apulum (Nr.106), der Lare von Orlea (Nr.70), der Lare von Micia (Nr.72)⁶³¹ und aus Gallien: Mars von Prolissum (Nr.7), Merkur von Napoca (Nr.16), Merkur aus Siebenbürgen (Nr.36) und Mercurius Pantheus von Ilişua (Nr.38).

Aus dem Orient stammt scheinbar ein einziges Stück – Venus von Potaissa (Nr.96) und eventuell aus einer alexandrinischen Werkstatt Eros der Faustkämpfer (Nr.63)⁶³². Die offensichtlichsten Beziehungen gibt es zu Moesia Superior. Venus (Nr.116) stammt scheinbar aus derselben Werkstatt wie eine andere vom Moesia Superior – Limes und Hercules (Nr.64) scheint in dieselbe Gußform wie ein anderer von Ratiaria gegossen zu sein⁶³³.

Die meisten Statuetten hat man auf der Stelle gearbeitet. Die große Anzahl der bei Drobeta entdeckten Stücke können eine Werkstatt andeuten, doch man muß auch die Tatsache beachten, daß in der Donaustadt reger Handel, wahrscheinlich auch mit Bronzegegenständen getrieben wurde. Viele Statuetten stammen aus Romula und Potaissa. Merkwürdig ist der Fall der beiden Städte von Apulum, wo die Anzahl der Statuetten sehr gering ist. Die einzige glaubhafte Erklärung wäre, daß viele davon infolge des Antiquitätenhandels des 19. Jh. verschwunden sind. Die gemeinsamen Stilmerkmale mehrerer Gegenstände sind nicht beweiskräftig und erlauben nicht ihre Eingliederung in Serien⁶³⁴. Zweifelsohne hat man zur Herstellung der Statuetten auch zweiseitige Gußformen verwendet⁶³⁵, obwohl

⁶²⁵ R. Thomas, KJb 28, 1995, 578-579.

⁶²⁶ K. Gschwantler – H. Winter, *Bronzewerkstätten in der Austria Romana, ein Forschungsprojekt*, Römisches Österreich 17/18, 1989/90 (1991) 107-141.

⁶²⁷ E. Swoboda, *Carnuntum* (1964) 99; R. Fleischer, ÖJh 46, 1961-62, Beibl. 171 ff; ders., *Österreich* 20.

⁶²⁸ Tadin, *SE Pannonie* 56. Bei Kobarid in Slowenien soll scheinbar eine Werkstatt gewesen sein, in der man Statuetten des Hercules mit Blätterkranz auf Kopfe herstellte und die Ende des I-III. Jh. bestanden haben mußte. Siehe N. Osmuk, *Archaeologia Jugoslavica* 23, 1987, 76; I. Medini, *Diadora* 4, 1968, 143-180. Manfrini-Aragno, *Bacchus* 182 setzt die Existenz einer Werkstatt zwischen Moesien, Pannonien und Dakien voraus.

⁶²⁹ Borell, *Heidelberg* 95.

⁶³⁰ A. Dimitrova-Milceva in *Studien zu den Militärgrenzen Roms* 3, 1983, 469-476 Abb.4-7. Eine Werkstatt zeichnet sich in Moesien unweit von Nicopolis ad Istrum ab. Vgl.: P. Georgiev in: *Bronzekolloquium Freiburg* 167-171.

⁶³¹ Nach Galliazos Meinung, *Treviso* 82, sind die Statuetten, die Laren darstellen, in der ersten Hälfte des II. Jh. n. Chr. in Aquileia hergestellt worden.

⁶³² Zu den Bronzewerkstätten aus Alexandrien vgl.: St. Boucher, *Latomus* XXXII, 1973, 4, 799-811; Cl. Rolley in: *Bronzekolloquium Lausanne* 15; M. Malaise, *ANRW* II 17/3, 1627 und Anm. 10.

⁶³³ Vgl. Ogenova-Marinova, *Sofia* Nr.81; V. Najdenova in: *Bronzekolloquium Freiburg* 299-302 Abb.19.

⁶³⁴ Die Frage bezüglich der Serien von Gegenständen ist nicht geklärt. D.K. Hill, *Hesperia* 27, 1958 sprach über "industrielle Vervielfältigung mit Hilfe von teilformen verschiedener Statuetten", ihrer Meinung schloß sich auch St. Boucher, *Gaule* 278 f an, sowie auch E. Poulsen, *Probleme der Werkstattbestimmung gegossener römischer Figuralbronzen*, *Acta Archaeologica* 48, 1977, 1 ff; ders., *Über Massenherstellung römischer Bronzestatuetten. Dublettenserien und Modellverhältnisse* in: *Bronzekolloquium Berlin* 207-215; N. Franken, *KJb* 27, 1994, 23. Anderer Meinung sind A. Leibundgut, *Kritische Überlegungen zum Problem der postulierten Serienproduktion* in: *Bronzekolloquium Berlin* 149-159 und R. Thomas, *KJb* 28, 1995, 578. Vgl. dazu auch: M. Mass in: *Bronzekolloquium Berlin* 207-215.

⁶³⁵ Die Meinung von Kaufmann-Heinimann, *Götter* 20-27.

LISTA ABREVIERILOR

(cu excepția periodicelor frecvent citate ale căror abrevieri sunt cele din Archäologische Bibliographie și Dacia)

ACMIT	Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, Secția pentru Transilvania. Cluj I (1926-1928), II (1929), III (1930-1931), IV (1932-1938).
ActaMN	Acta Musei Napocensis. Cluj-Napoca I (1964) și urm.
ActaMP	Acta Musei Porolissensis. Zalău I (1977) și urm.
AIAC	Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie. Cluj-Napoca XIV (1971) și urm.
Alicu-Pop-Wollmann, Mon. Sarmizegetusa	D. Alicu – C. Pop – V. Wollmann, Figured Monuments from Sarmizegetusa, BAR, International Series 55 (1979).
ArchÉrt	Archaeologiai Értesítő, Budapest I (1869) și urm.
Babelon-Blanchet, Bibl.Nat.	E. Babelon-J.A. Blanchet, Catalogue des bronzes antiques de la Bibliothèque Nationale (1895).
Banatica	Banatica. Buletinul Muzeului Județean Caraș-Severin. Reșița I (1971) și urm.
Bánki, Székesfehérvár	Z. Banki, La collection du Musée Roi Saint-Etienne. Objets romains figurés en bronze, argent et plomb, Bulletin du Musée Roi Saint-Etienne Sér. B.30 (1972).
BAR	British Archaeological Reports.
Bărbulescu, Cultele	M. Bărbulescu, Cultele greco-romane în provincia Dacia. Teză de doctorat, Institutul de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca 1985.
Bărbulescu, Interferențe	M. Bărbulescu, Interferențe spirituale în Dacia romană (1984).
Bărbulescu, Potaissa	M. Bărbulescu, Potaissa. Studiu monografic (1994).
BCMI	Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice. București I (1908)-XXXVIII (1945).
Berciu-Petolescu, Culles	I. Berciu – C.C. Petolescu, Les cultes orientaux dans la Dacie Méridionale. Études préliminaires aux religions orientales dans l'empire romain (EPRO nr.54) (1976).
Bieber, Kassel	M. Bieber, Die antiken Skulpturen und Bronzen des Königlichen Museums Fridericianum in Cassel (1915).
Bol, Liebieghaus	P.C. Bol în: P.C.Bol-T.Weber, Bildwerke aus Bronze und Bein, Liebieghaus-Museum alter Plastik, Antike Bildwerke 2 (1985).
Bolla, Milano	M. Bolla, Bronzi figurati romani nelle Civiche raccolte archeologiche di Milano. Rassegna di studi del Civico Museo Archeologico e del Civico Gabinetto Numismatico di Milano, Suppl.XVII (1997).
Bonnet et alt., Mus. Carnavalet	J. Bonnet et alt., Les bronzes antiques de Paris, Collections du Musée Carnavalet. Les bronzes antiques (1989).

- Borell, Heidelberg
B. Borell, Katalog der Sammlung antiker Kleinkunst des Archäologischen Institut der Universität Heidelberg 3,1: Statuetten, Gefäße und andere Gegenstände aus Metall (1989).
- Boube-Piccot, Maroc I
C. Boube-Piccot, Les bronzes antiques du Maroc, 1. La statuaire, Études et travaux d'archéologie marocaine 4 (1969).
- Boucher – Oggiano-Bitar, Bavay
S. Boucher – H. Oggiano-Bitar, Le trésor des bronzes de Bavay, Revue du Nord, Hors Série, Collection Archéologie 3 (1993).
- Boucher, Chalon
S. Boucher, Les bronzes figurés antiques, Musée Denon, Chalon-sur-Saône (1983).
- Boucher, Clermont-Ferrand
S. Boucher, Bronzes figurés antiques, Musée Bargoin (Clermont-Ferrand) (1976).
- Boucher, Évreux
S. și J.P. Boucher, Musée d'Évreux, Collections archéologiques, Bronzes antiques 1: Statuaire et inscription (1988).
- Boucher, Gaule
S. Boucher, Recherches sur les bronzes figurés de Gaule pré-romaine et romaine, Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome 228 (1976).
- Boucher, Lyon 1970
S. Boucher, Bronzes grecs, hellénistiques et étrusques (sardes, ibériques et celtiques) des Musées de Lyon. Travaux édités sous les auspices de la Ville de Lyon. Collections des Musées de Lyon, IX (1970).
- Boucher, Lyon
S. Boucher, Bronzes romains figurés du Musée des Beaux-Arts de Lyon, Travaux édités sous les auspices de la Ville de Lyon (1973) (= Collections des Musées de Lyon 9).
- Boucher, Vienne
S. Boucher, Vienne. Bronzes antiques, Inventaire des collections publiques françaises 17 (1971).
- Boucher-Tassinari, Lyon
S. Boucher – S. Tassinari, Musée de la Civilisation gallo-romaine a Lyon, Bronzes antiques 1: Inscriptions, statuaire, vaisselle (1976).
- Budetta – Pagano, Cat.Roma 1988
T. Budetta – M. Pagano, Ercolano: legni e piccoli bronzi. Expoziție Roma 1988.
- Cassola-Guida, Trieste
P. Cassola-Guida, Bronzetti a figura umana dalle collezioni dei Civici Musei di Storia ed Arte di Trieste (1978).
- Cat. Ancona
Traiano ai confini dell' Impero. Expoziție Ancona 1988.
- Cat. Avallon 1981
J.P. Guillaumet et al., Bronzes antiques de l'Yonne, Musées de l'Avallonnais. Expoziție Auxerre 1981.
- Cat. Belgrad 1969
L.B. Popovic – D. Mano-Zisi – M. Veličković – B. Jelčić, Anticka bronza u Jugoslaviji/Greek, Roman and Early-Christian Bronzes in Yugoslavia, Expoziție Belgrad 1969.
- Cat. Bologna 1964
G.A. Mansuelli et al., Arte e civiltà nell'Italia settentrionale dalla repubblica alla tetrarchia, Expoziție Bologna 1964.
- Cat. Cluj
Capodopere de artă romană în Dacia. Expoziție națională. Cluj-Napoca 1995.
- Cat. Dijon 1977
Mâlain-Mediolanum. 1968-1977. Bilan de dix années de fouilles.
- Cat. Ermitaj
E.A. Bilimovici - S.P. Boriskovskaja, Anticinaia hudojestvennaia bronza. Catalog văstavci, Ermitaj - Lenningrad 1973.

- Cat. Madrid 1990 Los bronzes romanos en España, Expoziție Madrid 1990.
- Cat. Berlin 1988 Römisches im Antikenmuseum, Staatliche Museen Preussischer Kulturbesitz (1988). W.D. Heilmeyer (ed.).
- Cat. Roma 1993 Riscoperire Pompei. Expoziție la Musei Capitolini nov.1993-feb.1994.
- Cat. Wien K. Gschwantler et al., Guss und Form, Bronzen aus der Antikensammlung. Expoziție Viena 1986.
- Cenacchi, Bologna L. Cenacchi, Bronzetti romani del Museo Civico di Bologna, BullCom 73, 1949/50, App.16, 1949, 25-47.
- Civilizația Civilizația romană în Dacia. Bibliotheca Rerum Transsilvaniae XIX (1997).
- Civilta Civiltà romana in Romania. Expoziție Roma 1970.
- Colocviu Berlin Toreutik und figürliche Bronzen römischer Zeit, Akten der 6.Tagung über antike Bronzen, Berlin 13-17 mai 1980 (1984).
- Colocviu Bruxelles Actes des IIIes journées internationales consacrées à l'étude des bronzes romains. Bruxelles-Mariemont 27-29 mai 1974, BMusArt 46, 1974 (1977).
- Colocviu Lausanne Bronzes hellénistiques et romains. Tradition et renouveau, Actes du Ve Colloque International sur les bronzes antiques, Lausanne 8-13 mai 1978, Cahiers d'archéologie romande 17 (1979).
- Colocviu Lyon Actes du IVe Colloque International sur les bronzes antiques, Lyon 17-21 mai 1976, Annales de l'Université Jean Moulin (1977).
- Colocviu Madrid Bronces y religión romana, Actas del XI Congreso Internacional de Bronces Antiguos, Madrid, mai-iunie 1990 (1993).
- Colocviu Nijmegen Ancient Bronzes. Acta of the 12th International Congress on Ancient Bronzes. Nijmegen 1992(1995), Nederlandse Archeologische Rapporten 18.
- Colocviu Székesfehérvár Bronzes romains figurés et appliqués et leurs problèmes techniques. Actes du VIIe Colloque International sur les bronzes antiques, Alba Regia 21, 1984.
- Colocviu Viena Griechische und römische Statuetten und Grossbronzen, Akten der 9.Tagung über antike Bronzen, Viena 21-25 aprilie 1986 (1988).
- Comstock – Vermeule, Boston M. Comstock – C.C. Vermeule, Greek, Etruscan and Roman Bronzes in the Museum of Fine Arts Boston (1971).
- D'Andria, Veleia F. D'Andria, I bronzi romani di Veleia, Parma e del territorio parmense, Contributi dell'Istituto di Archeologia 3 (1970) 3-141 pl.1-44 (=Pubblicazioni dell'Università Cattolica del Sacro Cuore, Contributi Ser.3, Scienze Storiche nr.13).
- de Ridder, Louvre A. de Ridder, Les bronzes antiques du Louvre I. Les figurines (1913).
- Delli Ponti, Lecce G. Delli Ponti, I bronzi del Museo Provinciale di Lecce (1973).
- Di Stefano, Palermo C.A. Di Stefano, Bronzetti figurati del Museo Nazionale di Palermo (1975).

- Drobeta. Muzeul Regiunii Porților de Fier. Drobeta-Turnu Severin I (1974) și urm.
- Espérandieu-Rolland, Seine Maritime. E. Espérandieu – H. Rolland, Bronzes antiques de la Seine Maritime. 13e Suppl. à Gallia.
- Faider-Feytmans, Bavai. G. Faider-Feytmans, Recueil des bronzes de Bavai, 8e Suppl. à Gallia (1957).
- Faider-Feytmans, Belgique. G. Faider-Feytmans, Les bronzes romains de Belgique (1979).
- Fleischer, Österreich. R. Fleischer, Die römischen Bronzen aus Österreich (1967).
- Franzoni, Verona. L. Franzoni, Bronzetti romani del Museo Archeologico di Verona, Collezioni e Musei Archeologici del Veneto 3 (1973).
- Galliazzo, Treviso. V. Galliazzo, Bronzi romani del Museo Civico di Treviso, Collezioni e Musei Archeologici del Veneto 11 (1979).
- Gramatopol, DacAnt. M. Gramatopol, Dacia antiqua. Perspective de istoria artei și teoria culturii (1982).
- Green, Civilian Areas. M.J. Green, A Corpus of Religious Material from the Civilian Areas of Roman Britain, BAR British Ser. 24 (1976).
- Green, Military Areas. M.J. Green, A Corpus of Small Cult-Objects from the Military Areas of Roman Britain, BAR British Ser.52 (1978).
- Grimm, Zeugnisse. G. Grimm, Die Zeugnisse ägyptischer Religion und Kunstelemente im römischen Deutschland. EPRO 12 (1969).
- Gudea, Porolissum. N. Gudea, Porolissum. Un complex arheologic la marginea de Nord a Imperiului Roman (I), ActaMP XIII 1989.
- Gulick, Amsterdam. H.C. van Gulick, Catalogue of the Bronzes in the Allard Pierson Museum at Amsterdam. Archaeologisch-Historische Bijdragen VII (1940).
- Hill, Baltimore. D.K. Hill, Catalogue of Classical Bronze Sculpture in the Walters Art Gallery (1949).
- Höckmann, Kassel. U. Höckmann, Antike Bronzen, Kataloge der Staatlichen Kunstsammlungen Kassel 4 (1972).
- Hörig – Schwertheim, CCID. M. Hörig – E. Schwertheim, Corpus Cultus Iovis Dolicheni, EPRO nr.106 (1987).
- IDR. Inscriptiile Daciei romane. București I (1975), II (1977), III, 1 (1977), III, 2 (1980), III, 3 (1984), III, 4 (1988).
- JbBHM. Jahrbuch des Bernischen Historischen Museum in Bern I (1921) și urm.
- Jude – Pop, Mon. Turda. M. Jude – C. Pop, Monumente sculpturale romane în Muzeul de Istorie Turda (1972).
- Kaufmann-Heinimann, Augst. A. Kaufmann-Heinimann, Die römischen Bronzen der Schweiz, I. Augst und das Gebiet der Colonia Augusta Raurica (1977).
- Kaufmann-Heinimann, Götter. A. Kaufmann-Heinimann, Götter und Lararien aus Augusta Raurica. Herstellung, Fundzusammenhänge und sakrale Funktion figürlicher Bronzen in einer römischen Stadt. Forschungen in Augst 26 (1998).
- Kaufmann-Heinimann, Neufunde. A. Kaufmann-Heinimann, Die römischen Bronzen der Schweiz, V. Neufunde und Nachträge (1994).

- Kellner – Zahlhaas, Weissenburg i. Bay H.J. Kellner – G. Zahlhaas, Der Römische Schatzfund von Weissenburg i. Bay (1993).
- Kohlert-Németh, Nida-Heddenheim I M. Kohlert-Németh, Römische Bronzen aus Nida-Heddenheim: Götter und Dämonen, Museum für Vor-und Frühgeschichte Frankfurt am Main, Archäologische Reihe 11 (1998).
- Kluge – Lehmann, Grossbronzen A. Kluge – K. Lehmann - Hartleben, Die antiken Grossbronzen (1927).
- Kolling, Schwarzenacker A. Kolling, Die Bronzestatuetten aus dem Säulenkeller, Forschungen im römischen Schwarzenacker 1 (1967).
- Lebel – Boucher, Autun P. Lebel-S. Boucher, Musée Rolin (Autun), Bronzes figurés antiques grecques, étrusques et romains (1975).
- Lebel, Besançon P. Lebel, Catalogue des collections archéologiques de Besançon, 5. Les bronzes figurés, Annales littéraires de l'Université de Besançon 26 (1959/91) = Archéologie nr.8.
- Lebel, Langres P. Lebel, Catalogue des bronzes figurés du Musée de Langres, Mémoires de la Société historique et archéologique de Langres 5 (1965).
- Lebel, Lons-le-Saunier P. Lebel, Catalogue des collections archéologiques de Lons-le-Saunier, 3. Les bronzes figurés, Annales littéraires de l'Université de Besançon 62 (1963), = Archéologie nr.17.
- Lebel, Montbéliard P. Lebel, Catalogue des collections archéologiques de Montbéliard, 3. Les bronzes figurés, Annales littéraires de l'Université de Besançon 57 (1962) = Archéologie nr.15.
- Leibundgut, Avenches A. Leibundgut, Die römischen Bronzen der Schweiz, II. Avenches (1976).
- Leibundgut, Polyklet A. Leibundgut, Polykletische Elemente bei späthellenistischen und römischen Kleinbronzen: zur Wirkungsgeschichte Polyklets in der Kleinplastik, in: Polyklet, der Bildhauer der griechischen Plastik, Expoziție Frankfurt am Main 1990/91, 397-427 cat.182-215.
- Leibundgut, Westschweiz A. Leibundgut, Die römischen Bronzen der Schweiz, III. Westschweiz, Bern und Wallis (1980).
- LexMyth W.H. Roscher, Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie. I (1884)-VI (1937).
- LIMC Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae I, 1-2 (1981) și urm.
- Manfrini-Aragno, Bacchus Y. Manfrini-Aragno, Bacchus dans les bronzes héllenistiques et romains. Cahiers d'archéologie romande 34 (1987).
- Marisia Marisia. Studii și materiale. Arheologie, istorie, etnografie. Muzeul Târgu Mureș. Târgu Mureș I (1971) și urm.
- Master Br. D.G. Mitten – S.F. Doeringer (ed.). Master Bronzes from the Classical World. Expoziție Fogg Art Museum Cambridge/City Art Museum of Saint Louis/ Los Angeles County Museum (1967).
- Menzel, Augsburg H. Menzel, Römische Bronzen aus Bayern. Expoziție Augsburg (1969).
- Menzel, Bonn H. Menzel, Die römische Bronzen aus Deutschland, III.Bonn (1986).

- Menzel, Hannover H. Menzel, Römische Bronzen, Bildkataloge des Kestner-Museum Hannover 6 (1964).
- Menzel, Speyer H. Menzel, Die römischen Bronzen aus Deutschland, I. Speyer (1960).
- Menzel, Trier H. Menzel, Die römischen Bronzen aus Deutschland, II. Trier (1966).
- Menzel, Würzburg H. Menzel, Römische Bronzen des Martin von Wagner-Museums in Würzburg, JahrbRbZM 22, 1975, 96-105 pl.38-49.
- Miclea – Florescu, Daco-romanii I. Miclea – R. Florescu, Strămoșii românilor Daco-romanii I (1980).
- Miclea – Florescu, Tezaure I. Miclea – R. Florescu, Tezaure transilvane la Kunsthistorisches Museum din Viena (1979).
- Miles Miles Romanus in Provincia Dacia. Catalogul expoziției naționale. Cluj-Napoca 1997.
- Neugebauer, Dacien J.F. Neugebauer, Dacien. Aus den Überresten des klassischen Altertums mit besonderer Rücksicht auf Siebenbürgen (1851).
- Nuber, Baden-Württemberg H.U. Nuber, Antike Bronzen aus Baden-Württemberg. Schriften des Limesmuseums Aalen 40 (1988).
- Oggiano-Bitar, Bouches-du-Rhône H. Oggiano-Bitar, Bronzes figurés antiques des Bouches-du-Rhône, 43 Suppl. à Gallia (1984).
- Ogdenova-Marinova, Sofia L. Ogdenova-Marinova, Statuettes en bronze du Musée National Archéologique à Sofia.
- ÖJh Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts in Wien. I (1898) și urm.
- Petit, Dutuit J. Petit, Bronzes antiques de la collection Dutuit, grecs, hellénistiques, romains et de l'antiquité tardive. Palais des Beaux-Arts de la Ville de Paris, Musée du Petit-Palais (1980).
- Petolescu, Religiile C.C. Petolescu, Religiile în Dacia Inferior. Teză de doctorat, Universitatea București 1978
- Pitts, Catuvellauni L.F. Pitts, Roman Bronze Figurines of Catuvellauni and Trinovantes, BAR British Ser.60 (1979).
- Pop, Bronzuri C.A. Pop, Bronzurile figurate din Dacia romană. Teză de doctorat Universitatea "Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca 1999.
- Potaissa Potaissa. Studii și comunicări. Muzeul de istorie Turda. Turda I (1978), II (1980), III (1982).
- Reinach, Rép.Stat. S. Reinach, Répertoire de la statuaire grecque et romaine I-VI (1897-1930).
- RepAlba V. Moga, H. Ciugudean, Repertoriul arheologic al județului Alba. Biblioteca Musei Apulensis II (1995).
- RepCluj I.H. Crișan și colab., Repertoriul arheologic al județului Cluj (1992).
- RMM Revista Muzeelor și Monumentelor. București
- Rolland, Haute Provence H. Rolland, Bronzes antiques de Haute Provence, 18e Suppl. à Gallia (1965).
- RR Römer in Rumänien. Expoziție Köln 1969.
- RRhein Römer am Rhein. Expoziție Köln 1967. (ed.O.Doppelfeld).

Sargetia	Sargetia. Buletinul Muzeului Regional Hunedoara. Deva I (1937) și urm.
Schnitzler, Alsace	B. Schnitzler, Bronzes antiques d'Alsace. Inventaire des collections publiques françaises 37. Musée archéologique de Strasbourg. Musées de Biesheim, Colmar, Haguenau, Mulhouse, Niderbronn, Wissembourg (1995).
SMMIM	Studii și materiale de muzeografie și istorie militară. București. I (1968) și urm.
StComS	Muzeul Brukenthal. Studii și comunicări. Arheologie-istorie Sibiu, I (1956) și urm.
Symposium	Art and Technology. A Symposium on Classical Bronzes, Cambridge (1970). S. Doeringer, D. Mitten, A. Steinberg ed.
Tadin, Pannonie	L. Tadin, Petits bronzes romains du sud-est de la province romaine de Pannonie, Fontes Archaeologiae Iugoslaviae I (1979).
Tătulea, Arta	C.M. Tătulea, Arta figurată romană în Muzeul Olteniei (1975).
Tătulea, Romula	C.M. Tătulea, Romula/Malva (1994).
Thouvenot, Madrid	R. Thouvenot, Catalogue des figurines et objets de bronze du Musée Archéologique de Madrid. Bibliothèque de l'École des Hautes Études Hispaniques, Fascicula, t. II, 1, 1927.
Tibiscus	Tibiscus. Muzeul Banatului. Timișoara I (1971) și urm.
Tombolani, Torcello	M. Tombolani, Bronzi figurati etruschi, italici, paleoveneti e romani del Museo Provinciale di Torcello, Collezioni e Musei Archeologici del Veneto 19 (1981).
Tudor, MIR	D. Tudor, Monumente inedite din Romula extras din BCMI.
Tudor, Orașe	D. Tudor, Orașe, târguri și sate în Dacia romană (1968).
Veličković, Belgrad	M. Veličković, Petits bronzes figurés romains au Musée National, Musée National Beograd, Antiquité 4 (1972).
Walde-Psenner, Innsbruck	E. Walde-Psenner, Die figürlichen Bronzen in der Vor- und Frühgeschichtlichen Sammlung des Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum, Veröffentlichungen des Museums Ferdinandeum 56, 1976, 169-288.
Walde-Psenner, Südtirol	E. Walde-Psenner, Die vorrömischen und römischen Bronzestattuetten aus Südtirol, Archäologisch-historische Forschungen in Tirol 6 (1979).
Walde-Psenner, Trentino	E. Walde-Psenner, I bronzetti figurati antichi del Trentino, Patrimonio storico e artistico del Trentino 7 (1983).
Walter, Haute-Saône	H. Walter, Bronzes figurés de la Haute-Saône, RAE 27, 1976, 197-284 pl.1-22.
Walters, Brit.Mus.	H.B. Walters, Catalogue of the Bronzes, Greek, Roman and Etruscan, in the Department of Greek and roman Antiquities, British Museum (1899).
Wilhelm, Luxembourg	E. Wilhelm, Bronzes figurés de l'époque romaine. Musée d'histoire et d'art Luxembourg (1971).

- Zadoks - Peters - van Es, Metherlands I-II   A.N. Zadoks - Josephus Jitta - W.J. Peters - W.A. van Es, Roman Bronzes Statuettes from the Netherlands, 1: Statuettes found North of the Limes (1967), 2: Statuettes found south of the Limes (1969).
- Zampieri, Padova   G. Zampieri, Bronzetti figurati etruschi, italici, paleoveneti e romani del Museo Civico di Padova (1986).

MUZEE

KHM-Viena	Kunsthistorisches Museum Wien.
M-Arad	Muzeul Județean, Arad
M-D.Tr.Severin	Muzeul Regiunii Porților de Fier- Drobeta-Turnu Severin.
M-Deva	Muzeul Civilizației dacice și romane- Deva.
M-Gherla	Muzeul de Istorie-Gherla.
M-Lugoj	Muzeul de Istorie-Lugoj
M-Turda	Muzeul de Istorie- Turda.
MA-Sarmizegetusa	Muzeul Arheologic-Sarmizegetusa.
MBM-Reșița	Muzeul Banatului Montan- Reșița.
MBruk-Sibiu	Muzeul Brukenthal-Sibiu.
MB-Timișoara	Muzeul Banatului-Timișoara.
MIA-Zalău	Muzeul de Istorie și Artă-Zalău.
MJ-Bistrița	Muzeul Județean Bistrița-Năsăud
MJ-Caransebeș	Muzeul Județean de Etnografie și al Regimentului de graniță- Caransebeș.
MJ-Târgu Jiu	Muzeul Județean- Târgu Jiu.
MMN	Muzeul Militar Național-București
MNA-București	Muzeul Național de Antichități. Institutul de Arheologie-București.
MNIR-București	Muzeul Național de Istorie a României-București
MNITr-Cluj	Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei- Cluj-Napoca.
MNU-Alba Iulia	Muzeul Național al Unirii- Alba Iulia.
MO-Craiova	Muzeul Olteniei-Craiova.
MR-Caracal	Muzeul Romanațiului-Caracal.
MS-Orlea	Muzeul Sătesc- Orlea.

ALTE ABBREVIERI

LD	Locul descoperirii
I.	înălțimea
Inv.	număr inventar

ANEXE

LISTA ILUSTRATIILOR

PLANȘA 1.

Fig.1 Jupiter de la Potaissa.

Fig.2 Jupiter de la Drobeta.

PLANȘA 2.

Fig.3 Jupiter de la Potaissa.

PLANȘA 3.

Fig.4 Jupiter de la Potaissa.

Fig.5 Jupiter de la Salcia.

PLANȘA 4.

Fig.6 Mars de la Drobeta.

Fig.7 Mars de la Porolissum.

Fig.8 Mars de la Orlea.

PLANȘA 5-6.

Fig.9 Mars de la Potaissa.

PLANȘA 7.

Fig.10 Mars de la Gherla.

Fig.11 Mars de la Românași.

PLANȘA 8.

Fig.12 Apollo de la Gherla.

Fig.13 Apollo de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa.

PLANȘA 9.

Fig.14 Apollo de la Romula.

PLANȘA 10-11.

Fig.15 Apollo de la Apulum.

PLANȘA 12.

Fig.16 Mercurius de la Napoca.

Fig.17 Mercurius de la Romula

PLANȘA 13.

Fig.18 Mercurius de la Sucidava.

Fig.19 Mercurius din Transilvania.

PLANȘA 14.

Fig.20 Mercurius de la Apulum.

Fig.21 Mercurius de la Drobeta.

Fig.22 Mercurius de la Drobeta.

PLANȘA 15.

Fig.23 Mercurius de la Romula.

PLANȘA 16.

Fig.24 Mercurius de la Romula.

Fig.25 Mercurius de la Romula.

PLANȘA 17.

Fig.26 Mercurius de la Potaissa.

Fig.27 Mercurius de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa.

PLANȘA 18.

Fig.28 Mercurius de la Botoșești-Paia.

Fig.29 Mercurius de la Lugoj.

Fig.30 Mercurius de la Sucidava

Fig.31 Mercurius de la Tibiscum.

PLANȘA 19.

Fig.32 Mercurius-Thot de la Drobeta.

Fig.33 Mercurius Thot de la Sucidava.

PLANȘA 20.

Fig.34 Mercurius de la Gherla.

Fig.35 Mercurius de la Sarmizegetusa Regia.

PLANȘA 21.

Fig.36 Mercurius din Transilvania.

Fig.37 Mercurius din Transilvania.

PLANȘA 22.

Fig.38 Mercurius Pantheus de la Ilișua.

PLANȘA 23.

Fig.39 Bacchus de la Drobeta.

PLANȘA 24.

Fig.40 Bacchus de la Drobeta.

Fig.42 Pan de la Gârla Mare.

Fig.43 Pan de la Apulum.

PLANȘA 25.

Fig.44 Satir de la Gherla.

Fig.45. Satir de la Porolissum.

PLANȘA 26.

Fig.46 Silvanus de la Apulum.

PLANȘA 27.

Fig.47. Priap de la Sucidava.

Fig.48 Priap de la Micia.

Fig.49 Priap de la Devesel.

PLANȘA 28.

Fig.50 Amor de la Romula.

Fig.51 Amor de la Micia.

PLANȘA 29.

Fig. 52 Amor de la Tibiscum.

Fig. 53 Amor de la Ulpia Traiana.

Fig.54 Amor de la Porolissum.

Fig.55 Amor de la Stremț.

PLANȘA 30.

Fig.56 Amor de la Valea Lupului.

Fig.57 Amor de la Ulpia Traiana.

PLANȘA 31.

Fig.58 Amor de la Aquae.

Fig.59 Amor de la Gornea.

PLANȘA 32.

Fig.60 Amor de la Romula.

Fig.61 Amor de la Romula.

PLANȘA 33.

Fig.63 Amor de la Micia.

PLANȘA 34.

Fig.64. Hercules de la Romula.

Fig.65 Hercules de la Răcări.

PLANȘA 35.

Fig.66 Hercules de la Drobeta.

PLANȘA 36.

Fig.67 Hercules de Ulpia Traiana.

PLANȘA 37.

Fig.68 Lar de la Sucidava.

PLANȘA 38.

Fig.69 Lar din Transilvania.

Fig.70 Lar de la Orlea.

Fig.71 Lar de la Brădeni.

PLANȘA 39.

Fig.72 Lar de la Micia.

PLANȘA 40.

Fig.73 Lar de la Deva.

PLANȘA 41.

Fig.74 Lar de la Romula.

Fig.75 Lar? de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa.

PLANȘA 42.

Fig.76 Genius Populi Romani de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa.

Fig.77 Genius de la Potaissa.

PLANȘA 43.

Fig.78 Minerva de la Drobeta.

Fig.79 Minerva de la Ohaba.

PLANȘA 44.

Fig.80 Minerva de la Porolissum.

Fig.81 Minerva de la Ugruțiu.

PLANȘA 45.

Fig.82 Minerva de la Padina.

Fig.83 Minerva de la Răcari

PLANȘA 46.

Fig. 84 Diana de la Potaissa.

Fig.85 Diana de la Romula.

PLANȘA 47.

Fig.86 Diana de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa.

Fig.87 Diana de la Ostrov.

PLANȘA 48.

Fig.88 Venus de la Drobeta.

Fig.89 Venus de la Drobeta.

PLANȘA 49.

Fig.91 Venus de la Drobeta.

PLANȘA 50.

Fig.92 Venus de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa.

Fig.93 Venus de la Gilău.

PLANȘA 51.

Fig.94 Venus din Transilvania.

Fig.95 Venus de la Hinova.

PLANȘA 52.

Fig.96 Venus de la Potaissa.

PLANȘA 53.

Fig.97 Venus din Transilvania.

Fig.98 Venus de la Drobeta.

PLANȘA 54.

Fig.99 Venus de la Potaissa.

Fig.100 Venus de la Tibiscum.

Fig.101 Venus de la Tibiscum.

PLANȘA 55

Fig.102 Venus de la Gherla.

Fig.103 Venus de la Ilișua.

PLANȘA 56.

Fig.104 Venus de la Hinova.

Fig.105 Venus de la Apulum.

PLANȘA 57.

Fig.106 Venus de la Drobeta.

Fig.107 Venus de la Drobeta.

Fig.108 Venus de la Drobeta.

PLANȘA 58.

Fig.109 Venus de la Potaissa.

PLANȘA 59.

Fig.110 Venus de la Ilișua.

Fig.111 Venus din Transilvania.

Fig.112 Venus de la Micia.

PLANȘA 60.

Fig.113 Venus de la Porolissum.

Fig.114 Venus de la Porolissum.

Fig.115 Venus de la Orlea.

Fig.116 Venus de la Drobeta.

PLANȘA 61.

Fig.117 Venus de la Buciumi.

Fig.118. Venus de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa.

PLANȘA 62.

Fig.119 Venus de la Micia.

Fig.120 Venus de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa.

Fig. 62 Amor de la Cătunele.

PLANȘA 63.

Fig.121 Fortuna de la Romula.

Fig.122 Fortuna de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa.

PLANȘA 64.

Fig.123 Fortuna de la Drobeta.

Fig.124 Fortuna de la Micia.

Fig.125 Abundantia de la Romula.

PLANȘA 65.

Fig. 126 Fortuna de la Apulum.

PLANȘA 66.

Fig.127 Victoria de la Cătunele de Motru.

Fig.129 Victoria de la Răcari.

PLANȘA 67.

Fig.130 Baccantă de la Ilișua.

Fig.131 Centaur de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa.

PLANȘA 68

Fig.132 Dolichenus de la Desa.

Fig.133 Dolichenus de la Ilișua.

PLANȘA 69.

Fig.134 Men de la Drobeta.

Fig.135 Cautopatres de la Drobeta.

PLANȘA 70.

Fig.136 Sarapis de la Romula.

Fig.137 Osiris de la Drobeta.

Fig.138 Osiris de la Valea Seacă.

PLANȘA 71.

Fig.139 Copil de la Sânmartinu de Câmpie.

Fig.140 Hermafrodit de la Berzobis.

Fig.141 Călăreț de la Târnava, jud. Sibiu.

Fig.142 Călăreț de la Sâmpetru de Câmpie.

PLANȘA 72.

Fig.143 Luptător de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa.

PLANȘA 73.

Fig.144 Soldat de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa.

Fig.145 Tânăr de la Porolissum.

Fig.146 Perseu de la Tibiscum.

PLANȘA 74.

Fig.147 Femeie tânără de la Romula.

PLANȘA 75.

Fig.148 Taurul Apis de la Porolissum.

Fig.149 Taur de la Napoca.

Fig.150 Taur de la Bologa.

Fig.151 Boul Apis de la Romula.

PLANȘA 76.

Fig.152 Cal de la Romula.

Fig.153 Leu de la Romula.

Fig.154 Leu din Transilvania.

Fig.156 Țap de la Ilișua.

Fig.157 Țap de la Napoca.

PLANȘA 77.

Fig.158 Mistreț de la Romula.

Fig.159 Șoarece de la Apulum-Partoș.

Fig.162 Berbec de la Napoca.

PLANȘA 78.

Fig.164 Bufniță de la Hunia.

Fig.166 Vultur de la Orlea.

Fig.167 Vultur de la Orlea.

Fig.168 Vultur de la Drobeta.

PLANȘA 79.

Fig.169 Cap Venus de la Porolissum.

Fig.171 Braț Mercurius de la Apulum.

Fig.173 Cap Hercules de la Slăveni.

Fig.174 Cap zeitate de la Potaissa.

Fig.175 Bust Sarapis de la Drobeta.

PLANȘA 80.

Fig.192 Aripă vultur de la Apulum-Partoș.

Fig.194 Aripă vultur de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa.

Fig.196 Labă de pasăre Râmetea-Trascău.

Fig.198 Cal de la Răcari.

PLANȘA 81.

Fig.202. Aesculap? din Transilvania.

Fig.203 Jupiter de la Dierna.

Fig.204 Mars din Transilvania.

PLANȘA 82.

Fig.205 Mercurius de la Tătărlăua.

Fig.206 Bacchus de la Apulum.

PLANȘA 83.

Fig.207 Tânăr de la Potaissa.

Fig.208 Genius Populi Romani? din Transilvania.

PLANȘA 84.

Fig.209 Adolescent de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa.

PLANȘA 85.

Fig.210 Minerva din Transilvania.

Fig.211 Cap de Minervă de la Bulci.

PLANȘA 86.

Fig.212 Minerva de la Lăpuș.

PLANȘA 87.

Fig.213 Hercules de la Perișor.

Fig.214 Hercules de la Ciucsângeorgiu.

Fig.215 Hercules Apulum.

Fig.216 Hercules din Transilvania.

Fig.217 Hercules-proveniență necunoscută.

PLANȘA 88.

Fig.218 Hercules-proveniență necunoscută.

Fig.219 Hercules de la Potaissa.

Fig.220 Hercules-proveniență necunoscută.

Fig.221 Hercules-proveniență necunoscută.

PLANȘA 89.

Fig.236 Bacchus din Transilvania.

Fig.237 Bacchus de la Potaissa.

Fig.243 Amor de la Dierna.

Fig.244 Amor de la Dierna.

PLANȘA 90.

Fig.245 Amor de la Potaissa.

Fig.248 Amor din Transilvania.

Fig.265 Venus de la Potaissa.

Fig.276 Fortuna din Transilvania.

Fig.316 Cap a lui Venus de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa.

PLANȘA 90.

Fig.177 Torso de la Porolissum

Fig.228 Mercurius de la Potaissa

Fig.246 Amor de la Potaissa

Fig.249 Hercules de la Svinița

Fig.250 Hercules din Banat

Fig.251 Hercules de la Potaissa

Fig.266 Hercules de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa

Fig.282 Personaj masculin de la Covasna

Fig.283 Personaj egiptean de la Potaissa

Fig.286 Anubis? din Dacia meridională

Fig.291 Personaj masculin de la Potaissa

Fig.317 Venus de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa

LOCAȚIA PIESELOR

- KHM-Viena nr.15 (inv.VI/2848); nr. 46 (inv.AS VI 1898); nr.109 (inv. VII 126); nr.126 (inv. VII/285).
- MA-Sarmizegetusa nr.67 (inv.31999); nr. 118 (inv. S804); nr.194 (inv.2080).
- MBM-Reșița nr.59 (inv. A 37367); nr.195 (f.inv.).
- MB-Timișoara nr.183 (inv.6174).
- M-Caracal nr.25 (inv.2941); nr.50 (inv.1609); nr.60 (inv.1482); nr.61 (inv.2029); nr.74 (inv.2437); nr.121 (inv.4056); nr.125 (inv.6767); nr.129 (inv.7944); nr.155 (f.inv.); nr.193 (f.inv.).
- M-Caransebeș nr.140 (inv.9613).
- M-D.Tr.Severin nr.2 (inv.II 7092); nr.5 (inv. II 9448); nr.17 (inv.II 1537); nr.21 (inv. II 7099); nr.22 (inv. II 7118); nr.23 (inv.II 212); nr.28 (inv.II 7090); nr. 32 (inv. II 7089); nr.39 (inv.II 7087); nr.40 (inv.II 9351); nr.41 (inv. II 7093); nr.42 (inv.II 11546); nr.62 (inv. II 7091); nr. 88 (inv. II 7084); nr.89 (inv.II 9350); nr.91 (inv. II 7102); nr.95 (inv. II 9812); nr.98 (inv. II 7085); nr.104 (inv. II 11037); nr.106 (inv. II 7117); nr.107 (inv.II 7716); nr.108 (inv. II 9348); nr.116 (inv.II 7184); nr. 127 (inv. II 524); nr.129 (inv. II 9349); nr.128 (II 524); nr. 135 (inv. II 803); nr. 137 (inv. II 81); nr.147 (inv. II 213); nr.151 (inv.II 218); nr.152 (inv. II 230); nr.158 (f. inv.); nr.168 (inv. II 7083); nr.175 (inv. II 775); nr.179 (f.inv.); nr.180 (inv. II 255).
- M-Deva nr.13 (inv.1131); nr.53 (inv.1127); nr.56 (nr.1129); nr.57 (inv.1128); nr.73 (inv.25490); nr.75 (inv.1126); nr.76 (inv.15821); nr.86 (inv.1174); nr.119 (inv. 1130); nr.122 (inv. 1125); nr. 143 (inv. 1175).
- MIA-Zalău nr.7 (inv. 756/1980); nr.11 (f.inv.); nr.45 (inv. 1601/1983); nr.54 (228/1958); nr.80 (inv. 228/1958); nr.113 (inv. 1101/1982); nr.114 (inv.1088); nr.117 (inv. 145/1969); nr.148 (inv. 6/1972); nr.153 (inv. 1088/1983); nr.160 (f.inv.); nr.165 (inv.239/1958); nr. 169 (inv. 228/1958); nr.176 (f.inv.); nr.188 (inv. 228/1958); nr.189 (inv. 228/1958); nr.190 (332/1981); nr.181 (inv.228/1958); nr. 184 (inv. 171/1958); nr. 185 (inv. 198/1958); nr.191 (inv.234/1958); 197 (f.inv.); 199 (inv. 228/1958); 200 (inv. 234/1958); 201 (234/1958).
- MJ-Arad nr.211 (inv. V 12581).
- MJ-Arad nr.211 (inv. V 1251).
- MJ-Baia Mare nr.222 (inv. III 20057).
- MJ-Bistrița nr.38 (f.inv.); nr.nr.103 (f.inv.); nr.110 (inv.6905); nr.156 (inv.18240).
- MJ-Tg.Jiu nr.79 (inv.2871); nr.118 (inv. S 804).
- M-Lugoj nr.29 (inv.498).

M-Mediaș	nr.141 (inv.6005).
MMN	nr.14 (inv.35946); nr.30 (inv.230).
MNA-București	nr.6 (inv.III 561); nr.47 (inv. III 46); nr.65 (inv.III 262); nr.83 (inv. III 261); nr.198 (f.inv.).
MNBruk-Sibiu	nr.205 (inv. R 2733); nr.207 (inv. A 2736); nr.220 (inv. A 2726); nr.221 (inv. A 2728).
MNIR-București	nr.10 (inv.37854); nr.12 (inv.37858); nr.35 (inv.177397); nr.44 (inv.37857); nr.48 (inv.157042); nr.49(inv.16738); nr.63 (inv.157039); nr.68 (inv.15926); nr.72 (inv.157038); nr.78 (inv.139491); nr. 96 (inv. 54549); nr. 102 (inv.37852); nr.112 (inv.131734); nr.124 (inv.157040); nr.132 (inv. 16737).
MNITr-Cluj	nr.3 (inv.19075); nr.16 (inv.34675); nr.19 (inv.4222); nr.26 (inv. I 622); nr. 34 (inv. 31010); nr.36 (inv.4234); nr. 37 (inv. 1909); nr.51 (inv.1609); nr.37 (inv.); nr.55 (inv.4231); nr.71 (inv. I 1865); nr.77 (inv. I 4934); nr.81 (inv.4232); nr.84 (inv.4218); nr. 93 (inv. 21094); nr. 94 (inv. IV 1908); nr. 97 (inv. 4218); nr.99 (inv.4394); nr.111 (inv.4219); nr.120 (4225); nr.130 (inv.4235); nr.133 (inv. 4236); nr.139 (inv.4227); nr.142 (inv. IN 2195); nr.145 (II 1149); nr.149 (inv.4226); nr. 157 (f.inv.); nr.162 (inv. v.41352); nr.163 (inv. v 43922); nr. 174 (inv.5585); nr.178 (inv. v.41355); nr. 192 (inv. 4864); nr. 196 (inv. 5758); nr. 202 (inv. IN 2220); nr. 204 (inv. 4223); nr. 208 (inv. I 4290); nr. 209 (inv. 38952); nr. 210 (inv. 4292); nr.214 (v.19793); nr.215 (inv. v. 15784); nr.216 (inv. v. 19778); nr.217 (inv. v.19767); nr.218 (inv. v.19785); nr.219 (inv. v.19786).
MNU-Alba Iulia	nr.20 (inv. R 8223); nr.43 (inv.2862); nr.105 (inv.R8119) nr.159 (inv.R 9122); nr. 171 (f.inv.); nr.187 (f.inv.).
MO-Craiova	nr.18 (inv.4740); nr.24 (inv.4650);nr.64 (inv.4742); nr.85 (inv.4741); nr.130 (inv.I 7432); nr. 136 (inv. 13727); nr.164 (inv.6137); nr.173 (inv. I 7434); nr.213 (inv. I 6138).
M-Sf.Gheorghe	nr.138 (inv. 16022).
MS-Orlea	nr.8 (f.inv.); nr.33 (f.inv.); nr. 115 (f. inv.); nr.166 (f.inv.); nr.167 (f.inv.).
M-Turda	nr.1 (inv.6606); nr.4 (inv.5508); nr.9 (inv.2760); nr.170 (inv.8535); nr.172 (f.inv.); nr.182 (f.inv.); nr.186 (f.inv.).
Biblioteca Bathyaneum, Alba-Iulia	nr. 43 (inv. 2862); nr. 90 (inv. 2863)
M-Jupa, jud. Caraș Severin	nr. 52 (inv. 8521)
Colecția Facultății de Istorie-Geografie, Craiova	nr. 58 (f.inv.)
M.N.M. - Budapesta	nr. 131 (inv. 62.21.1)

LOCUL DE DESCOPERIRE AL PIESELOR

SUCIDAVA, Corabia, jud.Olt	nr.18, 30, 33, 47, 68, 193, 226, 232, 269, 291.
POTAISSA (Turda, jud.Cluj)	nr.1, 3, 4, 9, 26, 77, 84, 96, 99, 109, 170, 172, 174, 182, 186, 207, 219, 227, 228, 229, 230, 237, 239, 240, 245, 246, 251, 257, 258, 260, 264, 265, 267, 270, 273, 274, 277, 278, 279, 280, 282, 284, 285, 286, 289, 292, 293, 294, 299, 300, 302, 318, 320, 322, 323, 324, 326, 328.
DROBETA (Turnu Severin)	nr.2, 6, 21, 22, 32, 39, 40, 78, 88, 89, 91, 98, 107, 108, 116, 123, 134, 135, 168, 175.
Ostrov, jud. Hunedoara	nr.87.
Brădeni, jud.Sibiu	nr.71.
Salcia, jud.Mehedinți	nr.5.
POROLISSUM (Moigrad, jud.Sălaj)	nr.7, 45, 54, 80, 113, 114, 145, 148, 153, 160, 165, 169, 176, 181, 184, 185, 188, 189, 190, 191, 197, 199, 200, 201, 223, 233, 254.
Padina, jud.Mehedinți	nr.82.
Orlea, jud.Olt	nr.8, 70, 115, 166, 167.
Ugruțiu, jud.Sălaj	nr.81.
Gherla, jud.Cluj	nr.10, 12, 34, 44, 102, 262.
Ohaba, jud.Gorj	nr.79.
Românași, jud.Sălaj	nr.11.
Răcari, jud.Dolj	nr.65, 83, 129, 198, 241.
ULPIA TRAIANA (Sarmizegetusa, jud.Hunedoara)	nr.13, 27, 53, 57, 67, 75, 76, 77, 86, 92, 118, 119, 122, 131, 143, 144, 194, 209, 234, 261, 266, 267, 272, 278, 288, 290, 316, 317.
Bologa, jud.Cluj	nr.150.
Valea Seacă, jud.Covasna	nr.138.
ROMULA (Reșca, jud.Dolj)	nr.14, 17, 23, 24, 25, 41, 50, 60, 61, 64, 66, 74, 85, 106, 121, 125, 128, 136, 137, 147, 151, 152, 153, 155, 158, 177, 180, 225, 235, 242, 281, 310, 313, 314, 315, 316, 321, 325, 327.
Sânmartinu de Câmpie, jud.Mureș	nr.139.
NAPOCA (Cluj-Napoca)	nr.16, 149, 157, 162, 178, 224, 259.
Buciumi, jud.Sălaj	nr.117.
Transilvania, loc neprecizat	nr.15, 19, 36, 37, 69, 94, 97, 111, 154, 202, 204, 208, 210, 216, 248, 271, 276.
Slăveni, jud.Olt	nr.173.
Hunia, jud.Dolj	nr.164.
Sânpetru de Câmpie, jud.Mureș	nr.142.
Târnava, jud.Sibiu	nr.141.
APULUM (Alba Iulia)	nr.20, 43, 46, 90, 105, 126, 159(Alba I.-Partoș), 171 (Alba I.-Partoș), 192 (Alba I.-Partoș), 206, 215.
Covasna, jud.Covasna	nr.283.
AMPELUM (Zlatna, jud.Alba)	nr.247.
Deva	nr.73
Desa, jud.Dolj	nr.132.
Gârla Mare, jud.Mehedinți	nr.42.
Botoșești-Paia, jud.mehedinți	nr.28.
Băile Herculane, Jud.Caraș-Severin	nr.195.
Banat, loc neprecizat	nr.29, 183, 250, 255.

Rimetea-Trascău, jud. Alba	nr.196.
TIBISCUM (Jupa, Jud. Caraș-Severin)	nr.31, 52, 100, 101, 146, 161.
DIERNA (Orșova veche)	nr.203, 243, 244, 252, 296, 297, 298, 311, 312.
Tătirlăua, jud. Alba	nr.205.
Micăsasa, jud. Sibiu	nr.163.
Bulci, jud. Arad	nr.211.
SARMIZEGETUSA REGIA	nr.35.
Lăpuș, jud. Maramureș	nr.212.
Hinova, jud. Mehedinți.	nr.95, 104, 179.
Perișor, jud. Dolj	nr.213.
Ilișua, jud. Bistrița-Năsăud	nr.38, 103, 110, 130, 133, 156.
Ciucsângeorgiu, jud. Harghita	nr.214.
Craiva, jud. Alba	nr.187.
Cătunele de Motru, jud. Dolj	nr.62, 127.
MICIA (Vețel, jud. Hunedoara)	nr.48, 51, 63, 72, 112, 120, 124.
Devesel, jud. Olt	nr.49.
Stremț, jud. Alba	nr.55.
AQUAE (Cioroiul Nou, jud. Dolj)	nr.58.
Gornea, jud. Caraș-Severin	nr.59.
Valea Lupului, jud. Hunedoara	nr.56.
Svinița, jud. Mehedinți	nr.249.
Praetorium (Mehadia)	nr.253.
Nădab, jud. Arad	nr.256.
Hoghiz, jud. Brașov	nr.263.
Cigmău, jud. Hunedoara	nr.275.
Iuda, jud. Bistrița-Năsăud	nr.295.
Criș, jud. Brașov	nr.303.
Domnești, jud. Bistrița-Năsăud	nr.303-305.
Recaș, jud. Timiș	nr.306.
Sângeorgiu de Câmpie, jud. Mureș	nr.307.
RUSIDAVA (Drăgășani, jud. Vâlcea)	nr.308, 309
Sângeozu Nou, jud. Bistrița-Năsăud	nr.319.
Județul Alba, neprecizat	nr.231, 268.
Oltenia, loc neprecizat	nr.238.
Proveniență necunoscută	nr.217, 218, 220, 221, 222, 287, 301.
Gilău, jud. Cluj	nr.93
BERZOBIS	
(Berzovia, jud. Caraș-Severin)	nr.140
Luncani, jud. Cluj	nr.236

PROVENIENȚA FOTOGRAFIILOR

Prof. M. Bărbulescu	fig. 1; 4;
M-D.Tr. Severin	fig. 2; 5; 28; 42; 88; 89; 104; 106; 108; 135; 151; 152; 153; 158; 175
RGZM-Mainz	fig. 3; 10; 12; 23; 39; 44; 66; 68; 81; 84; 91; 96; 98; 143; 209
Prof. C.C. Petolescu	fig. 6; 8; 18; 24; 25; 33; 40; 47; 50; 58; 60; 61; 64; 65; 70; 74; 79; 83; 85; 115; 116; 121; 123; 125; 134; 136; 166; 167; 168; 173; 213
MIA - Zalău	fig. 7; 11; 45; 54; 80; 113; 114; 148; 169
MNITr. Cluj Napoca	fig. 9; 16; 19; 26; 27; 29; 34; 37; 38; 51; 53; 55; 57; 59; 67; 69; 71; 76; 77; 87; 92; 93; 94; 97; 99; 103; 110; 111; 117; 118; 119; 120; 130; 138; 139; 141; 142; 144; 145; 146; 147; 149; 150; 154; 156; 157; 159; 162; 174; 192; 194; 196; 202; 203; 204; 206; 208; 210; 211; 214; 215; 216; 217; 218; 219
Eugen Pescaru	fig. 13; 73; 86
MMN	fig. 14; 30
KHM-Wien	fig. 15; 46; 109; 126
MNU Alba Iulia	fig. 20; 43; 105; 171
George Dumitriu	fig. 17; 21; 22; 32; 95; 107; 127; 137
Prof. D. Benea	fig. 31; 52; 100; 101;
MNIR	fig. 35; 36; 48; 49; 56; 63; 72; 75; 78; 102; 112; 122; 124; 132; 133
MO-Craiova	fig. 129; 164; 198
M - Caransebeș	fig. 140
M. Bruk - Sibiu	fig. 205; 207; 220; 221
M. Baia Mare	fig. 212
După BAR Int. ser. 55, 1979, pl. CXXI, fig. 273	fig. 131
După foto Arhivele Olteniei, XIII, 1934, 102, fig. 48	fig. 62
După foto Oltenia, I, 1974, 64, fig. 2/3	fig. 82

PLANȘE

nr. 1

nr. 1

nr. 1

nr. 2

Plansa 1

nr. 3

nr. 3

Planșa 2

nr. 4

nr. 4

nr. 5

Planșa 3

nr. 8

nr. 7

nr. 7

nr. 6

nr. 6

Planșa 4

nr. 9

Planșa 5

Planșa 6

nr. 10

nr. 10

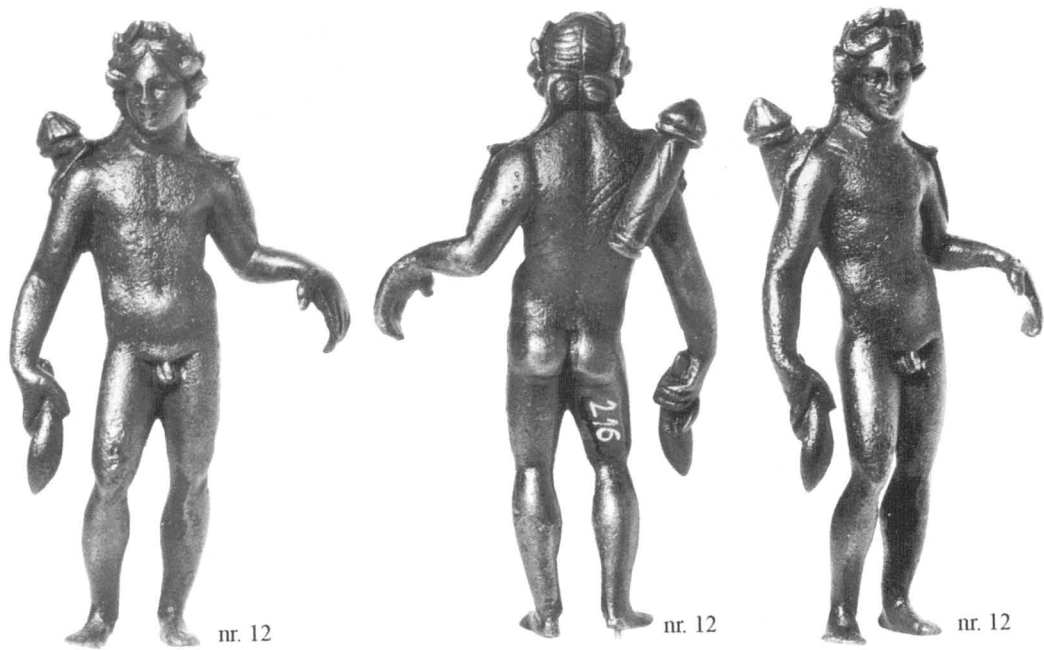

nr. 10

nr. 11

Planșa 7

Planșa 8

nr. 14

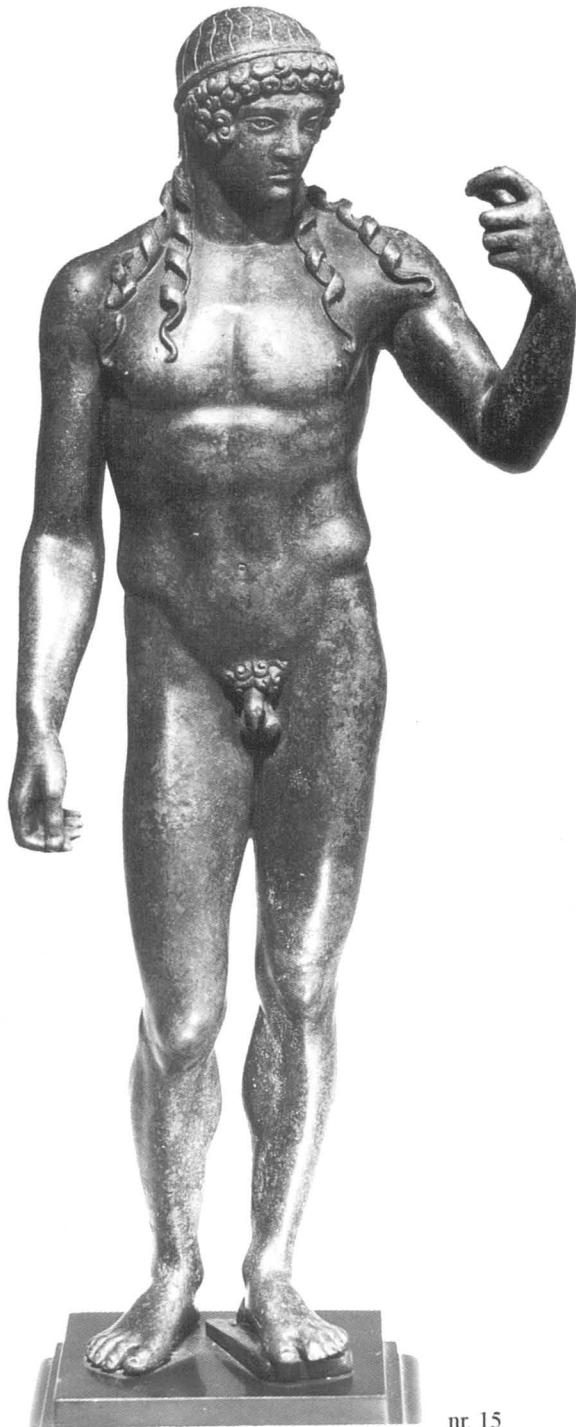

nr. 14

nr. 14

Planșa 9

nr. 15

Plasa 10

Planșa 11

nr. 16

nr. 16

nr. 17

Planșa 12

nr. 18

nr. 18

nr. 19

Planșa 13

nr. 20

nr. 20

nr. 22

nr. 22

nr. 21

Planșa 14

nr. 23

nr. 23

nr. 23

nr. 23

Planșa 15

nr. 24

nr. 24

nr. 25

nr. 25

Planșa 16

nr. 26

nr. 26

nr. 27

nr. 27

Plasa 17

nr. 28

nr. 31

nr. 30

nr. 29

nr. 30

Planșa 18

nr. 32

nr. 32

nr. 33

nr. 33

Planșa 19

Planșa 20

nr. 36

nr. 36

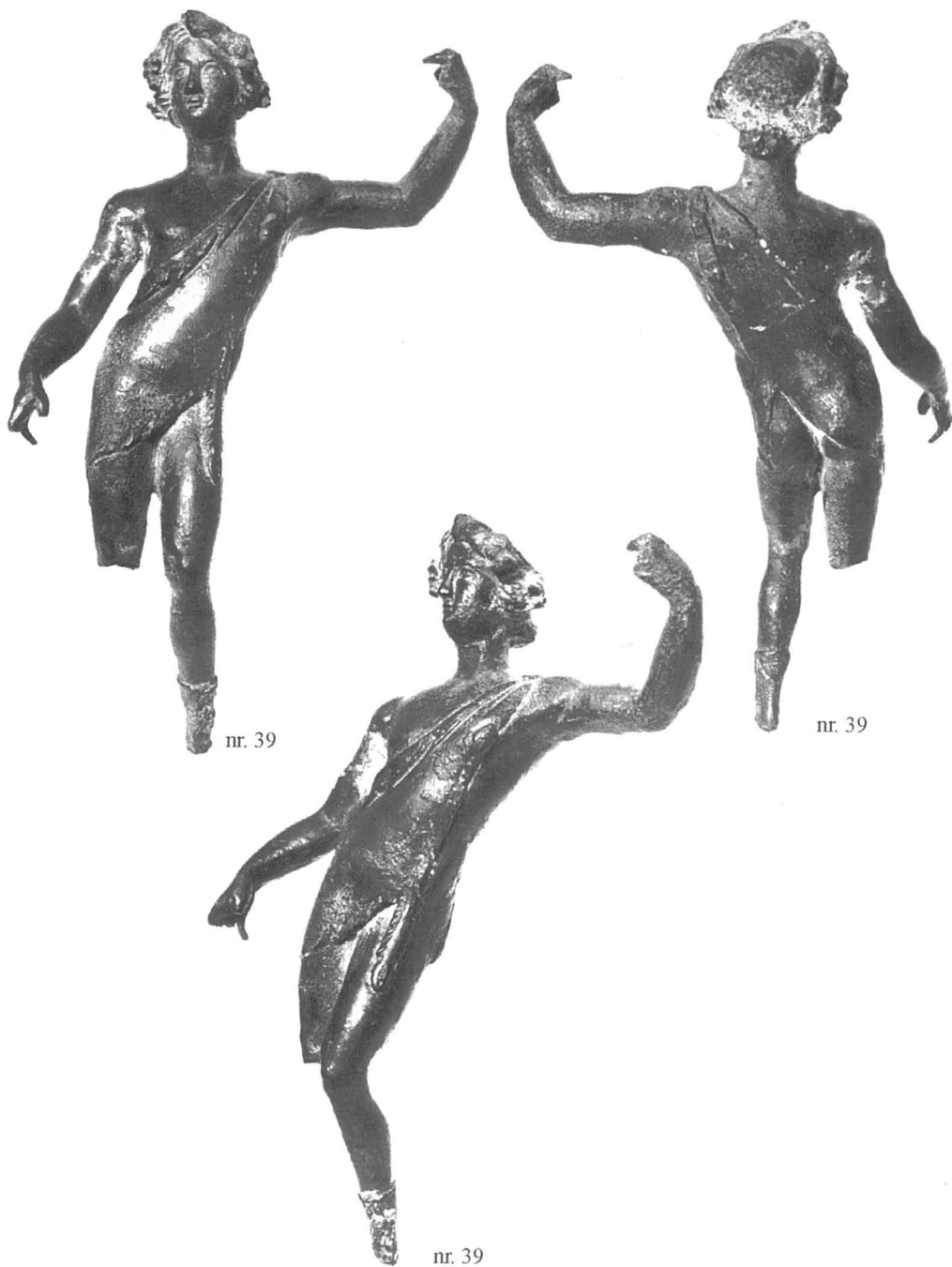
nr. 37

Planșa 21

Plasa 22

Planșa 23

nr. 40

nr. 43

nr. 42

nr. 42

Planșa 24

Plasa 25

nr. 46

Planșa 26

nr. 47

nr. 47

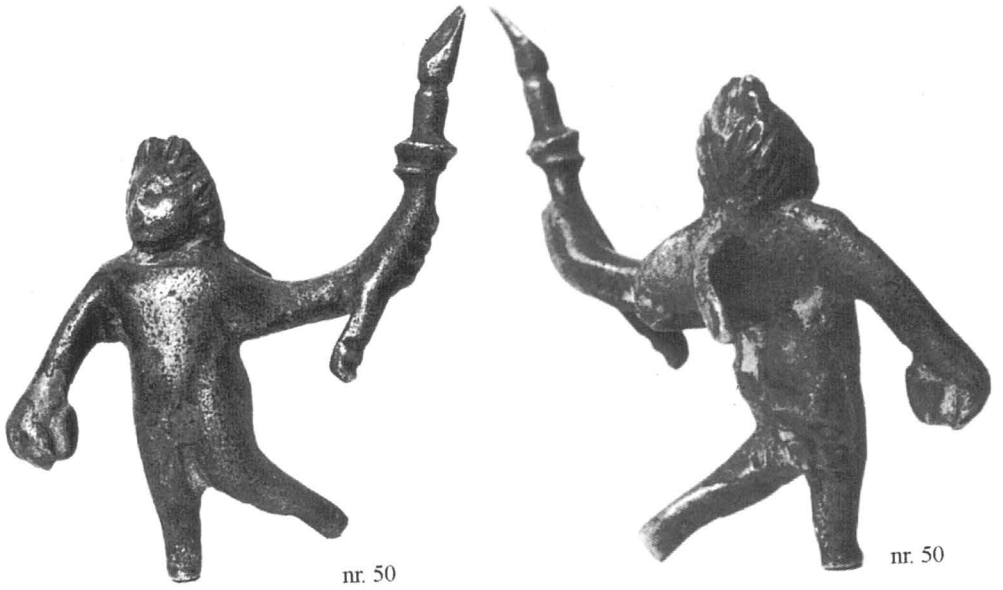
nr. 49

nr. 48

Plasa 27

nr. 50

nr. 50

nr. 51

Plasa 28

nr. 52

nr. 52

nr. 53

nr. 54

nr. 55

nr. 55

Planșa 29

nr. 57

nr. 56

nr. 56

Plansa 30

nr. 58

nr. 58

nr. 58

nr. 59

nr. 59

Planșa 31

nr. 61

nr. 61

nr. 60

nr. 60

Planșa 32

nr. 63

nr. 63

Plasa 33

nr. 64

nr. 64

nr. 65

nr. 65

Planșa 34

nr. 66

nr. 66

nr. 66

Plasa 35

nr. 67

nr. 67

Planșa 36

nr. 68

nr. 68

nr. 68

Planșa 37

nr. 70

nr. 69

nr. 71

nr. 71

Plasa 38

nr. 72

nr. 72

nr. 72

Planșa 39

nr. 73

nr. 73

Planșa 40

nr. 74

nr. 74

nr. 75

nr. 75

Planșa 41

nr. 76

nr. 77

nr. 77

Planșa 42

nr. 78

nr. 78

nr. 79

nr. 79

nr. 79

Plansa 43

nr. 80

nr. 81

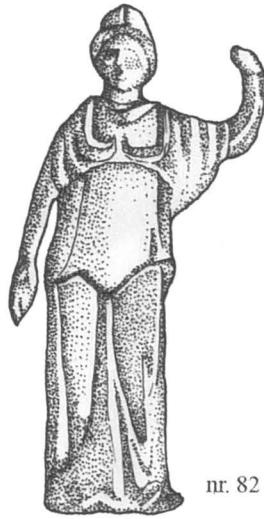

nr. 81

nr. 81

Planșa 44

nr. 82

nr. 83

nr. 83

Planșa 45

Planșa 46

nr. 86

nr. 86

nr. 87

nr. 87

nr. 87

Planșa 47

nr. 88

nr. 88

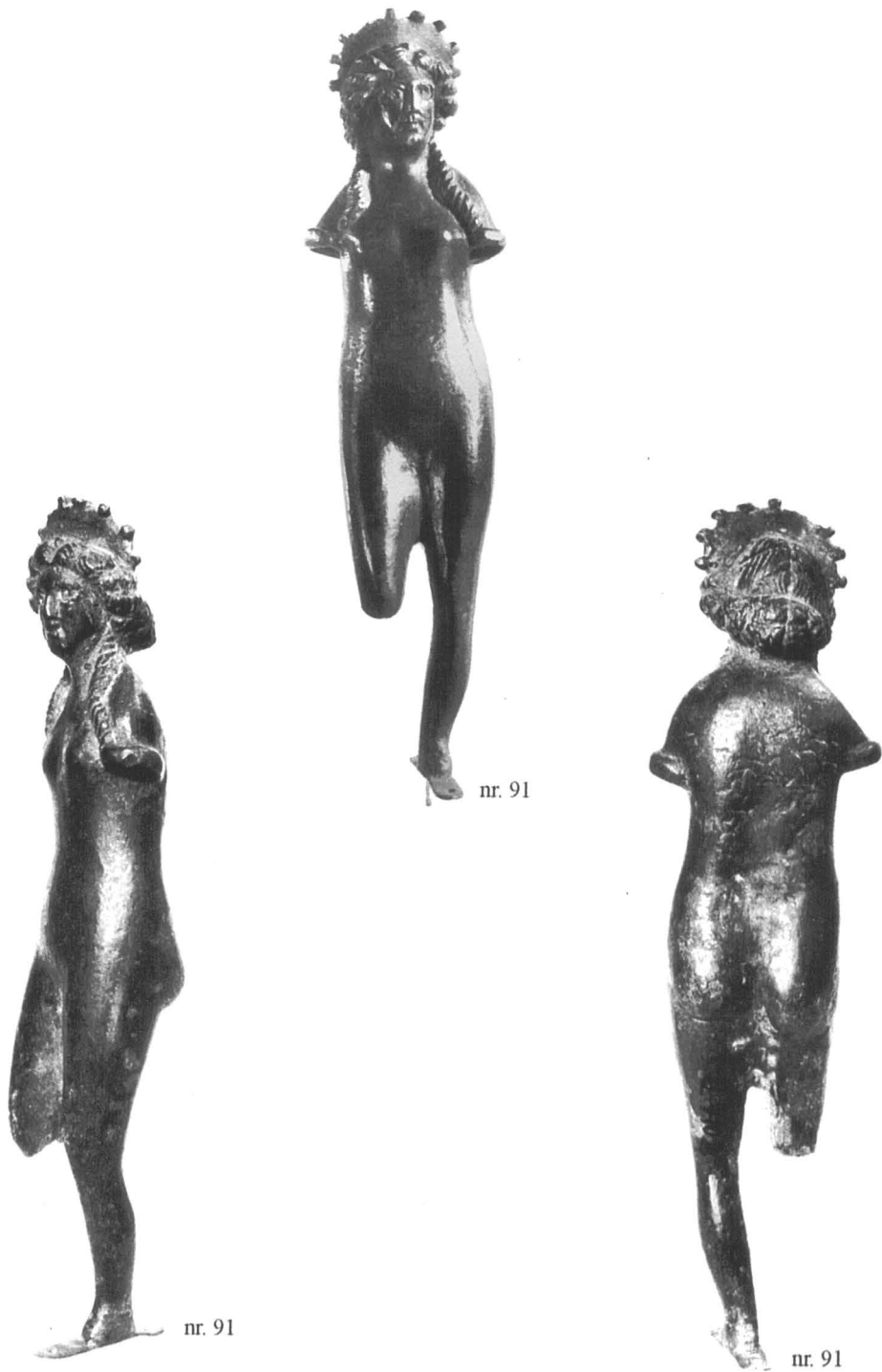

nr. 89

nr. 89

Planșa 48

Planșa 49

nr. 93

nr. 93

nr. 93

nr. 92

nr. 92

nr. 92

Planșa 50

nr. 94

nr. 95

nr. 95

Planșa 51

Planșa 52

nr. 97

nr. 97

nr. 98

nr. 98

Planșa 53

nr. 99

nr. 99

nr. 101

nr. 100

Planșa 54

nr. 102

nr. 102

nr. 103

nr. 103

Planșa 55

nr. 104

nr. 105

nr. 105

nr. 105

Planșa 56

nr. 106

nr. 108

nr. 107

Planșa 57

nr. 109

nr. 109

nr. 109

Planșa 58

nr. 110

nr. 111

nr. 112

nr. 112

Planșa 59

nr. 115

nr. 115

nr. 113

nr. 114

nr. 116

Planșa 60

nr. 118

nr. 117

nr. 117

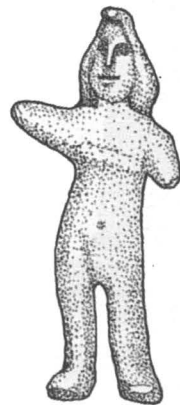
Planșa 61

nr. 120

nr. 119

nr. 62

Planșa 62

nr. 121

nr. 121

nr. 122

nr. 122

Planșa 63

nr. 124

nr. 124

nr. 123

nr. 125

nr. 125

Planșa 64

nr. 126

Plasa 65

nr. 127

nr. 127

nr. 129

Planșa 66

nr. 130

nr. 130

nr. 131

Planșa 67

nr. 133

nr. 133

nr. 132

nr. 132

Planșa 68

nr. 135

nr. 134

Planșa 69

nr. 136

nr. 136

nr. 136

nr. 136

nr. 137

nr. 138

Planșa 70

nr. 140

nr. 140

nr. 139

nr. 141

nr. 142

Planșa 71

Planșa 72

nr. 146

nr. 146

nr. 144

nr. 145

nr. 145

Planșa 73

nr. 147

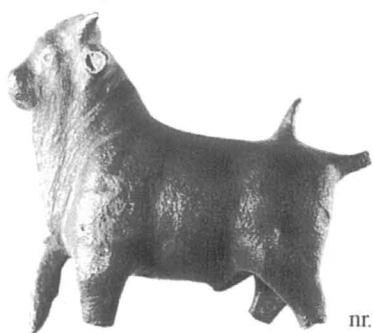

nr. 147

Planșa 74

nr. 148

nr. 150

nr. 151

nr. 149

nr. 149

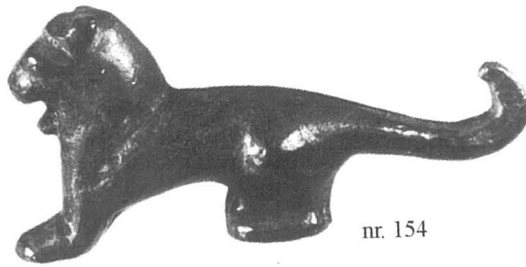
Planșa 75

nr. 152

nr. 153

nr. 154

nr. 157

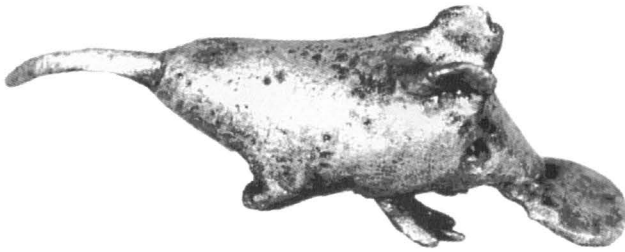

nr. 156

Planșa 76

nr. 158

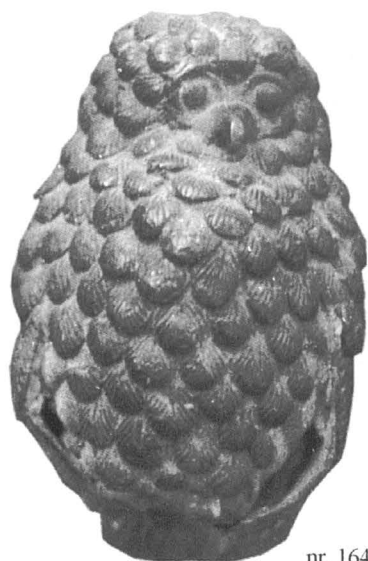

nr. 159

nr. 162

Planșa 77

nr. 164

nr. 166

nr. 167

nr. 168

Planșa 78

nr. 173

nr. 173

nr. 171

nr. 169

nr. 174

nr. 175

Planșa 79

nr. 192

nr. 194

nr. 196

nr. 198

Planșa 80

nr. 202

nr. 202

nr. 203

nr. 204

Plasa 81

nr. 205

nr. 205

nr. 206

Planșa 82

nr. 207

nr. 207

nr. 208

Planșa 83

nr. 209

nr. 209

nr. 209

Planșa 84

nr. 210

nr. 211

nr. 211

Planșa 85

nr. 212

nr. 212

Planșa 86

nr. 213

nr. 214

nr. 215

nr. 216

nr. 217

Planșa 87

nr. 218

nr. 219

nr. 221

nr. 220

Planșa 88

nr. 236

nr. 237

nr. 244

nr. 243

Planșa 89

nr. 245

nr. 248

nr. 265

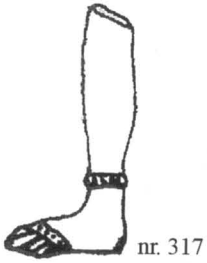
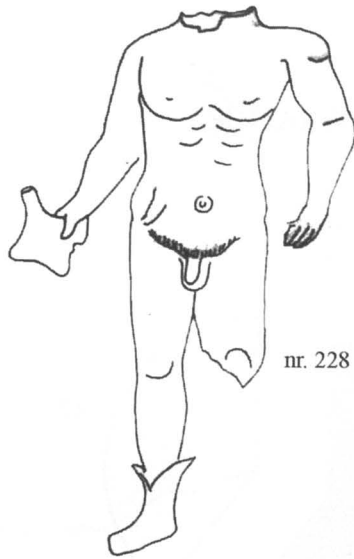

nr. 276

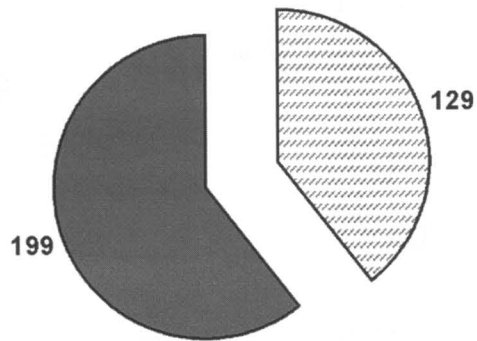
nr. 316

Planșa 90

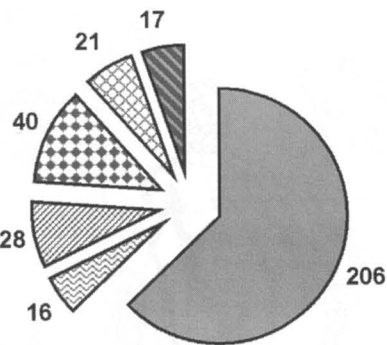

Planșa 91

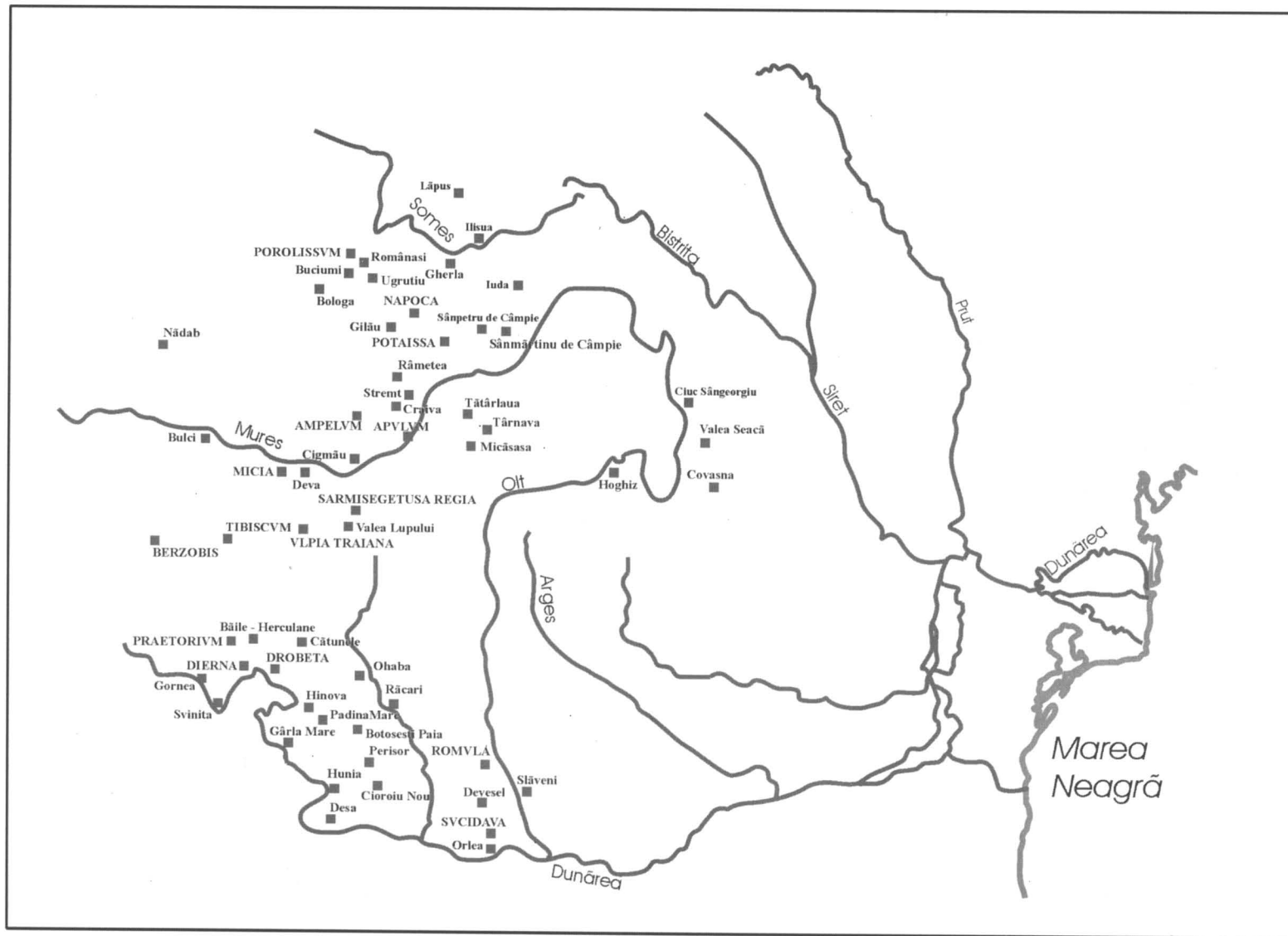
GRAFICE

▨ Piese disparute   ■ Piese existente

■ Divinitati greco-romane   ▨ Divinitati orientale
▨ Oameni   ▨ Animale
▨ Piese dubioase   ▨ Fragmente incerte

Localitățile cu descoperiri de statuete din Dacia Romană (executată de arh. Cătălin Georgescu)

